ਬੰਦੀ-ਛੋੜ

(ਜੀਵਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)

—ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਜੀ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਬੰਦੀ-ਛੋੜ

(ਜੀਵਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)

ਪੰਥ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ (ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ਰ)

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ—

ਭਾ. ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਐਂਡ ਕੰ.

ਤਤਕਰਾ

ਮੁਖ-ਬੰਦ

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਇਹ ਨਵੀਂ ਪੁਸਤਕ 'ਬੰਦੀ-ਛੋੜ' ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਬੋਲਣ ਦਾ ਕਮਾਲ ਹਾਸਲ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ 'ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਬੋਲੀਏ' ਨਾਮ ਦੀ ਇਕ ਕਿਤਾਬ ਵੀ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਸੋਹਣੇ ਤੇ ਰਸਦਾਇਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਐਸਾ ਹੀ ਰਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਨਕਲਾਬੀ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਦਾ ਹੀ ਨਵਾਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਰਾਜ਼ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਬੰਦ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ ਅਟੱਲ ਤੇ ਅਮਰ ਸਚਾਈ ਵਾਂਗ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆ ਚੁਕੇ ਹੋਏ ਸੱਚੇ ਆਦਰਸ਼ ਅਪਨਾਉਣ ਨਾਲ ਇਕ ਚੰਗੇ ਜੀਵਨ-ਸਾਥੀ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਉਂਗਲੀ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਤਕ ਪੁਚਾਉਣ ਲਈ ਤੋਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਅਰਦਾਸ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾ ਕੇ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਜੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਦਿਨ ਭਰ ਦੀ ਖ਼ਰਚ ਹੋ ਚੁਕੀ ਬਿਜਲੀ ਨੂੰ ਪਾਵਰ ਹਾਊਸ ਤੋਂ ਮੁੜ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

੧੯੨੩ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਮੁਲਤਾਨ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਦਰੋਗੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਨੰਬਰਦਾਰ ਨੂੰ ਝਾੜ ਪਾ ਕੇ ਕਿਹਾ "ਤੂੰ ਇਕ ਸਿਖ ਪਾਸੋਂ

ਵੀ ਮੁਆਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਮੰਗਵਾ ਸਕਿਆ ।" ਪਠਾਣ ਨੰਬਰਦਾਰ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ—"ਅਸੀਂ ਦਿਨ ਭਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਥੇਰੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਇਹ ਸ਼ਾਮ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਲਈ ਹੱਥ ਜੋੜ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਵੇਰੇ ਫਿਰ ਤਾਜ਼ਾ-ਦਮ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਸਾਡੀ ਕੋਈ ਵਾਹ ਨਹੀਂ ।"

ਛੇਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੇ ਇਕ ਨਵਾਂ ਪਲਟਾ ਖਾਧਾ ਹੈ। ਸੱਯਦ ਮੁਹੰਮਦ ਲਤੀਫ਼ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਸਾਡਾ ਇਤਿਹਾਸ ਇਕ ਨਵੀਂ ਕਰਵਟ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਛੇਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਔਖੀ ਹੈ । ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨੀਯਤ ਢੰਗ (ਮਖ਼ਸੂਸ ਅੰਦਾਜ਼) ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਖ਼ੂਬ ਨਿਬਾਹਿਆ ਹੈ । ਆਪ ਦੀ ਕੋਈ ਲਿਖਤ ਉਚੇਚੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਦੀ ਮੁਹਤਾਜ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਆਪ ਨੇ ੫੪ ਸਾਖੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ । 'ਬੰਦੀ-ਛੋੜ' ਨਾਮ ਇਕ ਬੜੇ ਦਰਦ ਭਰੇ ਡੂੰਘੇ ਭਾਵ ਦਾ ਸੂਚਿਤ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਸ ਸੁੰਦਰ ਸਾਖੀ ਨਾਲ ਇਹ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਸੱਜਣ ਅਗਿਆਤ ਨਹੀਂ ।

ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰਖਦੀ ਹੈ । ਮੇਰੇ ਖ਼ਿਆਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਬੰਦੀ-ਛੋੜ' ਪੁਸਤਕ ਲਿਖ ਕੇ ਇਕ ਦੇਰ ਤੋਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਪੂਰਿਆਂ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

੨੪-੧-੪੭ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ 'ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ'

ਸਾਧ ਬਚਨ

ਇਹ ਇਕ ਜਗਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਕਿਰਤਮ ਜਗਤ ਕਾਲ-ਚੱਕਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਹਰ ਕੰਮ ਰੂਪ ਵਾਂਗ ਚਲਾਇਮਾਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਖਿੜਦਾ ਹੈ ਮੁਰਝਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਉਤਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਫਲਦਾ ਹੈ ਸੁਕੜਦਾ ਹੈ। ਕਾਲ-ਚੱਕਰ ਦੀ ਇਹ ਵਰਤੋਂ ਕੀੜੀ ਤੋਂ ਹਸਤੀ ਤੇ ਜ਼ੱਰੇ ਤੋਂ ਪਹਾੜ ਤਕ ਤੇ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਵਾਪਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਹਿਮਾਲਿਆ ਨੂੰ ਅਟੱਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਉਤੇ ਪੁਜ ਚੁਕੇ ਹਨ ਕਿ ਪਰਬਤ ਵੀ ਅਹਿੱਲ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਖੁਰ ਖੁਰ ਕੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਲ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਸਬੂਤ ਮਿਲ ਚੁਕੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਪਰਬਤ ਹਨ ਕਦੇ ਇਥੇ ਸਮੁੰਦਰ ਸਨ, ਤੇ ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ ਕਦੀ ਪਰਬਤ ਸਨ। ਪਰ ਕਾਲ-ਚੱਕਰ ਦੇ ਗੇੜ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਚਲਾ ਦਿਤਾ। ਅਹਿੱਲ ਪਰਬਤ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਟਲ ਗਏ। ਪਰ ਇਸ ਸਾਰੀ ਕਾਲ ਕ੍ਰਿਆ ਵਿਚ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਅਟੱਲ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਹੈ ਸਾਧ ਬਚਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਗਿਆਨੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਖੋਜ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਹੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਕ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਅਧਿਆਤਮ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਮਾਹਰਾਂ ਨੇ ਮਨ ਤੇ ਆਤਮਾ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਡੂੰਘੀ ਤੇ ਵਡੇਰੀ ਖੋਜ ਮਗਰੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਕਢਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਤੇ ਅਕਾਸ਼ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਫਿਰ ਰਹੇ ਸੂਰਜ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਆਦਿ ਬੇਅੰਤ ਸਿਤਾਰੇ ਤੇ ਸਿਆਰੇ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਤੋਂ ਟਲ ਜਾਣ ਪਰ ਸਾਧ-ਬਚਨ ਅਟੱਲ ਰਹੇਗਾ। ਇਹ ਅਧਿਆਤਮਕ ਮਨੁਖਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਅਸੂਲ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਨਾਲ ਜਗਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਬੇਅੰਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਹੋ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ

ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਨੇ ਮੌਜ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕੋਈ ਬਚਨ ਕਿਹਾ ਉਹ ਪੂਰਾ ਹੋ ਕੇ ਰਿਹਾ। ਜਿਸ ਮਹਾਨ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕਥਾ ਇਥੇ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਅਰੰਭ ਭੀ ਸਾਧ ਬਚਨ ਤੋਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੋਈ ਇਕ ਨੀਵਾਂ ਜਿਹਾ ਜਜ਼ਬਾ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਛੋਟੇ ਮਨੁਖ ਦੇ ਤੰਗ-ਦਿਲ ਵਿਚ ਮੈਲ ਵਾਂਗ ਉਗਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਨੇਕੀਆਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਰੂਪ ਹੋ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ। ਰਾਮਾਇਣ ਦੀ ਜਗਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੀ ਨਾ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਤੇ ਰਾਵਣ ਦਾ ਅਪਜੱਸ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਿਆਂ ਗਲੀ ਕੂਚਿਆਂ ਵਿਚ ਗਾਂਵਿਆ ਹੀ ਨਾ ਜਾਂਦਾ ਜੇ ਰਾਣੀ ਕਕੱਈ ਦੀ ਦਾਸੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਇਹ ਨੀਵਾਂ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾ ਫੁਰਦਾ ਕਿ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਕਕੱਈ ਦੀ ਸੌਕਣ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਜ-ਤਿਲਕ ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ ਕਕੱਈ ਦਾ ਮਾਣ ਆਦਰ ਪਿਛਾਂਹ ਪੈ ਜਾਇਗਾ। ਇਸ ਖ਼ਿਆਲ ਨੇ ਕਕੱਈ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ ਰਾਮ ਨੂੰ ਬਨਵਾਸ ਦਿਵਾਇਆ ਤੇ ਰਾਮਾਇਣ ਦੀ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰੀ। ਬਿਲਕੁਲ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਇਕ ਨੀਵਾਂ ਖ਼ਿਆਲ ਹੀ ਇਸ ਭਾਰੇ ਜਗਤ ਕਲਿਆਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਰੂਪ ਵਾਕਿਆ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ [1]ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ[2] ਦੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਲੋਂ ਆਦਰ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ "ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਪਿਤਾ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਮਿਲਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਅੱਜ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਜਗਤਮਾਤ ਕਰਕੇ ਸਤਿਕਾਰੀ ਜਾਂਦੀ, ਉਹ ਮਾਣ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਜੋ ਅੱਜ ਮੇਰੀ ਦਰਾਣੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਦਾ।" ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੇ ਅਗੋਂ ਕਿਹਾ "ਤੂੰ ਕੁਝ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ, ਜੋ ਹੋਣਾ ਸੀ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ ਇਹ ਨਿਸਚਾ ਕਰ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਸੰਤਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ। ਗੰਗਾ ਨੇ ਗੋਦ-ਪੁਤਰ ਨਹੀਂ ਖਿਡਾਣਾ, ਇਸ ਲਈ ਜੋ ਕੁਝ ਮਾਲ ਧਨ ਤੇ ਐਸ਼ਵਰਜ

੧. ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਾਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ-ਗੱਦੀ ਦੇਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਾ ਸਮਝਿਆ।

੨. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਧਰਮ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਮਾਤਾ ਜੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ ਉਹ ਤੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਮਿਹਰਬਾਨ ਦਾ ਵਿਰਸਾ ਹੈ।" ਦੇਵਨੇਤ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਬਾਤ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੀ ਦਾਸੀ ਨੇ ਜੋ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੇ ਉਦਾਰਤਾ ਭਰੇ ਸੁਭਾਅ ਕਰਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਵਰੋਸਾਈ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਸੁਣ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੂੰ ਆ ਦੱਸੀ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੋਭ ਭਰੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ, ਜੋ ਸੰਤਾਨ-ਹੀਣ ਇਸਤਰੀ ਕਿਸੇ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਵੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਅਧੀਨਗੀ ਸਹਿਤ ਪੁੱਤਰ ਕਾਮਨਾ ਕਰਨ ਲਗੇ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਰੱਖਣ ਤੇ ਜਠਾਣੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਅਣਸੁਣਿਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤ ਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਪੁੱਤਰ-ਇਛਾ ਪਰਬਲ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ ਕਿ ਸਚੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋ। ਜਗਤ ਵਿਚ ਨਿਰਾਸ਼ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੀ ਆਸ਼ਾ ਤੇ ਅਫਲ ਬ੍ਰਿਖਾਂ ਨੂੰ ਫਲ 'ਸਾਧ ਬਚਨ' ਤੋਂ ਹੀ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਕਿਸੇ ਸੰਤ ਦਾ ਪਤਾ ਪੁਛਿਆ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ* ਦਾ ਨਾਮ ਲਿਆ। ਇਹ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਤ ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਰ ਲੈਣ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਭੋਜਨ ਲੈ ਰਥ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਦਾਸ ਦਾਸੀਆਂ ਸਮੇਤ ਗੁਰੂ ਕੀ ਬੀੜ ਵਲ, ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਸੱਤ ਮੀਲ ਤੇ ਹੈ, ਤੁਰ ਪਏ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਭੀੜ ਤੇ ਰਥ ਬਹਿਲੀਆਂ ਬੀੜ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਪੁਜੀਆਂ ਤਾਂ ਰਸਤੇ ਕਚੇ ਕਰਕੇ ਭਾਰੀ ਗਰਦ ਉਡੀ। ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਜੋ ਗੁਰੂ ਕੀ ਬੀੜ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਕਿਰਸਾਨੀ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਗਰਦ ਉਡਦੀ ਤੱਕ ਇਕ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਪੁਛਣ ਲਗੇ "ਆਹ ਧੂੜ ਕੇਹੀ ਉਡੀ ਹੈ?" ਤਾਂ ਉਸ ਪਾਸਿਓਂ ਆ ਰਹੇ ਇਕ ਰਾਹੀ ਨੇ ਕਿਹਾ "ਗੁਰੂ ਕੇ

---

* ੭ ਸਾਲ ਦੀ ਅੰਞਾਣੀ ਉਮਰ ਤੇ ਸਤਿਸੰਗੀ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਬੱਚੇ ਬੂੜੇ ਦੇ ਭਾਗ ਜਾਗੇ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਚਰਨ ਛੋਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਬੁਢੇ ਦਾ ਲਕਬ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ੭੫ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਆਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਏ। ਆਪ ਜੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ਤਕ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦਾ ਤਿਲਕ ਦੇਂਦੇ ਰਹੇ।

ਮਹਿਲ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ।" ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਬੋਲੇ "ਗੁਰੂ ਕਿਆਂ ਨੂੰ *ਭਾਜੜ ਕਿਹੀ ਪੈ ਗਈ ਹੈ ।" ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਵਹੀਰ ਵੀ ਆ ਪੁੱਜਾ । ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੇ ਦਾਸੀਆਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਭੋਜਨ ਰੱਖ ਨਮਸਕਾਰ ਆਣ ਕੀਤੀ ਪਰ ਭਾਜੜ ਦੀ ਗੱਲ ਬੀੜ ਦੇ ਕਾਰਿੰਦਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਸੁਣ ਸਾਰੇ ਹੀ ਅਜਿਹੇ ਭੈ-ਭੀਤ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਮਨੋ-ਕਾਮਨਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਪਿਆ ਤੇ ਵਾਪਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਮੁੜ ਆਏ । ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ । ਸਾਹਿਬਾਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ "ਸੰਤ ਬਚਨ ਵਿਚ

** ਕਈ ਲੋਕ ਇਸ ਬਚਨ ਨੂੰ ਸਰਾਪ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੁਲ ਹੈ । ਸਰਾਪ ਕ੍ਰੋਧ-ਆਤੁਰ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਉਠਦਾ ਤੇ ਫ਼ਿਕਿਆਂ ਮੂੰਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰੂ ਭਗਤੀ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਨਾ ਸਰਾਪ ਉਠ ਸਕਦਾ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਮਿਠ ਬੋਲੜੇ ਸੰਤ ਦੀ ਜੀਭਾ ਤੋਂ ਉਚਾਰਿਆ ਹੀ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਸੱਚ ਪੁਛੋ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਕਿਆਂ ਨੂੰ ਭਾਜੜ ਪੈਣੀ ਹੀ ਜਗਤ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਨਾ ਸੀ । ਦੁਖੀ ਦੇਸ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਜੋ ਰੋਜ਼ ਰੋਜ਼ ਦੀਆਂ ਭਾਜੜਾਂ ਪੈ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਟਾਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਨਾ ਹੀ ਇਸ ਗੁਰੂ ਕਿਆਂ ਦੀ ਭਾਜੜ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਤਕ ਵੀ ਕੋਈ ਦੁਖ, ਕਲੇਸ਼ ਆਪਣੀ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਮੰਜ਼ਲ ਤਕ ਨਾ ਪੁੱਜ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਸਥਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਉੱਤਰ, ਪੱਛਮ ਤੋਂ ਆਏ ਹੋਏ ਜਰਵਾਣੇ, ਦੇਸ਼ ਦੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਦਿਨ ਰਾਤ ਭਾਜੜਾਂ ਪਾਈ ਰਖਦੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਧੱਕੇ ਤੇ ਜਬਰ ਦੀ ਇੰਤਹਾ ਹੋਣੀ ਹੀ ਉਦੋਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਜਬਰ ਤੇ ਸਿਤਮ ਸਾਧਾਰਨ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਦੁਨੀਆਦਾਰਾਂ ਤੋਂ ਟੱਪ ਕੇ ਨਿਸ਼ਪਾਪ ਪਵਿੱਤਰ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਤਕ ਜਾ ਵਾਪਰਦਾ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਧ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਕਰਕੇ ਭਾਜੜ ਪਈ ਇਸ ਭਾਜੜ ਨੇ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤ ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤ੍ਰਧਾਰੀ ਬਣਾ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਨਾਸ਼ ਹਿਤ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਇਹ ਸਰਾਪ ਨਹੀਂ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਵਰ ਸੀ, ਜੋ ਅਗਲੇ ਵਰਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਸੀ । ਇਹ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਹੋਰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਹੀ ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਤੁਕਾਂ ਲਿਖਵਾਈਆਂ :*

"ਪੰਜਿ ਪਿਆਲੇ ਪੰਜਿ ਪੀਰ ਛਠਮੁ ਪੀਰੁ ਬੈਠਾ ਗੁਰੁ ਭਾਰੀ।
ਅਰਜਨੁ ਕਾਇਆ ਪਲਟਿ ਕੈ ਮੂਰਤਿ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਵਾਰੀ।
ਦਲਿ ਭੰਜਨ ਗੁਰੁ ਸੂਰਮਾ ਵਡ ਜੋਧਾ ਬਹੁ ਪਰਉਪਕਾਰੀ।"

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸਵਰੀ ਹੋਈ ਮੂਰਤ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਭਾਰੀ ਗੁਰੂ ਕਿਵੇਂ ਬਣਿਆ ? ਦਲ ਭੰਜਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਦਲ ਕਿਹੜੇ ਭੰਨਣੇ ਪਏ ? ਜਿਹੜੇ ਭਾਜੜਾਂ ਪਾਉਂਦੇ ਸਨ । ਜੇ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਭਾਜੜਾਂ ਨਾ ਪੈਂਦੀਆਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਕਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭਾਜੜਾਂ ਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਕਮ ਵੱਸ ਭਾਜੜਾਂ ਪੈ ਰਹੀਆਂ ਸਨ । ਦੁਖੀ ਦੀਨ ਦੇਸ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦਿਨ ਰਾਤ ਦੀਆਂ ਭਾਜੜਾਂ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਦਵਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਦੇ ਦਲ ਨਾਸ ਕਰਨੇ ਪਏ। ਸੋ ਇਸ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਫਲ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਬਚਨ ਵੀ ਵਰ ਰੂਪ ਹੀ ਸੀ ।

ਭੇਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਮਿਸਰੀ ਵਾਂਗ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਮਿਠਾ ਹੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਫਿਰ ਜਾਓ, ਪਰ ਜਾਓ ਉਸ ਸਾਦਗੀ ਵਿਚ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਹਿਬ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਸਾਦਗੀ ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਠਾਠ-ਬਾਠ ਭਲੇ ਵਹੀਰ, ਰੱਥ ਬਹਿਲੀਆਂ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਤੇ ਰੋਚਕ ਭੋਜਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਉਹ ਸਰਲ ਤੇ ਸਾਦਾ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਦਗੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਹੈ।

"ਜਾਟ ਸਿਖ ਪੁਨ ਇੰਦ੍ਰ ਜਿਤ ਹੈ, ਤੈ ਸੇਵੋ ਅਪਨੇ ਕਰ ਨਾਲ।
ਧਰੋ ਪ੍ਰੇਮ ਆਪਾ ਨਾ ਜਨਾਵੋ ਕਰੋ ਕਾਰ ਉਠ ਭੋਰ ਬਿਸਾਲ।"

(ਸੂ: ਪ੍ਰ:)

"ਉਹ ਇੰਦ੍ਰੇ-ਜਿਤ ਸਿਖ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਕਰੋ। ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਨ ਨਾ ਜਤਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੱਡੇ ਤੜਕੇ ਤੋਂ ਉਠ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਨਿਤਨੇਮ ਕਰ, ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਅੰਨ ਪੀਹ, ਮਿਸੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਪਕਾਓ, ਸੰਘਣੀ ਲੱਸੀ, ਮੱਖਣ ਤੇ ਗੰਢੇ ਨਾਲ ਰਖੋ ਤੇ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਚੱਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਪੁਜ ਬੇਨਤੀ ਕਰੋ।" ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੇ 'ਸਤਿ ਬਚਨ' ਕਹਿ ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਭੋਜਨ ਤਿਆਰ ਕਰ ਬੀੜ ਵਲ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿਤੇ।

ਅੱਸੂ ਦਾ ਪਿਛਲਾ ਪੱਖ ਸੀ, ਠੰਢੀ ਠੰਢੀ ਪੌਣ ਦੇ ਬੁਲ੍ਹੇ ਚਲ ਰਹੇ ਸਨ, ਮਾਝੇ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿਚ ਫੁਲੇ ਹੋਏ ਕੇਸੂ ਫੁਲ ਆਪਣੀ ਸੋਭਾ ਦੱਸ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਾਵਣੀ ਦੇ ਲੈਹ ਲਹਾਂਦੇ ਖੇਤ, ਕਮਾਦਾਂ ਤੇ ਕਪਾਹਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਬੂਟੇ ਹਵਾ ਨਾਲ ਲਹਿਰਾ ਲਹਿਰਾ ਅਜਬ ਬਹਾਰ ਦਿਖਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੁਦਰਤ ਭਰ ਜੋਬਨ ਤੇ ਸੀ। ਕਾਦਰ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਹਰ ਵਕਤ ਸਮਾਏ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਹੱਥ ਵਿਚ ਰੰਬਾ ਫੜੀ ਇਕ ਖੇਤ ਦੀ ਵੱਟ ਤੇ ਬੈਠੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਰਾਹ ਵੱਲ ਤਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਾਂ ਦੂਰ ਪਰੇ ਖੇਤਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਟਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਸਿਰ ਤੇ ਲੱਸੀ ਦੀ ਮਟਕੀ ਧਰੀ ਤੁਰੇ ਆਉਂਦੇ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪਏ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਉਬੜਵਾਹੇ ਬੋਲ ਉਠੇ, "ਧੰਨ ਮਾਤਾ! ਪਿਆਰ ਭਰੀ ਮਾਂ! ਬੱਚੇ ਦੀ ਭੁੱਖ ਜਾਨਣ ਵਾਲੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਅੰਮੀ! ਕਿਹੇ ਸੋਹਣੇ ਵੇਲੇ ਆਈ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਭੁੱਖ ਲਗ ਰਹੀ ਸੀ, ਆਂਦਰਾਂ

ਕਲਪ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਮਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਭੁੱਖ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ਹੈ, ਹੋਰ ਪਛਾਣੇ ਭੀ ਕੌਣ, ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਦੂਰ ਪਿਆ ਭੋਲਾ ਕਿਸਾਨ ਬੱਚਾ ਹਾਂ, ਮੇਰੀ ਸਾਰ ਲੈਣ ਆਈ ਹੈ।" ਏਦਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਬਿਲਾਸ ਉਚੀ ਉਚੀ ਬੋਲਦੇ ਹੋਏ ਬਾਬਾ ਜੀ ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਤੁਰ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਅਗੋਂ ਆਣ ਮਿਲੇ ਤੇ ਨਮਸ਼ਕਾਰ ਕਰ ਹੱਥ ਵਧਾ ਸਿਰ ਤੋਂ ਚਾਟੀ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਲਾਹ ਲਏ, ਤੇ ਖੁਧਿਆ-ਆਤੁਰ ਮਨੁਖ ਵਾਂਗ ਉਥੇ ਬੈਠ, ਖੋਹਲ ਕੇ ਛਕਣ ਲਗ ਪਏ। ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਪਿਆਰ ਭਰੀ ਅਵਸਥਾ ਤੱਕ ਸਨਿਮਰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਸੰਤੋ, ਪਹੁੰਚਾਂ ਵਾਲਿਓ! ਮੇਰੇ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੋ, ਮੇਰੀ ਗੋਦ ਹਰੀ ਹੋਵੇ।" ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਜੋ ਮਾਤਾ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰੰਗ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ-ਚਿਤ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਬੋਲ ਉਠੇ "ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਮਾਤਾ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਬੱਚਾ ਖੇਲੇਗਾ। ਉਹ ਤੁਹਾਡਾ ਪੁੱਤਰ ਹੋਵੇਗਾ ਪਰ ਜਗਤ ਦਾ ਪਿਤਾ। ਉਹ ਲਹਿ-ਲਹਾਂਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਾਂਗ ਜੋਬਨਵੰਤ ਤੇ ਬੀੜ ਦਿਆਂ ਉਚਿਆਂ ਰੁਖਾਂ ਵਾਂਗ ਸਰੂ ਕਦ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹ ਅਸੂ ਦੀ ਸੀਤਲ ਪੌਣ ਵਾਂਗ ਤਪਤ ਹਿਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਠੰਢ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਤੇ ਪੌਣ ਵੇਗ ਵਾਂਗ ਤਿਖਾ 'ਸ਼ਾਹ ਸਵਾਰ' ਹੋਵੇਗਾ।" ਬਾਬਾ ਜੀ ਗੰਢੇ ਤੇ ਮੁਕੀ ਮਾਰ ਭੰਨਦੇ ਹੋਏ ਬੋਲੇ "ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਗੰਢਾ ਭੰਨ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਉਹ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦੁਸ਼ਟ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੋੜੇਗਾ।" ਇਹ ਦਿਨ ਅੱਸੂ ਦੀ ਇਕੀ ਸੰਮਤ ੧੬੫੧ ਦਾ ਸੀ ਜਦ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ "ਸਾਧ ਬਚਨ" ਤੋਂ ਵਰਦਾਨ ਲੈ ਕੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਭਰੇ ਹਿਰਦੇ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਪੁਜੇ।

ਪ੍ਰਕਾਸ਼

ਮੀਂਹ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਹਰ ਥਾਂ ਹੀ ਲੋਕ ਉਡੀਕਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਲਈ ਖੇਤੀ ਦਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਖੇਤੀ ਦੇ ਫੁਲਣ ਫਲਣ ਲਈ ਵਰਖਾ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡੀ ਰਹਿਮਤ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਲੋੜ ਸਮੇਂ ਅਸਮਾਨ ਵਲ ਤੱਕ ਤੱਕ ਤਾਂਘ ਭਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵਰਖਾ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜੋ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਬਾਰਸ਼ ਦੀ ਮਾਰਵਾੜ ਦੇ ਮਾਰੂ ਥਲਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਰਗੀ ਆਪ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਾਰੂ ਥਲਾਂ ਦਾ ਭਖਣਾ ਤੇ ਪਿਆਸੇ ਮੁਸਾਫ਼ਰਾਂ ਦਾ ਵਿਲੂੰ ਵਿਲੂੰ ਕਰਨਾ ਵਰਖਾ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਪਪੀਹੇ ਨਾਲੋਂ ਘਟ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦੇਂਦਾ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਆਂਤੀ ਬੂੰਦ ਲਈ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਤੜਪ ਤੜਪ ਕੇ 'ਮੀਂਹ ਆ ਮੀਂਹ ਆ' ਪੁਕਾਰਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਰਵਾੜੀ ਵੀ ਵਰਖਾ ਦੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਲਈ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਾਧਨ ਉਡੀਕਵਾਨ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਾਲੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਲਾ ਜਦੋਂ ਮੇਘਲਾ ਤ੍ਰੁਠ ਬਰਸੇ, ਕਿਣਕਿਣ ਹੀ ਨ ਕਰੇ ਸਗੋਂ ਰੋਹੜ ਵਹਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਥਲਾਂ ਵਿਚ ਮਾਰੂ ਥਲਾਂ ਦੀ ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੀ ਥਾਂ ਸੱਚੀ ਮੁਚੀਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਹੀ ਪਾਣੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਦ ਮਾਰਵਾੜ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਤਨੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਬਿਲਕੁਲ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੇ ਦਿਨ ਦੀ ਉਡੀਕ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੇ ਵਰ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰ ਪਰਵਾਰ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪੁੱਤਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਹੋਵੇਗਾ ਭੀ ਬਲੀ ਸੂਰਮਾ ਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਜੋਧਾ। ਇਸ ਭਾਰਤ ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਬੀਰਤਾ ਦੀ ਵਰਖਾ ਹੋਈ ਨੂੰ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਬੀਤ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ। ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦੀ ਰਣਛਤ੍ਰ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੂਰਮੇ ਅਜਿਹੇ ਸੁਤੇ ਕਿ ਫਿਰ ਨ ਜਾਗੇ। ਭਾਰਤੀ ਹਿਰਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਖੇਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਇਰਤਾ ਦੀ ਔੜ ਨੇ ਸੁਕਾ ਸੁਕਾ ਮਾਰੂ ਥਲ ਬਣਾ ਛਡਿਆ ਸੀ, ਕਦੀ ਕਿਪੂਰੇ

ਕਿਧਰੇ ਮਾੜੀਆ ਮੋਟੀਆਂ ਕਣੀਆਂ ਵੀਰਤਾ ਦੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਇਸ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਸੁਕੇ ਹੋਏ ਕੌਮੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਥਲ ਤੇ ਗਿਰ ਕੇ ਤੜੱਕ ਹੀ ਸੁਕ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਵੀਰਤਾ ਦਾ ਸਾਵਣ ਕਦੀ ਗਜ ਵਜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਸਿਆ। ਉਪਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕਾਂਗਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਆਈਆਂ ਤੇ ਜਵਾਂ ਮਰਦੀ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸਨ ਵਗੇ। ਕਦੀ ਕਦੀ ਔੜ ਸਮੇਂ ਦੀ ਨਿਕੀ ਨਿਕੀ ਬਦਲੀ ਵਾਂਗ ਕੋਈ ਰਾਜਪੂਤ ਜੋਧਾ ਆਪਣੀ ਬੀਰ-ਕਿਰਿਆ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਛਿਟਾਂ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਤਰੌਂਕਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇੰਨਾ ਕੁਝ ਇਸ ਔੜ ਮਾਰੇ ਦੇਸ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਥੇ ਲੋੜ ਸੀ ਉਸ ਬਲ ਦੀ ਜੋ ਬੀਰਤਾ ਦੀ ਵਰਖਾ ਸਾਉਣ ਭਾਦੋਂ ਦੀਆਂ ਝੜੀਆਂ ਵਾਂਗ ਕਰਦਾ, ਜੋ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਤੇਜ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਵਗਾ ਦੇਂਦਾ ਤੇ ਇਸ ਕਾਇਰ ਦੇਸ ਦੀਆਂ ਜਨਮ ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤ੍ਰਿਖਾਂ ਬੁਝਾਂਦਾ। ਸਿਦਕਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਤੇ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਬੀੜ ਵਾਲੀ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ਸੀ ਉਹ ਸ਼ੁਭ ਘੜੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਕਦੋਂ ਉਸ ਮਹਾਂ ਬਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਜਗਤ ਉਤੇ ਹੋਵੇਗਾ। ਓੜਕ ਸਿਕਾਂ ਸਿਕਦਿਆਂ ਤੇ ਤਾਂਘਾਂ ਤਾਂਘਦਿਆਂ ਉਹ ਸ਼ੁਭ ਦਿਨ ਆ ਹੀ ਗਿਆ। ੨੧ ਹਾੜ ਸੰਮਤ ੧੬੫੨ ਨੂੰ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਬੀਤੇ ਐਤਵਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ। ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਦੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਦੀ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦੇਖ ਲਿਆ। ਗੁਰੂ-ਬਾਲਕ ਦੀ ਦੇਹ ਅਤੀ ਸੋਹਣੀ, ਰਿਸ਼ਟ ਪੁਸ਼ਟ ਤੇ ਦਿਬ ਰੂਪ ਸੀ। ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਦਾਈ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਅਵੱਸ਼ ਨਿਕਲਿਆ :-

'ਦੀਪਕ ਮੰਦ ਬਲੰਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੇ,
ਧਾਏ ਪਈ ਬਿਸਮੈਂ ਹਰਖਾਵਤ।
ਬਾਲ ਅਨੇਕ ਭਏ ਮਮ ਹਾਥ,
ਨਹੀਂ ਇਸ ਕੇ ਸਮ ਕੋ ਦੁਤ ਆਵਤ।
ਸੁੰਦਰ ਸੂਰਤ ਸ਼ੋਭ ਤੈ ਪਰਤ,
ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਮੰਦ ਮਨੋ ਮੁਸਕਾਵਤ।
ਆਪ ਕੋ ਪੀਰ ਨਾ ਮਾਤ ਕੋ ਪੀਰ,
ਸਧੀਰ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਭੂਰ ਅਧਾਵਤ। (ਸੂ: ਪ੍ਰ:)

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਉਚਾਈ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਦੀਪਕ ਵੀ ਲਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਦਾਈ ਅਸਚਰਜ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਵਿਚ ਸਮਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗੀ—"ਮੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਬਾਲਕ ਹੋਏ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦੂਸਰਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਦੀ ਸੁੰਦਰ ਸੂਰਤ ਸ਼ੋਭਾ ਦੀ ਭਰੀ ਹੋਈ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਤੋਂ ਮੁਸਕਰਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਨਾ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪ ਕੋਈ ਕਲੇਸ਼ ਹੈ ਨਾਹੀ ਸੁਭਾਗ ਮਾਤਾ ਨੂੰ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਅਤਿਅੰਤ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਉਪਜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।" ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਜਦੋਂ ਦੇਸ਼-ਦੇਸ਼ਾਂਤਰਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤੇ ਜੈ-ਜੈ ਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਦੇ ਸੋਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਉਤਸਵ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਗੁਰਦੇਵ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵਡਾਲੀ ਪਿੰਡ ਦੀ ਜੂਹ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੇ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਤੋਂ ਉਪ੍ਰਾਮ ਹੋ ਜਾ ਵਸੇ ਸਨ ਇਕ ਭਾਰਾ ਖੂਹ ਪੁਟਵਾਇਆ ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਢ ਤੇ ਛੇ ਹਰਟ ਚਲਦੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਕਿ ਜਿਥੇ ਵਡਾਲੀ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਗੁਰੂ ਆਗਮਨ ਕਰਕੇ ਸਤਿਸੰਗ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜਲ ਨਾਲ ਸੈਰਾਬ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖੇਤ ਵੀ ਸਿੰਜੀਦੇ ਰਹਿਣ। ਇਹ ਖੂਹ ਅੱਜ ਤੱਕ ਛੇਹਰਟਾ ਸਾਹਿਬ ਨਾਮ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਨਿਰਾਰਥ ਵੈਰ

ਤਾਵੇਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਆਗਮਨ ਨੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਗਦ-ਗਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਦੋ ਜੀਅ ਦੁਖੀ ਵੀ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ ਉਹ ਸਨ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਕਰਮੋ। ਜੋ ਕਰਮ ਵਸ ਅਨੰਦ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਵੀ ਈਰਖਾ ਦੀ ਬਿਖ ਖਾ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਤਲਖ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਕਰਮੋ ਨੇ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ—"ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ਗੰਗਾ ਦੀ ਗੋਦ ਸੰਤਾਨ ਨਹੀਂ ਖੇਡਣੀ ਤੇ ਸਾਹਾ ਮਾਲ ਧਨ ਓੜਕ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਮਿਹਰਬਾਨ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲੇਗਾ, ਪਰ ਇਹ ਕੀ ਬਣਿਆ। ਅੱਜ ਗੰਗਾ ਪੁੱਤ ਖਿਡਾ ਰਹੀ ਹੈ।"

ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੇ ਕਿਹਾ—"ਮੈਂ ਕੁਝ ਗ਼ਲਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਹਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਔਂਤਰੇ ਹੀ ਸੀ ਪਰ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਸੰਤ ਨੇ ਰੇਖ ਵਿਚ ਮੇਖ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ।"

"ਫਿਰ ਹੁਣ ਕੀ ਬਣੇ" ਕਰਮੋ ਬੋਲੀ।

ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੇ ਕਿਹਾ—"ਕੋਈ ਘਬਰਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਇਸ ਦੋਖ ਦੇ ਬੂਟੇ ਦੀ ਅੰਗੂਰੀ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਇਕ ਦਾਈ ਨੂੰ ਮਨਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਰੁਪਏ ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਦੇਣੇ ਪੈਣਗੇ ਪਰ ਉਹ ਵਡਾਲੀ ਜਾਵੇਗੀ ਤੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਖਡਾਵੀ ਲੱਗ ਜ਼ਹਿਰ ਭਰੇ ਥਣਾਂ ਤੋਂ ਦੁਧ ਚੁੰਘਾ ਉਸ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ।"

"ਹੱਛਾ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਬਣ ਪਵੇ ਕੋਈ ਉਪਾਅ ਕਰੋ। ਮੇਰੇ ਕਲੇਜੇ ਤਾਂ ਓਦੋਂ ਹੀ ਠੰਢ ਪਵੇਗੀ ਜਦੋਂ ਮੇਹਰਬਾਨ ਦਾ ਸ਼ਰੀਕ ਸਦਾ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੌਂ ਜਾਵੇਗਾ।" ਕਰਮੋ ਨੇ ਕਿਹਾ।

ਈਰਖਾ ਭਰੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੇ ਦੁਸ਼ਟ ਮਨਸੂਬਾ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਅਦ ਦਾਈ ਨੂੰ ਤੜਕੇ ਹੀ ਵਡਾਲੀ ਵੱਲ ਤੋਰ ਦਿਤਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਜਾ ਸ੍ਰੀ

ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਲਾਗਣ ਹਾਂ। ਭਾਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਛੱਡ ਆਏ ਹੋ ਪਰ ਅਸਾਂ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਤੋਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰਾਂ ਦੀ ਝਾਕ ਨਹੀਂ ਛੁਟ ਸਕਦੀ। ਮੈਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ਖ਼ਬਰੀ ਸੁਣਦੀ ਹੀ ਭੱਜੀ ਚਲੀ ਆਈ ਹਾਂ। ਭਲਾ ਹੋਇਆ ਰੱਬ ਨੇ ਭਾਗ ਲਾਇਆ। ਅੱਗੇ ਕਰਮੋ ਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਵੀ ਮੈਂ ਹੀ ਦੁਧ ਚੁੰਘਾਉਂਦੀ ਰਹੀ ਹਾਂ ਤੇ ਹੁਣ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਦੁੱਧ ਚੁੰਘਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਦਯਾ ਮੂਰਤੀ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਭਰੀ ਬੇਨਤੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਈ ਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਉਸ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿਤਾ ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣਾ ਥਣ ਬਾਲਕ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਦੇਣ ਲਗੀ ਤਾਂ ਬਾਲਕ ਨੇ ਰੋਣਾ ਚੀਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਥਣ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਤੱਕ ਨਾ ਲਾਇਆ। ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਉਹ ਮੰਦ ਮਤੀ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਨੱਪ ਘੁਟ ਕੇ ਥਣ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਕਰੇ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਬਾਲਕ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚੀਖੇ। ਅਜੇ ਇਹ ਦੁਸ਼ਟ ਦਾਈ ਆਪਣੇ ਪਾਪ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਸਖ਼ਤ ਜ਼ਹਿਰ ਨੇ ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਥਣਾਂ ਦੇ ਸਿਰੇ ਤੇ ਲਗਾ ਰਖਿਆ ਸੀ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਉਹ ਦੇਖਦਿਆਂ-ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਜਾ ਪਈ। ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਖ਼ਰੀ ਸੁਆਸ ਤੋੜਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੇ ਮਨਸੂਬੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਭੇਦ ਖੋਲ੍ਹ ਸੁਣਾਇਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗੀ "ਮੈਂ ਇਕ ਸੌ ਰੁਪਏ ਬਦਲੇ ਆਪਣੀ ਦੀਨ ਦੁਨੀਆਂ ਗੁਆ ਬੈਠੀ ਹਾਂ।" ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿੰਦੀ-ਕਹਿੰਦੀ ਹੀ ਉਹ ਪ੍ਰਾਨ ਤਿਆਗ ਗਈ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੀ ਇਸ ਕਾਲੀ ਕਰਤੂਤ ਤੇ ਸਭ ਤਰਫ਼ ਤੋਂ ਫ਼ਿਟਕਾਰਾਂ ਪਈਆਂ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਸੁਣਿਆ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦਾ ਨਖੇਧ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿਚ ਸ਼ੁਕਰਾਨੇ ਦਾ ਇਹ ਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰੇ—

ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੫॥

ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਰਾਖਿਆ ਦੇ ਹਾਥ॥ ਪ੍ਰਗਟੁ ਭਇਆ ਜਨ ਕਾ
ਪਰਤਾਪੁ॥੧॥ ਗੁਰੁ ਗੁਰੁ ਜਪੀ ਗੁਰੂ ਗੁਰੁ ਧਿਆਈ॥
ਜੀਅ ਕੀ ਅਰਦਾਸਿ ਗੁਰੂ ਪਹਿ ਪਾਈ॥ ਰਹਾਉ॥ ਸਰਨਿ

ਪਰੇ ਸਾਚੇ ਗੁਰਦੇਵ ॥ ਪੂਰਨ ਹੋਈ ਸੇਵਕ ਸੇਵ ॥੨॥ ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਜੋਬਨੁ ਰਾਖੈ ਪ੍ਰਾਨ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਗੁਰ ਕਉ ਕੁਰਬਾਨ ॥੩॥੮॥੧੦੨॥ (ਪੰਨਾ ੩੯੬)

ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਅਤੇ ਕਰਮੋ ਦਾ ਇਹ ਵਾਰ ਖ਼ਾਲੀ ਹੀ ਗਿਆ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਤੱਤੀ ਵਾ ਭੀ ਨਾ ਲੱਗੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਚਾਰ ਕੁੰਟ ਵਿਚ ਹੋ ਗਈ। ਪਰ ਈਰਖਾ ਭਰੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਪ ਫਿਰ ਵੀ ਨਾ ਗਿਆ। ਅਜੇ ਬੱਚਾ ਦੋ ਬਰਸ ਦਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਕ ਹੀਲਾ ਹੋਰ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਇਕ ਸਪੇਰੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਦੇ ਕੇ ਇਕ ਜ਼ਹਿਰੀ ਨਾਗ ਉਸ ਮਕਾਨ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਕਿ ਬਾਲਕ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਖੇਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਛੁਡਵਾ ਦਿਤਾ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਤੇ ਸਪੇਰੇ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਨਾਗ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕੱਟ ਖਾਏਗਾ, ਪਰ ਸਿਦਕਹੀਨ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਾਣਦੇ ਕਿ ਜਿਸ ਤੇ ਉਹ ਨਾਗ ਛੁਡਵਾ ਰਹੇ ਹਨ ਉਹ ਮਾਮੂਲੀ ਬੱਚਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਦੁਸ਼ਟ-ਦਮਨ, ਦਲ-ਭੰਜਨ, ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਦਾ ਬਾਲਕ ਰੂਪ ਹੈ। ਸਾਧ ਬਚਨ ਅਟੱਲ ਸੀ, ਹੋ ਕੇ ਰਿਹਾ, "ਹੋਨਹਾਰ ਬਿਰਵਾ ਕੇ ਚਿਕਨੇ ਚਿਕਨੇ ਪਾਤ" ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੱਚ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੇ ਰਿੜ੍ਹ ਕੇ ਸੱਪ ਨੂੰ ਸਿਰੀਓਂ ਜਾ ਫੜਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਿਰੀ ਇਤਨੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਤੇ ਮਲੀ ਕਿ ਉਹ ਤੱਤ ਛਿਨ ਵਿਚ ਮਰ ਗਿਆ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਪਹਿਲਾਂ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਤੇ ਫਿਰ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਜੈ ਜੈਕਾਰ ਹੋਣ ਲਗੀ ਤੇ ਸਾਦਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਦੁਸ਼ਟ ਦਮਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕੌਤਕ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਲਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਜ਼ਹਿਰੀ ਨਾਗ ਦਾ ਸਿਰ ਕੁਚਲ ਦਿਤਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਆਯੂ ਭਰ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਕਰਿਆ ਕਰਨਗੇ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਦੀ ਇਕ ਪੰਚਾਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਵਡਾਲੀ ਪੁੱਜੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨੂੰ ਤੱਕ ਵਡਾਲੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਪਾਸੋਂ ਵਿਦਿਆ ਲੈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਣ ਵਸੇ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਮੇਤ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਗਮਨ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਤੇ ਘਰ-ਘਰ ਵਿਚ ਦੀਪਮਾਲਾ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਭਾਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜਦਿਆਂ ਹੀ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਮਝ ਜਾ ਨਮਸਕਾਰਿਆ ਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਭੀ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਪਾਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਵਿਖਾਵੇ ਹਿਤ ਬਚੇ ਨੂੰ ਚੁਕਿਆ ਭੀ, ਪਿਆਰ ਭੀ ਕੀਤਾ ਤੇ ਅਸੀਸ ਭੀ ਦਿਤੀ, ਪਰ ਦਿਲੋਂ ਵਾਦ ਨਾ ਗੁਆਇਆ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿੱਚ ਧੁਖ ਰਹੀ ਈਰਖਾ ਦੀ ਅਗਨੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਕਰਮੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਤਾਨ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਹਵਾ ਦੇ ਦੇ ਭੜਕਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਰਦੀ ਸੀ, "ਹੁਣ ਗੱਦੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਜੰਮ ਪਿਆ ਹੈ, ਮੇਹਰਬਾਨ ਨੂੰ ਕਿਸ ਨੇ ਪੁਛਣਾ ਹੈ।" ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਜੀਅ ਹੌਕੇ ਲੈ ਲੈ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਾਰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਧਰਵਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਚੇਚਕ ਨਿਕਲ ਆਈ ਹੈ। ਚੇਚਕ ਵੀ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਨਿਕਲੀ ਸੀ, ਬੁਖ਼ਾਰ ਤੇ ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਦਾ ਬੜਾ ਜ਼ੋਰ ਸੀ, ਤਨ ਸਾਰਾ ਚੇਚਕ ਨਾਲ ਭਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਾਟਾਂ ਨਿਕਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਘੂਕੀ ਬਹੁਤ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਵੱਲ ਤੱਕ-ਤੱਕ ਕੇ ਉਹੋ ਹੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਇਕ ਬੱਚੇ ਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਬੱਚਾ ਭੀ ਬੜਿਆਂ ਤਰਲਿਆਂ ਤੇ ਜੋਦੜੀਆਂ ਨਾਲ ਲੱਭਾ ਹੋਵੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਧੀਰਜ ਦੇਂਦੇ ਸਨ—

"ਸੁਣ ਦੇਤ ਧੀਰ ਨਹਿ ਕਰੋ ਤ੍ਰਾਸ॥
ਇਕ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਧਰੋ ਆਸ॥
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਇਨਕੇ ਨਿਤ ਸਹਾਏ॥
ਜਿਨ ਨਾਮ ਜਪੇ ਸਭ ਕਸ਼ਟ ਜਾਏ॥"

ਭਾਵੇਂ ਬਾਲਕ ਦੀ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਤੱਕ ਗਲੀ ਗੁਆਂਢ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਕਿ ਉਹ ਪੁਰਾਤਨ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸੀਤਲਾ ਦੀ *ਪੂਜਾ ਕਰਨ, ਪਰ ਸ੍ਰੀ

** ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਉਹ ਭਾਗ ਜੋ ਸਿੰਘ ਰਾਜ ਦੇ ਆਖ਼ਰੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਨਕ ਮੱਤ ਦਾ ਪ੍ਰਛਾਵਾਂ ਵਧੇਰੇ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਸਾਡੇ ਤਕ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਭੀ ਅਸਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੁਜੀਆਂ*

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੨੦ 'ਤੇ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮਸ਼ਵਰੇ ਹੁੰਦੇ ਸੁਣ ਸਭ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕੋਹਿਆਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਿਆ—

ਸਦਾ ਸਦਾ ਹਰਿ ਜਾਪੇ ॥
ਪ੍ਰਭ ਬਾਲਕ ਰਾਖੇ ਆਪੇ ॥
ਸੀਤਲਾ ਠਾਕਿ ਰਹਾਈ ॥
ਬਿਘਨ ਗਏ ਹਰਿ ਨਾਈ ॥੧॥
ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੁ ਹੋਆ ਸਦਾ ਦਇਆਲਾ ॥
ਅਰਦਾਸਿ ਸੁਣੀ ਭਗਤ ਅਪੁਨੇ ਕੀ
ਸਭ ਜੀਅ ਭਇਆ ਕਿਰਪਾਲਾ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਪ੍ਰਭ ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਸਮਰਾਥਾ ॥
ਹਰਿ ਸਿਮਰਤ ਸਭੁ ਦੁਖੁ ਲਾਥਾ ॥
ਅਪਣੇ ਦਾਸ ਕੀ ਸੁਣੀ ਬੇਨੰਤੀ ॥
ਸਭ ਨਾਨਕ ਸੁਖਿ ਸਵੰਤੀ ॥੨॥੧੧॥੭੫॥ (ਪੰਨਾ ੬੨੭

(ਸਫ਼ਾ ੧੯ ਦਾ ਬਾਕੀ)

ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਮਿਲਾਵਟ ਹੋਈ ਹੋਈ ਖੋਜੀਆਂ ਨੇ ਦੱਸੀ ਹੈ । ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਵੀ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਸਿੰਘ ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਡੋਗਰਾ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜੋ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਬ੍ਰਾਹਮਨਕ ਮੱਤ ਦੀ ਸਿਖ ਘਰਾਣਿਆਂ ਵਿਚ ਆ ਗਈ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਰ ਤਕ ਰਿਹਾ । ਸੱਚ ਪੁਛੋ ਤਾਂ ਉਸ ਪ੍ਰਛਾਵੇਂ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੇ ਸੂਰਜ ਨੇ ਹੀ ਉਡਾਇਆ । ਇਹੀ ਸਮੇਂ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਆਪਣੀਆਂ ਸੰਗ ਸਹੇਲੀਆਂ ਸਹਿਤ ਦੁਰਗਿਆਣੇ ਮੰਦਰ ਜਾਂ ਸੀਤਲਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਪਰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਖੋਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਲਿਖਤ ਭਾਵੇਂ ਗ੍ਰੰਥ ਕਰਤਾ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ । ਜਿਹਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਪਿਛੋਂ ਮਿਲਾਵਟ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਟਪਲਾ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੀ।

ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਹੀ ਲੈ ਲਓ । ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ ਬਾਣੀ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਕ ਸਿਖ ਲਿਖਾਰੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਲਿਖਤ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਜਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਤਕ ਘਾਬਰਨ ਸਮੇਂ ਭੀ ਇਹੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਆਸ ਹੀ ਧਰੋ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਮੰਗੋ ਤੇ ਫਿਰ ਭਰਮੀਆਂ ਨੂੰ ਭੀ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ—

"ਨੇਤ੍ਰ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ਕੀਆ ਗੁਰਦੇਵ ॥
ਭਰਮ ਗਏ ਪੂਰਨ ਭਈ ਸੇਵ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਸੀਤਲਾ ਤੇ ਰਖਿਆ ਬਿਹਾਰੀ ॥

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੨੧ 'ਤੇ)

ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਵਾਕ ਸਤ ਹੋਏ ਤੇ ਬੀਮਾਰੀ ਆਪਣਾ ਚੱਕਰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਮਾਤ ਪੈ ਗਈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਹੋਈ ਤੇ ਇਸ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਨਗਰ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਫਿਰ ਦੀਪਮਾਲਾ ਕੀਤੀ।

(ਸਫ਼ਾ ੨੦ ਦਾ ਬਾਕੀ)

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਭ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰੀ ॥੧॥
ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਜਪੈ ਸੋ ਜੀਵੈ ॥
ਸਾਧਸੰਗਿ ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਪੀਵੈ ॥੨॥੧੦੩॥੧੭੨॥ (ਪੰਨਾ ੨੦੦)

ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਅਨਿਨ ਭਗਤ ਸ੍ਰੀ ਕਵਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੰਨ ਸਕਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਚਨਾਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਵੀ ਪਤੀਬ੍ਰਤਿ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਖੇ ਅਖਾਏ ਪਤੀ ਆਗਿਆ ਦਾ ਉਲੰਘਣ ਕਰ ਸੀਤਲਾ ਪੂਜਾ ਦੀ ਮਨਮਤਿ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਵਾਧਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਹੀ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਵੇਰ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੇਵੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਦਾਸੀ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਦੇਵੀ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿਤਾ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਗੁਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਭੈਰੋਂ ਨੇ (ਦਬਿਸਤਾਨੇ-ਮਜ਼ਾਹਿਬ ਵਿਚ) ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੇਵੀ ਜੀ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਦਾ ਨੱਕ ਤੋੜ ਦਿਤਾ ਤੇ ਦੇਵੀ ਉਪਾਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੋਲ ਗਿਲਾ ਕਰਨ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਇਹ ਦੋਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦੇਵੀ ਨੂੰ ਹੀ ਪੁਛ ਲਵੋ । ਬੁਤ ਪ੍ਰਸਤ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ । ਫਿਰ ਇਹ ਸੀਤਲਾ ਪੂਜਣ ਦੀ ਕਥਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੋਵੇਗੀ । ਇਹ ਨਿਸਚਾ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਮਿਲਾਵਟ ਹੈ ਤੇ ਏਹੋ ਹੀ ਨਿਸਚਾ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਤੇ ਦੂਸਰੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਮੁਤਲਕ ਵੀ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ । ਇਕ ਵਾਕੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਰ ਹੈ ਕਿ ਦੁਰਗਿਆਣੇ ਮੰਦਰ ਦਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਣਾ ਵੀ ਸਿਧ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਸਫ਼ਾ ੧੯੫੩ ਦੀ ਹੇਠਲੀ ਟੂਕ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—

"ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਚੱਕ, ਤਦੋਂ ਨਵਾਂ ਬੱਝਾ ਸੀ, ਲਗਭਗ ਗਿਆਰਾਂ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਤਾਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਬਣਿਆ ਸੀ, ਨਵੀਂ ਵਸੋਂ ਅਤਿ ਥੋੜ੍ਹੀ ਸੀ । ਉਦੋਂ ਵਸੋਂ ਤੋਂ ਦੋ ਮੀਲ ਪਰੇ ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਦੁਰਗਾ ਮੰਦਰ ਬਨਣਾ ਕਦੋਂ ਸੰਭਵ ਸੀ ? ਕਿਲ੍ਹੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਰੱਛਾ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਵਿੱਥ ਤੇ ਵਸਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਬਣਵਾਇਆ । ਇਹ ਮੰਦਰ ਇਸ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਵੀ ਪਰੇ ਹੈ। ਕਦੋਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਏਡੀ ਦੂਰ, ਉਜਾੜ ਵਿਚ, ਏਨੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਤੇ ਨਵੀਂ ਵਸੋਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਜੋ ਸਾਰੇ ਬੁਤ ਪ੍ਰਸਤੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਤੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹੋਣ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਿਉਤੇ ਦਾ ਮੰਦਰ ਏਡੀ ਛੇਤੀ ਬਣ ਜਾਵੇ।" ਅਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਦੁਰਗਿਆਣੇ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਤਾਲਾਬ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਦੀ ਬਾਹੀ ਵਲੋ ਦੋ ਥੰਮਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਦਿਵਾਰ ਉਤੇ ਖ਼ੁਤਬਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ— *(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੨੨ 'ਤੇ)*

ਕਰਮੋਂ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਅਜੇ ਭੀ ਆਪਣੀ ਦੁਸ਼ਟ ਚਾਲ ਨਾ ਛੱਡੀ ਤੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਲੋਭ ਦੇ ਕੇ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦਾ ਘਾਤ ਕਰੇ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪਿਆ ਪੇਸ਼ਗੀ ਲੈ ਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਇਸ ਪਾਪ ਮਨਸੂਬੇ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿਤ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ। ਉਸ ਨੇ ਤੇਜ਼ ਜ਼ਹਿਰ ਪੀਹ ਕੇ ਪੁੜੀ ਆਪਣੇ ਬੋਝੇ ਵਿਚ ਪਾ ਲਈ । ਉਹ ਦਿਨ ਭਰ ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਿਲ ਦੇ ਦਵਾਲੇ ਚੱਕਰ ਕੱਢਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਜਦੋਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਬਾਹਰ ਖੇਡ ਰਹੇ ਬਾਲਕ ਲਈ ਇਕ ਸੇਵਕ ਦੇ ਹੱਥ ਦੁਧ ਪਿਲਾਉਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਤਾਂ ਨੀਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਗੱਲੀਂ ਲਾ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ ਉਹ ਪੁੜੀ ਦੁਧ ਵਿਚ ਝਾੜ ਦਿਤੀ । ਪਰ ਜਦੋਂ ਅਭੋਲ ਸੇਵਕ ਸੁਜਾਨ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਭਰਿਆ ਦੁਧ ਪਿਲਾਉਣ ਲਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਕਾਤਲ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੂਨੀ ਚੰਦ ਨੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਜਦ ਕੁਛੜ ਲੈ ਕੇ ਪਿਲਾਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੇ ਚੀਕ ਮਾਰੀ । ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਜੋ ਕਿਤੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਸਨ, ਸਿਰ ਤੇ ਆ ਪੁਜੇ ਤੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਕੁਛੜੋਂ ਲੈ ਲਿਆ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਅਜਨਬੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਉਹ ਦੁਧ ਇਕ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਕੁੱਤਾ ਤੜੱਕ ਫੁੜਕ ਪਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਵੇਂ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੇ ਨਿਰਾਰਥ ਵੈਰ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਭਾਂਡਾ ਵੀ ਫੁਟ ਗਿਆ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਂਤ ਸੁਭਾਅ ਅਨੁਸਾਰ

(ਸ.ਫਾ ੨੧ ਦਾ ਬਾਕੀ)

> *ਬਾਨੀਏ ਤਾਲਾਬ ਦੁਰਗਿਆਨਾ ਲਾਲਾ ਬਾਂਸੀ ਰਾਮ ਵਲਦ ਸ਼ਿਵ ਰਾਮ ਦਾਸ ਬਿਨਮਾਲੀ ਮੱਲ, ਬਿਨਮਲੀ ਰਾਮ ਉਰਫ ਭਸੀਨ ਖੱਤਰੀ ਸਾਕਨ ਲਾਹੌਰ, ਗੁਜਰ ਤਾਲਵਾੜਾ ਮਿਨ ਇਬਤਦਾਏ ਅੱਵਲ ਮਾਘ ਸੰਮਤ ੧੯੦੫ ਬਿ: ਹਿਜਰੀ ੧੨੬੫ ਬਿਨਾ ਕਰਦਾ ਸ਼ੁਦ।*

ਉਪਰ ਦਿੱਤੀ ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁਰਗਿਆਣੇ ਦਾ ਤਾਲਾਬ ੧੯੦੫ ਬਿ: ਵਿਚ ਬਣਿਆ । ਮੰਦਰ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਭੀ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ । ਗੱਲ ਕੀ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਬਚਨਾਂ ਤੋਂ; ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ, ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਚੇਚਕ ਨਿਕਲਣ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦਾ ਹੀ ਆਸਰਾ ਤੱਕਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਬਾਲਕ ਦੇ ਅਰੋਗ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਹੀ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਉਥੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੜਚੋਲ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੁਰਗਿਆਣੇ ਦੇ ਮੰਦਰ ਦਾ ਹੀ ਨਾ ਹੋਣਾ ਇਸ ਸਾਰੀ ਮਨਮਤ ਦੀ ਕਥਾ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰੁੱਖਾ ਬਚਨ ਨਾ ਕਿਹਾ। ਪਾਪੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕਰਮ ਦਾ ਫਲ ਭੋਗਦਾ ਹੋਇਆ ਪੇਟ ਦੇ ਸੂਲ ਨਾਲ ਨਰਕ-ਗਾਮੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਾਰੀ ਘਟਨਾ ਤੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਿਆ—

ਭੈਰਉ ਮਹਲਾ ੫ ॥

ਲੇਪੁ ਨ ਲਾਗੋ ਤਿਲ ਕਾ ਮੂਲਿ ॥
ਦੁਸਟੁ ਬ੍ਰਾਹਮਣੁ ਮੂਆ ਹੋਇ ਕੈ ਸੂਲ ॥੧॥
ਹਰਿਜਨ ਰਾਖੇ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮਿ ਆਪਿ ॥
ਪਾਪੀ ਮੂਆ ਗੁਰ ਪਰਤਾਪਿ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਅਪਣਾ ਖਸਮੁ ਜਨਿ ਆਪਿ ਧਿਆਇਆ ॥
ਇਆਣਾ ਪਾਪੀ ਓਹੁ ਆਪਿ ਪਚਾਇਆ ॥੨॥
ਪ੍ਰਭ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਅਪਣੇ ਦਾਸ ਕਾ ਰਖਵਾਲਾ ॥
ਨਿੰਦਕ ਕਾ ਮਾਥਾ ਈਹਾਂ ਊਹਾ ਕਾਲਾ ॥੩॥
ਜਨ ਨਾਨਕ ਕੀ ਪਰਮੇਸਰਿ ਸੁਣੀ ਅਰਦਾਸਿ ॥
ਮਲੇਛੁ ਪਾਪੀ ਪਚਿਆ ਭਇਆ ਨਿਰਾਸੁ ॥੪॥੯॥

(ਪੰਨਾ ੧੧੩੭)

ਵਿਦਿਆ

ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹੱਲਿਆਂ, ਚੇਚਕ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਅਤੇ ਤਾਪ ਦੇ ਸੰਤਾਪ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ੁਰ ਅੰਤਰਯਾਮੀ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦਾ ਹੱਥ ਦੇ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ। ਹੁਣ ਯੋਗ ਅਵਸਥਾ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਤਰੱਦਦ ਹੋਣ ਲਗਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਆਪਣੇ ਬੜੇ ਭਾਈ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਂਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਮਸ਼ਵਰਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਫਿਰ ਸੰਗਤ ਦੀ ਰਾਏ ਪੁਛੀ। ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਮਿਲਵੀਂ ਸਲਾਹ ਇਹੋ ਬਣੀ ਕਿ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੋ ਸੁੱਚਾ ਰਤਨ ਸੰਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੇ ਵਰ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੇ ਤਾਜ ਵਿਚ ਚਮਕਣ ਦੇ ਯੋਗ ਵੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਹੀ ਬਨਾਉਣ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਉਹ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਜਾਣ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਬੀੜ ਤੋਂ ਤੁਰ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਏ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਆਣ ਕੀਤੇ। ਜਦ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ, ਸਭ ਸੰਗਤ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਕਿ ਉਹ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ, ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰ ਸਿੱਖ ਸੁਭਾਅ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਇਕ ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਧਾਰਨ ਕਿਸਾਨ ਸਿੱਖ ਹਾਂ। ਇਹ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਚਤਰ ਪ੍ਰਬੀਨ ਪੰਡਤ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਿਹੜੀ ਉਚ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ, ਜੋ ਮੈਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ।" ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੇ ਇਹ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਭਰੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਤੁਸੀਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਉਹੋ ਹੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਓ ਜਿਸ ਦੇ ਬਲ

ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬੁਢੇ* ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪੰਡਤਾਈਆਂ ਤੇ ਚਤੁਰਾਈਆਂ ਜੋ ਮਨੁਖ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਚੱਟਦੀਆਂ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰ ਚੰਚਲ ਬਣਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਉਹ ਗਿਆਨ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਓ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ-ਦੇ ਕੋਲ ਬਹਿਣ ਕਰ

** ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦਾ ਅਸਲੀ ਨਾਮ ਬੂੜਾ ਸੀ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਨੁਭਵੀ ਬੁਧੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਭਾਈ ਤੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਬੁੱਢਾ ਹੈਂ, ਤੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਬੜੀਆਂ ਸਿਆਣਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ।" ਚੁਨਾਂਚਿ ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ ਨਾਮ ਦੀ ਥਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਖ਼ਿਤਾਬ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਕਰਕੇ ਸਦੇ ਜਾਣ ਲਗ ਪਏ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਪਿਛੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਕਰਕੇ ਹੀ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਸ ਰੌਸ਼ਨੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਤੇ ਪਰਾਇਆ ਸਹੀ ਰੂਪ ਦਿਸ ਆਵੇ। ਆਮ ਲੋਕ ਕਈ ਵਾਰੀ ਵਿਦਿਆ ਤੋਂ ਮੁਰਾਦ ਨਿਰੇ ਅੱਖਰ ਪੜ੍ਹ ਜਾਣਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਬੋਲੀ ਸਿਖ ਲੈਣਾ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਇੰਨਾ ਕੁਛ ਹੀ ਵਿਦਿਆ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਤਾਂ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਮਹੱਲ ਤਕ ਪੁਜਣ ਲਈ ਪੌੜੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੇਸ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਉਸ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹਿਤ ਸਿਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤੇ ਬੋਲੀ ਦੇ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਲਈ ਅੱਖਰ ਬੋਧ ਕਰਨਾ ਵੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ, ਪਰ ਕੇਵਲ ਅਖਰ ਤੇ ਬੋਲੀ ਸਿਖ ਜਾਣ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਵਿਦਿਆ ਨਹੀਂ ਆ ਜਾਂਦੀ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਉਸ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਸਿਖਣ ਗੋਚਰੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਭੀ ਮੰਨਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਤਨਾ ਉਚੇਰਾ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਨੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਤਨੀ ਹੀ ਉਚੇਰੀ ਵਿਦਿਆ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜਗਤ ਉਧਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਜੋ ਸਭ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਉਚੇਰਾ ਹੈ, ਕਰਨ ਲਈ ਤਾਂ ਉਚ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਜੋ ਦਿਲ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਤੌਰ ਤੇ ਰੌਸ਼ਨ ਕਰ ਸਕੇ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਰੌਸ਼ਨ ਦਿਲ ਬਗੈਰ ਸੁਲਝੇ ਹੋਏ ਦਿਮਾਗ ਭੀ ਬਹੁਤ ਵੇਰੀ ਜਗਤ ਨੂੰ ਸੁਖ ਦੀ ਥਾਂ ਹਾਨੀ ਪੁਚਾਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹਾ ਕਿ ਅੱਜ ਪੱਛਮ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਆਪਣੀ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਸਾਰਾ ਤਾਣ ਜਗਤ ਵਿਚ ਤਬਾਹੀ ਤੇ ਮੌਤ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਲਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਜਰਮਨ, ਫ਼ਰੈਂਚ, ਅਮਰੀਕਾ, ਰੂਸੀ ਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਕੌਮਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਕਿਸ ਨੂੰ ਇਨਕਾਰ ਹੈ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਵਿਦਿਆ ਮਨੁਖੀ ਮੌਤ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੇ ਲੱਗ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਫਲ ਰੂਪ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਬੰਬ ਹੈ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਅੱਜ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ। ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਸੁਚੇ ਦਿਲਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਚੇ ਦਿਮਾਗ ਸਦਾ ਹੀ ਬੇਚੈਨ ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਰਖਦੇ ਰਹੇ। ਜਗਤ ਉਪਕਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੀਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਕੇ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ। ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਗਤ ਦੀ ਅਖੌਤੀ ਵਿਦਿਆ*

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੨੯ 'ਤੇ)

ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ।" ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਆਗਿਆ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਈ ਤੇ ਮਰਿਆਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹਨਾਂ ਅਗੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਰੱਖ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨੇ ਪਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ । ਚੁਨਾਂਚਿ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :—

"ਗੁਰੂ ਤਬੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਮੰਗਾਇਓ ॥
ਮਨ ਪੰਚ ਤੋਲ ਕਰ ਲਿਆਇਓ ॥
ਰਖ ਬੁਢੇ ਪ੍ਰਾਤ ਅਗੇਰੇ ॥
ਸ਼ੁਭ ਵਾਕ ਭਨੇ ਤਿਸ ਬੇਰੇ ॥
ਇਹ ਸਕਲ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਵਰਤਾਓ ॥
ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਆਪ ਪਢਾਓ ॥

ਚੁਨਾਂਚਿ ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਮਣ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਵਰਤਾ ਕੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਪੱਟੀ ਲਿਖ ਦਿਤੀ । ਪਹਿਲੇ ਪੈਂਤੀ ਅੱਖਰ ਸਿਖਾਏ

(ਸਫ਼ਾ ੨੫ ਦਾ ਬਾਕੀ)

ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਾ ਭੀ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਭੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਰੌਸ਼ਨ-ਜ਼ਮੀਰੀ ਕਰਕੇ ਉਹ ਉਚੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਕਰ ਗਏ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਜਗਤ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ । ਕੌਣ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਈਸਾਮਸੀਹ ਨੇ ਕਿਸੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ । ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਵਿਦਿਆ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੜ੍ਹੀ । ਭਾਵੇਂ ਰਾਜ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਾਕੀ ਮੁਨੀ ਗੌਤਮ ਬੁਧ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਈ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ, ਪਰ ਜਗਤ-ਉਧਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਉਹ ਓਦੋਂ ਹੀ ਕਰ ਸਕੇ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਰੜੀ ਘਾਲ ਦੇ ਬਾਅਦ ਅਨੁਭਵ.ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਜਗਤ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚੋਂ ਹੋਰ ਸੈਂਕੜੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁਖ ਜਾਤੀ ਦੇ ਵਡੇ ਸੇਵਕ ਅਕਸਰ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਪੰਡਤ ਨਹੀਂ ਹੋਏ, ਸਗੋਂ ਅਨੁਭਵੀ ਗਿਆਨੀ ਹੀ ਹੋਏ ਹਨ । ਅੱਜ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਉਚੇ ਆਦਰਸ਼ ਦਰਸਾਨ ਵਾਲੇ ਲਿਖਾਰੀ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੇ ਡਿਗਰੀ ਯਾਫ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਹਨ । ਜਗਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਰਾਬਿੰਦ੍ਰਾ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ, ਬਰਨਾਰਡ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਨੇ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ । ਸਾਡੇ ਖ਼ਿਆਲ ਵਿਚ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਉਸਤਾਦ ਦੀ ਚੋਣ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਉਚ ਅਨੁਭਵਤਾ ਦਾ ਇਕ ਜ਼ਾਹਿਰਾ ਸਬੂਤ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਜਗਤ ਉਧਾਰ ਕਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਦਿਮਾਗ਼ ਨੂੰ ਰੌਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਕੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ ਜਿਹੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਉਚ ਖ਼ਿਆਲ ਤੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਐਮਾਲ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਸੀ । ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੀ ਚਤੁਰਤਾ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਵਰ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਿਖ ਪੰਥ ਦੀ ਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ । ਛੇਆਂ ਗੁਰੂਆਂ ਤਕ ਗੱਦੀ ਦਾ ਤਿਲਕ ਦੇਣ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੨੭ 'ਤੇ)

ਗਏ ਤੇ ਫਿਰ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਬਾਕਾਇਦਾ ਅੱਖਰ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਣੀ । ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਵਡੀ ਹੈਰਾਨੀ ਤੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਕਿ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜੋ ਸੰਥਾ ਮਿਲਦੀ ਸੀ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਪਕਾ ਲੈਂਦਾ ਤੇ ਏਦਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿਨਾਂ, ਤੇ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਖ਼ਤਮ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ । ਗੁਰਮੁਖੀ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੱਖਰ ਵਿਦਿਆ ਸਿਖਾਉਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਿਕਮਤ, ਜੋਤਸ਼, ਸ਼ਾਸਤਰ, ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਤੇ ਨੀਤੀ ਵੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਘੋੜੇ ਦੀ ਸਵਾਰੀ, ਨੇਜ਼ਾ ਬਾਜ਼ੀ, ਤੀਰ ਅੰਦਾਜ਼ੀ, ਤਲਵਾਰ ਤੇ ਬਰਛੇ ਦੀ ਪਲੱਥੇ ਬਾਜ਼ੀ ਤੇ ਬੰਦੂਕ ਆਦਿ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਚਲਾਉਣ ਵਿਚ ਵੀ ਨਿਪੁੰਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ।

(ਸਫ਼ਾ ੨੬ ਦਾ ਬਾਕੀ)

ਪ੍ਰਾਪਤ ਰਿਹਾ ਤੇ ਇਤਨੀ ਬੜੀ ਪ੍ਰਭਤਾ ਪਾ ਕੇ ਵੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਹੱਥੀਂ ਸੇਵਾ ਕਮਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਹੀ ਤਸਵੀਰ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਿਰਦੇ ਗਿਆਨ, ਮੁਖ ਭਗਤੀ ਹੱਥੀਂ ਸੇਵਾ ਹੀ ਕਲਿਆਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਰਸ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ ਚੁਨਾਂਚਿ ਆਪ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਵਿਦਿਆ ਦਾਤੇ ਹੋਣ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਜੋ ਕਮਾਲ ਦਿਖਾਏ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਫਲ ਰੂਪ ਸੁਗੰਧ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਉਚਾ ਹੋ ਪ੍ਰਗਟਿਆ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਕਹਿ ਕੇ ਵਡਿਆਇਆ ।

ਵਿਵਾਹ

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੀ ਉਮਰ ਭਾਵੇਂ ਅਜੇ ਛੋਟੀ ਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੰਗਣੀ ਲਈ ਪੁਛ ਗਿਛ ਬਹੁਤ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਭਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਅਜ਼ਮਤ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਤੇ ਸ਼ੋਹਰਤ ਵੀ ਲਾਗੀਆਂ ਨੂੰ ਚੌਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਖਿਚ ਪਾਂਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਧਾਂਕ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ । ਉਸ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :—

"ਕੋਕ ਨਦ ਪਦ ਮਿਰਦੁ ਰਕਤ ਸ਼ਬੀਲੇ ਅਤਿ,
ਹੀਰਨ ਕੀ ਪੰਗਤ ਜਿਉ ਨਾਮ ਅਨੰਦ ਕਰਿ ॥
ਚਿਕਨ ਅਕਾਰ ਏਕ ਸਾਰ ਜੁਗ ਜੰਘ ਨੀਕੇ,
ਗੁਲਫ ਸੁ ਜਾਨੂੰ ਗਰਿਥ ਨਿਰਰ ਬਿਲੰਦ ਕਰਿ ॥
ਤ੍ਰਿਵਲੀ ਉਦਰ ਪਰ ਨਾਭਿਕਾ ਗੰਭੀਰ ਸ਼ੁਭ,
ਆਯਤ ਸੁ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦ੍ਵੈ ਉਤੰਗ ਹੈ ਸਿਕੰਦ ਕਰਿ ॥
ਕਾਢੇ ਭੁਜਦੰਡ ਹੈਂ ਪ੍ਰਚੰਡ ਬਲਵੰਡ ਬਡੇ,
ਕੁੰਜਰ ਕੀ ਸੁੰਡ ਜਿਮ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਕਰਿ ॥
ਹਾਥ ਦ੍ਵੈ ਪਾਬੋਜ ਸਮ ਪੱਲਵ ਸੇ ਪਲ ਵਿਨ
ਤਾਂ ਪੈ ਨਗ ਸੂਚੇ ਖਚਿ ਨਖਨਿ ਹੀ ਪੰਗਤੀ ॥
ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਬਦਨ ਸਭ ਸੁਖਮਾ ਸਦਨ,
ਜਾਮੇਂ ਉਜਲ ਰਦਮ ਉਠ ਸੁੰਦਰ ਸੁਰੰਗਤੀ ॥
ਪੰਕਜ ਕੀ ਪਾਂਖੁਰੀ ਸੁਰੀਖੀ ਆਂਖ ਤੀਖੀ ਤੀਖੀ,
ਪਿਖਨ ਤਰੀਸ਼ੇ ਤੇ ਨਿਹਾਲ ਕਰੈਂ ਸੰਗਤੀ ॥

ਚੁਬੁਕ ਅਮੋਲ ਗੋਲ ਮਿਰਦੁਲ ਕਪੋਲ ਜੁਗ,
ਕੁੰਡਲ ਕੀ ਛੋਲ ਪੈ ਅਤੋਲ ਸ੍ਰੀ ਉਮੰਗਤੀ॥"

ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਕੰਵਲ ਵਰਗੇ ਸੁਰਖ ਅਤਿ ਸ਼ਬੀਲੇ ਤੇ ਨਾਖੁਨ ਹੀਰਿਆਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਾਂਗ ਅਨੰਦ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹਨ । ਦੋਵੇਂ ਲੱਤਾਂ ਸੁਪਾਰੀ ਦੇ ਬੂਟੇ ਵਾਂਗ ਇਕ ਸਾਥ ਸੋਹਣੀਆਂ ਅਤੇ ਗਿਟਿਆਂ ਅਤੇ ਗੋਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੰਢਾਂ ਪੀਡੀਆਂ ਤੇ ਵਡੀਆਂ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨਾਂ ਵਲਾਂ ਵਾਲੇ ਪੇਟ ਤੇ ਡੂੰਘੀ ਧੁੰਨੀ, ਚੌੜੀ ਛਾਤੀ ਅਤੇ ਉਚੇ ਮੋਢੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਭੁਜਾਂ ਕਰੜੀਆਂ, ਬਲਵਾਨ ਤੇ ਹਾਥੀ ਦੇ ਸੁੰਡ ਵਾਂਗ ਲਚਕਦਾਰ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਕੰਵਲ ਵਰਗੇ, ਉਂਗਲੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਖਿਲੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਵਾਂਗ ਤੇ ਨੌਂਹ ਸੁਚੇ ਨਗਾਂ ਵਰਗੇ ਦਿਸ ਆਉਂਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਜੈਸਾ ਮੁਖੜਾ ਹੈ । ਚਿੱਟੇ ਦੰਦ ਤੇ ਸੋਹਣੇ ਰੰਗ ਦੇ ਬੁਲ੍ਹ ਹਨ । ਕੰਵਲ ਦੀਆਂ ਪੰਖੜੀਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਤਿਖੀਆਂ ਤਿਖੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਹਨ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਕ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਠੋਡੀ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਗਲ੍ਹਾਂ ਕੋਮਲ ਤੇ ਗੋਲ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਲਟਕ ਰਹੇ ਕੁੰਡਲਾਂ ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਸੋਭਾ ਬਰਸ ਰਹੀ ਹੈ ।

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਨਿਵਾਸੀ ਚੰਦੂ ਲਾਲ ਨਾਮੀ ਖੱਤਰੀ ਨੇ ਜੋ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਅਹਿਲਕਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਦਿੱਲੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਲਈ ਵਰ ਲੱਭਣ ਹਿਤ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੋਹਤ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਘੱਲਿਆ । ਜਿਸ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਤਕ ਸਾਕ ਕਰਨ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਲਈ ਵਾਪਸ ਦਿੱਲੀ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਸਭ ਗੱਲ ਬਾਤ ਸੁਣ ਚੰਦੂ ਲਾਲ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਸਾਕ ਤਾਂ ਇਥੇ ਹੀ ਦੇਣਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ, ਪਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਤੁਸਾਂ ਚੋਣ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਮੈਂ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਦਾ ਅਹਿਲਕਾਰ ਅਮੀਰ ਹਾਂ, ਤੇ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਪਿਉ ਇਕ ਫ਼ਕੀਰ ਹੈ । ਕੁਲੀਨ ਖੱਤਰੀ ਅਮੀਰ ਦੀ ਲੜਕੀ ਨੀਵੇਂ ਖੱਤਰੀ ਫ਼ਕੀਰ ਦੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਵਿਆਹੁਣੀ ਚੁਬਾਰੇ ਦੀ ਇੱਟ ਮੋਰੀ ਵਿਚ ਲਾਉਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਪਰ ਹੱਛਾ ਜੋ ਹੋ ਗਿਆ ਸੋ ਹੋ ਗਿਆ। ਵਾਹਵਾ ਜਾਓ ਸ਼ਗਨ ਪਾ ਦਿਓ ।"

ਜਿਸ ਵਕਤ ਚੰਦੂ ਲਾਲ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੋਹਤ ਨਾਲ ਮਾਨ ਮੱਤਾ ਹੰਕਾਰ ਭਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਵਕਤ ਇਕ ਦਿੱਲੀ ਨਿਵਾਸੀ ਸਿੱਖ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਨਿਰਾਦਰ ਨੂੰ ਨਾ ਸਹਾਰ ਸਕਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆਣ ਸੁਣਾਈ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਸੰਗਤ ਨੇ ਸਲਾਹ ਕਰ ਕੇ ਸਰਬ ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਇਕ ਪੱਤ੍ਰਕਾ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਕਾਸਦ ਦੇ ਹੱਥ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਭੇਜ ਦਿਤੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਲਿਖ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਭਿਮਾਨੀ ਗੁਰ-ਨਿੰਦਕ ਚੰਦੂ ਲਾਲ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਨਾਤਾ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਚੰਦੂ ਲਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰੋਹਤ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿਤਾ ਕਿ ਤੇਰਾ ਜਜਮਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਅਹਿਲਕਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਮੀਰ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਕਰਿੰਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਫ਼ਕੀਰ ਹਾਂ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚੁਬਾਰਾ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਹਕੀਰ ਮੋਰੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਗ਼ਰੀਬ ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਨਾਲ ਹੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ। ਉਹ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਸਾਕ ਤਲਾਸ਼ ਕਰ ਲਵੇ। ਪ੍ਰੋਹਤ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਚੰਦੂ ਨੇ ਫਿਰ ਕਈ ਵਾਰ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਤੇ ਪ੍ਰਾਸਚਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸੰਗਤ ਦੇ ਲਿਖੇ ਨੂੰ ਮੋੜਨਾ ਵਾਜਬ ਨਾ ਸਮਝਿਆ।

ਜਿਸ ਵਕਤ ਚੰਦੂ ਦਾ ਭੇਜਿਆ ਪ੍ਰੋਹਤ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਗ਼ਰੀਬ ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਕ ਕਰਾਂਗੇ, ਤਦ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਦਿਵਾਨ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਪਾਰੋ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਡੱਲਾ ਨਿਵਾਸੀ ਨੇ ਗਲ ਪੱਲਾ ਪਾ ਉਠ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਗ਼ਰੀਬ-ਨਿਵਾਜ਼ ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਧਰਮ ਪਤਨੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਤਰੀ ਦਾ ਨਾਤਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਨਾ ਚੀਜ਼ ਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਸਿੱਖ ਹਾਂ, ਪਰ ਜੇ ਆਪ ਆਪਣਾ ਬਿਰਦ ਪਾਲੋ, ਗ਼ਰੀਬ-ਨਿਵਾਜ਼ੀ ਕਰੋ ਤੇ ਸਾਕ ਮੰਨ ਜਾਵੋ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਭਾਰੀ ਖ਼ੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਧੰਨ ਸਿਖੀ!" ਸਾਨੂੰ ਸਿੱਖ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਤੋਂ ਉਚੇਰਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਾਕ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਐਸੀ ਆਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਭਾਈ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਨੇ ਉਸੇ ਵਕਤ ਹੀ ਆਪਣੀ ਬੇਟੀ ਦਮੋਦਰੀ

ਦਾ ਨਾਤਾ ਜਿਸ ਦੀ ਉਮਰ ਉਸ ਵਕਤ ਸਤ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਸ਼ਗਨ ਵੀ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਹੀ ਹਰੀ ਚੰਦ ਨਾਮੀ ਇਕ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਨੇ ਭੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪੁੱਤਰੀ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਵੀ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਲਈ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਤਾਂ ਵਿਆਹ ਸਕਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪਰਵਿਰਤ ਚਾਲ ਨੂੰ ਰਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਉਸ ਸਿਖ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਭੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਈ।* ਚੁਨਾਂਚਿ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ਦਸਵੀਂ ਸੰਮਤ ੧੬੬੧

---

*ਸਤ ਬਰਸ ਦੀ ਕੰਨਿਆਂ ਤੇ ਨੌਂ ਬਰਸ ਦੇ ਬਚੇ ਦਾ ਵਿਆਹ ਭਾਵੇਂ ਸਮਾਜਿਕ ਨੁਕਤਾ-ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਬੜਾ ਕੋਝਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਜਦੋਂ ਲੜਕਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੰਨਿਆ ਭੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਨਿਨ ਭਗਤ ਸਿੱਖ ਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਭੀ ਝੰਮੇਲਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਮਾਜਿਕ ਰਸਮਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਔਗੁਣ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਮਜਬੂਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਇਕ ਮੰਨੀ ਪ੍ਰਮੰਨੀ ਸਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਨਾ-ਬਾਲਗ ਬੱਚੇ ਬੱਚੀਆਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਗੱਲ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਕਿਸੇ ਵਧੇਰੀ ਹਾਨੀ ਦੇ ਭੈ ਕਰਕੇ ਇਹ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਕੋਈ ਤਰਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਤੇ ਇਹ ਇਕ ਮੰਨੀ ਹੋਈ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਵੀ ਚੰਗੇ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਚੇ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮ ਨਹੀਂ ਨਿਭ ਸਕਦੇ ਤੇ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਇਹ ਵਾਕਿਆ ਹੈ ਉਦੋਂ ਦਾ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤਾਂ ਹੈਸੀ ਹੀ ਜਬਰ ਤੇ ਧਕੇ ਦੇ ਤਾਣ ਤੇ। ਉੱਤਰ ਪੱਛਮ ਦੀ ਤਰਫ਼ੋਂ ਆਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਧਕੇਬਾਜ਼ ਕੌਮਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਤੇ ਜੋ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਕਾਇਮੀ ਹੀ ਉਹ ਇਸ ਮੁਲਕ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ, ਬੇ-ਅਣਖ ਤੇ ਬੇ-ਇਜ਼ਤ ਕਰਨ ਤੇ ਆਪਣਾ ਰੋਅਬ ਜਮਾਉਣ ਵਿਚ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਆਮ ਹਿੰਦੀਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਗੱਲ ਹੀ ਕੀ ਸੀ, ਬੜੇ ਬੜੇ ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਰੂਪਵਾਨ ਕੰਨਿਆਵਾਂ ਵੀ ਜਾਬਰ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਵਧੀ ਹੋਈ ਹਿਰਸ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਬਚ ਸਕਦੀਆਂ। ਜਿਸ ਨੀਤੀ ਦਾ ਤੱਤ ਹੀ 'ਸਾਅਦੀ' ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਹੋਵੇ, "ਜੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਿਨ ਨੂੰ ਕਹੇ ਰਾਤ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੂੰ ਕਹਿ ਦੇ ਕਿ ਅਹੁ ਤਾਰੇ ਤੇ ਖਿਤੀਆਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ" ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਨਸਾਫ਼ ਤੇ ਦਲੀਲ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਚਲ ਹੀ ਕੀ ਸਕਣੀ ਹੋਈ। ਇਸੇ ਜਾਬਰਾਨਾ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਧਕੇਸ਼ਾਹੀ ਤੋਂ ਡਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਜਿਥੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੇ ਉਹ ਘਰਾਣੇ ਦੀਆਂ ਦੇਵੀਆਂ ਨੇ 'ਜੌਹਰ' ਅਰਥਾਤ ਦੁਸ਼ਮਨ ਦੇ ਕਾਬੂ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਜਿਊਂਦਿਆਂ ਸੜ ਮਰਨ ਦੀ ਰਸਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਉਥੇ ਆਮ ਜਨਤਾ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵਿਆਹੁਣ ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਵਿਆਹ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਦਿੱਲੀ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਹੀ ਉਹ ਸ਼ਖ਼ਸ ਬੈਠਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਹੀ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਮੀਰ ਦੀ ਕੁਆਰੀ ਕੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ, ਉਸ ਦੇ ਰੂਪ ਤੇ ਮੋਹਤ ਹੋ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਆਹੁਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਨਾ ਮੰਨੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸ਼ਖ਼ਸ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਨਿਕਾਹ ਦਿਤੀ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਇਤਨੀ ਜ਼ਿਦ ਕੀਤੀ ਕਿ

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੩੨ 'ਤੇ)

ਨੂੰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦਾ ਸ਼ੁਭ ਵਿਆਹ ਭਾਈ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਦਮੋਦਰੀ ਨਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਬਰਾਤ ਡੱਲੇ ਪਿੰਡ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ, ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਪੂਜਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਗਈ।

(ਸਫ਼ਾ ੩੧ ਦਾ ਬਾਕੀ)

ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਬਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਹੱਲ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਅਰੰਭ ਦਿਤੇ ਤੇ ਓੜਕ ਕੂਟਨੀਤੀ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਬਹਾਦਰ ਪਤੀ ਨੂੰ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦਲੇਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸ਼ੇਰ ਅਫਗਨ ਕਰ ਕੇ ਸਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਕਤਲ ਕਰਾ ਆਪਣੇ ਰਣਵਾਸ ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੇ ਹੀ ਛਡਿਆ। ਭਲਾ ਜਦੋਂ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਅਧਿਕਾਰਾਂ, ਸੂਬੇਦਾਰਾਂ ਤੇ ਛੋਟੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਕੀ ਅਵਸਥਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਇਹਨਾਂ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਦੇ ਡਰ ਕਰਕੇ ਹੀ ਲੋਕ ਆਪਣੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਕੰਨਿਆਵਾਂ ਵਿਆਹ ਦੇਂਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਅੱਛਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਤੋੜਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਉਣ ਤਕ ਇਸ ਦੇ ਕਦੀ ਕਦਾਈਂ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਹੀ ਪਈ ਹੈ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਦ ਪੰਥ ਖਾਲਸਾ ਸਜ ਗਿਆ ਤੇ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਰਸਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚੋਂ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਇਤਿਹਾਸ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਵਾਂ ਸਾਹਿਜ਼ਾਦਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦੀ ਮੰਗਣੀ ਤੋਕਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਵਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਾਹਿਬ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਤਨੀ ਉਮਰ ਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਸੁਤੰਤਰ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉੱਚੇ ਤੇ ਸੁਚੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਨੇ ਜਿਥੇ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਰੂਹਾਨੀ ਗਿਆਨ, ਨੇਕੀ ਤੇ ਸਚਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਥੇ ਚੰਨ ਵਿਚ ਆਏ ਦਾਗ਼ ਵਾਂਗ ਕਈ ਇਕ ਮਸੰਦਾਂ ਨੇ ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਮਜ਼ਹਬੀ ਦੁਕਾਨਦਾਰਾਂ ਦੀ ਨਕਲ ਵੀ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਿਤੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਜ਼ੇਰੇ ਅਸਰ ਕਈ ਲੋਕ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਗੇ ਕੁੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਾ ਦੇਣ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਗੁਰੂ ਅਰਪਣ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਇਹ ਆ ਪੈਂਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਅਦ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਉਹਨਾਂ ਲੜਕੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਦਾ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਜਦ ਇਹ ਰਸਮ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਰੂਪ ਹੋ ਪ੍ਰਗਟੀ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਇਸ ਦੇ ਹਟਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਓੜਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੇ ਵਡੇ ਸਪੁੱਤਰ ਬਾਬੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਦੀ ਵਿਧਵਾ ਭਾਈ ਨਾਗੌਰ ਰਾਏ ਕਲਾਨੌਰੀਏ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਦੂਜੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਕਰਾ ਇਸ ਰਸਮ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਤੌਰ ਤੇ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਗੁਰ-ਗੱਦੀ

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦਾ ਵਿਆਹ ਤਾਂ ਚਾਈਂ ਚਾਈਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਹੋ ਗਿਆ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਲਈ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੇ ਨਾਲ ਚੰਦੂ ਲਾਲ ਦੀਵਾਨ ਭੀ ਰਲ ਬੈਠਾ । ਇਹ ਸਰਕਾਰੀ ਅਹਿਲਕਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਪਹੁੰਚ ਰਖਦਾ ਸੀ । ਚੁਨਾਂਚਿ ਇਸ ਨੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਤੇ ਹੋਰ ਮੁਤਅਸਿਬ ਗੁਰੂ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਬਰਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ । ਚੁਨਾਂਚਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਨਾਲ *ਦਿਲੋਂ ਵਿਰੋਧ ਰਖਦਾ ਸੀ,

---

* ਤੁਜ਼ਕੇ-ਜਹਾਂਗੀਰੀ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਆਪਣੇ ਹਥੀਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :—

"ਦਰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਕਿ ਬਰ ਕਿਨਾਰੇ ਦਰਿਆਏ ਬਿਆਸ ਵਾਕਿਆ ਅਸਤ, ਹਿੰਦੂਏ ਬੂਦ ਅਰਜਨ ਨਾਮ ਦਰ ਲਿਬਾਸੇ ਪੀਰੀ ਓ ਸ਼ੈਖੀ । ਚੁਨਾਂਚਿ ਬਸਿਆਰੇ ਅਜ਼ ਸਾਦਾ-ਲੌਹਾਨੇ ਹਨੂਦ ਬਲਕਿ ਨਾਦਾਨ ਓ ਸਫ਼ੀਹਾਨੇ ਇਸਲਾਮ ਰਾ ਮੁਕੀਦੇ ਅਵਤਾਰ ਓ ਔਜ਼ਾਏ ਖੁਦਸਾਖਤਾ ਕੋਸੇ ਪੀਰੀਓ ਵਲਾਇਤ ਰਾ ਬੁਲੰਦ ਆਵਾਜ਼ਾ ਗਰਦਾਨੀ ਦਾ ਬੂਦ । ਊਰਾ ਗੁਰੂ ਮੇ ਗੁਫਤੰਦ ਵ ਅਜ਼ ਅਤਰਾਫ ਓ ਜਵਾਨਬ ਗੋਲਾਂ ਓ ਗੋਲ ਪ੍ਰਸਤਾਂ ਬਦੋ ਰਜੂ ਆਵੁਰਦਾ ਏਤਕਾਦੇ ਤਮਾਮ ਬਊ ਅਜ਼ਹਾਰ ਮੀ ਕਰਦੰਦ । ਅਜ਼ਸੇ ਚਹਾਰ ਪੁਸ਼ਤ ਊ ਈਂ ਦੁਕਾਨ ਰਾ ਗਰਮ ਮੀਂ ਦਾਸ਼ਤੰਦ । ਮੁਦਤ ਹਾ ਬਖਾਤਰ ਮੀ ਗੁਜ਼ਸ਼ਤ ਕਿਈਂ ਦੁਕਾਨੇ ਬਾਤਲਰਾ ਬਰਤਰਫ ਬਾਇਦ ਸਾਖਤ ਯਾ ਊਰਾ ਦਰਜਿਰਗਾਏ ਅਹਿਲੇ ਇਸਲਾਮ ਦਰਵਾਇਦ ਆਵਰੁਦ ।"

"ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿਚ ਜੋ ਕਿ ਦਰਿਆਏ ਬਿਆਸ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਹੈ, ਅਰਜਨ ਨਾਮੀਂ ਇਕ ਗੁਰੂ ਹਿੰਦੂ ਪੀਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ੇਖੀ ਦੇ ਲਿਬਾਸ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਚੁਨਾਂਚਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿਧੇ ਸਾਦੇ ਹਿੰਦੂ ਬਲਕਿ ਮੂਰਖ ਅਤੇ ਕਮੀਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦਾ ਪਾਬੰਦ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਓਲਿਆਈ ਅਤੇ ਪੀਰੀ ਦਾ ਢੋਲ ਉਚੀ-ਉਚੀ ਵਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਝੂਠੇ ਤੇ ਝੂਠ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੇ ਟੋਲਿਆਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਉਸ ਵਲ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਉਸ ਤੇ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਇਹ ਦੁਕਾਨ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਪੁਸ਼ਤਾਂ ਤੋਂ ਗਰਮ ਹੈ । ਕਈ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਕਿ ਇਸ਼ ਝੂਠੀ ਦੁਕਾਨ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਆਂ ਯਾਂ ਉਸ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਦੀਨ ਇਸਲਾਮ ਵਿਚ ਲੈ ਆਵਾਂ ।"

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੩੪ 'ਤੇ)

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਬੁਲਾ ਭੇਜਿਆ ਅਤੇ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਸ਼ਟ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕਰ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਹੀ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਦਿਤੀ ਸੀ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ

(ਸਫ਼ਾ ੩੩ ਦਾ ਬਾਕੀ)

ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਇਉਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ "ਅਸਬਾਬ ਓ ਅਮਵਾਲੇ ਊਰਾ ਬਕੌਦ ਜ਼ਬਤ ਦਰ ਆਵੁਰਦਾ ਫਰਮੂਦਮ ਕਿ ਊਰਾ ਬਸਿਆਸਤ ਓ ਬਿਯਾਸਾ ਰਸਾਨੰਦ।"

ਉਸ ਦੇ ਮਾਲ ਅਸਬਾਬ ਨੂੰ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਕੇ ਮੈਂ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਬੂਟਾ ਬੀਜ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਕਰ, ਮੁਢ, ਡਾਲ, ਟਹਿਣੀਆਂ ਤੇ ਪਤੇ ਹੋ ਫੁਲਦਾ ਤੇ ਓੜਕ ਫਲਦਾ ਹੈ, ਇਹੋ ਹਾਲਤ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਕੌਮੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵੀ ਸਨੇ ਸਨੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਸਿਖ ਕੌਮ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿ ਮਨੁਖ ਚਲਨ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸੀ, ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕਈ ਇਕ ਮਰਹਲੇ ਆਉਣੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹੇ, ਨਾ ਭੈ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਭੈ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਨਮੂਨਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਹੀ ਗੱਲ ਸੀ ਕਿ ਤਜਰਬਾ ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਦੇਸ ਵਿਚ ਤਾਂ ਅਜੀਬ ਹਾਲਤ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਸ਼ਮਾਲ ਮਗਰਬ ਤੋਂ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਹਮਲੇ ਕਰਕੇ ਕੌਮਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇਸ ਦੇ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਰਾਣ ਸੁਟਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਵੀਰਤਾ, ਅਣਖ ਤੇ ਸ੍ਵੈ ਸਤਿਕਾਰ ਨੂੰ ਕੱਢ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਦੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇਸ ਨੂੰ ਭੇਡਾਂ ਦਾ ਇੱਜੜ ਸਮਝ ਆਪਣੀ ਹਵਸ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾ ਛਡਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਤੱਕ, ਦਰਦ ਵਿਚ ਭਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕਿਹਾ ਸੀ—

ਜੇ ਸਕਤਾ ਸਕਤੇ ਕਉ ਮਾਰੇ ਤਾ ਮਨਿ ਰੋਸੁ ਨ ਹੋਈ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਸਕਤਾ ਸੀਹੁ ਮਾਰੇ ਪੈ ਵਗੈ ਖਸਮੈ ਸਾ ਪੁਰਸਾਈ॥ (ਪੰਨਾ ੩੬੦)

ਜੇ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਰੋਸ਼ ਨਾ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਇਥੇ ਤਾਂ ਸਕਤਾ ਸ਼ੇਰ ਗਊਆਂ ਦੇ ਵਗ ਤੇ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਵਾਗੀ ਕੋਲੋਂ ਪੁਛ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੁਰਾਣਾ ਵਾਗੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਵੱਗ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਢਠੀ ਹੋਈ ਕੌਮੀ ਅਗਵਾਈ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਖਿਚਿਆ ਸੀ—

ਹਮ ਗੋਰੂ ਤੁਮ ਗੁਆਰ ਗੁਸਾਈ ਜਨਮ ਜਨਮ ਰਖਵਾਰੇ॥
ਕਬਹੂੰ ਨ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰਿ ਚਰਾਇਹੁ ਕੈਸੇ ਖਸਮ ਹਮਾਰੇ॥੨॥ (ਪੰਨਾ ੪੮੨)

ਅਸੀਂ ਗਊਆਂ ਹਾਂ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੂੰ ਸਾਡਾ ਗੁਸਾਈਂ ਗੁਆਲਾ ਹੈਂ, ਪਰ ਜਨਮ ਜਨਮਾਤਰਾਂ

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੩੫ 'ਤੇ)

ਖ਼ਬਰ ਆਉਣ ਤੇ ਜਦ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਧਰਵਾਸ ਦੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਕੋਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪਾਠ ਰਖਵਾ, ਦਸਾਂ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਭੋਗ ਪਵਾ ਚੁਕੇ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਹੋ ਭੋਗ ਦਾ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧਿਆ ਜਾ ਚੁਕਿਆ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਆਦਿ ਮੁਖੀ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੇ ਦਸਤਾਰ-ਬੰਦੀ ਦੀ ਰਸਮ ਅਦਾ ਕਰਵਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਗੱਦੀ-ਨਸ਼ੀਨੀ ਨੂੰ ਆਮ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਵਕਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪਤਵੰਤੇ ਤੇ ਦੇਸ ਦੇਸਾਂਤਰਾਂ ਤੋਂ ਮਸੰਦ ਇਕੱਤਰ ਹੋਏ ਹੋਏ ਸਨ।

(ਸਫ਼ਾ ੩੪ ਦਾ ਬਾਕੀ)

ਦੀ ਰਖਵਾਲੀ ਲੈਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਕਦੀ ਪਾਰ ਲੰਘਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਚਾਰਿਆ, ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਖਸਮ ਹੋਇਓਂ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਤਾਂ ਕੌਮ ਨੂੰ ਲਜਾ ਕੇ ਕੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਨਕਾਰੀ ਕਰ ਚੁਕਾ ਸੀ ਕਿ ਘਰ ਵਿਚ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕਦਮ-ਕਦਮ ਤੇ ਰਾਣਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਜਰਵਾਣੇ ਬਧਿਆੜਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਦਾ ਇਕ ਤਰੀਕਾ ਤਾਂ ਉਹੀ ਪੁਰਾਣਾ ਸੀ, ਜੋ ਆਮ ਫ਼ਰਸ਼ੀ ਲੋਕ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਗੋਂ ਬਧਿਆੜ ਹੀ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਖ਼ੂਨ ਨੂੰ ਖ਼ੂਨ ਹੀ ਧੋਂਦਾ, ਪਰ ਅਰਸ਼ੀ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਨੇ ਇਸ ਕੋਝੇ ਢੰਗ ਨੂੰ ਅਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦੈਵੀ ਮਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੋਂ ਮਨੁਖ ਤੇ ਮਨੁਖਾਂ ਤੋਂ ਦੇਵਤੇ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ। ਦੇਵ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਮਨੁਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਧਰਮ, ਪ੍ਰੇਮ, ਭਗਤੀ, ਵੈਰਾਗ, ਨਿਮ੍ਰਤਾ, ਤਿਆਗ, ਬੀਰਤਾ, ਅਣਖ, ਸ੍ਵੈ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਨਿਰਭੈਤਾ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਜੀਵਨ ਉਸਾਰੀ ਨੂੰ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਰੱਬੀ ਰਜ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਕੰਮ ਦਸਾਂ ਜਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨਾ ਸੀ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਪਹਿਲੇ ਜਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਰੀਤ ਚਲਾ ਸੰਗਤ ਬਣਾ ਤੇ ਲੰਗਰ ਜਾਰੀ ਕਰ, ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ, ਹਰੀ ਕੀਰਤਨ ਸ੍ਵੈ-ਅਰਪਨ ਤੇ ਸੇਵਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮਨੁੱਖ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪਾਈ ਗਈ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਗੁਰੂ ਸਾਜਿਆ ਮਨੁੱਖ ਇਹਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ਤੇ ਇਸ ਧਰਮ ਬੀਰਾਂ ਦੀ ਜਮਾਇਤ ਦੀ ਸ਼ੋਹਰਤ ਹੁੰਦੀ ਗਈ, ਤਿਉਂ-ਤਿਉਂ ਜਾਬਰ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਫ਼ਿਕਰ ਪੈਣ ਲਗਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਅ ਅਨੁਸਾਰ ਧੱਕੇ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਰੋਅਬ ਪਾਣਾ ਚਾਹਿਆ, ਪਰ ਅਗੋਂ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਜਬਰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਦੇ ਜਬਰ ਤੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਸਬਰ ਦੀ ਇੰਤਹਾ ਦਿਖਾਈ ਜਾਵੇ ਚੁਨਾਂਚਿ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਪਰ ਜਦ ਸਾਬਰਾਂ ਦਾ ਸਬਰ, ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਪਲਟਾ ਨਾ ਲਿਆ ਸਕੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਹੋਰ ਚਾਰਾ ਹੀ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਜਹਾਂਗੀਰ ਵਰਗੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ਕ ਨਿਆਈਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਇਕ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਬਦਲੇ ਇਕ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਬੀਰ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਕਰ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦੇਵੇ, ਜਿਹੜਾ

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੩੬ 'ਤੇ)

ਜਦ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਬਿਨੈਕਾਰ ਕਰਨ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸੇਹਲੀ ਤੇ ਮਾਲਾ ਲਿਆ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਅਗੇ ਰੱਖੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੰਜੀ ਤੇ ਬੈਠ ਸੇਹਲੀ, ਮਾਲਾ ਪਹਿਨਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਵਲ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਆਪ ਇਹ ਕੀ ਲੈ ਆਏ ਹੋ ? ਕੀ ਆਪ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ

(ਸਫ਼ਾ ੩੫ ਦਾ ਬਾਕੀ)

ਅਬੁਅਲ ਫ਼ਜ਼ਲ ਵਰਗੇ ਵਿਦਵਾਨ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਵਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ, ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਿਊਂਦਿਆਂ ਮਨੁਖਾਂ ਦੀਆਂ ਖੱਲਾਂ ਖਿਚਵਾ ਸੁਟੇ, ਜਿਹੜਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਦੋਸ਼ ਤੇ ਇਕ ਮਨੁਖ ਦੀਆਂ ਸੜਾਂ ਕੁਢਵਾ ਸੁਟੇ ਕਿ ਉਹ ਬੇ ਮੌਕਿਆ ਉਸ ਦੇ ਅਗੋਂ ਲੰਘਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਧਰਮ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਇਮ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਮੁਕਾ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ । ਪਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਸਿਆਸੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੇ ਲੋਭ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੁਨਿਆਵੀ ਖ਼ੁਦ-ਗਰਜ਼ੀ ਕਰਕੇ ਉਸ ਰਾਜ ਨੂੰ ਮੁਕਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚਾਹੁੰਦੇ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਤਾਂ ਜ਼ਾਲਮਾਨਾ ਨੀਤੀ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ । ਉਹ ਨਹੱਕ ਅਗੇ ਝੁਕ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਕਦੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਨਿਰਭਉ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਸਨ ਤੇ ਨਿਰਭਉ ਮਨੁਖ ਹੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਨਿਰਵੈਰ ਸਨ । ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਵੈਰ ਭਾਵ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਬਰਾਂ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਕਰਨ ਹਿਤ ਆਪਣੇ ਪਵਿੱਤਰ ਤਨ ਤੇ ਤਸੀਹੇ ਸਹਾਰੇ । ਪਰ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਵਰਗੀ ਪਿਆਰ, ਸ਼ਾਂਤ ਤੇ ਕੋਮਲਤਾ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਦਾ ਤੱਤੀਆਂ ਤਵੀਆਂ ਤੇ ਬੈਠਣਾ, ਗਰਮ ਰੇਤੇ ਨਾਲ ਤਨ ਸੜਵਾ ਲੈਣਾ ਤੇ ਠੰਢੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਗੋਤੇ ਖਾ ਖਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਲੈਣਾ ਵੀ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਹਿਲਾ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਦੇਸ ਦੇ ਚੁਪ ਕੀਤਿਆਂ ਇਸ ਸਾਕੇ ਨੂੰ ਵੇਖੀ ਜਾਣਾ ਤੇ ਇਕ ਹਾ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਵੀ ਨਾ ਮਾਰਨਾ । ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸ ਦੇਸ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਤਨੀ ਵੀ ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਵੀਰਤਾ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਕਿ ਉਹ ਭਾਰੇ ਤੋਂ ਭਾਰੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਬਰਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਆਵਾਜ਼ ਤਕ ਵੀ ਉਠਾ ਸਕਣ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਅਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਆ ਗਈ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਧਰਮੀ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਂਤ-ਮਈ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਇੰਤਹਾ ਕਰ ਚੁਕਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੁਣ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਸਤਰ ਸੰਭਾਲੇ । ਚੁਨਾਂਚਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਕਾਇਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਭਜਨ ਤੇ ਜਾਬਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸ਼ਸਤਰ ਖੋਹ ਆਦਰਸ਼ਕ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹੱਥ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ । ਭਜਨ ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਤਾਂ ਪਿਛਲੇ ਜਾਮਿਆਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਹੁਣ ਬਾਕੀ ਦੇ ਵਕਤ ਵਿਚ ਬੀਰ ਰਸ ਸਿਖਾਣਾ ਸੀ ਸੋ ਉਸ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਹੁਣ ਮਾਲਾ ਹੀ ਤਲਵਾਰ ਬਣ ਗਈ । ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਕਰਤਵ ਹੀ ਮਾਲਾ ਸੀ । ਮਾਲਾ ਕਰਤਾ ਦੀ ਯਾਦ ਕਰਾ ਉਸ ਦੀ ਖ਼ਲਕਤ ਨੂੰ ਜਾਬਰਾਂ ਦੇ ਜੂਲੇ ਹੇਠੋਂ ਕੱਢਣ ਦਾ ਕੰਮ ਤਲਵਾਰ ਨੇ ਅਰੰਭਿਆ ਤੇ ਓੜਕ ਮਨੁਖ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਤਸਵੀਰ ਤਿਆਰ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਬਾਹਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਬੀਰਤਾ ਸੀ ।

ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪਹਿਨਣ ਦਾ ਵਕਤ ਲੰਘ ਚੁਕਾ ਹੈ ? ਹੁਣ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਬਿਨਾਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਚਲਣਾ । ਜੇ ਤਲਵਾਰ ਨਾ ਪਕੜੀ ਗਈ, ਸੰਤ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਵੇਗਾ ।"

ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਬੋਲੇ, "ਜੋ ਆਗਿਆ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ । ਪਰ ਪਿਛਲੇ ਪੰਜਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਵਕਤ ਇਹ ਮਰਿਆਦਾ ਤੁਰੀ ਆਈ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮਸੰਦਾਂ ਨੇ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਆਪ ਦੇ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਸਨ । ਅੱਗੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਹੁਕਮ ਕਰੋ ।"

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਮੰਜੀ, ਸੇਹਲੀ ਅਤੇ ਮਾਲਾ ਨੂੰ ਹੱਥ ਜੋੜ ਬੰਦਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੋਸ਼ੇ-ਖਾਨੇ ਵਿਚ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰ ਦਿਓ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਖੜਗ ਪਹਿਨਾਓ ।" ਚੁਨਾਂਚਿ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤਰ ਪਹਿਨਾਏ ਅਤੇ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਸਜਾ ਦਿਤੀਆਂ ।

ਇਸ ਦਿਨ ਹਾੜ ਵਦੀ ਸਤਮੀ ਸੰਮਤ ੧੬੬੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਸੀ । ਸੰਗਤਾਂ ਵਲੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਇਸ ਨਵੀਂ ਚਲਾਈ ਰਹੁ ਰੀਤ ਉਤੇ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕੁਝ ਮਸੰਦਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਪਾਸ ਜਾ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਰੀਤ ਬੜੀ ਦੁਖਦਾਈ ਹੋਵੇਗੀ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਕ ਤਾਂ ਦੀਵਾਨ ਚੰਦੂ ਲਾਲ ਨੇ ਅਗੇ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਜੇ ਹੁਣ ਇਸ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪੁੱਜੀ ਤਾਂ ਕੀ ਬਣੇਗਾ ? ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਹੈ ਕਿ ਫ਼ੌਜ ਰਖ ਸਕੀਏ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਅੱਗੇ ਫ਼ੌਜ ਹੈ ਕਿ ਲੜ ਸਕੀਏ ਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੋ ਸਕੇ ।" ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਬਾਤ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਕੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪੂਰਨ ਕਲਾਧਾਰੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਮੈਂ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਕਰਾਂਗੀ ।" ਸੋ ਜਿਸ ਵਕਤ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਘਰ ਆਏ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਸੰਦਾਂ ਵਾਲੀ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕਿਹਾ, "ਮਾਤਾ ਜੀ, ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਵਾਕਫ਼ ਹਾਂ । ਸਾਡੀ ਸਭ ਮਰਿਆਦਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਆਗਿਆ ਵਿਚ ਹੀ ਚਲਦੀ ਹੈ । ਸੋ ਜਿਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ

ਅਸੀਂ ਇਹ ਧਰਮ ਯੁਧ ਕਰਨ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਸਾਡੀ ਰਖਿਆ ਆਪ ਹੀ ਕਰੇਗਾ।" ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੁਹਾਡਾ ਸਹਾਈ ਹੋਵੇ।"

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਮਸੰਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਨਾਮੇ ਭੇਜ ਦਿਤੇ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਹੋ ਪ੍ਰਗਟੇ ਹਨ। ਸੋ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, "ਜੋ ਸਿੱਖ ਅਗਾਂਹ ਲਈ ਗੁਰੂ ਕੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਭੇਟਾ ਲਿਆਵੇ, ਉਹ ਇਹ ਜਾਣ ਲਵੇ ਕਿ ਸ਼ਸਤਰ ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੋੜ ਹੈ, ਜੋ ਵੀ ਪ੍ਰੇਮੀ ਵਧੀਆ ਸ਼ਸਤਰ ਤੇ ਚੰਗਾ ਘੋੜਾ ਲਿਆਏਗਾ, ਉਸ ਤੇ ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ।" ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੇਸ ਦੇਸਾਂਤਰਾਂ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਤਕਰੀਬਨ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਦੇ ਹਰ ਕੋਨੇ ਤੱਕ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਆਗਰੇ ਵਿਚ ਤੇ ਅਗਾਂਹ ਫਰਖ਼ਾਬਾਦ, ਮਕਸੂਦਾਬਾਦ, ਕਾਂਸ਼ੀ, ਸਸਰਾਮ ਅਤੇ ਪਟਨੇ ਆਦਿਕ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੱਖਣ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਨਗਰਾਂ ਵਿਚ ਪਿਸ਼ੌਰ, ਕੰਧਾਰ, ਕਾਬਲ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੱਕ ਹੁਕਮ ਚਲੇ ਗਏ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਫ਼ੌਜੀ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਇਕੱਠਾ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਵਸਤ੍ਰ ਪਹਿਣ, ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਕਰ ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਬਾਹਰ ਆ ਦਰਸ਼ਨੀ ਡਿਓਢੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਬੀਰ ਆਸਣ ਜਮਾ ਬੈਠ ਮਸੰਦਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਪਾਸੋਂ ਨਜ਼ਰ ਭੇਟਾ ਲਈ ਸੀ ਉਸ ਥਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਆਪ ਨੇ *ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਕਰਾਰ ਦਿਤਾ ਸੀ ਚੁਨਾਂਚਿ ਹਾੜ ਵਦੀ ਪੰਜਵੀਂ ਸੰਮਤ ੧੬੬੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪੱਥਰ ਆਪਣੇ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਕਰ ਕਮਲਾਂ ਨਾਲ ਰਖ ਦਿਤਾ। ਹੁਣ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ

---

*ਹੁਣ ਤਕ ਧਰਮ ਮਰਿਆਦਾ, ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ ਨਿਬਾਹੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਚਲਾਣ ਹਿਤ ਤਖ਼ਤ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਤਖ਼ਤ ਉਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਦੁਨਿਆਵੀ ਤਖ਼ਤਾਂ ਤੋਂ ਨਿਆਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤਖ਼ਤ-ਨਸ਼ੀਨ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਮੰਨਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਦੁਨਿਆਵੀ ਐਸ਼ਵਰਯ ਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਜਨਤਾ ਦੀ ਲੁਟ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਮਾਲ ਦੇ ਭਿਆਲਾਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਬਲ ਨਾਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਤਖ਼ਤ ਨਸ਼ੀਨ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਅੱਯਾਸ਼, ਅਨਿਆਈ ਤੇ ਵਢੀ-ਖੋਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਦੇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਆਮ ਕਹਾਵਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ 'ਤਪੋਂ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਤਖ਼ਤੋਂ ਨਰਕ' ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਦੇ ਤਪ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਤਖ਼ਤ ਦਾ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਚੂੰਕਿ ਤਖ਼ਤ-ਨਸ਼ੀਨ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਭੋਗੀ ਅਨਿਆਈ ਤੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਤਖ਼ਤ ਤੋਂ ਨਰਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਜਿਥੇ ਜੀਵਨ ਦਿਆਂ ਹੋਰ ਤਮਾਮ ਆਸ਼ਰਮਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ, ਉਥੇ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਵਲ ਵੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਕੀਤੀ ਤੇ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਤਖ਼ਤ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਵਿਕਾਰੀ ਭੋਗੀਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਸੰਤੋਖੀ ਸਾਬਰ ਬੈਠਣ ਤੇ ਜਿਥੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਮਾਨ ਮੱਤੇ ਮਨਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਚਲਣ ਦੀ ਥਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਚਲੇ। ਰਾਣਾ ਰੰਕ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਵਰਤਾਵ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਹਰ ਦੀਨ ਦੁਖੀ ਦੀ ਫ਼ਰਿਆਦ ਸੁਣੀ ਜਾਏ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਅਜ ਤਕ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਚਲਾਈ ਹੋਈ ਅਕਾਲੀ ਮਰਿਆਦਾ ਚਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਇਸ ਥਾਂ ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਨਿਭਾਹੁਣ ਲਗੇ। ਗੁਰੂ ਕੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਜਿਥੇ ਹਰ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਕਿਸਮ-ਕਿਸਮ ਦੇ ਸ਼ਸਤਰ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਘੋੜੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਪੁੱਜਣ ਲਗੇ, ਉਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੀਰ ਸਿਪਾਹੀ ਅਤੇ ਪਹਿਲਵਾਨ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਯੁਧ ਮਰਿਆਦਾ ਚਲਾਉਣ ਅਤੇ ਸਖਾਵਤ ਦੀ ਧਾਂਕ ਸੁਣ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਪਾਸ ਆਉਣ ਲਗੇ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਬਵੰਜਾ ਚੋਣਵੇਂ ਸੂਰਮੇ ਆਪਣੇ ਖ਼ਾਸ ਮੁਸਾਹਿਬ ਅੰਗ ਰਖਿਅਕ ਚੁਣ ਲਏ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਫ਼ੌਜੀ ਬਲ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਰਖ ਦਿਤੀ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਮਾਝੇ, ਦੁਆਬੇ ਅਤੇ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜ ਸੌ ਸੂਰਬੀਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਉਪਦੇਸ਼ ਲੈਣ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਭੇਟ ਧਰਨ ਲਈ ਹੋਰ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਗੁਰੂ ਅਰਪਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ "ਧੰਨ ਸਿੱਖੀ!" ਆਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ। ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਅਤੇ ਘੋੜਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ, ਪਿਰਾਣਾ, ਜੇਠਾ, ਪਿਆਰਾ ਅਤੇ ਲੰਗਾਹਾ ਨੂੰ ਸੌ ਸੌ ਸਵਾਰ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਥਾਪ ਦਿਤਾ। ਹੁਣ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਨਿਤਪ੍ਰਤਿ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਕਥਾ ਦੇ ਨਾਲ ਫ਼ੌਜੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵੀ ਬਣਾ ਦਿਤਾ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਆਸਾ ਜੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਦੇ ਅਤੇ ਭੋਗ ਪੈਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਕਰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਆਣ ਸਜਦੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਧਰਮ ਯੁਧ ਹਿਤ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦੇ। ਲੌਂਢੇ ਵੇਲੇ ਆਪਣਿਆਂ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਡ ਕਰਾਂਦੇ, ਘੋੜ ਦੌੜ, ਨੇਜ਼ੇ-ਬਾਜ਼ੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡੇ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਰਹਿਰਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਗਾਵੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਕ ਦਰਬਾਰੀ ਢਾਡੀ ਅਬਦੁੱਲਾ ਨਾਮ ਵੀ ਰਖ ਲਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੂਰਮਤਾਈ ਤੇ ਵਾਰਾਂ ਲਿਖੀਆਂ।

ਹੋਰ ਤਿਆਰੀ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਵੱਜੋ ਨਾਲ ਜੁਟ ਪਏ ਅਤੇ ੧੭੭੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰਖੀ । ਇਹ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਵਾਰ ਜਿਥੇ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦਰਵਾਜਾ ਹੈ, ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ । ਇਸ ਵਿਚ ਤਮਾਮ ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਲਈ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਲਈ ਤਬੇਲੇ ਤਿਆਰ ਹੋਏ। ਨੇਜ਼ੇ-ਬਾਜ਼ੀਆਂ ਤੇ ਸਵਾਰੀਆਂ ਦੇ ਕਰਤਵ ਜ਼ੋਰਾਂ ਨਾਲ ਸਿਖਾਏ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਏ ਤੇ ਬਘਿਆੜ, ਸੂਰ, ਚਿਤਰੇ ਤੇ ਸ਼ੇਰ ਆਦਿ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ* ਵੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਡ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਜੰਗੀ ਤਿਆਰੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਜਾਰੀ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਇਸ ਸਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸੱਤ ਮਹੀਨੇ ਤਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ (ਜ਼ਿਲਾ ਜਲੰਧਰ) ਡੇਰਾ ਰੱਖ ਕੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਚੱਕਰ ਲਾਏ । ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਜੁਗਤੀ ਸਿਖਾਈ । ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਬਾਗ ਲਵਾਏ ਤੇ ਵੈਸਾਖੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ । ਇਸ ਦੌਰੇ ਤੋਂ ਵਾਪਸੀ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਪੁਜੇ ਤਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਬੜੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਹੋਈ ਕਿ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਵਧ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਲੋਂ ਸੇਵਾ ਹਿਤ ਆਈ ਮਾਇਆ ਨਾਲ

ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇਸ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਜੰਗਲ ਸੀ । ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤੇ ਰੱਖਾਂ ਸਨ । ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਕੋਲ ਵੀ ਘੋਰ ਜੰਗਲ ਸਨ । ਇਸ ਲਈ ਸ਼ੇਰ, ਚਿਤਰੇ ਤੇ ਬਘਿਆੜ ਆਦਿ ਜਾਨਵਰ ਬਹੁਤ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ।

ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵੀ ਭਰਪੂਰ ਹਨ । ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਸੱਜ, ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਰਹੁ ਰੀਤ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਹਿਤ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਾਰ ਅਰੰਭ ਕਰਾ ਦਿਤੇ। ਦੇਵ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦਾ ਫਰੇਰਾ ਲਹਿਰਾਇਆ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਸ਼ਹਿਰ-ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਝਗੜੇ ਵੀ ਆਪ ਹੀ ਸੁਣ ਕੇ ਨਬੇੜਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਚੂੰਕਿ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਇਨਸਾਫ਼ ਮਿਲਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਸੱਚੀ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਸ਼ੁਹਰਤ ਫੈਲਦੀ ਗਈ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਦੁਨਿਆਵੀ ਝੂਠੇ ਹਾਕਮਾਂ ਵਲੋਂ ਹਟ ਕੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਸੱਚੀ ਅਦਾਲਤ ਵਲ ਵਧਦੀ ਗਈ ।

ਈਰਖਾ

ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੱਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਹਰ ਮਨੁਖ ਦਾ ਦਿਲ ਦੁਖਾਉਣ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਮਨੁਖ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਈਰਖਾ-ਵਾਦੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਹੀ ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਔਖਿਆਂ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ । ਉਹ ਬਿਗਾਨਾ ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੇਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਹੀ ਕੁੜ੍ਹਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਸੋ ਇਹੋ ਹਾਲਤ ਗੁਰੂ ਘਰ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਮੇਹਰਬਾਨ ਸੋਢੀ ਦੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ । ਭਾਵੇਂ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਤਾਂ ਉਮਰ ਭਰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਨਾਲ ਨਿਰਾਰਥ ਵਿਰੋਧ ਕਮਾ ਕੇ ਗੁਜ਼ਰ ਗਿਆ, ਪਰ ਈਰਖਾ ਦੀ ਪੂੰਜੀ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਮੇਹਰਬਾਨ ਨੂੰ ਦੇ ਗਿਆ । ਜਦ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਤਖ਼ਤ ਉਤੇ ਬੈਠੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਰਮ-ਯੁਧ ਦੀ ਰੀਤ ਆਪਣੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਤੇ ਇਸ ਸ਼ੁਭ ਮਨੋਰਥ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾਣ ਹਿਤ ਰਾਜਸੀ ਠਾਠ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦਾ ਸੂਰਜ ਸ਼ੁਹਰਤ ਦੇ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਚਮਕਣ ਲਗਾ । ਜਿਥੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ, ਦੀਨ, ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਤੇ ਨੇਕੀ ਨਿਆਂ ਦੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੀ ਇਹ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦੇਖ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਥੇ ਮੇਹਰਬਾਨ ਨੂੰ ਈਰਖਾ ਨੇ ਬੜਾ ਹੈਰਾਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਓੜਕ ਉਸ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਅਪੜ ਚੰਦੂ ਲਾਲ ਦੀਵਾਨ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦਸ, ਜਾ ਚੁਕਿਆ । ਚੰਦੂ ਲਾਲ ਦੀ ਲੜਕੀ ਅਜੇ ਕੁਆਰੀ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਜਦ ਮੇਹਰਬਾਨ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਾਈ ਤਾਂ ਚੰਦੂ ਲਾਲ ਦਿਲੋਂ ਦੁਖਿਆ ਤਾਂ ਬਹੁਤ, ਪਰ ਨੀਤੀਵਾਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੇ ਮੇਹਰਬਾਨ ਨੂੰ ਤਾਂ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇ ਕੇ ਤੋਰ ਦਿਤਾ ਪਰ ਮਗਰੋਂ ਆਪਣੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਨ ਲਗਾ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਲੜਕੀ ਦੇ ਸਾਕ ਦੀ ਗੱਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਛੇੜੀ ਜਾਏ।

ਸੁਆਣੀ ਦੀ ਤਾਈਦ ਕਰਨ ਉਤੇ ਉਸ ਨੇ ਫਿਰ ਆਪਣਾ ਦੂਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਘਲਿਆ ਅਤੇ ਮਿੰਨਤ ਕਰ ਕੇ ਕਹਿ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਮੇਰੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਬੂਲ ਲਓ । ਪਰ ਭਾਗਹੀਨ ਅਭਿਮਾਨੀ ਨੇ ਜਿਥੇ ਖ਼ੁਸ਼ਾਮਦ ਕੀਤੀ, ਉਥੇ ਨਾਲ ਧਮਕੀ ਵੀ ਦਿਤੀ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਸਭ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਮੇਰਾ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਕਿਤਨਾ ਰਸੂਖ ਹੈ । ਜੇ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਐਤਕੀਂ ਵੀ ਮੋੜੀ ਗਈ, ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਕ੍ਰੋਧ ਨੂੰ ਕੋਈ ਠੰਡਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇਗਾ ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵਾਂਗ ਮੰਦੇ ਦਿਨ ਦੇਖਣੇ ਪੈਣਗੇ।" ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦੂਤ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਉਸ ਹੰਕਾਰੀ ਦੀਵਾਨ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਓ, ਉਸ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਲੈਣਾ ਤੇ ਕਿਤੇ ਰਿਹਾ, ਉਸ ਨੀਚ ਸੰਤ ਧ੍ਰੋਹੀ, ਦੁਰ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਕੀਤੇ ਦਾ ਫਲ ਭੋਗਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।" ਚੁਨਾਂਚਿ ਚੰਦੂ ਲਾਲ ਇਹ ਪੈਗ਼ਾਮ ਸੁਣ ਕੇ ਸੜ ਬਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਉਮਰਾ ਵਿਚੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਿਕਟ-ਵਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਵਤ ਦੇ, ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਵਾ ਦਿਤੀ, "ਜਹਾਂ ਪਨਾਹ ਦੇ ਗ਼ੁੱਸੇ ਅਤੇ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਕਰਕੇ ਭਾਵੇਂ ਬਾਗ਼ੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਨੂੰ ਤਾਂ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ) ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ (ਸਾਹਿਬ) ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਪੀਰਾਂ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਵਾਲਾ ਸਾਰਾ ਤਰੀਕਾ ਛੱਡ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਠਾਠ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰ ਸਜਾ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਚੋਰ, ਧਾੜਵੀ ਅਤੇ ਮਫ਼ਰੂਰ ਸ਼ਾਹੀ ਬਾਗ਼ੀ ਜਾ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਚਬੂਤਰੇ ਦਾ ਨਾਮ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਰਖ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਉਹ ਸ਼ਾਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਅਦਾਲਤ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਇਸ ਫ਼ਿਤਨੇ ਨੂੰ ਹੁਣੇ ਨਾ ਰੋਕਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਬੜੀ ਮੁਸੀਬਤ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ ।" ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਬੜਾ ਗ਼ੁੱਸਾ ਆਇਆ । ਚਿੜਚਿੜੀ ਤਬੀਅਤ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਅਗੇ ਹੀ ਸੀ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਉਸ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਦਾ *ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਲੁਹਾਰੀ ਅਤੇ ਗੁੰਚਾ

*ਕਈ ਇਕ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਕਲੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਚੰਦੂ ਨੇ ਜੋਤਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਢੀ ਦੇ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਹ ਅਖਵਾਇਆ, "ਉਸ ਤੇ

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੪੫ 'ਤੇ)

ਬੇਗ ਖਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ । ਇਸ ਹੁਕਮ ਮਿਲਣ ਉਤੇ ਵੀ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ, ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾ, ਤਨ ਮਨ ਦਾ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸੀ, ਜਦ ਇਹ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਸੁਣਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਜਹਾਂ ਪਨਾਹ, ਦੋਖੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਜਾਣਾ । ਗੁਰੂ ਕਾ ਇਕ ਫ਼ਕੀਰੀ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਅੱਲਾ ਦੀ ਤੌਹੀਦ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਹਰਤ ਦੇਸ ਦੇਸਾਂਤਰਾਂ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਉਥੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਲੰਗਰ ਚਲਦੇ ਹਨ । ਉਸ ਘਰ ਵਿਚ ਗ਼ਰੀਬ ਅਮੀਰ ਵਿਚ ਵਿਤਕਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ । ਉਸ ਘਰ ਦੇ ਸ਼ਾਹੀ ਅਤਾਬ (ਗ਼ੁੱਸਾ) ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ।" ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਆਪਣਾ ਇਰਾਦਾ ਤੇ ਨਾ ਬਦਲਿਆ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਟਾਲ ਦਿਤਾ, "ਗੁਰੂ ਅਜਿਹੇ ਉਚੇ ਅਰ ਸੁਚੇ ਫ਼ਕੀਰ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਕਰਨਾ ਵੀ ਸਵਾਬ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੋਵੇਗਾ । ਤੁਸੀਂ ਜਾਓ ਤੇ ਲੈ ਆਓ ।"

(ਸ.ਫ਼ਾ ੪੪ ਦਾ ਬਾਕੀ)

ਸਾੜ੍ਹ-ਸਤੀ ਆਈ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਨਹੀਂ ਟਲ ਸਕਦੀ, ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਕੋਈ ਮਹਾਂ-ਪੁਰਸ਼ ਇਕੱਲਾ ਬੈਠ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਇਕ ਚਿਲੀਆ ਤਪ ਨਾ ਕਰੇ ।" ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਵਹਿਮੀਂ ਜਿਹੇ ਸੁਭਾਅ ਕਰਕੇ ਇਹ ਗੱਲ ਜੋੜ ਲੈਣ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਮੋਹਸਨ ਫ਼ਾਨੀ ਜਿਸ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਘਰ, ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਸੀ, ਇਸ ਦੇ ਮੁਤੱਅਲਕ ਇਉਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, "ਊਰਾ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀ-ਹ ਪੇਸ਼ ਆਮਦ । ਯਕੇ ਅਜਾਂ ਆਨ ਅਸਤ ਕਿ ਵਜ਼ਾ ਇਹ ਸਪਾਹੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾ ਵ ਬਰਖਿਲਾਫ਼ੇ ਪਿਦਰ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ ਬਸਤ ਵ ਨੌਕਰਾਂ ਨਿਗਾਹ ਦਾਸ਼ਤ ਵ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਦਨ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤ ।" ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਪੇਸ਼ ਆਈਆਂ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਕ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਵਾਲਾ ਠਾਠ ਬਾਠ ਬਣਾ ਲਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਦੇ ਉਲਟ ਤਲਵਾਰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਈ, ਨੌਕਰ ਰੱਖ ਲਏ ਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ ।

ਦਿੱਲੀ ਗਮਨ

ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਅਤੇ ਗੁੰਚਾ ਖਾਂ ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਖੋਲ੍ਹ ਸੁਣਾਈ। ਸੁਜਾਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਭਗਤੀ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਬੁਲਾ ਭੇਜਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਹੱਛਾ ਜੋ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਭਾਣਾ ਹੈ, ਵਰਤ ਕੇ ਹੀ ਰਹੇਗਾ। ਸਾਨੂੰ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰ ਲੈਣ ਦਿਓ।" ਸੋ ਉਸੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੀ ਸੰਗਤ ਇਕੱਤ੍ਰ ਹੋਈ। ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਵੀ ਵਿਚ ਹੀ ਸਨ ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਿੱਲੀ ਜਾਣ ਕਿ ਨਾ ਜਾਣ। ਓੜਕ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ, ਗੁਰਦਾਸ, ਜੇਠਾ ਤੇ ਸਾਲੋ ਆਦਿ ਸਿਆਣਿਆਂ-ਸਿਆਣਿਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਰੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਮੁਤੱਅਲਕ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਨ ਦੇ ਮੁਤੱਅਲਕ ਖਰੀਆਂ-ਖਰੀਆਂ ਮੂੰਹ ਤੇ ਸੁਣਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਕਹਿਣ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਨਾ ਰਹੇ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦੁਰਘਟਨਾ ਦੇ ਮੁਤੱਅਲਕ ਸਹੀ ਸਹੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਿਆ।

ਸੰਗਤ ਦੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਇਤਲਾਹ ਦੇ ਦਿਤੀ ਕਿ ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਪਿਛੇ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਗ੍ਰੰਥੀ ਥਾਪ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪ ਦਿਤਾ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ

ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਮਾਘ ੧੬੬੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਸੋਮਵਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ । ਬੇਅੰਤ ਸੰਗਤ ਨੂੰ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਈ ਸੀ, ਪਿਛਾਂਹ ਮੋੜਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਅਸੀਂ ਅਕਾਲ ਆਗਿਆ ਤੇ ਸੰਗਤ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਸਾਡੇ ਪਿਛੋਂ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸਭ ਕੰਮ ਕਾਰ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣਗੇ । ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੱਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠ ਚਲਣਾ । ਸਭ ਮਸੰਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਕੀ ਕਾਰ ਭੇਟ ਲਿਆ ਕੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰਨ । ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਦਾ ਰਹੇ । ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਕੁਰੀਤੀ ਨਾ ਹੋਵੇ । ਆਏ ਗਏ ਸਿੱਖ, ਅਭਿਆਗਤ ਤੇ ਲੋੜਵੰਦ ਦੀ ਯੋਗ ਸੇਵਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹੇ । ਸਭ ਸੰਗਤ ਹਰਿਨਾਮ ਜਪੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਕੀ ਆਗਿਆ ਵਿਚ ਚਲੇ ।" ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਮਈ ਰਸਨਾ ਤੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਭਰਪੂਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤਿੰਨ ਸੌ ਜੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਪਏ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਤਰਨ ਤਾਰਨ, ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ, ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਾਨ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ ਭੋਏ ਦੇ ਰਸਤੇ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਅਪੜੇ ।

ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਮਿਹਰਾਂ

ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਖ਼ੂਬੀ ਕਰਕੇ ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਨਿਰਾਲਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਮਰ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਬੜਾਈ ਵਿਚ ਜੋ ਦਰਜਾ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਘੱਟ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਛਾਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸੰਦੂਕ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਿਆਂ ਖੰਡਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਬੇਅੰਤ ਕੌਮਾਂ ਦੱਬੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਬੀਕਾਨੇਰ ਦੇ ਮਾਰੂ ਥਲਾਂ ਵਿਚ ਰੇਤ ਹੇਠਾਂ ਦਬੇ ਹੋਏ ਇਤਨੇ ਹਦਵਾਣੇ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕਣ, ਜਿਤਨੇ ਕਿ ਤਾਜਦਾਰ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਖੋਪਰ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਵੈਰਾਨੇ ਪੁਟਿਆਂ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਨਿਗਾਹ ਮਾਰਿਆਂ ਬੇਅੰਤ ਸ਼ਾਨਾਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਰੁਲ ਰਹੀਆਂ ਤੇ ਆਨਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬਣ ਚੁਕੀਆਂ ਦਿਸ ਆਉਂਦੀਆ ਹਨ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿਚ ਟੁੱਟੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਤੇ ਪਾਂਡਵਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾਤ ਤੇ ਕਾਇਮ ਹੋਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਮਸਜਦਾਂ ਇਕ ਖੋਜੀ ਦਰਸ਼ਕ ਨੂੰ ਪੁਕਾਰ ਪੁਕਾਰ ਦਸਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੌਮਾਂ ਸਿਖਰਾਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਚੜ੍ਹ ਡਿਗਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਜੰਗਲ ਛਡ ਜਾਣ ਤੇ ਗਿੱਦੜ ਬਨਾਂ ਵਿਚ ਹਵਾਂਕਦੇ ਤੇ ਲੂੰਬੜੀਆਂ ਰਾਜ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਦਿਸ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਆਉਣ! ਦਿੱਲੀ ਪੁਰਾਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਵੀ ਇਤਨੀ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਖੋਜੀ ਜੇ ਤੁਰੇ ਤਾਂ ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ, ਸਗੋਂ ਪੁਰਾਣਾਂ ਦੇ ਗਹਿਬਰ ਬਣ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਰੁਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਸਾਕੇ ਹੋਏ। ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਤਾਜਦਾਰਾਂ ਨੇ ਦਿਨ ਬਿਤਾਏ, ਕੌਮਾਂ ਦੀਆਂ ਤਕਦੀਰਾਂ ਬਣੀਆਂ ਤੇ ਬਿਗੜੀਆਂ, ਤਲਵਾਰਾਂ ਚਲੀਆਂ ਤੇ ਟੁਟੀਆਂ। ਪਰ ਇਸ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੇ ਵੀ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਉਹ ਚਮਕ ਨਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ, ਜੋ ਹੁਣ

ਆਣ ਹੋਈ । ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਬੜੇ-ਬੜੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਆਏ ਤੇ ਕਈ ਗਏ, ਪਰ ਜੋ ਆਇਆ ਉਹ ਕਹਿਰ ਭਰਿਆ ਤੇ ਜੋ ਗਿਆ ਉਹ ਮਾਯੂਸ ਤੇ ਟੁਟਿਆ ਹੋਇਆ । ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਰੋਹਬ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕਹਿਰ ਤੋੜੇ, ਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਖਿਝ ਕੇ ਸਭ ਕੁਝ ਆਪਣਾ ਸਮਝ ਬਿਗਾਨੇ ਹੱਥ ਜਾਣ ਤੋਂ ਜ਼ਾਇਆ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚੰਗਾ ਸਮਝ ਉਜਾੜਾਂ ਪਾ ਦਿਤੀਆਂ। ਅਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਭੀ ਕਿਉਂ ਨਾ, ਕਹਿਰ ਵਰਤਦੇ ਭੀ ਕਿਉਂ ਨਾ, ਝੂਠੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਜੋ ਆਉਣ ਜਾਣ ਸੀ । ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਝੂਠੇ, ਮੁਲਕਗੀਰੀ ਦੇ ਲਾਲਚੀ ਤੇ ਦੌਲਤਮਈ ਸਨ । ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਅੱਯਾਸ਼, ਡਿਗੇ ਹੋਏ ਤੇ ਗੁਮਰਾਹ ਸਨ । ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਮਿਲ ਜੁਲ ਇਸ ਅਭਾਗੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਹੀ ਛੱਡੀ ਸੀ, ਪਰ ਅੱਜ ਇਸ ਦੇ ਭਾਗ ਜਾਗੇ । ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਆਏ, ਜੋ ਕੁਝ ਲੈਣ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਦੇਣ ਜਗਤ ਤੇ ਆਏ ਸਨ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਰਤਵ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਉਜਾੜ ਕੇ ਡਰਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਵਸਾ ਕੇ ਸਤਿਕਾਰਨਾ ਸੀ, ਜੋ ਨਿਰਧਨ ਨੂੰ ਧਨ ਤੇ ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਣ ਬਖ਼ਸ਼ਦੇ ਸਨ—ਆਣ ਅਪੜੇ ਦਿੱਲੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ । ਡੇਰੇ ਲਾ ਲਏ ਜਮਨਾ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ, ਜਿਥੇ ਮਜਨੂੰ ਦਾ ਟਿੱਲਾ ਸੀ । ਉਸ ਮਜਨੂੰ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਇਕ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਕੈਸ ਤੋਂ ਮਜਨੂੰ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਇਹ ਤਾਂ ਉਸ ਮਜਨੂੰ ਦਾ ਟਿੱਲਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦਾ ਇਸ਼ਕ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਜਮਨਾ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਬਾਬੇ ਦੇ ਰਬਾਬ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ ਸੀ । ਬਾਬੇ ਦਾ ਉਹ ਰਬਾਬ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਰਦਾਨਾ ਵਜਾਉਂਦਾ ਸੀ । ਬਾਬੇ ਨੇ ਆਪ ਸਿਖਾਇਆ ਸੀ—

"ਘਲਕੇ ਫਰਿੰਦੇ ਵਿਗ ਰਬਾਬ ਮੰਗਾਇਆ ਪਹਿਲੇ,
ਆਪ ਹੀ ਸਖਾਇਆ ਉਹਨੂੰ ਔਂਦਾ ਨ ਬਜਾਣਾ ਸੀ।
ਚਾਰ ਕੂੰਟ ਤਾਰ ਵਜੀ ਜੰਗਲੀਂ ਪਹਾੜੀਂ ਥਲੀਂ,
ਸੁਨੀ ਹੋਇਆ ਪਾਰ ਰਿਹਾ ਆਵਨ ਨ ਜਾਣਾ ਸੀ।
ਬਾਬੇ ਦਾ ਰਬਾਬੀ ਰੱਬ-ਆਬੀ ਭਿੰਨੀ ਤਾਰ ਜੀਦੀ,
ਨਾਮ ਮਰਦਾਨਾ ਜਗ ਤਾਰਨੇ ਬਹਾਨਾ ਸੀ।"

ਇਸ ਜਗ-ਤਾਰਨ ਬਹਾਨੇ ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ ਰਬਾਬ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਹੋਈ ਤਾਰ ਨੂੰ ਸੁਣ, ਇਕ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਮਗਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਮਜਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ । ਇਸ ਦੀ ਸਮਾਧ

ਵੀ ਇਥੇ ਹੈ । ਇਸ ਮਜਨੂੰ ਟਿੱਲੇ ਤੇ, ਜਿਥੇ ਜਮਨਾ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਉਛਲ ਉਛਲ ਕੇ "ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਬਾਬੇ" ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਫੇਰੇ ਦੀ ਯਾਦ ਦਿਲਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਅਜ ਦੂਜਾ ਫੇਰਾ ਪਿਆ । ਘਾਲ ਫਲ ਲਿਆਈ ਹੋਈ ਸੀ । ਬੀਜਿਆ ਖੇਤ ਫਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਪਰਿਵਾਰ ਵਧ ਚੁੱਕਾ ਸੀ । ਵਧੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੇ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਡੇਰਾ ਲਗਵਾਇਆ। ਤੰਬੂ ਕਨਾਤਾਂ ਲਗ ਗਈਆਂ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਕ ਅਤਲਿਸੀ ਖੇਮੇਂ ਹੇਠ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਲਾਸਾਂ ਭੀ ਰੇਸ਼ਮੀ ਸਨ, ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਤਾਰਨ ਹਿਤ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾ ਦਿਤਾ । ਰਬਾਬੀਆਂ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਾਏ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਚੌਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋਈਆਂ । ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਆਏ, ਭੇਟਾਂ ਰਖੀਆਂ ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਲਈਆਂ। ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਤਨ ਮਨ ਮੌਲੇ । ਛੱਟਮ ਭਾਰੀ ਪੀਰ ਦਾ ਗਰਾਂਡੀਲ ਸਰੀਰ ਸੁੰਦਰ ਨੂਰਾਨੀ ਚਿਹਰਾ, ਉਚਾ ਮਸਤਕ, ਚੌੜੀ ਛਾਤੀ ਤੇ ਸਨਧ-ਬਧ ਸ਼ਸਤਰ-ਧਾਰੀ ਰੂਪ ਨੂੰ ਦੇਖ, ਜਿਥੇ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚ ਠੰਢ ਪੈਂਦੀ ਸੀ, ਉਥੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਸੁਣ ਹਿਰਦੇ ਸ਼ਾਂਤ ਹੁੰਦੇ ਸਨ । ਸੰਤਾਂ ਤੇ ਸੂਫ਼ੀ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਲੇ ਆ ਕੀਤੇ । ਗੋਸ਼ਟਾਂ ਹੋਈਆਂ, ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਪੂਰੇ ਹੋਏ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਆਂਗਣ ਵਿਚ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀ ਛਹਿਬਰ ਲੱਗ ਗਈ ।

ਜਹਾਂਗੀਰ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ

ਇਧਰ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ, ਤਾਰਨ ਹਿਤ ਮਜਨੂੰ ਟਿੱਲੇ ਜਾ ਠਹਿਰੇ, ਉਧਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਤੇ ਗੁੰਚਾ ਬੇਗ ਖਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਿੱਲੀ ਆ ਪੁਜਣ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਜਾ ਕੀਤੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੁਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਦੋਖੀਆਂ ਨੇ ਸਿਖਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਬਗ਼ਾਵਤ ਤੇ ਤੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਯਤਨ ਕਰਕੇ ਦਿੱਲੀ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ। ਪਰ ਹੁਣ ਜਦ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਤੇ ਗੁੰਚਾ ਬੇਗ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਲੈ ਆਂਦਾ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਉਚ ਵਡਿਆਈ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਸ਼ਖ਼ਸੀ ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਗੁੰਚਾ ਬੇਗ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਦਸਿਆ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਤਕ ਹਰ ਇਕ ਪੜਾਅ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਆਗਮਨ ਦੀਆਂ ਸੋਆਂ ਸੁਣ ਸੁਣ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਇਕ ਪੜਾਅ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਸ਼ਸਤਰ, ਬਸਤਰ ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਔਲਾਦ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਨਿਛਾਵਰ ਕਰਨ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਪਾਪੀ ਹਿਰਦਾ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਭੈ ਤੋਂ ਕੰਬ, ਅੰਦਰੋ-ਅੰਦਰ ਭੈ-ਭੀਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕੂਟਲ-ਨੀਤੀ ਨਾ ਛੱਡੀ। ਉਤੋਂ ਇਹਨਾਂ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਤਿਆਣ ਹਿਤ ਬੜੇ ਆਦਰ ਸਹਿਤ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਹਿਤ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸੱਜਣ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਾਸ ਆਏ ਤੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਹਿਤ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ

ਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਜਾ ਚਰਨ ਪਾਏ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਡੀਲ ਡੌਲ ਤੇ ਛਬ ਨੂੰ ਦੇਖ ਬੜਾ ਮੁਤਅਸਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਮਜ਼ਹਬੀ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਵੀ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਓੜਕ ਉਸ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਜਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਤਾੜ ਲਿਆ ਪਰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਕੁਝ ਚਿਰ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ *ਰਹਿਣਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ । ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤਕ

---

*ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਹਾਂਗੀਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ, ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਖ਼ਤਮ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਪਾਪ, ਦਿਲੋਂ ਸਤਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਜਦ ਉਸ ਦੀ ਪਾਪ ਦੀ ਆਤਮਾ ਮਿਹਰਬਾਨ ਸੋਢੀ ਦੇ ਦਸੇ ਹੋਏ ਹਾਲਾਤ ਦੀਵਾਨ ਚੰਦੂ ਲਾਲ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਸਾਜ਼ਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਮਾਲੂਮ ਹੋਏ ਤਾਂ ਉਹ ਡਰ ਉਠਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੁਟਲ-ਨੀਤੀ ਕਰਕੇ ਹੀ ਦਿੱਲੀ ਬੁਲਵਾਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਤੇ ਗੁੰਚਾ ਬੇਗ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਤੇ ਰੋਸ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਤੇ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦਾ ਹਾਲ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ਾਹਿਰਾ ਸਲੂਕ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਦੇ ਮੁਜਬ ਹੀ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਦਿਲੋਂ ਉਹ ਖ਼ਤਰੇ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਜੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਠਹਿਰਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਉਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸ਼ਰਧਾ ਦਾ ਸਦਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਸਹੀ ਮਾਇਨਿਆਂ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸੇ ਹਿਰਾਸਤ ਥੱਲੇ ਰੱਖ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ, ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸ਼ਾਹੀ ਰਾਜਸੀ ਕੈਦੀ ਕੈਦ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਪਹੁੰਚਾ ਦਿਤਾ ਸੀ । ਇਸ ਖ਼ਿਆਲ ਦੀ ਤਾਈਦ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ "ਮੋਹਸਨ ਫ਼ਾਨੀ" ਦੀ ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਚੁਨਾਂਚਿ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਮੁਤੱਅਲਕ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, "ਅਜ਼ ਰਕਾਬੇ ਜ਼ਫ਼ਰ ਇੰਤਸਾਬੇ ਜਹਾਂਗੀਰੀ ਜ਼ਦਾ ਨਬੂਦ ਊਰਾ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀ ਹਾ ਪੇਸ਼ ਆਮਦ ।" "ਉਹ ਕਦੀ ਵੀ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ ਫਤਹ ਵੰਦ ਰਕਾਬ ਤੋਂ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਔਕੜਾਂ ਪੇਸ਼ ਆਈਆਂ ।" ਹੁਣ ਵਿਚਾਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਹੇਠ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਟਿਕਾਂਦਾ ਤਾਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅੱਖੀਂ ਡਿਠੇ ਹਾਲਾਤ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਔਕੜ ਕਰਕੇ ਨਾ ਦਸਦਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਉਸ ਦੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਕਿ ਉਹ ਕਦੀ ਵੀ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ ਫ਼ਤਹਵੰਦ ਰਕਾਬ ਤੋਂ ਦੂਰ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਮਤਲਬ ਕੀ ਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਿਚ ਰਿਹਾ। ਜੇ ਕਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤੀ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਠਹਿਰਾਂਦਾ ਤਾਂ ਮੁਅੱਰਖ ਯਕੀਨਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਦਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਫ਼ਜ਼ਲ ਤੇ ਕਰਮ ਦਾ ਹੱਥ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਰਖਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦਿਆਂ ਨੈਣਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਦੀਦਾਰ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ । ਪਰ ਇਹ ਇਬਾਰਤ ਇਸ ਦੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਵਾਕਿਆਤ ਮਿਲ ਕੇ ਜਹਾਂਗੀਰ

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ਪ੩ ਤੇ)

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮੇਲ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੀ ਇਕੱਠੇ ਖੇਲੇ ਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਕ ਭਾਰੀ ਸ਼ੇਰ, ਜਿਸ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਅਤੇ ਭਿਆਨਕ ਸੂਰਤ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਭ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਕੰਬ ਉਠੇ ਸਨ, ਬੰਦੂਕ ਪਰੇ ਰਖ ਕੇਵਲ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਦਿਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਹਸਵਾਰੀ, ਵੀਰਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਸਤਰ-ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਕਮਾਲ ਨੂੰ ਦੇਖ ਅੰਦਰੋ-ਅੰਦਰੀ ਹੋਰ ਵੀ ਬੈਠ ਰਿਹਾ ਸੀ।

(ਸਫ਼ਾ ੫੨ ਦਾ ਬਾਕੀ)

ਦੀ ਕੁਟਲ-ਨੀਤੀ ਜ਼ਾਹਿਰਾ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਬਨਾਵਟੀ ਆਦਰ ਸਨਮਾਨ ਦੇ ਪਿਛੇ ਡੂੰਘਾ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਮਝ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਭਾਰੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਭੈ-ਭੀਤ ਹੋ ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਕਦਮ ਚੁਕਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਚੁਕਿਆ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਲਿਆ।

ਘਾਹੀ ਦਾ ਨਿਆਂ

ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਗਰੇ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਵਹੀਰ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਤੁਰ ਪਿਆ । ਆਗਰੇ ਜਾ ਡੇਰੇ ਹੋਏ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਮਾਈ ਥਾਨ ਮਹੱਲੇ ਵਿਚ ਉਸ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਜਿਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਗਰੇ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਜਾ ਟਿਕੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਹਿ ਕੇ ਮੁਖ਼ਾਤਿਬ ਕੀਤਾ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸਿਖਾਈ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇਰੀ ਤੌਹੀਨ ਕਰਾਉਣ ਹਿਤ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਸੁਣ ਕੇ ਸੜ ਬਲ ਗਿਆ ਤੇ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਲਈ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਹਿਲਾਣਾ ਵਾਜਿਬ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਲਕਬ ਸਾਨੂੰ ਬਣ ਆਏ ਹਨ । ਤੁਹਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਹੀ ਕਹਿਲਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।" ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ—"ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਣ ਵਾਲੇ ਸੇਵਕ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਦਾ ਦਾਸ ਸਮਝਦੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਵਰ ਦਾ ਇਕ ਆਜਜ਼ ਢਾਡੀ ਹਾਂ, ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਢੰਡੋਰਾ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਹ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਹੇ । ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਲੋਕ ਮੇਰੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਇਹ ਪਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।" ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮੱਥੇ ਤਿਊੜੀ ਪਾ ਕਿਹਾ, "ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਮੁਰੀਦਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਭੁਲੇਖਾ ਕਿਉਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਫ਼ਕੀਰ ਨੂੰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।" ਸਾਹਿਬਾਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਕਦੀ ਦੇਖ ਲਓਗੇ ।"

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨੂੰ ਨਿਕਲੇ। ਉਹ ਆਬਾਦੀਓਂ ਦੂਰ ਜਮਨਾ ਦੇ ਝਲ ਵਿਚ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੀ

ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਦੁਪਹਿਰ ਤਕ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰ, ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਹਿਤ ਰੁਖਾਂ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਟਿਕ ਗਏ। ਸਬੱਬ ਨਾਲ ਹੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜਿਸ ਦਰਖ਼ਤ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਡੇਰਾ ਲਗਾਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਉਸ ਦਰਖ਼ਤ ਨਾਲੋਂ, ਜਿਸ ਹੇਠਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਟਿਕੇ ਸਨ, ਕੋਈ ਫਰਲਾਂਗ ਉਰਲੇ ਪਾਸੇ ਸੀ । ਹੁਣ ਅਜਬ ਲੀਲ੍ਹਾ ਹੋਈ ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਆਗਰੇ ਪੁੱਜਣ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਖ਼ਲਕਤ ਤਕ ਪੁਜ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਗਾਹਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਅਤੇ ਦੀਨ ਦੇ ਵਪਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਅਵਸਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਾਵਲੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ । ਇਸ ਪਿਛਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਘਸਿਆਰਾ ਵੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਜਾਗ ਲਾਈ ਸੀ । ਹੁਣ ਇਸ ਦੇ ਹੱਥ ਕਾਰ ਵੱਲ ਤੇ ਦਿਲ ਯਾਰ ਵਲ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ । ਇਹ ਘਾਹੀ ਦੀ ਨਿਮਾਣੀ ਕਿਰਤ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਸੀ ਕਿ ਨਾਨਕ ਨਿਮਾਣਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਹ ਰੰਬੇ ਨਾਲ ਘਾਹ ਖੋਤਦਾ ਤੇ ਹਰਿ ਨਾਮ ਨਾਲ ਅੰਦਰੋਂ ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਦੇ ਘਾਸ ਫੂਸ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਚੁਕਾ ਸੀ । ਮਨ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਤੇ ਆ ਆਸਣ ਜਮਾਉਣ । ਆਗਰੇ ਆਏ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੋਅ ਸੁਣੀ ਸੀ, ਪਰ ਕਿਰਤ ਵਧੇਰੇ ਰੁਝਾਈ ਰਖਦੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਇਹ ਵੀ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਜ਼ਰਾ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਣ ਤਾਂ ਰੱਜ ਕੇ ਕਰ ਲਵਾਂ । ਅਜ ਸਮਾਂ ਆ ਬਣਿਆ । ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਿਤ ਆਏ ਸੁਣੇ । ਗਦ-ਗਦ ਹੋਏ ਮਨ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਹਿਤ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ । ਨੈਣਾਂ ਨੇ ਅੱਥਰੂਆਂ ਦੇ ਮੋਤੀ ਚਰਨ ਭੇਟ ਕਰਨ ਹਿਤ ਝਿੰਮਣੀਆਂ ਵਿਚ ਪਰੋ ਲਏ । ਹੱਥਾਂ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਹਿਤ ਕਦੇ ਦਾ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਟਕਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਪਕੜ ਲਿਆ । ਗੁਰੂ ਕੇ ਘੋੜੇ ਹਿਤ ਕੋਮਲ ਘਾਹ ਦੀ ਇਕ ਪੰਡ ਖੋਤ ਸਿਰ ਤੇ ਰੱਖ ਲਈ। ਅਜ ਘਾਹ ਖੋਤਣ ਵਿਚ ਵੀ ਨਿਰਾਲਾ ਢੰਗ ਸੀ । ਘਾਹ ਦੇ ਇਕ ਇਕ ਬੂਝੇ ਤੇ ਜਾ ਬਹਿੰਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹ ਤੋਂ ਕਰੂੰਬਲਾਂ ਤਕ ਦੇਖਦਾ। ਜੋ ਸਾਰਾ ਹਰਾ ਹੁੰਦਾ ਉਹ ਖੋਤ ਲੈਂਦਾ, ਪਰ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵੀ ਸੁੱਕੀ ਪੱਤੀ ਹੁੰਦੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਛਡ ਦੇਂਦਾ, "ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਸੋਕਾ ਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਤੈਨੂੰ ਕੱਲ ਖੋਤ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਵੇਚਾਂਗਾ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਜੜ੍ਹੋਂ ਕਰੂੰਬਲਾਂ ਤਕ ਹਰੇ ਹੀ ਭੇਟ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।" ਗੱਲ ਕੀ, ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਗੁਟ ਰਸ ਗੁੱਝਾ ਘਾਹੀ, ਗੁਰ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਹਿਤ ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵਲ ਵਧਿਆ। ਜਹਾਂਗੀਰ ਦਾ ਡੇਰਾ ਪਹਿਲਾਂ ਆਇਆ। ਅਰਦਲੀ ਦੂਰ ਤਕ ਖੜੋਤੇ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ, "ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਡੇਰਾ ਕਿਹੜਾ ਹੈ?"

ਸਿਪਾਹੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਵਿਚ ਜਹਾਂਗੀਰ ਹੀ ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸੀ, ਬੋਲਿਆ, "ਉਹ ਸਾਹਮਣੇ ਦਰਖ਼ਤ ਦੇ ਹੇਠ ਜਹਾਂ ਪਨਾਹ ਪਲੰਘ ਤੇ ਤਸ਼ਰੀਫ਼ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।"

ਘਾਹੀ ਅਗਾਂਹ ਨੂੰ ਵਧਿਆ ਤਾਂ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਟੋਕਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਬੇਸ਼ਊਰ, ਗੁਸਤਾਖ਼, ਅੱਗੇ ਨਾ ਵਧ। ਦੂਰ ਤੋਂ ਹੀ ਜ਼ਿਆਰਤ ਕਰ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਤੇਰੇ ਜੈਸੇ ਹਕੀਰ ਘਸਿਆਰਿਆਂ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।"

ਘਾਹੀ ਸਿਪਾਹੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਰਾਣਾ ਰੰਕ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰੀ ਹੈ। ਉਥੇ ਧਨੀ, ਕੰਗਾਲ ਅਤੇ ਨੀਚ, ਊਚ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਫਿਰ ਇਹ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ? ਹਾਂ, ਸ਼ਾਇਦ ਮੇਰਾ ਸਿਦਕ ਪਰਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮੇਰੀ ਦਰਸ਼ਨ ਪਿਆਸ ਨੂੰ ਜਾਚਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਸਿਪਾਹੀ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਦਰਸ਼ਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੇ, ਚਰਨ ਵੀ ਪਰਸਨੇ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰੋਕ ਸਕਦਾ।"

ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਕਿਹਾ, "ਤੇਰੇ ਜੈਸੇ ਗਵਾਰ ਗੁਸਤਾਖ਼ਾਂ ਦੀ ਰੋਕ ਇਹ ਹੈ।" ਘਾਹੀ ਬੋਲਿਆ, "ਇਹ ਰੋਕ ਨਹੀਂ, ਸਹਾਇਤਾ ਹੈ। ਤਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਹਟਾ, ਮਨਾਂ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰ ਮੇਲ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ।"

ਸਿਪਾਹੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮਝ ਨਾ ਆਈ ਤੇ ਉਹ ਅਗਾਂਹ ਵਧ ਕੇ ਘਸਿਆਰੇ ਨੂੰ ਧੱਕੇ ਮਾਰਨ ਲਗ ਪਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਦਰਖ਼ਤ ਹੇਠਾਂ ਬੈਠਾ ਇਹ ਰੌਲਾ ਗੌਲਾ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਸੀ ਚੁਨਾਂਚਿ ਉਸ ਨੇ ਨਫ਼ਰ ਰਾਹੀਂ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਨੂੰ ਕਹਿ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਸੁਆਲੀ ਨੂੰ ਆਉਣ ਦਿਓ। ਹੁਕਮ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਸਿਪਾਹੀ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਹਟ ਗਿਆ ਤੇ ਘਸਿਆਰਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵਲ ਵਧਿਆ। ਲਿਬਾਸ

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਭੀ ਸ਼ਾਹੀ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਚੁਨਾਂਚਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਜਿਗਾ ਕਲਗੀ ਦੇਖ ਭਰਮ ਗਿਆ । ਬੁਤਪ੍ਰਸਤੀ ਨੇ ਟਪਲਾ ਦਿਤਾ ਤੇ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨੀਰ ਵਹਾਂਦੇ ਹੋਏ ਨੇ ਘਾਹ ਦੀ ਪੰਡ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖ ਕੇ ਟਕਾ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਚਰਨ ਫੜ ਲਏ ।

ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸਵਾਲੀ, ਤੂੰ ਕੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ?

ਘਸਿਆਰਾ—"ਮੈਨੂੰ ਬਚਾਓ, ਮੇਰੀ ਰਖਿਆ ਕਰੋ।"

ਬਾਦਸ਼ਾਹ—"ਕਿਸ ਤੋਂ ਬਚਾਵਾਂ ? ਤੈਨੂੰ ਕੌਣ ਤੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ?"

ਘਸਿਆਰਾ—"ਮੌਤ ਤੋਂ, ਜਮਾਂ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਤੋਂ, ਮਾਇਆ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ।"

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਬੋਲਿਆ, "ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਨਹੀਂ । ਧਨ ਮੰਗ, ਮਿਲੇਗਾ। ਜਾਗੀਰ ਤਲਬ ਕਰ, ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਜਾਵੇਗੀ । ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜਬਰ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰ, ਮਾਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਜ਼ਾਲਮ ਦਾ ਪਤਾ ਦੇਹ, ਜੇਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇਗਾ । ਪਰ ਮੌਤ ਦਾ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਨਹੀਂ। ਜਮ ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਮੇਰੇ ਤੇ ਵੀ ਕੂਕੇਗਾ ।"

ਘਸਿਆਰਾ ਤ੍ਰਬਕ ਕੇ ਉਠ ਖੜੋਤਾ ਤੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ? ਕੀ ਮੈਂ ਭੁਲ ਗਿਆ ਹਾਂ ?" ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਹਿਜ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਹਾਂ, ਤੂੰ ਭੁਲ ਗਿਆ ਹੈਂ। ਤੈਨੂੰ ਟਪਲਾ ਲਗਾ ਹੈ । ਜੇ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਓਹ ਨਹੀਂ ਹਾਂ।"

ਘਾਹੀ—"ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮਿਹਰ ਕਰ ਦਸੋ, ਮੇਰੇ ਦਾਤਾ ਕਿਥੇ ਹਨ ? ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਡੇਰਾ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ? ਜ਼ਰਾ ਛੇਤੀ ਕਰੋ । ਮੇਰਾ ਵਕਤ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ।"

ਜਹਾਂਗੀਰ—"ਕੀ ਪਤਾ ਤੂੰ ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈਂ।"

ਘਾਹੀ—"ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ, ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ, ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ, ਗ਼ਰੀਬ-ਨਿਵਾਜ਼ ਨੂੰ, ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਨੂੰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕ ਨਿਗਾਹ ਕਾਲ ਦੇ ਜਾਲ ਤੋੜਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਨ ਛੋਹ ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ-ਦਾਨ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ।"

ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਬਲ ਨੇ ਘਾਹੀ ਵਿਚ ਦੇਵ ਬੁਧੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀਤਾ

ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਬਲ ਸੀ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਅਸਚਰਜ ਹੋ ਘਾਹੀ ਵਲ ਤਕਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਓਹ ਸਾਹਮਣੇ ਬ੍ਰਿਛ ਹੇਠ ਤੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਡੇਰਾ ਹੈ ।"

ਘਾਹੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਬਹੁਤ ਅੱਛਾ । ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਕਲੀਫ਼ ਦਿਤੀ ਹੈ । ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨਾ, ਮੈਂ ਭੁਲ ਗਿਆ ਸਾਂ ।"

ਇਤਨਾ ਆਖ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਟਕਾ ਚੁਕ ਲਿਆ ਤੇ ਘਾਹ ਦੀ ਪੰਡ ਸਿਰ ਤੇ ਧਰ ਲਈ । ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਜ਼ਰਾ ਹਾਕਮਾਨਾ ਲਹਿਜੇ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਅਗੇ ਧਰੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਚੁਕੀ ਜਾਂਦੀ। ਇਹ ਘਾਹ ਤੇ ਟਕਾ ਪਿਆ ਰਹਿਣ ਦੇਹ ।"

ਘਾਹੀ—"ਤਦੇ ਹੀ ਤੁਸੀਂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨਹੀਂ । ਜੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਪਛਾਣ ਲੈਂਦੇ ਕਿ ਮੈਂ ਨਜ਼ਰ ਰਖੀ ਹੈ ਕਿ ਭੁਲ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਮੇਰਾ ਟਿਕਾਣਾ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਮੈਂ ਇਹ ਟਕਾ ਤੇ ਘਾਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਭੇਟ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਨਜ਼ਰ ਓਹੋ ਅਮੀਰ ਲੈਣ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ, ਜੋ ਹਕੀਰ ਦੀ ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਕਰੇ । ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਅਗੇ ਸੁਆਲ਼ ਰਖ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਕਰ ਦੇਂਦਿਓ ਪੂਰਾ, ਤਾਂ ਲੈ ਲੈਂਦਿਓ ਨਜ਼ਰ । ਪਰ ਜੇ ਸੁਆਲ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤੌਫ਼ੀਕ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਨਜ਼ਰ ਕਾਹਦੀ ?"

ਬਾਦਸ਼ਾਹ—"ਤੂੰ ਠੀਕ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈਂ, ਪਰ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਸਾਡੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਰਖੀ ਜਾ ਚੁਕੀ ਹੈ । (ਜੇਬ ਵਿਚ ਹੱਥ ਪਾ ਮੋਹਰਾਂ ਦੀ ਮੁਠ ਕਢਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ) ਲੈ ਆਹ ਲੈ ਜਾ ਧਨ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਰਖਣ ਲਈ । ਟਕੇ ਦੀ ਹਕੀਰ ਨਜ਼ਰ ਕੀ ਰਖੇਂਗਾ ।"

ਘਾਹੀ—"ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਲੋਧੀਆਂ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਚਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ?"

ਬਾਦਸ਼ਾਹ—"ਨਹੀਂ ।"

ਘਾਹੀ—"ਕਿਉਂ ?"

ਬਾਦਸ਼ਾਹ—"ਅੱਜ ਇਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਨਹੀਂ, ਸਾਡੀ ਹਕੂਮਤ ਹੈ । ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਵਿਚ ਲੋਧੀਆਂ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲੇ ?"

ਘਾਹੀ—"ਬਸ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੱਚ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਝੂਠੀ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਦਾ । ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਝੂਠੇ ਹੁਕਮਰਾਨ ਦੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਦੀਆਂ ਮੋਹਰਾਂ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਧਰੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ । ਉਥੇ ਗ਼ਰੀਬ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਦਸਾਂ ਨੌਹਾਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਦਾ

ਟਕਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੈ ।"

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਚੁਪ ਹੋ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਗਿਆ ਤੇ ਘਸਿਆਰਾ ਸਿੱਖ ਆਪਣਾ ਘਾਹ ਤੇ ਟਕਾ ਚੁਕ ਅਗਾਂਹ ਤੁਰ ਪਿਆ । ਅਜੇ ਉਹ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰ ਹੀ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰ ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼ ਆਪਣੇ ਪਲੰਘ ਤੋਂ ਉਠ ਨੰਗੀ ਪੈਰੀਂ ਹੀ "ਧੰਨ ਸਿੱਖੀ! ਧੰਨ ਸਿੱਖੀ!!" ਕਹਿੰਦੇ ਉਠ ਦੌੜੇ । ਘਾਹੀ ਨੂੰ ਅਗਲਵਾਂਢੀ ਆ ਮਿਲੇ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਘਾਹ ਦੀ ਪੰਡ ਹੇਠਾਂ ਸਿਰ ਦੇ ਕੇ ਬੋਲੇ, "ਆ ਗੁਰਸਿਖ, ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਲੈ ਚਲਦਾ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਭੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸੇਵਕ ਹਾਂ ।"

ਘਾਹੀ ਨੇ ਪੰਡ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੱਥ ਪਾਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਮੈਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਲੈ ਚਲ । ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੋਵਾਂਗਾ । ਪਰ ਮੈਂ ਘਾਹ ਦੀ ਇਹ ਪੰਡ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਚੁਕਾ ਸਕਦਾ । ਇਹ ਭੇਟ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ ਹੱਥੀਂ ਗੁਰ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਰਖਣੀ ਹੈ ।"

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪੰਡ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਰਫ਼ ਖਿਚ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਘਾਹੀ ਆਪਣੇ ਪਾਸੇ। ਇਹ ਅਰਸ਼ੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਲੀਲ੍ਹਾ, ਜੋ ਫ਼ਰਸ਼ਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਵਰਤੀ ਸੀ, ਜਹਾਂਗੀਰ ਵੀ ਦੂਰੋਂ ਬੈਠਾ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਉਸ ਤੋਂ ਰਿਹਾ ਨਾ ਗਿਆ । ਉਹ ਛੇਤੀ ਤੁਰ ਉਥੇ ਪੁਜਾ ਤੇ ਘਾਹੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, "ਇਹੋ ਹੀ ਤੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਨ ।"

ਘਾਹੀ ਇਹ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਰੂਰ ਦੀਆਂ ਕਾਂਗਾਂ ਚੜ੍ਹੀਆਂ । ਬੇਸੁਧ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਪੰਡ ਡਿਗ ਪਈ ਤੇ ਉਹ ਗੁਰ-ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਢਹਿਣ ਹੀ ਲਗਾ ਸੀ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਗਲਵਕੜੀ ਵਿਚ ਲੈ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਘੁਟ ਲਿਆ । ਸਿੱਖ ਦੀ ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਹੋਈ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਿਉਂ ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਬੰਦੀ-ਛੋੜ ਕੈਦੀ

ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸ਼ਾਹਦੀ ਭਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ੁਲਮ ਅਤੇ ਜਬਰ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਦਾ ਹੀ ਨੇਕ ਤੇ ਉਚੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਥੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਤਾਇਆ ਜਾਣਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਬਹਾਨਾ ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਣ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਜੁਰਅਤ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਉਥੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਤਾਇਆ ਜਾਣਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸਹੀ ਦੋਸ਼ ਜਰਵਾਣੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਰਖ ਸਕਦੇ, ਜਗਤ ਵਿਚ ਤਰਥਲੀ ਮਚਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਜੋਸ਼ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਤੇ ਇਨਕਲਾਬ ਲਿਆ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਸੱਚ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਜੇ ਮਾਤ ਦੇਵਕੀ ਨੂੰ ਕੈਦ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਕੈਦਖਾਨੇ ਵਿਚ ਨਾ ਜੰਮਦੇ, ਤਾਂ ਕੰਸ ਦੀ ਤਾਕਤ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੋੜ ਸਕਣੀ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਕੈਦਖਾਨੇ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕਿਤਨੇ ਲੱਖਾਂ ਬੇਗੁਨਾਹ ਸਿਸਕ ਸਿਸਕ ਕੇ ਮਰਦੇ। ਜੇ ਸੀਤਾ ਜੀ ਰਾਵਣ ਦੇ ਅਸ਼ੋਕ ਬਾਟਕਾ ਵਿਚ ਕੈਦ ਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਤਾਂ ਮਾਸੂਮ ਜਗਤ ਦੀਆਂ ਕਿਤਨੀਆਂ ਸਤੀਆਂ ਦੇ ਸਤ ਭੰਗ ਹੁੰਦੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਨਮਰੂਦ ਦੀ ਵਿਛਾਈ ਹੋਈ ਅੱਗ ਉਤੇ ਨਾ ਤੁਰਦੇ ਤਾਂ ਖ਼ਬਰੇ ਕਿਤਨੇ ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਜਲਾਏ ਜਾਂਦੇ। ਗੱਲ ਕੀ, ਕਿਤਨੇ ਕੁ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿਤੇ ਜਾਣ। ਇਹ ਜਗਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਚਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਜੋ ਅਨਿਆਂ ਅਤੇ ਜਬਰ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵਡੇ ਵਡੇ ਰਾਜਸੀ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਇਥੋਂ ਦੇ ਬੰਦੀਵਾਨਾਂ ਤੇ ਜੋ ਜੋ ਅਤਿਆਚਾਰ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਢਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਸੁਣ ਕੇ ਮਨੁਖ ਦੇ ਰੌਂਗਟੇ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕਿਸੇ ਕੈਦੀ ਦੀਆਂ ਸੂਏ ਮਾਰ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਕਢ ਦੇਣੀਆਂ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਬਿਛੂਆਂ ਦੀ ਜ਼ਹਿਰ ਪਿਲਾ ਦੇਣੀ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਗੱਲ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦੇ ਖ਼ਾਤਮੇ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਬਹੁੜੇ ਜੋ ਆਪ ਕੈਦ ਹੋ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਛੁਡਾ ਜਾਵੇ । ਚੁਨਾਂਚਿ ਉਹ ਸਮਾਂ ਆ ਬਣਿਆ।

ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਆਗਰੇ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦਾ ਜੋ ਇਕੱਠਾ ਨਿਵਾਸ ਤੇ ਸਫ਼ਰ ਰਿਹਾ, ਉਸ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਰੂਹਾਨੀ ਬਲ, ਜਲਾਲ ਤੇ ਕਮਾਲ ਦੇ ਕਈ ਜਲਵੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਤਕੇ। ਪਰ ਨੇਕੀ, ਧਰਮ, ਬੀਰਤਾ ਜਿਥੇ ਨੇਕ ਹਿਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਦੀ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਬਣਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਪਾਪੀ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਡਰਾਉਂਦੀ ਅਤੇ ਕੰਬਾਂਦੀ ਹੈ । ਜਹਾਂਗੀਰ ਦਾ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਮਨ, ਜਿਸ ਦੀ ਗਰਦਨ ਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ ਦੇ ਖ਼ੂਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਖ਼ੂਨ ਵੀ ਸਵਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਾਪ ਉਸ ਨੂੰ ਭੈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਮੰਦੀ ਕਰਤੂਤ ਕੰਬਾ ਰਹੀ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਤੇਜ-ਮਈ ਡੀਲ ਡੌਲ, ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨਤਾ, ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਠਾਠ ਬਾਠ ਨੂੰ ਵੇਖ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਘਬਰਾ ਉਠਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੰਦ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਕਰਨ ਹਿਤ ਇਕ ਬਹਾਨਾ ਚੁਕ ਬਣਾਇਆ। ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਰੁਪਏ ਦੀ ਬਕਾਇਆ ਰਕਮ ਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਕਰਨ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਤਾਵਾਨ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਸੀ ਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਬਕਾਇਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਜ਼ਬਤ, ਬਹੱਕ ਸਰਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਵਸੂਲਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ । *ਇਹ

** ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਸ ਜ਼ੁਲਮੀ ਡਰਾਮੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਰਖਦੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੋ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਤੇ ਚਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਰਵਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ ਵਾਕਿਆਤ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਵਾਕੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ :—*

"ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰੋਗ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਜੋਤਸ਼ੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਕਾਰਨ ਪੁਛਿਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸ ਤੇ ਸਾੜ੍ਹ ਸਤੀ ਆਈ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਮਹਾਂ-ਪੁਰਸ਼

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੬੨ 'ਤੇ)

ਗੱਲ ਤਾਂ ਦਸਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਧਰਮ ਧੀਰ ਸੁਜਾਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਇਸ ਅਨਿਆਯ ਭਰੇ ਜਾਬਰਾਨਾ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾ ਦਿਤਾ, ਬਲਕਿ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਤੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਕਾਲੀ ਕਰਤੂਤ ਦੇ ਪਰਦੇ ਖੋਲ੍ਹਕੇ

(ਸ.ਫਾ ੬੧ ਦਾ ਬਾਕੀ)

ਉਸ ਲਈ ਇਕਾਂਤ ਬੈਠ ਕੇ ਚਾਲ੍ਹੀ ਦਿਨ ਤਪ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਹ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜੋਤਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਮਸ਼ਵਰੇ ਨੂੰ ਮੰਨਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਹ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ।" ਇਹ ਲਿਖਤ ਵਾਕਿਅਤ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨਿਰਮੂਲ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਵਲ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਅਜਿਹੀ ਵਹਿਮਭਰੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਅਜਿਹਾ ਨਾਟਕੀ ਸਾਧੂਆਂ ਵਾਂਗ ਭਾਣੇ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਤਪ ਕਰਨਾ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਗੁਰਮੱਤਿ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੈ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਸਪੁੱਤਰਾਂ ਤਕ ਨੂੰ ਵੀ ਕਲਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਉਤੇ ਕਦੀ ਮੁਆਫ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਰ ਅਸਲ ਹੀ ਆਪਣੀ ਰੋਗ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਹਿਤ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਤਪ ਕਰਨ ਹਿਤ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੁਲੀਟੀਕਲ ਕੈਦੀਆਂ ਲਈ ਜੇਲ੍ਹਖਾਨਾ ਸੀ, ਤਜਵੀਜ਼ ਨਾ ਕਰਦਾ। ਇਕਾਂਤ ਥਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਜਗ੍ਹਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਦੂਜੇ, ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਇਸ ਤਪ ਕਰਕੇ ਰੋਗ ਰਹਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਤੁਰੰਤ ਚਾਲ੍ਹੀਆਂ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਤੋਹਫ਼ੇ ਲੈ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਡੇਰੇ ਲਿਆਉਂਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਜੋ ਲੋਗ ਅਜਿਹੇ ਭਰਮੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਖੌਤੀ ਰੋਗਾਂ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਦਿਵਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵੀ ਹਦੋਂ ਵਧ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਤਾਂ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਬੜਾ ਵਹਿਮੀ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਤੇ ਉਹ ਸ਼ਰਧਾ ਰਖਦਾ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਵਾਕੇ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਤਾਂ ਅਗਾਂਹ ਜਾ ਕੇ ਆਪ ਹੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ—"ਚਾਲ੍ਹੀ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ। ਪਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਨਾ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ, ਬਲਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾਣਾ ਭੁਲ ਹੀ ਗਿਆ।" ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਜੇ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਉਤੇ ਹੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਚਾਲ੍ਹੀ ਦਿਨ ਤਪ ਕਰਨ ਗਏ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾਉਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੀ ਕੀ। ਚਿਲੀਆ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਤੇ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਆ ਜਾਂਦੇ। ਪਰ ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਆ ਸਕਣਾ, ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਥੇ ਸ਼ਾਹੀ ਕੈਦੀ ਬਣਾ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦਬਿਸਤਾਨੇ ਮਜ਼ਾਹਿਬ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਜਿਸ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਇਹ ਸਭ ਹਾਲਾਤ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖੇ ਸਾਡੀ ਹੀ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਮੋਹਸਨ ਫ਼ਾਨੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, "ਹਜ਼ਰਤ ਜੰਨਤ ਮਕਾਨੀ ਬਿਨਾ ਬਰ ਤਲਬ ਬਕੀਆ ਤੇ ਮਤਾਲਬਾ ਕਿ ਬਰਾਏ ਜਰੀਮਾਂ ਬਰ ਅਰਜਨ ਮੱਲ ਮੁਕੱਰਰ ਫਰਮੂਦਾ ਬੂਦੰਦ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਰਾ ਦਰ ਗਵਾਲੀਅਰ ਫ਼ਿਰਸਤਾਦ ਵਾਊ ਦੁਆਜ਼ਦਾ ਸਾਲ ਦਰਾਂ ਮੁਕਾਮ

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੬੩ 'ਤੇ)

ਰਖ ਦਿਤੇ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਬਹਾਨਾ ਹੀ ਲੋੜਦਾ ਸੀ, ਨੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ।

ਭਾਣਾ ਵਰਤ ਗਿਆ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਪੰਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਸਮੇਤ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਜਾ ਬੈਠੇ । ਇਹ ਦਿਨ ੧੧ ਵੈਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੬੭੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਦਾ ਸੀ । ਹੁਣ ਇਸ ਰਾਜਸੀ ਜੇਲ੍ਹਖਾਨੇ ਦੇ

(ਸਫ਼ਾ ੬੨ ਦਾ ਬਾਕੀ)

ਮਾਦ ਵਾ ਨਮੀ ਗੁਜ਼ਾਸ਼ਤਮ ਕਿ ਤੁਆਮੇ ਨਮਕੀਨ ਖ਼ੁਰਦ ।"

"ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਸ ਤਾਵਾਨ ਦੇ ਬਕਾਏ ਦੀ ਮੰਗ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਜੋ ਉਸ ਨੇ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਅਰਜਨ ਮੱਲ (ਦੇਵ ਜੀ) ਤੇ ਲਾਇਆ ਸੀ, (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ) ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਗਵਾਲੀਅਰ ਘੱਲ ਦਿਤਾ ਤੇ ਉਹ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਉਸ ਥਾਂ ਤੇ ਰਹੇ । ਉਥੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਲਈ ਨਮਕੀਨ ਭੋਜਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ।" ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਰਾਸ ਪੰਜਵੀਂ ਤੇ ਅੰਸੂ ਚਾਰ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਗਵਾਲੀਅਰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਉਣ ਸਮੇਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਖ਼ਬਰ ਪੁਜਣ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੇ ਜ਼ਬਾਨੀ ਇਹ ਅਖਰ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਪੁੱਤਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹਿਓਂ ਨਿਕਲਣ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ਖ਼ਬਰੀ ਸੁਣ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਹੇ—

"ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਬ ਸੁਧਾਈ, ਸੁਣ ਗੰਗਾ ਨਿਜ ਅੰਗ ਨ ਮਾਈ।
ਬਾਰ ਬਾਰ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਧਿਆਨਾ, ਰਿਦੇ ਧਾਰ ਜੋਰਤ ਜੁਗਮਾਨਾ।
ਸਗਲ ਗੁਰਨ ਕੋ ਬੰਦਨ ਧਾਰੀ, ਮਮ ਸੁਤ ਕੇ ਸਦ ਹੀ ਰਖਵਾਰੀ।
ਦੁਰਗ ਕੈਦ ਤੇ ਤੈਹ ਨਿਕਸਾਏ, ਗੁਰ ਦ੍ਰੋਹੀ ਗੈਹ ਜਸ ਕੋ ਪਾਏ।"

"ਜਦੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਖ਼ਬਰ ਆਈ, ਗੰਗਾ ਸੁਣ ਕੇ ਅੰਗਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾ ਨਾ ਸਕੀ। ਬਾਰ ਬਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰਿਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰ ਕੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂਆਂ ਨੂੰ ਬੰਦਨਾ ਕਰਦੀ ਸੀ । ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਸਦਾ ਰਖਵਾਰੇ ਹੋ, ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚੋਂ ਉਹਨੂੰ ਕਢਿਆ ਜੇ, ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਧ੍ਰੋਹੀਆਂ ਨੂੰ ਪਕੜ ਕੇ ਜੱਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।"

ਸ੍ਰੀ ਮਾਤ ਜੀ ਦੇ ਮੁਖ ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਲਿਖਤ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਕੈਦ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਆਏ । ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਮੋਹਸਨ ਫ਼ਾਨੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਤੇ ਹੋਰ ਵਾਕਿਆਤ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਸਾਫ਼ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕੁਟਲ-ਨੀਤੀ ਨਾਲ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹੀ ਕੈਦੀ ਹੀ ਬਣਾ ਕੇ ਘੱਲਿਆ ਸੀ ।

ਦਬਿਸਤਾਨੇ ਮਜ਼ਾਹਿਬ ਦਾ ਕਰਤਾ ਇਉਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :- "ਦਰਾਂ ਹੰਗਾਮ ਮਸੰਦਾਂ ਵ ਸਿੱਖਾਂ ਮੇ ਰਫ਼ਤੰਦ ਵ ਦੀਵਾਰੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਰਾ ਸਜਦਾ ਮੀ ਕਰਦੰਦ ਆਖ਼ਰ ਹਜ਼ਰਤ ਜੱਨਤ ਮਕਾਨੀ ਅਜ਼ ਰਾਹੇ ਸ਼ਫ਼ਕਤ ਗੁਰੂ ਰਾ ਰਿਹਾਏ ਦਾਦਾ ।" ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਮਸੰਦ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਉਥੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਅਗੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਸਨ । ਆਖ਼ਰ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਰਿਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ।

ਭਾਗ ਵੀ ਜਾਗ ਉਠੇ ਤੇ ਲਗਾ ਦਿਨ ਰਾਤ ਨਾਮ, ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚੱਲਣ ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦੇਵ ਦਰਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਤੇ ਅਹਿੱਲ ਬਿਰਤ ਨੇ ਦੂਸਰੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸੁਰਤਾਂ ਨੂੰ ਹਲੂਣਾ ਦਿਤਾ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਭਾਣੇ ਤੇ ਸ਼ਾਕਰ ਹੋ, ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹਿਣ ਦੀ ਉੱਚੀ ਆਤਮ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਲਗੇ। ਫ਼ਰਿਆਦ ਦੀ ਥਾਂ ਸ਼ੁਕਰਾਨੇ, ਗਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਥਾਂ ਹਰਿ ਜਸ ਨੇ ਤੇ ਗ਼ਮ ਅਫ਼ਸੋਸ ਤੇ ਨਾ-ਉਮੀਦੀ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਖੇੜੇ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਣ ਰੰਗ ਜਮਾਏ। ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੰਦ-ਭਾਗੇ ਕੈਦੀਆਂ ਲਈ ਸੁਖਦਾਈ ਹੋ ਗਈ । ਉਹ ਇਹ, ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਤਾਂ ਰਵੱਈਆ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਜੇਲ੍ਹ ਦਾ ਇਨਚਾਰਜ ਹਰੀ ਦਾਸ ਨਾਮੀ ਜੋ ਆਗਰਾ ਨਿਵਾਸੀ ਇਕ ਸਿੱਖ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਸੀ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੇ ਅਨਨ ਸ਼ਰਧਾ ਰਖਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਸੁਖ ਦੇ ਸਾਧਨ ਤੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਹਿਤ ਰਸਦ ਮਨ ਆਈ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੰਦਾ ਸੀ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਉਸ ਸ਼ਾਹੀ ਅਹਿਲਕਾਰ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਆ ਰਹੀ ਰਸਦ ਵਿਚੋਂ ਅੰਨ ਜਲ ਗ੍ਰਹਿਣ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਆਪ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਹਿਤ ਆਪ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਿੱਖ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਆਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਸੀ, ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਦਸਾਂ ਨੌਹਾਂ ਦੀ ਧਰਮ ਕਿਰਤ ਕਰ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦਾ ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਲਿਆਉਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਹਰੀ ਦਾਸ ਦੀਆਂ ਘਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਰਸਦਾਂ ਤੋਂ ਬਣੇ ਹੋਏ ਖਾਣੇ ਦਾਣੇ ਕੈਦੀਆਂ ਵਿਚ ਤਕਸੀਮ ਕਰ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਗ਼ਰੀਬ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਮੁਖਾਰ-ਬਿੰਦ ਤੋਂ ਮਨ ਦੀ ਖ਼ੁਰਾਕ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਭੰਡਾਰੇ ਤੋਂ ਤਨ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ ਲੈ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਜੇਲ੍ਹਖਾਨਾ ਹੁਣ ਸਵਰਗ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ।

ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਮਿਹਰਾਂ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ । ਭਾਗਹੀਨ ਦੁਖੀਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਸਮਾਜ ਦੀ ਤੋਟ, ਕੈਦ ਦੀਆਂ ਸਖ਼ਤੀਆਂ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਮਿਲ ਕੇ ਨਰਕ ਦਾ ਜੀਵਨ ਭੋਗ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਹੁਣ ਪਤਝੜ ਦੇ ਮਾਰੇ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਤੇ ਮੇਘਲਾ ਬਰਸਨ

ਪਰ ਆਈ ਹੋਈ ਬਹਾਰ ਵਾਂਗ ਮੌਲ ਉਠੇ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਹਾਹਾਕਾਰ ਮਚ ਰਹੀ ਸੀ। ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਕੁਝ ਗੁਰ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਚੋਜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਭਲਾ ਹੀ ਤਕਦੇ ਸਨ, ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਤੇ ਉਦਰੇਵਾਂ ਛਾ ਗਿਆ। ਦਰਸ਼ਨ ਪਿਆਸੇ ਨੈਣ ਭਰ ਭਰ ਕੇ ਉਛਲਣ ਲਗੇ ਤੇ ਓੜਕ ਇਹ ਰਵੱਈਆ ਚਲ ਪਿਆ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਚੌਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਗਵਾਲੀਅਰ ਪੁਜਣ, ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਕਰਨ ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਤਕਸੀਮ ਕਰ ਮੁੜ ਜਾਣ। ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੀ ਇਸ ਅਲੌਕਿਕ ਆਵਾਜਾਈ, ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤੀ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਦੀ ਧਾਂਕ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਬੈਠ ਗਈ ਤੇ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਚਰਚਾ ਚਲ ਪਈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਇਸ ਹਲਚਲ ਨੂੰ ਦੇਖ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਰਹਿਣ ਲਗਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰ-ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਹ ਰਵੱਈਆ ਕਿਸੇ ਭਾਰੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਪੇਸ਼-ਖ਼ੈਮਾ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਨੀਤੀਵਾਨ ਸਿਆਣੇ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਇਕ ਨਵਾਬ, ਗਵਰਨਰ ਜਾਂ ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਸਤ ਦੇ ਕੇ ਦਬਾ ਲੈਣਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲਈ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਗੱਲ ਹੈ। ਪਰ ਮਜ਼ਹਬੀ ਫਿਦਾਈਆਂ ਦੀ ਤਹਿਰੀਕ ਨੂੰ ਦਬਾਣਾ ਬੜਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਉਹ ਸਚਾਈ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਖੜੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹਰ ਸਾਦਿਕ ਸਿਰ ਹਥੇਲੀ ਤੇ ਧਰ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੀ ਇਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਦੀਨ ਦੇ ਨਾਮ ਉਤੇ ਜਹਾਦ ਖੜਾ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦਬਾਣਾ ਕੀ ਮਾਅਨੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਗੁਜ਼ਰਨ ਨਾਲ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਅਹਿਦ ਵਿਚ ਇਕ ਦਮ ਹੀ ਉਹ ਚੰਗਾ ਸਲੂਕ, ਜੋ ਅਕਬਰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਸੀ; ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਬੇਚੈਨੀ ਫੈਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਜੁਰਅਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ ਤੇ ਜੇ ਸਿਖ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ "ਹਾਂ" ਮਿਲਾਣਾ ਕੋਈ ਬੜੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ ਹੋਇਆ ਵੀ। ਚੁਨਾਂਚਿ

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਸੁਣ ਸੁਣ ਦਿਨ ਰਾਤ ਇਸ ਔਕੜ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਤਜਵੀਜ਼ਾਂ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਰਸੂਖ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਪਤਵੰਤਿਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਮਸ਼ਵਰੇ ਕੀਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੀਰ ਜਲਾਲੁਦੀਨ ਅਤੇ ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਸਾਹਿਬ ਖ਼ਾਸ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਲਾਹੌਰੀਏ ਦੀ ਸਲਾਹ ਵੀ ਲਈ ਗਈ। ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਜੋ ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਸਚੇ ਖੈਰ ਖਾਹ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਧੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਚਲਾਣ ਦੇ ਖ਼ਾਹਸ਼ਮੰਦ, ਨੇਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸਨ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਹ ਮਸ਼ਵਰਾ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਬਾ-ਇਜ਼ਤ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਬੁਲਾ ਘਰ ਤੋਰ ਦੇਵੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਕਤਲ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਠਹਿਰਾ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤੇ ਇਸ ਨੀਤੀ ਨਾਲ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਹਰ ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਫੈਲ ਰਹੀ ਸਿਖ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦੀ ਜਵਾਲਾ ਤੇ ਸੁਲਹ ਦਾ ਜਲ ਤਰੌਂਕੇ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਆਦਰ ਸਹਿਤ ਲੈ ਆਂਦਾ ਜਾਵੇ।

ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਲਾਹੌਰੀ ਜਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਗਵਾਲੀਅਰ ਪੁਜਾ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹੇਦਾਰ ਰਾਹੀਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੋਲ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਪੁਚਾਈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਿਹਾਈ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹਿਓਂ ਬਾਹਰ ਆਉਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਅਸੀਂ ਉਨਾਂ ਚਿਰ ਤਕ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਜਦ ਤਕ ਕਿ ਸਾਡੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ, ਜੋ ਇਥੇ ਨਰਕ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਨਾਲ ਹੀ ਰਿਹਾਅ ਨਹੀਂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ।" ਜਦ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤਕ ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਇਸ ਉਪਕਾਰ ਨੂੰ ਸਲਾਹਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਇਕ ਨੇ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਂ ਹਮਦਰਦ ਸਨ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਇਸ ਮੰਗ ਦੀ ਤਾਈਦ ਕੀਤੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਿਲੋਂ ਇਹ ਵੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ

ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੇ ਅਛੇ ਤਅੱਲਕਾਤ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਕਾਇਮ ਹੋਣ। ਸੋ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਮੰਗ ਵੀ ਮੰਨ ਲਈ ਤੇ ਆਖ਼ਰ ਇਹ ਰਾਜਸੀ ਕੈਦੀ ਵੀ, ਜਿਹੜੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਹੁਕਮਰਾਨ ਸਨ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਕੈਦ ਤੋਂ ਰਿਹਾਅ ਕਰ ਦਿਤੇ।*

* ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਜੋ ਕੈਦੀ ਗੁਰੂ ਦਾ ਪੱਲਾ ਪਕੜੇ, ਓਹੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਿਹਾਅ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਇਕ ਭਾਰੀ ਚੋਗਾ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਪੰਜਾਹ ਕਲੀਆਂ ਸਨ, ਪਹਿਣ ਲਿਆ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਪੰਜਾਹ ਕੈਦੀਆਂ ਨੇ ਇਕ ਇਕ ਕਲੀ ਪਕੜੀ ਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਦੋਂਹ ਨੇ ਦੋ ਬੰਦ ਦੀਆਂ ਤਣੀਆਂ ਫੜ ਲਈਆਂ ਤੇ ਬਵੰਜਾ ਦੇ ਬਵੰਜਾ ਬਾਹਰ ਆ ਗਏ। ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਨਾਮ "ਬੰਦੀ-ਛੋੜ" ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਅੱਜ ਤਕ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਨੂੰ ਜਿਥੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬੈਠ ਕੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਾਨ ਦੇਂਦੇ ਸਨ, ਬੰਦੀ-ਛੋੜ ਦੀ ਥਾਂ ਕਰਕੇ ਪੂਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ, ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਭ ਸ਼ਰਧਾ ਸਹਿਤ ਇਸ ਥਾਂ ਤੇ ਸੀਸ ਨਿਵਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜਗ੍ਹਾ ਗਵਾਲੀਅਰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਤਾਲਾਬ ਦੇ ਪਾਸ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਥਾਂ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੈ।

ਦਿੱਲੀ ਵਾਪਸ

ਓੜਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬਵੰਜਾ ਰਾਜਸੀ ਕੈਦੀ ਰਾਜਿਆਂ ਸਮੇਤ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਅਤੇ ਹਰੀ ਦਾਸ ਕਿਲ੍ਹੇਦਾਰ ਨੂੰ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਵਿਛੜਨ ਕਰਕੇ ਬਿਹਬਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਨਾਮ ਦਾਨ ਦੇ, ਈਸ਼ਵਰ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਲਗਾ ਦਿੱਲੀ ਆ ਪੁਜੇ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਚੌਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਜੈ-ਜੈ ਕਾਰ ਦੀ ਧੁਨੀ ਉਠੀ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਅਭਿਲਾਖੀਆਂ ਦੀਆਂ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀਆਂ ਮਜਨੂੰ ਟਿਲੇ, ਜਿਥੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਆਣ ਟਿਕੇ ਸਨ ਸਭ ਆ ਜੁੜੀਆਂ। ਹੁਣ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਵੀ ਪੈਂਤੜਾ ਬਦਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਹਰ ਸੂਰਤ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਕੇ, ਆਪਣੇ ਪਾਪ ਨੂੰ ਛੁਪਾ, ਬਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਜਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਥ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਚਲੀ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਚੰਦੂ ਦੇ ਸਿਰ ਲਗਾ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਬੁਲਾਇਆ ਸੀ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਸੀ ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਣ ਸਮੇਂ ਇਹ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਬਦਲਾ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਲਓਗੇ। ਇਸ ਲਈ ਹੀ ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਭੇਜਿਆ। ਤੁਸੀਂ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਆ ਗਏ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਅਸਲ ਕਾਤਲ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।" ਚੁਨਾਂਚਿ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਰਾਸ ਅੰਕ ੨ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਿਹਾ—

"ਬੈਠ ਤਖਤ ਵਾਕ ਉਚਰੇ ਹੈਂ।
ਗੁਰੂ ਪਿਤਾ ਕੋ ਬਦਲਾ ਲੇ ਹੈਂ।

ਇਹ ਸੁਨ ਕੇ ਭਰਮ ਉਪਜਿਓ ਮੇਰੇ।
ਪਠਿਓ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਤੁਮ ਡੇਰੇ।
ਕਿਰਪਾ ਧਾਰ ਦਰਸ਼ਨ ਕੋ ਦੀਨਾ।
ਨਹੀਂ ਬਿਕਾਰ ਆਪ ਸੇ ਚੀਨਾ।
ਮੁਝ ਤੇ ਬਦਲਾ ਕਿਮ ਤੁਮ ਚਾਹੋ।
ਮਨ ਭੀ ਨਹੀ ਪਾਪ ਕੇ ਮਾਹੋ।
ਜਿਨ੍ਹੇ ਕੀਨ ਤਿਨ ਤੇ ਅਬ ਲੀਜੈ।
ਮੈਂ ਨਿਸ਼ਪਾਪ ਕਿਰਪਾ ਨਿਜ ਕੀਜੈ।

ਇਹਨਾਂ ਤੁਕਾਂ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਿਰਦੋਸ਼ਤਾ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦੇਣ ਲਈ ਮਿੱਠਾ ਬਣ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਚੰਦੂ ਦੇ ਸਿਰ ਸੁਟ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਪਰ ਸੁਜਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਲਾਂ ਨੂੰ ਬੁਝਦੇ ਸਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਦੀ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੇ ਨਿਸਚਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ । ਹਾਂ, ਸਮੇਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਚੁਨਾਂਚਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਜੁਆਬ ਦਿਤਾ—

"ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਗਿਰਹਾ ਉਚਾਰੀ।
ਛੋਰੋ ਕਰਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅਸ ਭਾਰੀ।
ਇਹ ਲੇਖਾ ਦਰਗਾਹ ਖੁਦਾਇ।
ਤਬ ਲੇ ਹੈ ਜਬ ਕਰੇ ਨਿਆਇ।"

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਕੋਈ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਚੰਦੂ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਤਸੱਲੀ ਪਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਾਦਰਸੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ਪਰ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸਾਫ਼ ਕਹਿ ਦਿਤਾ, "ਇਸ ਭਾਰੀ ਜ਼ਿਕਰ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਛੇੜਦੇ ਹੋ। ਇਸ ਦਾ ਲੇਖਾ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਖ਼ੁਦਾ* ਨਿਆਂ ਦੇ ਦਿਨ ਲਵੇਗਾ । ਆਖ਼ਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ

* ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਇਹ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਕਿ, "ਪ੍ਰਮੇਸ਼ੁਰ ਜਦ ਨਿਆਂਇ ਕਰੇਗਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ ਲਿਆ ਜਾਏਗਾ।" ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਸਾਫ਼

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੭੦ 'ਤੇ)

ਨੇ ਚੰਦੂ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਕਹੇ ਰਿਹਾਅ ਕਰ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਤੇ ਭਾਈ ਜੇਠੇ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਲੈ ਚਲਣ। ਪਰ ਜਿਸ ਵਕਤ ਸਿਖ ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘੇ, ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਗ਼ੁੱਸਾ ਠੱਲ੍ਹਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਪੁਰ-ਜ਼ੋਰ ਹਜੂਮ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੇਤਹਾਸ਼ਾ ਮਾਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਭਾਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਤੇ ਦਯਾ ਕੀਤੀ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਖੁਲ੍ਹਵਾ ਦਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਵਿਚ ਕਰ ਦਿਤਾ।

(ਸਫ਼ਾ ੬੯ ਦਾ ਬਾਕੀ)

ਸ਼ਹਾਦਤ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਹੀ ਉਸ ਭਾਰੀ ਪਾਪ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਨਿਆਂ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਤੇ ਹੀ ਸਭ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦਾ ਇਨਸਾਫ਼ ਹੋਣਾ ਇਸਲਾਮੀ ਅਕੀਦਾ ਹੈ। ਕੁਰਾਨ ਦੀ ਰੂਹ ਨਾਲ ਸਭ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਚੰਗੇ ਮਾੜੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਰੋਜ਼ੇ ਕਿਆਮਤ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਜੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਕੇਵਲ ਚੰਦੂ ਹੀ ਇਸ ਪਾਪ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸੀ, ਤਾਂ ਚੰਦੂ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਹੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਕਰਮ ਫਲ ਤੇ ਭੋਗਣਾ ਹੀ ਸੀ, ਬਲਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਚੰਦੂ ਤੇ ਭਾਰੀ ਮਾਰ ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਪੈਂਦੀ ਵੇਖ ਉਸ ਤੇ ਦਯਾ ਕੀਤੀ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਬੰਨ੍ਹੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਖੁਲ੍ਹਵਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਭਾਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਧੇ ਹੋਏ ਗ਼ੁੱਸੇ ਨੇ ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਦਮ ਲਿਆ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਤੇ ਦਯਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਟੱਬਰ ਨੂੰ ਵੀ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਕਹੇ ਰਿਹਾਅ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਪਾਪ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਾਗੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ।

ਫਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਆਦਰ ਸਹਿਤ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਣ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਜਿਥੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਿਵਾਸੀ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰੂ-ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਹਿਤ ਬਿਹਬਲ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਥੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਭੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜਣ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਉਤਾਵਲੇ ਸਨ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਜਾਂ ਪਿਛਾਂਹ ਮੁੜਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਵੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਚਲਾਂਗੇ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਆਪ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਰਹੇਗਾ।" ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਵਹੀਰ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਦਿੱਲੀਓਂ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਪਏ, ਜਗ੍ਹਾ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰੂ ਹਿਤ ਆਉਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਦੇ ਰਹੇ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਇਸ ਭਾਰੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੂੰ ਤੱਕ, ਜਿਥੇ ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ 'ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦੈਵੀ ਤੇਜ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਥੇ ਬੇਗਮਾਤ ਵੀ ਇਸ ਸਤਿਸੰਗ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨੂੰ ਤੱਕ, ਗੁਰ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਲਿਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਓੜਕ ਉਹਨਾਂ ਇਕ ਦਿਨ, ਜਦ ਕਿ ਡੇਰੇ ਦਰਿਆ ਬਿਆਸ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਸਨ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲੋਂ ਆਗਿਆ ਲੈ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਹਿਤ ਆਉਣ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਹੀ ਲਿਆ। ਮਹਾਰਾਣੀ ਨੂਰ ਜਹਾਨ, ਹੋਰ ਰਾਣੀਆਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਸਾਹਿਬਾਂ ਅਤੇ ਦਾਸੀਆਂ ਦਾ ਸੰਗ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਨਮਸ਼ਕਾਰ ਕਰ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਮਹਾਰਾਣੀ ਨੂੰ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ "ਜਿਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਿਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੁਣ ਬਖ਼ਸ਼ੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਦਾ ਚੇਤੇ ਰੱਖ। ਯਾਦ ਇਲਾਹੀ ਵਿਚ

ਲਗੇ ਰਹਿਣਾ ਅਤੇ ਖ਼ਾਵੰਦ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਇਸਤਰੀ ਹੋਣਾ ਹੀ ਜੰਨਤ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਵਰ ਦਾ ਭੈ ਦਿਲ ਵਿਚ ਰਖੋ ਤੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਤੋਂ ਬਚੋ ।" ਬੇਗਮਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਥਣਾਂ ਇਹ ਜੀਵਨ ਦਾਤਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ, ਪ੍ਰੇਮ ਅਨੰਦ ਹੋ, ਵਾਪਸ ਆਈਆਂ ਅਤੇ ਨੂਰ ਜਹਾਨ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਕੀਤੀ ।

ਹੁਣ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਿਆਸੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ, ਸ੍ਰੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਤੋਂ ਹੋ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਆਣ ਪੁਜੇ । ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਕੈਂਪ* ਗੁਮਟਾਲੇ ਦੇ ਕੋਲ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਲਗ ਗਿਆ।

ਕੁਝ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਰਿਹਾ। ਅਜ ਕਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਉਤੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਰੌਣਕ ਬਹੁਤ ਵਧੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਚੌਤਰਫ਼ਿਓਂ ਸੰਗਤਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਦੇ ਜ਼ਰੀ ਜ਼ੇਵਰ ਤੇ ਬਸਤਰ ਸ਼ਸਤਰ ਭੇਂਟ ਚੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ, ਦੀਪਮਾਲਾ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਲੇ ਵੀ ਕੀਤੇ ।

ਇਸ ਨਿਵਾਸ ਦੇ ਦੌਰੇ ਵਿਚ ਹੀ, ਜਦ ਨੂਰ ਜਹਾਨ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪਾਸ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਕੀਲ ਤਨ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਮਨ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਜਵਾਨ ਆਦਮੀ ਹੋ, ਬੇਅੰਤ ਸੁੰਦਰੀਆਂ ਰੋਜ਼ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਉਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਬੂ ਪਾਉਂਦੇ ਹੋ ?" ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਤਰ ਵਿਚ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਤੇਰੇ ਵਰਗਾ ਹੀ ਸਵਾਲ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਇਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਸੇ ਫ਼ਕੀਰ ਕੋਲ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤੇ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜਦ ਰੂਪ ਨੂੰ ਤਕ ਉਸ ਦੇ ਅਸਰ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਚ ਸਕਦੇ, ਤਾਂ ਫ਼ਕੀਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਚ ਸਕਦੇ ਹਨ ? ਸਾਧੂ ਬੋਲਿਆ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜੁਆਬ ਤਾਂ ਦੇ ਦਿੰਦਾ, ਪਰ ਕੀ ਕਰਾਂ, ਤੁਹਾਡੇ ਦਿਨ ਹੀ ਅਠ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਲੰਬੇਰੀ ਹੈ । ਫ਼ਕੀਰ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਭੈ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਭ ਭੋਗ ਰਸ ਤਿਆਗ,

* ਇਹ ਪਿੰਡ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਕੋਲ ਵਾਕਿਆ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹੀ ਕੈਂਪ ਲੱਗਾ ਸੀ, ਉਥੇ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਹਨ ।

ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਮ ਰਸ ਸਿਮਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਫ਼ਕੀਰ ਅਠਵੇਂ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਡੇਰੇ ਆਇਆ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਤੇਰੇ ਸਿਰ ਆਈ ਮੌਤ ਭਜਨ ਨੇ ਟਾਲ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਪਰ ਤੂੰ ਇਹ ਦੱਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਤੂੰ ਭੋਗਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਚਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈਂ? ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਜਦ ਮੇਰੇ ਦਿਨ ਹੀ ਅੱਠ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਮੌਤ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਤੇ ਕੂਕ ਰਹੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਬਦੀਆਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦਾ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, ਇਹੋ ਹੀ ਹਾਲਤ ਸਾਡੀ ਹੈ। ਉਸ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਤਾਂ ਅੱਠਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਮਿਆਦ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਖ ਹਾਂ, ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ—

"ਹਮ ਆਦਮੀ ਹਾਂ ਇਕ ਦਮੀ,
ਮੁਹਲਤਿ ਮੁਹਤੁ ਨ ਜਾਣਾ।" (ਪੰਨਾ ੬੬੦)

"ਜਦ ਅਸੀਂ ਇਕ ਦਮ ਦਾ ਹੀ ਵਸਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਾਂ ਅਗਲੇ ਦਮ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਸਚਾ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਬਦੀਆਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਿੱਤ ਆ ਸਕਣ।" ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਹੋਈ ਅਤੇ ਉਹ ਕੁਝ ਦਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਠਹਿਰ, ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਲਾਹੌਰ ਗਮਨ

ਅਜੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਪੁਜਿਆਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਹੀ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਫੇਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਤੇ ਗੁੰਚਾ ਬੇਗ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ ਲੈ ਆਉਣ। ਪ੍ਰਤੀਤ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਭਾਵੇਂ ਜ਼ਾਹਿਰਾ ਬੜੀ ਪੋਚਾ-ਪਾਚੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਦਿਲੋਂ ਉਸ ਨੇ ਵਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਵਾਇਆ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਿਗਾਹ ਤੋਂ ਪਰੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਮਾਣ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਤੇ ਗੁੰਚਾ ਬੇਗ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਲੈਣ ਗਏ, ਇਕ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਲਫ਼ਜ਼ ਕਹੇ ਸਨ—

"ਜਿਉ ਕਿਉ ਕਰ ਲਵ ਪੁਰ ਲੇ ਆਵੋ।
ਰਹੋ ਨਿਕਟ ਗੁਰ ਅਬੈ ਸਧਾਵੋ।
ਸੈਨਾ ਸੰਗ ਆਪਨੇ ਰਾਖੋ।
ਬਿਨਾ ਬਿਲਮ ਆਵਨਿ ਅਭਿਲਾਖੋ।"

"ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਲੈ ਆਓ। ਤੁਰੰਤ ਜਾਓ ਗੁਰੂ ਦੇ ਕੋਲ ਰਹੋ।" ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਾਸ ਗਏ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸ਼ੱਕ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਹਜ਼ੂਰ ਲਾਹੌਰ ਆਉਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦੇਣ। ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦਿਤਾ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਦੇਰ ਤੋਂ ਚਲ ਪਏ :—

"ਸੁਨ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਧੀਰਜ ਦੀਨਾ॥
ਲਵਪੁਰ ਚਲੇ ਬਲੰਬ ਬਹੀਨਾ॥"

(ਸ੍ਰੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ:, ਸੂ: ਰਾ: ੫ ਅੰ: ੧੦)

ਸਤਿਗੁਰੂ ਇਹਨਾਂ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਹੀਰ ਸਮੇਤ ਲਾਹੌਰ ਆ ਪੁਜੇ ਅਤੇ ਮੁਜ਼ੰਗੀਂ ਆਣ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ। ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਹੋਰ ਗਿਰਦੋ-ਨਿਵਾਹ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਹਿਤ ਆ ਜੁੜੀਆਂ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਭਾਵੇਂ ਬੇਅੰਤ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ, ਨਾਮ ਦਾਨ ਪਾਏ ਅਤੇ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਬਾਬਾ ਜਵੰਦਾ ਹੁਰਮੁਚੀ ਮਹੱਲੇ ਵਾਲਾ, ਭਾਈ ਬਾਂਕਾ ਸ਼ਾਹਆਲਮੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦਾ, ਸਾਹਿਬ ਸੁਆਮੀ ਜੱਗਾ ਗੁਮਟੀ ਮਹੱਲੇ ਦਾ, ਦੀਵਾਨ ਦਿਲਾ ਰਾਮ, ਭਾਈ ਭੂਪਾ ਤੇ ਨਥੂ ਮੱਲ ਮੋਰੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦਾ, ਕਾਹਨਾ ਭਗਤ, ਬਾਬਾ ਮਲੇਰਾ ਸੂਤਰ ਮੰਡੀ ਦਾ, ਛੱਜੂ ਭਗਤ, ਸ਼ਾਹ ਅਨਾਇਤ ਕਾਦਰੀ, ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਗੌਸ, ਸ਼ੇਖ ਅਬਦੁੱਲਾ, ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ, ਸਾਈਂ ਦਾਸ ਵੈਰਾਗੀ, ਭੈਰੋ ਨਾਥ ਜੋਗੀ ਅਤੇ ਮਾਈ ਰਾਜੋ ਤੇ ਧਰਮੋ ਆਦਿਕ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰੋਸਾਏ ਗਏ।

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਅਤੇ ਬਾਉਲੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਾਈ। ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਅਸਥਾਨ ਉਤੇ ਦੇਹੁਰਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਝਬਾਲ ਵਾਲੇ ਚੌਧਰੀ ਭਾਈ ਲੰਗਾਹ ਨੂੰ ਦੇਹੁਰੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੌਂਪੀ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਇਥੇ ਹਰ ਵੇਰ ਜੇਠ ਸੁਦੀ ਚੌਥ ਨੂੰ ਮੇਲਾ ਭਰਿਆ ਕਰੇ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਜਦ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਵੀ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਅਤੇ ਜੇਠਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਹਿਰੇ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਰਖਿਆ ਸੀ, ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਲੈ ਲੰਘੇ, ਤਾਂ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਜਨਤਾ ਜਿਸ ਨੇ ਕਿ ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੇ ਹੋਏ ਅਤਿਆਚਾਰ ਦੇਖੇ ਸਨ, ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਭੜਕ ਉਠੀ ਅਤੇ ਮੁਖ਼ਤਲਿਫ਼ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਓੜਕ ਗੁਰਦਿਤੇ ਨਾਮੀ ਭੜਭੂੰਜੇ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਕ੍ਰੋਧ ਆਤਰ ਹੋ ਅਜਿਹਾ ਕੜਛਾ ਮਾਰਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਜਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਚੰਦੂ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਉਸ ਨੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਫਲ ਇਥੇ ਹੀ ਭੋਗ ਲਿਆ ਹੈ। ਈਸ਼ਵਰ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਬਖ਼ਸ਼ ਲਵੇ।"

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਮੇਹਰਬਾਨ ਸੋਢੀ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ

ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਨਾਲ ਆ ਮਿਲਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨ ਹਿਤ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਈ ਪੈੜੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਨੇ ਨੂੰ ਘਲਿਆ, ਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਉਤੇ ਨਾ ਮੰਨਿਆ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਖ਼ੁਦ ਚੱਲ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਗਏ, ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਹਠ, ਮਿਲਾਪ ਹਿਤ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਨਾ ਮੰਨੀ ਤੇ ਓੜਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਾਪਸ ਚਲੇ ਆਏ। ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਾਏ ਸੱਤਾ ਅਤੇ ਬਲਵੰਡਾ ਰਬਾਬੀ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਾਸ ਕੀਰਤਨ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਲੋਕ ਗਮਨ ਕਰ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਭਾਈ ਬਾਬਕ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਕੀਤੀ ਦਾ ਫਲ

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਜਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਤ-ਉਧਾਰ ਹਿਤ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦ੍ਰਿੜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਇਕ ਵਚਿੱਤ੍ਰ ਸਾਕਾ ਹੋਇਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਕਾਬਲ ਨਿਵਾਸੀ ਸਿੱਖ, ਜਿਸ ਦਾ ਕਿ ਨਾਮ *ਸਾਧਾ ਸੀ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਹਿਤ ਆਉਣ ਲੱਗਾ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਭੇਟ ਕਰਨ ਹਿਤ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਘੋੜਾ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ ਖੋਜ ਕਰ ਕੇ ਇਰਾਕ ਵਿਚੋਂ ਖਰੀਦ ਕੇ ਲਿਆਂਦਾ। ਇਹ ਘੋੜਾ ਬੜਾ ਕੀਮਤੀ ਅਤੇ ਆਹਲਾ ਨਸਲ ਦਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਧਾ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਕਿ ਉਸ ਅਨਿਆਈ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਵਿਚ ਘੋੜਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿਗਾਹੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹ ਜਾਏ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਘੋੜਿਆਂ ਵਿਚ ਰਲਾ ਤੇ ਮੈਲਾ ਜਿਹਾ ਭਾਰੂ ਪਾ, ਪੰਜਾਬ ਵਲ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਸਾਧਾ ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਤੇ ਸਰਹੱਦ ਤਾਂ ਲੰਘ ਆਇਆ, ਪਰ ਅਟਕੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਦਿਆਂ ਹੀ ਖਲੀਲ ਬੇਗ ਮੁਗਲ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਉਸ ਘੋੜੇ ਤੇ ਜਾ ਪਈ, ਤਾਂ ਉਸ ਜ਼ਾਲਮ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਸਿਖ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਕਿ ਮੂੰਹ ਮੰਗੀ ਕੀਮਤ ਤੇ ਉਹ ਘੋੜਾ ਉਸ ਅਮੀਰ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਵੇ, ਤਾਂਕਿ

** ਕਈ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਿੱਖ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਜਾਨ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਟਪਲਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਰਾ ੫ ਅੰਕ ੧੪ ਵਿਚ ਆਈ ਇਸ ਤੁਕ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਹੈ, 'ਕਾਬਲ ਮੇਂ ਇਕ ਸਿਖ ਸੁਜਾਨਾ। ਧਨ ਗਣੇ ਦੇ ਬਿਵਹਾਰ ਮਹਾਨਾ।' ਇਥੇ ਸੁਜਾਨਾ ਸਿਖ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੈ, ਨਾਮ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਦਬਿਸਤਾਨੇ-ਮਜ਼ਾਹਿਬ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਸਿੱਖ ਨਾਲ ਸਫਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਲਿਖਿਆ ਹੈ, "ਨੌਬਤ ਨਾਮਾ ਨਿਗਾਰ ਅਜ਼ ਕਾਬਲ ਤਾ ਪੰਜਾਬ ਬਊ ਰਫੀਕ ਬੂਦ।" ਇਕ ਵਾਰੀ ਇਹ ਲਿਖਾਰੀ ਕਾਬਲ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਤੱਕ ਉਸ ਦਾ ਸਾਥੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸਾਧਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।*

ਚੁਨਾਂਚਿ ਮੋਹਸਨ ਫ਼ਾਨੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, "ਬਰੂ ਆਂ ਮੁਬਾਰਕ ਨਿਆਮਤ ਦਰ ਹਮਾਮ ਸਾਲ ਪਿਸਰਸ਼ ਕਿ ਬਾਇਸੇ ਆਂ ਬੂਦ ਮੁਰਦ। ਵ ਖ਼ੁਦ ਸੁਬਨੋ ਬੇਇਜ਼ਤ ਗਰਦੀਦ।" ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਮੁਬਾਰਕ ਨਾ ਬੈਠਾ। "ਉਸੇ ਸਾਲ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਜੋ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸੀ ਮਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪ ਬਦਨਾਮ ਬੇ-ਇਜ਼ਤ ਹੋਇਆ।"

ਉਹ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕੇ। ਪਰ ਜਦ ਭਾਈ ਸਾਧਾ ਨੇ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਘੋੜਾ ਵੇਚਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ, "ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ" ਤਾਂ ਜ਼ਾਲਮ ਖਲੀਲ ਬੇਗ ਨੇ ਘੋੜਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਜਬਰਨ ਖੋਹ ਲਿਆ। ਗੁਰਸਿਖ ਤਾਂ ਇਸ ਜਬਰ ਤੇ ਸਬਰ ਕਰ ਗਿਆ, ਪਰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਇਹ ਧੱਕਾ ਪਸੰਦ ਨਾ ਆਇਆ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਉਸ ਘੋੜੇ ਦਾ ਖਲੀਲ ਖਾਂ ਦੇ ਘਰ ਜਾਣਾ ਅਜਿਹਾ ਨਾ-ਮੁਬਾਰਕ ਬੈਠਾ ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਉਸੇ ਸਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਿ ਬਾਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ ਇਹ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਾਇਆ ਸੀ, ਜਹੰਨਮ ਰਸੀਦ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਖਲੀਲ ਬੇਗ ਵੀ ਕਿਸੇ ਸ਼ਾਹੀ ਗੁੱਸੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬੇ-ਇਜ਼ਤ ਅਤੇ ਖੁਆਰ ਹੋਇਆ।

ਕੌਲਸਰ

ਜੇਠ ੧੬੭੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਲ ਤੁਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਆ ਗਏ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਵਿਚ ਇਸੇ ਸਾਲ ਇਕ ਖੂਹ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵਲ ਇਹ ਬਾਗ ਲਗਵਾਇਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਕੱਚੀ ਫ਼ਸੀਲ ਬਣਵਾਈ ਅਤੇ ਦੀਵਾਲੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਕਰ, ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿਤ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਦੌਰੇ ਚੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਜਾ ਟਿਕੇ, ਜਿਥੇ ਕਿ ਬੜੇ ਮੀਰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਪਠਾਣ ਇਸਮਾਈਲ ਖਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਛੱਬੀ ਚੋਣਵੇਂ ਜਵਾਨ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਨੌਕਰ ਰਖ ਲਏ। ਇਕ ਗਲਜ਼ਈ ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡਾ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਨਾਮੀ, ਜੋ ਬੜਾ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਜਵਾਨ ਸੀ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਆਇਆ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਯਤੀਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਹੀ ਟਿਕਾ ਲਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਦਾ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਮਹਾਰਾਜ ਸਤ ਮਹੀਨੇ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਰਹੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਮੁਕੇਰੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਦਰਿਆ ਬਿਆਸਾ ਲੰਘ ੧੭ ਅੱਸੂ ਸੰਨ ੧੬੭੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਦਰਿਆ ਦੇ ਮਾਝੇ ਵਾਲੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦਪੁਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ । ਉਥੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਸਾਇਆ ਅਤੇ ਜਨਤਾ ਦੇ ਸੁਖ ਹਿਤ ਇਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ, ਇਕ ਸਰਾਂ ਅਤੇ ਇਕ ਮਸੀਤ ਬਣਵਾਈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਉਥੇ ਠਹਿਰ ਭਾਈ ਅਮੀਉ ਬੁਲੇ, ਜੇਠੇ, ਲਾਲੇ ਅਤੇ ਕਲਿਆਣੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਨਗਰ ਦੀ ਹੋਰ ਵਸੋਂ ਵਸਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੌਂਪ, ਆਪ ਉਥੋਂ ਤੁਰ ਵਟਾਲੇ ਦੇ ਰਸਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਗਏ ।

ਜਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜੇ ਤਾਂ ਥੋਹੜੇ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਹੀ

ਸਾਈਂ *ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਦਾ ਚੇਲਾ ਅਬਦੁੱਲਾ ਸ਼ਾਹ ਨਾਮੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕਾਜ਼ੀ ਰੁਸਤਮ ਖਾਂ ਦੀ ਬੇਟੀ ਕਵਾਰੀ ਲੜਕੀ **ਕੌਲਾਂ ਨਾਲ ਲੈ ਆਣ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਦੇ ਪੁਛਣ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਬੀਬੀ ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਜੀ ਦੀ ਸਤਿਸੰਗਣ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸੂਫ਼ੀ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਿਲ ਲਗਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਹਾਫਿਜ਼ ਸ਼ਮਸ ਤਬਰੇਜ਼ ਤੇ ਸਰਮਦ ਆਦਿ ਸੂਫ਼ੀਆਂ ਦੇ ਕਲਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੁਝ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵੀ ਕੰਠ ਹੈ। ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਿਆਲਾਂ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਕ੍ਰੋਧੀ, ਸ਼ਰਈ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸਖਤੀ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਧਮਕੀਆਂ, ਡਰਾਵਿਆਂ ਅਤੇ ਬਦ-ਜ਼ਬਾਨੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਮਾਸੂਮ ਨੂੰ ਹੰਟਰ ਅਤੇ ਚਾਬਕ ਮਾਰਨ ਉਤੇ ਉਤਰ ਆਇਆ ਸੀ। ਰੋਜ਼-ਰੋਜ਼ ਦੇ ਤਸੀਹੇ ਅਤੇ ਝਗੜਿਆਂ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ, ਇਹ ਬੀਬੀ ਸਾਈਂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਈ। ਜਦ ਸਾਈਂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਬੇਟਾ, ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ ਤੇਰਾ ਅੰਤ ਵੀ ***ਮਨਸੂਰ ਵਾਂਗ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ।" ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਇਹ

** ਇਸ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਦਾ ਅਸਲੀ ਨਾਂ 'ਮੁਹੰਮਦ ਮੀਰ ਸੀਸਤਾਨੀ' ਸੀ। ਇਹ ਸੀਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸੰ: ੧੫੫੦ ਈ: ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਮੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫਕੀਰਾਂ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਈਰਾਨ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜਾਬ ਚਲੇ ਆਏ ਸਨ। ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਪੰਜ ਮੀਲ ਬਾਹਰ ਤਕੀਆ ਬਣਾ ਬੈਠੇ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਇਜ਼ਤ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਲਾਹੌਰ ਨਿਵਾਸ ਸਮੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦੀਨ ਰੱਖਯਕ ਤੇ ਸਰਬ-ਪਾਲਕ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਜਾਣੂ ਸਨ।*

*** ਇਸ ਬੀਬੀ ਦਾ ਇਸਲਾਮੀ ਨਾਮ ਤਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਪਰ ਕੌਲਾਂ ਨਾਮ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੌਲ ਦੀ ਪੱਕੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਚੂੰਕਿ ਉਹ ਸਿਰ ਹਥੇਲੀ ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਭਗਤੀ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਡਰਾਵੇ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਾਰਗ ਵਲੋਂ ਨਾ ਟਲੀ।*

**** ਹੁਸੈਨ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਮਨਸੂਰ ਵੀ ਬਗਦਾਦ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸੂਫ਼ੀ ਵੇਦਾਂਤੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰ ਕੇ "ਅਨਲਹੱਕ" ਅਰਥਾਤ "ਮੈਂ ਹੱਕ ਹਾਂ" ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਤੇ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਨੇ ਕੁਫ਼ਰ ਦਾ ਫ਼ਤਵਾ ਲਗਾ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਲੱਤਾਂ ਵਢ ਕੇ ਓੜਕ ਉਸ ਨੂੰ ਸੂਲੀ ਤੇ ਟੰਗ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਵਾਕਿਆ ੬੨੨ ਈਸਵੀ ਦਾ ਹੈ। ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਗ੍ਰੰ: ੨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲਗ ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਖਲੀਲ ਬੇਗ ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਧਾ ਕੋਲੋਂ ਘੋੜੇ ਖੋਹਣ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਬੀਬੀ ਕੌਲਾਂ ਦੇ ਵਾਕੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਜੁਲਾ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—"ਸਿੱਖ ਕੋਲੋਂ*

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੮੧ 'ਤੇ)

ਕੰਬ ਉਠੀ ਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਲਗੀ, "ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਚਾਓ ਅਤੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ਰਨ-ਪਾਲਕ ਆਸਰਾ ਦਸੋ ਕਿ ਜਿਥੇ ਟਿਕ, ਮੈਂ ਯਾਦ ਇਲਾਹੀ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਸਕਾਂ।" ਪੀਰ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਨਾਹ ਵਿਚ ਲਵੋ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਦਿਨ ਕਟਾਓ।" ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸੰਗਤ ਦੇ ਮਸ਼ਵਰੇ ਨਾਲ ਇਸ ਸ਼ਰਨ ਆਈ ਦੇਵੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਟਿਕਣ ਹਿਤ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੇ

(ਸਫ਼ਾ ੮੦ ਦਾ ਬਾਕੀ)

ਖੋਹਿਆ ਹੋਇਆ ਘੋੜਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਸ਼ਾਹੀ ਤਬੇਲੇ ਵਿਚ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਆਖ਼ਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਰੁਸਤਮ ਖਾਂ ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਬੀਮਾਰ ਘੋੜਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਾਸ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਤੇ ਵੇਚ ਦਿਤਾ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਰਕਮ ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਦੀਵਾਲੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ਦੇਣੀ ਕੀਤੀ। ਘੋੜਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਤਬੇਲੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਾਜ਼ੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਹੇਠ ਰਾਜ਼ੀ ਬਾਜ਼ੀ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਆ, ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਫਿਰ ਗਿਆ ਤੇ ਦੀਵਾਲੀਓਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੁੱਲ ਤੋਂ ਸਵਾਈ ਰਕਮ ਦਾ ਤਕਾਜ਼ਾ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਜਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਆਰਾਮ ਫ਼ੁਰਮਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਆਰਾਮ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਕਰਕੇ ਝਗੜਾ ਚੁਕ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਕੁਬੋਲ ਕਹੇ, ਜਿਸ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੇਰੇ ਜਵਾਈ ਹੋਣਗੇ।" ਇਹ ਲਿਖਤ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਤੇ ਪਰਖੀ ਹੋਈ ਬਿਲਕੁਲ ਬਨਾਵਟੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਘੋੜਿਆਂ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਤੇ ਮੋਹਸਨ ਫ਼ਾਨੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨੁਕਤਾ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੋਹਤਬਰ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰਾ ਵਾਕਿਆ ਆਪ ਡਿੱਠਾ ਸੀ। ਪਰ ਜੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਘੋੜੇ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਇਸ ਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਵੀ ਕਹਾਣੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਵਲ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ ਜਿਹੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਪੁੰਜ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤਕ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਦੇ ਮੂਹੋਂ ਅਜਿਹਾ ਕੁਬੋਲ ਨਿਕਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਤੇ ਜੇ ਕਦੀ ਅਜਿਹੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਹੋ ਵੀ ਗਈ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਮਕਿਨ ਸੀ ਕਿ ਤੁਰਕ ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਕਾਜ਼ੀ ਦੀ ਲੜਕੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਗਵਾ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ਤੇ ਹਕੂਮਤ ਚੁਪ ਰਹੇ ਤੇ ਆਮ ਮੁਸਲਿਮ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਜੋਸ਼ ਨਾ ਫੈਲੇ ਤੇ ਕਾਜ਼ੀ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਨ ਤੇ ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਸਾਹਿਬ, ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਬੜੇ ਬੜੇ ਨੇਕ ਅਹਿਲਕਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਝੁਠਿਆਂ ਕਰਨ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲਿਖਤ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਤੁਰਕਾਂ ਦੇ ਅਸਹਿ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਬਲ ਆ ਚੁਕਾ ਸੀ ਤੇ ਅੱਕੇ ਹੋਏ ਇਤਿਹਾਸ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਤੁਰਕਾਂ ਦੀ ਹੈਂਕੜ ਨੂੰ ਨੀਵਿਆਂ ਕਰਨ ਹਿਤ ਲਿਖਤ

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੮੨ 'ਤੇ)

ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਸ ਹੀ ਇਕ ਕੋਠਾ ਪਵਾ ਦਿਤਾ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਕਾਜ਼ੀ ਰੁਸਤਮ ਖਾਂ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਢੂੰਡ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜਾ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਕੌਲਾਂ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜ ਕੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਤਿਆਰ ਕਰੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਦਰ ਮਾਨ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਵੇ। ਭਾਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਖ਼ੁਦ ਵੀ ਰੁਸਤਮ ਖਾਂ ਦਾ ਆਦਰ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਲੜਕੀ ਕੋਲ ਟਿਕਾਇਆ, ਤਾਂ ਜੋ ਪਿਤਾ ਪੁਤਰੀ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਾਪ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਕਰਮ ਕਾਂਡੀ, ਕ੍ਰੋਧ ਆਤੁਰ ਮਨ ਨਾ ਪਸੀਜਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ

(ਸਫ਼ਾ ੮੧ ਦਾ ਬਾਕੀ)

ਦਾ ਇਹ ਢੰਗ ਵਰਤਿਆ ਸੀ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਜਗਤ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਉਧਾਰ ਕਰਨ ਲਗਾਇਆ ਸੀ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉੱਚੇ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਹਦੀ ਬੇਗਮ ਨੂਰਜਹਾਂ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਾਥਣ ਸੁੰਦਰੀਆਂ ਤਕ ਭਰ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ, ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਇਸ ਕਿੱਸੇ ਦੀ ਤਾਈਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਅਵੱਲ ਤਾਂ ਮੋਹਸਨ ਫ਼ਾਨੀ ਨੇ, ਜੋ ਉਸ ਵਕਤ ਜਿਉਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖੇ ਵਾਕਿਆਤ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ, ਚਲਨ ਅਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਵਿਹਾਰ ਤੇ ਕਈ ਇਕ ਸਾਖੀਆਂ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਾਤ ਦੇ ਮੁਤਅੱਲਕ ਉਹ ਇਥੋਂ ਤਕ ਛਾਨਬੀਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਉਣ ਉਤੇ ਵੀ ਇਹ ਤਹਿਕੀਕਾਤੀ ਨਿਗਾਹ ਮਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਆਇਆ ਉਹ ਕ੍ਰੋਧ-ਆਤਿਰ ਹੋ ਕੇ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਕਿ ਕ੍ਰੋਧ ਰਹਿਤ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, "ਬਖ਼ਾਤਰ ਮੇ ਰਸਦ ਕਿ ਤੇਗ ਅੰਦਾਖਤਨੇ ਗੁਰੂ ਹਮ ਅਜ਼ਰਾਹੇ ਆਮੋਜ਼ਾਨੀਦਨ ਬਵਦਚੇ ਗੁਰੂਆ ਮੋਜ਼ਗਾਰ ਰਾ ਗੋਇੰਦ ਵ ਨਾਖੇਸ਼ਮ।" "ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਤਲਵਾਰ ਵੀ (ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਉਣ) ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਵਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਸਿਖਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਕਿ ਗ਼ੁੱਸੇ ਨਾਲ।" ਹੁਣ ਖ਼ਿਆਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਖ਼ਸ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚੱਲਨ ਤੇ ਇਤਨੀ ਬਾਰੀਕ ਨਿਗਾਹ ਰਖਦਾ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਹੋਵੇ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਉਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਤਨੀ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਲਿਖਾਰੀ ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ, ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਗ੍ਰੰ: ਦੀ ਰੁ: ੬ ਅੰਕ ੨੫ ਦੀ ਹੇਠਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ—"ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਜੋ ਪੋਥੀ ਹੈ ਸੋ ੧੮੫੭ ਬਿ: ਸੰਮਤ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਸੂ: ਪ੍ਰ: ਆਰੰਭ ਹੋਣ ਤੋਂ ਤਰਤਾਲੀ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲੋਂ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੌਲਾਂ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵਾਰਤਕ ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ੧੮੦੧ ਬਿ: ਦੀ

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੮੩ 'ਤੇ)

ਹੀ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਕੁਬੋਲ ਬੋਲੇ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦਿਤੀਆਂ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਬੀਬੀ ਕੌਲਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਰੁਸਤਮ ਖਾਂ ਭਰਿਆ ਪੀਤਾ ਲਾਹੌਰ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਜਾ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੂਸਰੇ ਨੇਕ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸਾਰੀ ਵਿਥਿਆ ਸੁਨਾਉਣ ਕਰਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਮਾਮਲਾ ਉਥੇ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਕੌਲਾਂ ਬਾਕੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਗੁਰ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਧਨ, ਜੋ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਯਾ ਸੀ, ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਰਕਮ ਪਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੁਖ ਲਈ ਇਕ ਤਾਲਾਬ ਬਣਵਾ ਦਿਤਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਉਸ ਸੰਤਣੀ ਦਾ ਨਾਮ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਹਿਤ "ਕੌਲਸਰ" ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਤਾਲਾਬ ੧੬੯੪ ਬਿ: ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ।

(ਸਫ਼ਾ ੮੨ ਦਾ ਬਾਕੀ)

ਲਿਖਤ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਿਖਤ ਦੇ ਬਾਅਦ ਜੇ ਗੁ: ਬਿਲਾਸ ਅਤੇ ਸੂ: ਪ੍ਰ: ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਕੇ ਵੇਖੀਏ, ਤਾਂ ਪਿਛਲੇ ਸਿਆਣੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਹਿੰਦੀ ਇਤਿਹਾਸ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ, ਜੋ ਕਿ ਵੈਂਕਟੇਸ਼੍ਵਰ ਪ੍ਰੈਸ ਬੰਬਈ ਵਿਚ ਛਪਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਕਰਤਾ ਸਾਧੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਕੌਲਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਆਉਣਾ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਲਿਖਾਰੀ ਮਾਸਟਰ ਐਮ. ਏ. ਮੈਕਾਲਫ਼ ਨੇ ਵੀ ਭਾਰੀ ਖੋਜ ਦੇ ਬਾਅਦ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਵੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਿਆਨੀ ਨੇ ਵੀ ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਇਤਿਹਾਸ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਵਾਧੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਮਦਾਤੁਲ ਤਾਰੀਖ, ਦਫ਼ਤਰ ਅੱਵਲ ਵਿਚ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ—"ਕੌਲਾਂ ਨਾਮੀ ਕਨੀਜ਼ਕੇ ਕਾਜ਼ੀ ਕਿ ਅਜ਼ ਜ਼ੁਮਰਾਏ ਮੋਤੋਕਿਦਾਨੇ ਈ ਜਨਾਬ ਆਲੀ ਬੂਦ ਮੁਸ਼ਰਫ਼ ਗਰਦੀਦ।" ਅਰਥਾਤ "ਕੌਲਾਂ ਨਾਮ ਦੀ ਕਾਜ਼ੀ ਦੀ ਲੌਂਡੀ (ਜ਼ਰ ਖ਼ਰੀਦ ਦਾਸ) ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਉਚੇ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚੋਂ ਸੀ, ਈਮਾਨ ਲੈ ਆਈ (ਸਿਖ ਬਣ ਗਈ)।"

ਗੱਲ ਕੀ, ਉਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਥੋੜ੍ਹੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਸੀਂ ਪਿਛੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਆਏ ਹਾਂ, ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਇਸ ਗੱਲ ਉਤੇ ਸਹਿਮਤ ਹਨ ਕਿ ਬੀਬੀ ਕੌਲਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਆਈ ਅਤੇ ਗੁਰ-ਸਿਖ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਕੇ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ।

ਪ੍ਰੇਮ ਖਿੱਚਾਂ

ਹੁਣ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਸਵਾਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਦਿਨ ਰਾਤ ਆਤਮਕ ਸਤਿਸੰਗ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਘੋੜੇ ਪਰ ਘੋੜ-ਦੌੜਾਂ, ਨੇਜ਼ੇਬਾਜ਼ੀਆਂ, ਸ਼ਿਕਾਰ ਅਤੇ ਸ਼ਸਤਰ ਅਭਿਆਸ ਦਾ ਕੰਮ ਜ਼ੋਰ ਸ਼ੋਰ ਨਾਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਾਲ ਹੀ ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਦਿਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਹਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੀ ਲੜਕੀ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨਾਲ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਹੀ ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਾਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ।

ਇਧਰ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਅਤੇ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਜੁਟੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਧਰ ਦੇਸ਼ ਦੇਸ਼ਾਂਤਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਬਿਹਬਲ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਤਾਂਘਾਂ ਤੇ ਹਰ ਤਰਫ਼ ਹੀ ਤੀਬਰ ਸਨ, ਪਰ ਦੋ ਪਿਆਰੇ ਇਸ ਪ੍ਰੀਤ ਲੀਲ੍ਹਾ ਵਿਚ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਵਧ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਅਤੇ ਇਕ ਅਤੀਤ ਸੀ। ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਤਾਂ ਡਰੌਲੀ (ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ) ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਸਾਈਂ ਦਾਸ ਜੀ ਸਨ ਅਤੇ ਤਿਆਗੀ ਬਾਬਾ ਅਲਮਸਤ ਜੀ। ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਹਾਰਦਿਕ ਪ੍ਰੇਮ ਹਦੋਂ ਵਧਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜੋ ਪਹਿਲੇ ਤਨੋ ਮਨੋ ਸਾਈਂ ਦੇ ਦਾਸ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਵੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋ ਹੀ 'ਅਲਮਸਤ' ਕਹਿਲਾਂਦੇ ਸਨ। ਸਨ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰੇਮੀ ਤੇ ਸੱਚਾ ਪ੍ਰੇਮ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਖਿੱਚ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਕਾਮਨਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੱਕ ਪੁਜਦੀ ਹੋਈ, ਦੋ ਦੀਵਿਆਂ ਦੇ ਰਲ ਇਕ ਮਿਲ ਹੋਏ ਚਾਨਣ ਵਾਂਗ, ਇਕੱਠੀ ਪੁਜ ਰਹੀ ਸੀ। ਮਿਹਰਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨੇ, ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਗਾਂ 'ਅਲਮਸਤ' ਵਲ ਮੋੜੀਆਂ ਅਤੇ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਦੇ ਵਹੀਰ ਨੂੰ ਡਰੌਲੀ ਵਲ ਤੋਰ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, "ਤੁਸੀਂ ਚਲੋ, ਅਸੀਂ ਵੀ ਨਾਨਕ ਮਤਿਓਂ ਹੋ ਵਾਪਸ ਡਰੌਲੀ ਪੁਜਾਂਗੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਈਂ

ਦਾਸ ਦੀ ਉਸ ਸ਼ੁਭ ਕਾਮਨਾ ਨੂੰ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸਾਜੇ ਹੋਏ ਬੁੰਗੇ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਹੀ ਚਰਨ ਪਾਈਏ, ਪੂਰੀ ਕਰਾਂਗੇ ।" ਵਹੀਰ ਓਧਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਈ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਨਾਨਕ ਮੱਤੇ ਵਲ ਚਾਲੇ ਪਾ ਲਏ । ਹੁਣ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਪੜਾਅ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ । ਕਰਦੇ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ, ਖਿੱਚ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ । ਅਲਮਸਤ, ਜਿਹੜੇ ਨਾਮ ਦੇ ਹੀ ਅਲਮਸਤ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਸੱਚੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰੀਤ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਲਮਸਤ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਫਿਰਦੇ ਫਿਰਾਂਦੇ ਨਾਨਕ ਮੱਤੇ ਜਾ ਪੁਜੇ ਸਨ । ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਗੋਰਖ ਮੱਤਾ ਸੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰੂਹਾਨੀ ਤੇਜ ਨਾਲ ਯੋਗ ਸਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਸਤ ਦੇ ਸਿੱਧਾਂ ਨੂੰ ਨਿਵਾ ਕੇ ਨਾਨਕ ਮੱਤਾ ਬਣਾਇਆ ਸੀ, ਸਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮੀ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਲਈ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖਿੱਚਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਥੇ ਜਿੰਦਾ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਸ ਥਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਜਗ੍ਹਾ ਕੋਈ ਤੀਹ ਮੀਲ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਕਿ ਰੀਠੇ ਮਿਠੇ ਹਨ । ਇਥੇ ਹੀ ਉਹ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਖੜਿਆ ਹੋਇਆ ਪਿੱਪਲ ਮੌਜੂਦ ਸੀ (ਅੱਜ ਵੀ ਹੈ), ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਯੋਗ ਬਲ ਨਾਲ ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਉਡਾਨਾ ਚਾਹਿਆ ਸੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਦੇ ਕੇ ਅਟਕਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਇਸ ਦੇਵ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਯਾਦ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਉਣ ਹਿਤ ਬਾਬਾ ਅਲਮਸਤ ਜੀ ਨੇ ਇਥੇ ਆ ਧੂਣਾ ਰਮਾਇਆ। ਜੋਗੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਆਪਣੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸ਼ਿਕਸਤਾਂ ਅਜੇ ਯਾਦ ਸਨ, ਬਾਬੇ ਅਲਮਸਤ ਨੂੰ ਤਕ ਖਿਝ ਉਠੇ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਲਮਸਤ ਜੀ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਹੁਰੇ ਵਿਚੋਂ ਧੱਕੇ ਦੇ ਕੇ ਕੱਢ ਦੇਣ ਵਾਂਗ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਗੁਰ-ਅਸਥਾਨ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿਤਾ, "ਨਾ ਉਹ ਨਾਨਕ ਜਗਤ ਤੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਜਗ੍ਹਾ ਨਾਨਕ ਮੱਤਾ ਹੈ ।" ਅਲਮਸਤ ਜੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇਹ ਦੇ ਉਪਾਸਕ ਬੁਤ-ਪੂਜਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਜਿਸ ਪੰਜ-ਤੱਤ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਮਝਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਸਰੀਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਹਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਗੁਰੂ-ਜੋਤੀ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਧਾਰ, ਉਸ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਆ ਟਿਕੀ ਸੀ । ਸਮਾਂ ਪਾ ਉਸ ਨੇ ਚੋਲਾ ਬਦਲ ਲਿਆ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਆ ਟਿਕੀ । ਹੁਣ ਛੇਵੇਂ ਵਿਚ ਹੈ । ਜੋਤ ਓਹੋ ਨਾਨਕ ਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਾਮੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਹੈ । ਇਹ ਪਿੱਪਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ

ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਉਖੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਯੋਗ ਬਲ, ਅਭਿਮਾਨ ਦੀ ਹਾਰ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਹਰਿਨਾਮ ਬਲ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਨਿਮਰਤਾ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਹ ਥਾਂ "ਨਾਨਕ ਮੱਤਾ" ਨਹੀਂ। ਸਿੱਧ ਭਾਵੇਂ ਲਾ-ਜਵਾਬ ਤਾਂ ਹੋ ਗਏ, ਪਰ ਕ੍ਰੋਧ ਆਤਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ *ਪਿੱਪਲ ਨੂੰ ਹੀ ਅੱਗ ਲਗਾ ਦਿਤੀ।

ਹੁਣ ਅਲਮਸਤ ਬਾਬਾ ਜੀ ਗੁਰ-ਅਸਥਾਨ ਤੋਂ ਦੁਰਾਡੇ ਆਣ ਬੈਠੇ ਅਤੇ ਲੱਗੇ ਘਲਣ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ, ਉਸ ਦਿਲ ਦੀ ਬੇਤਾਰ ਬਰਕੀ ਰਾਹੀਂ, ਜਿਸ ਦੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਰ਼ਫ਼ਤਾਰ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਪੁਚਾ ਸਕਦੀ। ਆਖ਼ਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮ ਖਿੱਚ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਧੂਹ ਪਾਈ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਇਕ ਕਰ ਓਧਰ ਨੂੰ ਧਾਈ ਕੀਤੀ ਤੇ ਗੜ੍ਹ ਮੁਕਤੇਸਰ ਤੇ ਮੁਰਾਦਾਬਾਦ ਥਾਣੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਨਾਨਕ ਮੱਤੇ ਜਾ ਪੁਜੇ। ਅਲਮਸਤ ਜੀ ਨੇ ਚਰਨ ਆ ਚੁੰਮੇ ਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਸਾਹਮਣੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਪਿੱਪਲ, ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਅੱਗ ਲਗਾਣ ਕਰਕੇ ਝੁਲਸ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਸੇ ਵਕਤ ਹੀ ਕੇਸਰ ਦੇ ਛੱਟੇ ਪਿੱਪਲ ਤੇ ਮਾਰੇ ਉਹ ਹਰਾ ਭਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਪਿੱਪਲ ਦੇ ਹੇਠ ਹੀ ਦੀਵਾਨ ਲਗਾਇਆ ਅਤੇ ਸੋਦਰ ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁਜੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਜਮਾਤ ਬੰਨ੍ਹ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਆਣ ਖੜੋਤੇ ਅਤੇ ਲਗੇ ਗਿਆਨ

** ਇਹ ਪਿੱਪਲ ਅੱਜ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਮੱਤੇ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਜ਼ਿਲਾ ਪੀਲੀ-ਭੀਤ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਆਰ. ਕੇ. ਆਰ. ਦੇ ਖਟੇਮਾਂ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਦਸ ਮੀਲ ਹੈ, ਹਰਾ ਭਰਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਕੋਈ ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਫੁਟ ਉੱਚੀਆਂ ਹਨ। ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਥੜਾ ਬੱਝਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਮੋਟੇ ਮੋਟੇ ਪੁਰਾਣੇ ਤਣੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝੁਲਸੇ ਹੋਏ ਦਿਸ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਪੱਤਰ ਤੇ ਪੀਲੇ ਪੀਲੇ ਕੇਸਰ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਅਜੇ ਤਕ ਵੀ ਕੁਦਰਤੀ ਹੀ ਪਏ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਆਪ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਨਾਮ ਕਈ ਪਿੰਡ ਤੇ ਭਾਰੀ ਜੰਗਲ (ਜਾਗੀਰ) ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂ ਮਹੰਤ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਆਖ਼ੀਰਲੇ ਮਹੰਤ ਦੀਆਂ ਬਦ-ਚਲਣੀਆਂ ਦੇਖ ਕੇ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮੁਕਾਮੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਰਦਾਰ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚੀਫ਼ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਪੀਲੀ ਭੀਤ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਬੜੀ ਅੱਛੀ ਸੇਵਾ ਨਿਬਾਹ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਵੀ ਨਵੀਂ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।*

ਚਰਚਾ ਕਰਨ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਭ ਸੁਆਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਬੜੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਦਿਤੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਉੱਤਰ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਓੜਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਯੋਗ ਸਿਧੀਆਂ ਵੀ ਦਿਖਾਈਆਂ, ਪਰ ਇਸ ਨਾਟਕ ਚੇਟਕ ਦਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਤੇ ਕੀ ਅਸਰ ਪੈਣਾ ਸੀ* । ਓੜਕ ਉਹ ਅੱਕ ਥੱਕ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ । ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕੁਝ ਦਿਨ ਇਥੇ ਠਹਿਰੇ ਤੇ ਅਲਮਸਤ ਜੀ ਨੂੰ ਰੰਗ ਲਾ ਵਾਪਸ ਪਰਤੇ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਭਾਈ ਸਾਈਂ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਵੀ ਭਰ ਜੋਬਨ ਤੇ ਸਨ । ਓੜਕ ਹਜ਼ੂਰ ਥਾਨੇਸਰ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਡਰੌਲੀ

---

*ਯੋਗ ਦੇ ਸਹੀ ਅਭਿਆਸ ਕਰਕੇ ਮਾਨਸਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗੱਲ ਹੈ । ਜਿਥੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਾਰ ਬਾਰ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵੀ ਮੈਡਮ ਬੈਲਵੈਸਟਕੀ ਦੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਥਿਊਸੌਫਿਸਟ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਕਈ ਵੇਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਦਾ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਅੱਜ ਵੀ ਕਈ ਯੋਗੀ ਸਮਾਧੀਆਂ ਤੇ ਸਿੱਧੀਆਂ ਦੇ ਕੌਤਕ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਵਿਤ ਮੂਜਬ ਕਈ ਥਾਈਂ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਯੋਗ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਸਿਧੀ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਲਾਹਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ । ਨਾ ਕਦੀ ਇਹ ਨਾਟਕ ਚੇਟਕ ਦਿਖਾ ਕੇ ਦੂਸਰਿਆਂ ਤੇ ਅਸਰ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦੂਸਰਿਆਂ ਦਾ ਅਸਰ ਕਬੂਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਦੀ ਜੋਗੀਆਂ ਜਾਂ ਸੂਫ਼ੀ ਚਿਲਾ-ਨਸ਼ੀਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਿੱਧੀ ਦਾ ਬਲ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਧਾਰਨ ਗੱਲ ਸਮਝ ਕੇ ਨਜ਼ਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਛੱਡਿਆ ਹੈ ਤੇ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਅਜਿਹਾ ਬਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਾਟਕ ਚੇਟਕ ਸਮਝ ਕੇ ਦਿਖਾਉਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਮੰਗ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ—"ਨਾਟਕ ਚੇਟਕ ਕੀਏ ਕੁਕਾਜਾ, ਪ੍ਰਭੁ ਲੋਗਨ ਕੋ ਆਵਤ ਲਾਜਾ ।" ਇਸ ਬਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਉਂਝ ਵੀ ਰੂਹਾਨੀ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਧੂ ਗੱਲ ਸਮਝ ਕੇ ਰੁਕਾਵਟ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਜਦ ਪਹਿਲੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਆਤਮਕ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਇਸ ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰਨ ਸਮੇਂ ਰਾਹ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਜਿਥੇ ਮਾਲ, ਧਨ, ਰੂਪ ਅਤੇ ਰਾਜ ਮਦ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਸਿੱਧੀ ਨੂੰ ਵੀ ਚੌਥੀ ਰੁਕਾਵਟ ਦਸਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫ਼ੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਹੇ ਜਗਿਆਸੂ, ਜਿਥੇ ਤੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਲ, ਧਨ, ਰੂਪ ਅਤੇ ਰਾਜ ਮਦ ਤੈਨੂੰ ਨਾ ਭਰਮਾ ਦੇਵੇ, ਉਥੇ ਸਿੱਧੀਆਂ ਵਲੋਂ ਵੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਰਹੀਂ, ਇਹ ਵੀ ਕਿਧਰੇ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾ ਕੇ ਨਾਮ ਨਾ ਵਿਸਾਰ ਦੇਣ ।"

ਇਹ ਥਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਮਤੇ ਤੋਂ ਕੋਈ ਦੋ ਤਿੰਨ ਫ਼ਰਲਾਂਗ ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ । ਇਹ ਇਕ ਉੱਚੀ ਜਿਹੀ ਟਿੱਬੀ ਤੇ ਗਹਿਬਰ ਜਿਹਾ ਬਨ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ਜੋਗੀਆਂ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਉਥੇ ਜੋਗੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਸ਼ੇਰ, ਚਿਤਰੇ ਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ ਹੀ ਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਆ ਪੁੱਜੇ ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਈਂ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਚਰਨ ਪਰਸ ਦਿਲ ਠੰਡੇ ਕੀਤੇ। ਮਹਾਰਾਜ ਕੁਝ ਚਿਰ ਇਸ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਨਵੇਂ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਹਿਤ ਟਿਕੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਇਥੇ ਹੀ ੧੬੭੦ ਬਿ: ਕੱਤਕ ਦੇ ਚਾਨਣੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ । ਹੁਣ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਤੋਂ ਵੀ ਰੋਜ਼ ਬਿਨੈ ਪੱਤਰ ਪੁਜ ਰਹੇ ਸਨ ਸੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਡਰੋਲੀਓਂ ਤੁਰ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਲੇ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜੇ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਹਿਤ ਚੌਂਕੀ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ ਤੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਰਹੇ । ਚੁਨਾਂਚਿ ਇਹ ਅੱਜ ਤੱਕ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੈ ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਆ ਬਿਰਾਜਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ, ਚੌਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਸੰਗਤ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਹਿਤ ਆਉਣ ਲਗ ਪਈ। ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਵੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰੋਂ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਜੋਧਿਆਂ ਸਮੇਤ ਇਥੇ ਆ ਪੁੱਜਾ। ਉਸ ਨੇ ਕਸਰਤ ਦੇ ਕਰਤਵ ਵਿਖਾਏ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਘੋੜ ਸਵਾਰੀ ਤੇ ਸ਼ਸਤਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬੋਰੀ ਚੁਕਣੀ ਅਤੇ ਚੌ-ਮਣੀਆਂ ਮੁੰਗਲੀਆਂ ਫੇਰਨਾ ਵੀ ਸੀ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸ ਦੇ ਕੰਮ ਤੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੀਮਤੀ ਸ਼ਸਤਰ ਦੇ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ । ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਇਕ ਇਰਾਕੀ ਘੋੜਾ ਅਤੇ ਖਾਣ ਹਿਤ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਘਿਓ, ਮਿੱਠਾ, ਬਦਾਮ ਅਤੇ ਹੋਰ ਤਾਕਤ ਵਾਲੀਆਂ ਗ਼ਜ਼ਾਵਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਭੰਡਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਤਿਸੰਗ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਸਦਾ ਵਾਂਗ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਬੇਅੰਤ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸਤਿਸੰਗ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾ ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਸਫਲ ਕੀਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਦਰਗਾਹੀ, ਬੂਲਾ, ਨਿਹਾਲੂ, ਭੱਲਣ, ਤੀਰਥੀਆ, ਤੁਲਸਾ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਬਨਿਵਾਲੀ, ਪ੍ਰਸਰਾਮ, ਰਾਮਾ, ਭਗੀਰਥਾ, ਭਗਵਾਨ ਭਗਤ, ਖੇਦਲ ਕਟਾਰੂ ਆਦਿ ਦੇ ਨਾਮ ਖ਼ਾਸ ਕਥਨ-ਯੋਗ ਹਨ ।

ਤਾਂਘ ਦੀ ਤਾਰ

ਭਾਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਇਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਪਰ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੀ ਤਾਂਘ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਤਾਂ ਚੁਤਰਫ਼ਿਊਂ ਧੂਆਂ ਪਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ । ਦਰਸ਼ਨ-ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਚੜ੍ਹਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਜੋ ਤੁਨਖ ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚੋਂ ਵਜ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਹ ਨਿਰਾਲੀ ਹੀ ਸੀ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਥੇ ਇਕ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੀਆਂ ਗਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਬਾਜ਼ੀਆਂ ਲਗ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਕਾਲ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਮੌਤ ਨੂੰ ਮੋੜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਇਕ ਬਿਰਧ ਮਾਈ "ਭਾਗਭਰੀ" ਨਾਮ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਤਾਂਘ ਵਿਚ ਉਤਾਵਲੇ ਕਾਲ ਨਾਲ ਸਿਰੜ ਬੰਨ੍ਹੀ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਮਾਈ ਦਾ ਸਰੀਰ ਬਿਰਧ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਾਲ ਸਮੇਟਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਮਾਈ ਗੁਰ-ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਪੂੰਜੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦੇ ਪੈਂਡੇ ਪੈਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦੀ। ਲਾਗ ਪੁੱਤਰ ਤੋਂ ਲਗੀ ਸੀ । ਮਾਈ ਦਾ ਬੇਟਾ ਸੇਵਾਦਾਸ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਭੇਜੇ ਹੋਏ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰਕ "ਸੋਢੀ ਮਾਧੋ ਦਾਸ" ਜੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ । ਸੇਵਾ ਦਾਸ ਦੀ ਗ਼ਰੀਬੀ, ਪੰਧ ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਬ੍ਰਿਧ ਮਾਈ ਦੀ ਸੇਵਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਨਗਰੋਂ ਤੁਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕ ਰਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਮਜਬੂਰੀਆਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਸਿਦਕ ਭਰੀਆਂ ਉਡੀਕਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਮਾਤਾ ਭਾਗ ਭਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁੱਤਰ ਤੋਂ ਭਾਗ ਲਗੇ ਸਨ । ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਤਾਂਘ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਉਠੀ ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਜ਼ੋਰ ਪਾ ਗਈ ਕਿ ਸਭ ਦੇ ਉਤੋਂ ਦੀ ਹੋ ਪਈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਤਕ ਜਾ ਪੁਜੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਖਿੱਚੇ ਹੋਏ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਵਾਹੋ ਦਾਹੀ ਸਵਾਰ ਹੋ ਤੁਰੇ ।

ਭਾਗ ਭਰੀ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਭੇਟ ਕਰਨ ਹਿਤ ਇਕ ਗਰਮ ਚੋਲਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਉਸ ਨੇ ਸੁੰਦਰ ਉੱਨ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਦਾ

ਵਾਲ ਵਾਲ ਕੰਘੀ ਵਿਚੋਂ ਕਢਿਆ ਸੀ । ਉਹ ਪ੍ਰੀਤ ਤੇ ਲਗਨ ਨਾਲ ਉੱਨ ਸਾਫ਼ ਕਰਦੀ ਤੇ ਦੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ, "ਇਹ ਉੱਨ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਜਾਮੇ ਲਈ ਸਵਾਰ ਰਹੀ ਹਾਂ । ਇਸ ਦਾ ਵਾਲ ਵਾਲ ਸਾਫ਼ ਹੋਣ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਰੋਮ ਰੋਮ ਪਵਿੱਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਤਾਂਘ ਭਰੇ ਮਨ ਨਾਲ ਚਰਖਾ ਡਾਹਿਆ ਅਤੇ ਉੱਨ ਕਤਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਉੱਨ ਕੱਤੀ । ਸੱਚੀਂ ਮੁਚੀਂ ਉਹ ਕਤਾਈ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸੰਤ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੈ:-

ਕਰ ਤਗੜੀ ਮਾਹਲ ਸਿਆਣੀ ਨੂੰ,
ਰੋ ਪਿਛਲੀ ਰੈਣ ਵਿਹਾਣੀ ਨੂੰ,
ਜੇ ਸੂਤ ਨ ਮਿਲਿਓ ਈ ਤਾਣੀ ਨੂੰ,
ਫਿਰ ਪੇਟਾ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਵੇਂਗੀ।
ਕਤ ਚਰਖਾ ਸ਼ਾਮ ਮਨਾਵੇਂਗੀ।

ਮਾਈ ਭਾਗ ਭਰੀ ਸੱਚੀ ਮੁਚੀਂ ਚਰਖਾ ਕੱਤ ਕੇ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਨੂੰ ਰਿਝਾ ਰਹੀ ਸੀ । ਉਹ ਪਿਛਲੀ ਬੀਤੀ ਨੂੰ ਪਛਤਾ ਰਹਿੰਦੀ ਦੇ ਸਵਾਰਨ ਵਿਚ ਜੁਟੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਉਸ ਨੇ ਮਾਹਲ ਨੂੰ ਸਵਾਰ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਸੂਤਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਰੁਝੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਓੜਕ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਮਨੋਰਥ ਨੂੰ ਭਾਗ ਲਗੇ । ਭਾਗ ਭਰੀ ਪਹਿਨਣਹਾਰ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋ ਬੈਠੀ ।

ਓਧਰ ਮਾਈ ਭਾਗ ਭਰੀ ਪਸ਼ਮੀਨੇ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਤੱਕਲੇ ਵਿਚੋਂ ਕਢ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਬਚਨ ਦੁਹਰਾਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ—

"ਸ਼ਕਤਹੀਨ ਕਿਮ ਗਮਨੋ ਸੁਆਮੀ,
ਘਟ ਬਿਆਪਕ ਅੰਤਰਜਾਮੀ,
ਦਾਸਨ ਕਰੋ ਕਾਮਨਾ ਪੂਰਨ,
ਹੇਰ ਪ੍ਰੇਮ ਕੋ ਪਹੁਚੋ ਤੂਰਨ।"

ਇਧਰ ਮਾਈ ਦੀ ਤਾਰ ਤਾਰ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਤਾਰ ਵਿਚ ਤਾਰ ਹਿੱਲ ਰਹੀ ਸੀ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਘੋੜੇ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਪਏ ਅਤੇ ਚਪਰਾਹੜ (ਸਿਆਲਕੋਟ), ਰਹਿਸਿਆਣਾ, ਗਲੋਟੀਆਂ, ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ, ਮੀਰਪੁਰ, ਭਿਮਬਰ, ਬਹਿਰਾਮ ਗੁਲ੍ਹੇ ਅਤੇ

ਸਪੀਸਨ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਥਾਈਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ, ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ ਜਾ ਪੁਜੇ । ਉਡੀਕ-ਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲਗਾ, ਜਾਂ ਘੋੜੇ ਦੀਆਂ ਟਾਪਾਂ ਬੂਹੇ ਅਗੇ ਜਾ ਪਈਆਂ । ਸੇਵਾ ਦਾਸ ਜੀ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ, ਜੋ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ, ਉਸ ਦਾ ਕਥਨ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਨਿਰਧਨ ਨੂੰ ਧਨ, ਅੰਧਲੇ ਨੂੰ ਨੈਨ, ਭੌਰੇ ਨੂੰ ਕੰਵਲ ਅਤੇ ਮੱਛੀ ਨੂੰ ਜਲ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਵੀ ਇਤਨੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਜੋ ਭਾਈ ਸੇਵਾ ਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦਰਸ ਪਰਸ ਇਸ ਸਮੇਂ ਹੋਈ । ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਭਾਵੇਂ ਹੈਨ ਤਾਂ ਤਾਲਬਾਂ ਲਈ ਡਾਢੀਆਂ ਸੁਖਦਾਈ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਅਨਸਿਥਿਰ ਹਨ । ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ, ਸਿਥਰ ਤੇ ਸਦੈਵੀ ਸੁਖਦਾਇਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਇਹਨਾਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਨਾਲ ਤੋਲੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ । ਸੇਵਾ ਦਾਸ ਅਗੇ ਵਧਿਆ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸੁਹੇਲੇ (ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਘੋੜਾ) ਦੇ ਸੁੰਮਾਂ ਤੇ ਸਿਰ ਰਖ, ਪ੍ਰੇਮ ਸੁਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ, ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਜ਼ੀਨ ਤੋਂ ਉਤਰਦਿਆਂ ਹੱਥਾਂ ਤੇ ਬੋਚ ਕੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਸੇਵਾ ਦਾਸ, ਤੂੰ ਨਿਹਾਲ! ਹੁਣ ਛੇਤੀ ਕਰ । ਮਾਈ ਨੂੰ ਬੁਲਾ । ਸਾਨੂੰ ਚੋਲਾ ਪਹਿਨਾਵੇ। ਅਸੀਂ ਤਾਂਘ ਵਿਚ ਕਿਥੋਂ ਤੁਰੇ ਹਾਂ ।"

ਸੇਵਾ ਦਾਸ ਭੱਜਾ ਭੱਜਾ ਅੰਦਰ ਗਿਆ ਤੇ ਬਿਰਧ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ਖ਼ਬਰੀ ਜਾ ਦਿਤੀ । ਮਾਤਾ ਕੰਬਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਚੋਲੇ ਦੀ ਭੇਟਾ ਫੜੀ ਪ੍ਰੇਮ ਵੱਸ ਸਜਲ ਨੈਣਾਂ ਨਾਲ ਭੱਜ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆਈ। ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਗ਼ਰੀਬ-ਨਿਵਾਜ਼ ਵੀ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਲੰਘ ਚੁਕੇ ਸਨ । ਮਾਈ ਧਾ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਡਿਗਣ ਹੀ ਲੱਗੀ ਸੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਥੰਮ ਕੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਭਾਗ ਭਰੀ ਮਾਤਾ ਦੀ ਥਾਂ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ, ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਹੈ । ਆ ਮਾਤਾ, ਸਾਨੂੰ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਗਾ।" ਗਲਵੱਕੜੀਆਂ ਪੈ ਗਈਆਂ । ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀਆਂ ਕਾਂਗਾਂ ਆ ਗਈਆਂ। ਗੁਰੂ ਸਿਖ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਨੈਣ ਬਹਿ ਤੁਰੇ ਤੇ ਮਾਤਾ ਭਾਗ ਭਰੀ ਦੀ ਸਿੱਖ ਆਤਮਾ ਨੈਣਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਵੱਗ ਕਤਰੇ ਵਾਂਗ ਗੁਰ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਸਮਾ ਗਈ । ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਿਹਬਲਤਾ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਰਹੀ, "ਹਉ ਲੋਟ ਪੋਟ ਹੋ ਰਹੀਆ" ਦਾ ਰੰਗ ਬੱਝ ਰਿਹਾ । ਓੜਕ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ-ਮਸਤੀ ਦੀ ਚੁਪਤਾਰ ਨੂੰ ਤੋੜਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਮਾਤਾ, ਸਾਨੂੰ ਚੋਲਾ ਪਹਿਨਾਓ । ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੀ ਤਾਂਘ ਵਿਚ ਕਿਡੀ ਦੂਰੋਂ

ਭੱਜੇ ਆਏ ਹਾਂ । ਛੇਤੀ ਕਰੋ।"

ਮਾਤਾ ਭਾਗ ਭਰੀ ਨੇ ਚੋਲਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ, ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਨਾਇਆ। ਪਹਿਨ ਕੇ ਤੱਕਿਆ, ਦੈਵੀ ਸਰੀਰ ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰੇ ਅੱਜ ਧੰਨ ਭਾਗ ਹਨ । ਜਾਮਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਤੇ ਜੀਵਨ ਲਿਆ ਹੈ ।"

ਸਤਿਗੁਰੂ ਮਾਤਾ ਭਾਗ ਭਰੀ ਦੇ ਘਰ ਹੀ ਟਿਕੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਹੀ ਸਰੀਰ ਛਡ, ਸੱਚ ਮੁਚ ਭਾਗ ਭਰੀ ਹੋ, ਸੱਚਖੰਡ ਜਾ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ ।

ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਮਾਣ

ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੁਣ ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਦਾਸ ਦੇ *ਘਰ ਹੀ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸੰਗਤਾਂ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਹਿਤ ਆਉਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦਾਨ ਲੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਸਰਬ ਸਧਾਰਨ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਾਇਆ ਗਿਆ, ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਰਾਜ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਤੇ ਜਬਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੁਤੱਸਬ ਮੌਲਵੀਆਂ ਦੇ ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਆ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਭਾਵੇਂ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਹਰਾ ਭਰਾ, ਫੁਲਾਂ ਫਲਾਂ ਨਾਲ ਲੱਦਿਆ, ਕੁਦਰਤੀ ਚਸ਼ਮਿਆਂ ਅਤੇ ਬਾਗਾਂ ਨਾਲ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਮੁਲਕ ਸੀ, ਪਰ ਇਥੋਂ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਮਨ-ਕੰਵਲ ਸਦਾ ਹੀ ਮੁਤੱਸਬੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਜਬਰ ਤੇ ਧੱਕੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮੁਰਝਾਏ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਬਹੁਤੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤਪਸ਼ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਝੁਲਸ ਕੇ ਸੁਆਹ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਭਾਵ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਧਰਮ, ਤਿਆਗ ਤੇ ਪਤਿਤ ਜੀਵਨ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਪਾਵਨ ਨਾਲ ਸਿਖ ਫੁਲਵਾੜੀ ਵਿਚ ਬਹਾਰ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਸਭ ਸੰਗਤ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ, ਸੇਵਾ ਦੀਆਂ ਠੰਢੀਆਂ ਵਾਯੂਆਂ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨਾਂ ਦੀ ਫੁਹਾਰ ਨੇ ਮੁਰਝਾਏ ਹੋਏ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪੀ ਕੰਵਲਾਂ ਵਿਚ ਖੇੜਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਆਤਮ ਰਸ ਰੰਗ ਦੀ ਖਿੜੀ ਬਸੰਤ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਦੀ ਇਕ ਅਜਬ ਲੀਲ੍ਹਾ ਹੋਈ।

ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਰਿਵਾਜ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਗੁਰਸਿਖ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਗੁਰ ਭਾਈ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਜਾਵੇ, ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ

---

* *ਇਹ ਥਾਂ ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ ਦੇ ਕਾਠੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਥੇ ਅੱਜ ਕਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਇਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਹੀ ਸੇਵਾ ਦਾਸ ਨੂੰ ਮਸੰਦ ਥਾਪ ਕੇ ਇਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਸੀ।*

ਕਰਨ ਚੱਲੇ, ਜਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਪੁਜ ਗੁਰ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੇ, ਤਦ ਉਹ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਪ੍ਰੇਮ ਭੇਟਾ ਆਪਣੇ ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਵੀ ਇਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਇਹੋ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਅਜਿਹਾ ਇਤਫ਼ਾਕ ਹੋਇਆ ਕਿ ਪਹਾੜੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਇਕ ਜੱਥਾ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਜਿਸ ਦੇ ਕੋਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਅਗੇ ਭੇਟ ਧਰਨ ਹਿਤ ਸੁਆਦਿਸ਼ਟ ਫਲ ਅਤੇ ਤਾਜ਼ਾ ਚੋਇਆ ਸ਼ਹਿਦ ਸੀ, ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ *ਭਾਈ ਕਟੂ ਜੀ ਮਿਲ ਗਏ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੰਗਤ ਦੇ ਮੁਖੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਸਾਨੂੰ ਖੁਧਿਆ ਲਗ ਰਹੀ ਹੈ। ਜੇ ਕੁਝ ਖਾਣ ਨੂੰ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਦਿਓ।"

ਸੰਗਤ ਦੇ ਮੁਖੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਸਵਾਦਿਸ਼ਟ ਫਲ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਦ ਹੈ ਤਾਂ ਸਹੀ, ਪਰ ਅਸਾਂ ਪਹਿਲੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਭੇਟ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਜਦ ਤਕ ਭੇਟ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਨਾ ਹੋ ਜਾਏ, ਵੰਡਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।"

"ਜੋ ਤੁਹਾਡੀ ਰਜ਼ਾ!" ਕਹਿ ਭਾਈ ਕਟੂ ਸਾਹਿਬ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਰਾਹੇ ਪੈ ਗਏ ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹ ਜੱਥਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਜਾ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀ ਨੇ, ਜਿਸ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਕੁਝ ਬ੍ਰਾਹਮਣਕ ਮਤ ਦੇ ਸਨ, ਆਪਣੀ ਭੇਟਾ ਸ਼ਹਿਦ ਤੇ ਫਲ ਖ਼ਾਸ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਛਕਣ ਹਿਤ ਰਖੇ ਜਾਣ ਤੇ ਹਠ ਕੀਤਾ ਤੇ ਜਦ ਅਰਦਾਸੀਏ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਹਠ ਤੇ ਉਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਅਗੇ ਰੱਖ, ਛਕਣ ਹਿਤ ਸਾਹਿਬਾਂ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਇਹ ਸ਼ਹਿਦ ਤੇ ਫਲ ਸਾਡੇ ਅਗੋਂ ਹਟਾ ਲਓ। ਇਹ ਛਕੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣ? ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬੂ ਆ ਰਹੀ ਹੈ।" ਤਦ ਉਸ ਮੁਖੀ ਨੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਅਸੀਂ ਘਰੋਂ ਤਾਜ਼ਾ ਸ਼ਹਿਦ ਅਤੇ ਫਲ ਲੈ ਕੇ ਚਲੇ ਸਾਂ। ਇਹ ਮੁਸ਼ਕ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਏ?"

ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਘਨ ਪੈ ਗਿਆ ਹੋਣਾ ਹੈ।"

---

* ਭਾਈ ਕਟੂ ਸ਼ਾਹ ਗੁਰ-ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਮਸੰਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਭਾਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਘਾਲ ਤੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਸਨ।

ਮੁਖੀ—"ਹਜ਼ੂਰ, ਹੋਰ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਭਾਈ ਕਟੂ ਜੀ ਰਾਹ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਛਕਣ ਹਿੱਤ ਵਿਚੋਂ ਮੰਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਇਸ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਭੋਗ ਲਗਾਇਆ ਜਾਏ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ।"

ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਹੁਣ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਇਹਦੇ ਵਿਚੋਂ ਮੁਸ਼ਕ ਕਿਉਂ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਸਤ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਦੇ ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਮਨਮਤ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਗੁਰੂ-ਪ੍ਰੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰ ਪ੍ਰੀਤ ਸਿੱਖ ਦੇ ਮੁਖ ਵਿਚ ਆਹਾਰ ਪਾਉਣਾ ਹੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੀ ਬਿਰਤੀ ਕਰਮ-ਕਾਂਡੀਆਂ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵਨਾ ਭਗਤ ਦੀ ਕੌਡੀ ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ ਸਤਿਕਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।"

ਮੁਖੀ—"ਗ਼ਰੀਬ-ਨਿਵਾਜ਼ ਭੁਲ ਹੋਈ। ਟਪਲਾ ਲਗਾ। ਬਖ਼ਸ਼ੋ ਤੇ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਪਾਓ।"

ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਬੋਲੇ—"ਸਿੱਧਾ ਰਾਹ ਭਾਈ ਕਟੂ ਜੀ ਕੋਲ ਜਾਣਾ ਹੈ ਤੇ ਪਦਾਰਥ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛਕਾ, ਸਫਲ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਹੀ ਇਸ ਭੇਟ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਕਬੂਲਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਮੁਖੀ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਫਿਰ ਭੌਂ ਕੇ ਕਟੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣਾ, ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ, ਆਪ ਇਸ ਸ਼ਹਿਦ ਨੂੰ ਛਕੋ, ਤਾਂ ਕਿ ਬਾਕੀ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਸਕੇ।"

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ਭੇਟ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਮੂੰਹ ਪਾਇਆ ਤੇ ਫਿਰ ਇਸ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰੇਮ ਲੀਲ੍ਹਾ ਦਾ ਤਾਤਪਰਜ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦਸਿਆ, "ਗੁਰੂ ਦਾ ਘਰ ਗ਼ਰੀਬ-ਨਿਵਾਜ਼ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਦਾ ਆਪਣੇ ਦਾਸਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਢੱਠਿਆਂ ਨੂੰ ਚੁਕਣਾ ਅਤੇ ਨੀਵਿਆਂ ਨੂੰ ਉਚੇ ਚੁਕਣਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਬਿਰਦ ਹੈ। ਤੁਸਾਂ ਦੇਖ ਹੀ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਨਿਮਾਣੇ ਨੂੰ ਮਾਣ ਦਿਤਾ ਹੈ।" ਇਸ ਵਾਰਤਾ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸਾਰੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਫੈਲ ਗਈ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਵੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਸੁਣਿਆ; ਉਹਨਾਂ ਦੇ

ਮੂਹੋਂ ਸੁਤੇ ਸਿਧ ਹੀ "ਧੰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼!" ਨਿਕਲਿਆ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਇਥੇ ਟਿਕੇ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਸੰਭਾਲਣ ਹਿਤ ਭਾਈ ਕਟੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਈ ਸੇਵਾ ਦਾਸ ਨੂੰ ਵੀ ਦਸਤਾਰ ਦੇ ਮਸੰਦ ਬਣਾ, ਜੋੜੀ ਨੂੰ ਥਾਪ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾਏ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਨਗਰੋਂ ਚਲ ਉੜੀ ਤੇ ਮੁਜ਼ਫ਼ਰਾਬਾਦ ਵਿਚ ਦੀ ਹੋ, ਪੰਜੇ ਸਾਹਿਬ ਥਾਣੀਂ ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਲੇ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਨੜਾਲੀ ਵਿਚ ਦੀ ਗੁਜਰਾਤ ਆਣ ਪੁਜੇ। ਗੁਜਰਾਤ ਦੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਘੱਟ ਸੀ, ਪਰ ਸ਼ਾਹ ਦੌਲਾ ਫ਼ਕੀਰ, ਜੋ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੂਫੀ ਸੀ ਚਰਣਾਂ ਵਿਚ ਆਣ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਸ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਅਤੇ "ਸ਼ਾਹ ਦੌਲਾ, ਮੌਲਾ ਦਾ ਫ਼ਕੀਰ!" ਕਹਿ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਵਾਜਿਆ। ਇਥੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਰਾਮ ਚੰਦ ਨਾਮੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਘਰ ਉਤਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਗੁਜਰਾਤ ਦੇ ਮੁਖੀ ਚੌਧਰੀ ਤੇ ਹੋਰ ਸੰਗਤ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ *ਜਹਾਂਗੀਰ ਸ਼ਾਹ ਨਾਮ ਦਾ ਫ਼ਕੀਰ ਵੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ :—

ਫ਼ :- "ਹਿੰਦੂ ਕਿਆ ਤੇ ਪੀਰ ਕਿਆ।
ਔਰਤ ਕਿਆ ਤੇ ਫ਼ਕੀਰ ਕਿਆ।
ਦੌਲਤ ਕਿਆ ਤਿਆਗ ਕਿਆ।
ਲੜਕੇ ਕਿਆ ਬੈਰਾਗ ਕਿਆ।
ਆਰਫ਼ ਕਿਆ ਦੁਨੀਆਦਾਰੀ ਕਿਆ।
ਮਜ਼ਹਬ ਕਿਆ ਸਚਿਆਰ ਕਿਆ।

ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿਤਾ—

"ਪੀਰੀ ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਦਾਨ, ਕਿਆ ਹਿੰਦੂ ਕਿਆ ਮੁਸਲਮਾਨ। ਔਰਤ ਇਮਾਨ, ਦੌਲਤ ਗੁਜ਼ਰਾਨ, ਪੁੱਤਰ ਨਿਸ਼ਾਨ, ਇਰਫ਼ਾਨ ਵਿਚਾਰ, ਮਜ਼ਹਬ ਸੁਧਾਰ।"

ਜਹਾਂਗੀਰ ਇਹ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ 'ਨਾਨਕ ਫ਼ਕੀਰ ਦੀਨ ਦੁਨੀ ਦੇ ਪੀਰ!' ਕਹਿ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ

---

* ਜਹਾਂਗੀਰ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਮੇਲਾ ਹੁਣ ਵੀ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਚ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਦੇ ਆਮ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਰਾਮਾਤੀ ਫ਼ਕੀਰ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਸੁਆਰੀ ਅਤੇ ਸੱਪ ਦਾ ਚਾਬਕ ਰੱਖਦਾ ਸੀ।

ਚਰਨ ਫੜ ਲਏ ਅਤੇ ਚਿਰ ਤਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਸੁਣ ਗਦ-ਗਦ ਹੋ, ਡੇਰੇ ਨੂੰ ਗਿਆ ।

ਗੁਜਰਾਤ ਤੋਂ ਚਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਾਫ਼ਿਜ਼ਾਬਾਦ ਉਤਰੇ । ਭਾਵੇਂ ਇਥੋਂ ਦੀ ਸਰਬੱਤ ਸੰਗਤ ਨੇ ਹੀ ਬੜਾ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਭਾਈ ਕਰਮ ਚੰਦ ਜੀ ਦੇ ਭਾਗ ਜਾਗੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਰਥ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਤੋਂ ਸੁਣੇ। ਇਥੋਂ ਚਲ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਭਾਈ ਕੇ ਮਟਵੀਂ, ਜੋ ਇਥੋਂ ਕੋਈ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਮੀਲ ਤੇ ਹਨ, ਜਾ ਠਹਿਰੇ । ਸੰਗਤ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮ ਸਹਿਤ ਸ਼ਰਧਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ । ਇਥੇ ਹੀ ਮੰਡਾਲੀ ਨਿਵਾਸੀ ਭਾਈ ਦਯਾ ਰਾਮ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੱਤਨੀ ਭਾਗਣ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿ ਆਪਣੀ ਸਪੁਤਰੀ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਹਿਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਲੈ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪੁਜੇ । ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਗਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣਾ ਮਨੋਰਥ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹੁਣ ਦਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਅਜਿਹਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ।" ਪਰ ਓਦੋਂ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਚੂੰਕਿ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਸਿਖ ਨੇ ਉਸ ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ, ਇਸ ਲਈ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਮੁਖੀ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਨੇ ਉਠ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ :

"ਸੁਣ ਜੇਠੇ ਸਤਿਗੁਰ ਸਿਉ ਕਹਿਓ ॥
ਪੂਰੋ ਭਾਵਨਾ ਜਿਮ ਕਿਮ ਚੈਹੋ ॥
ਜੋ ਕੋਈ ਆਨ ਪੜੇ ਸ਼ਰਨਾਈ ॥
ਨਹਿ ਤਿਆਗੋ ਇਹ ਬਿਰਦ ਸਦਾਈ ॥"

(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਰਾ: ੫ ਅੰ: ੪੩੧੧)

ਸੰਗਤ ਦੇ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਮੰਨ ਲਿਆ :—

"ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸੁਨ ਕਰ ਮਾਨੀ"

ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਹੀ ਮਹਾਂ ਮਾਈ ਜੀ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਤੀਸਰੀ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋ ਗਈ ।

ਅਜੇ ਸਤਿਗੁਰ ਮਟਵੀਂ ਹੀ ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਭਾਈ ਲੰਗਾਹ ਜੀ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਆਣ ਪੁਜੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਸਿਆ "ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਕਾਜ਼ੀ ਰੁਸਤਮ ਖਾਂ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਮੁਤੱਅਸਬ ਅਹਿਲਕਾਰ

ਸਾਥੀ, ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਭਾਰਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਈ ਵਾਰ ਹਕੂਮਤ ਕੋਲ ਵੀ ਪੁਜੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਗਿਰਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਭਾਵੇਂ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਤਿਸੰਗੀ ਸਾਥੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦੇਂਦੇ, ਪਰ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਨਿਰਾਦਰ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ।" ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਲੰਗਾਹ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਗੁਰੂ ਕਾ ਘਰ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਰਾਖਾ ਹੈ। ਤੂੰ ਨਿਸਚੇ ਰੱਖ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਢਾਹੁਣ ਵਾਲੇ ਆਪ ਹੀ ਢਹਿ ਜਾਣਗੇ।"

ਸਤਿਗੁਰੂ ਇਥੋਂ ਚਲ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਆਏ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਲੇ ਕਰ ਪਧਰੀ ਆ ਟਿਕੇ। ਇਥੇ ਹੀ ਭਾਈ ਕਿਦਾਰਾ ਨਾਮੀ ਸਿਖ ਦੇ ਘਰ ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦਾ ਜੋੜਾ ਪਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਤੇ ਫਿਰ ਰਾਵੀਓਂ ਪਾਰ ਹੋਰ ਮਾਂਗਾ (ਲਾਹੌਰ), ਜਿਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਪਏ ਸਨ, ਆਣ ਟਿਕੇ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਚਲ ਰਾਹ ਵਿਚ ਪੜਾਅ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਣ ਪਹੁੰਚੇ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਆਉਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ, ਨਗਰ-ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਤੇ ਆਸ ਪਾਸ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਬੜਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਸਤਿ ਸੰਗਤ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲ ਪਏ ਤੇ ਫ਼ੌਜੀ ਪ੍ਰੇਡਾਂ ਵੀ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜਾਰੀ ਰਹੀਆਂ। ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੇ ਹੁਣ ਕਸਰਤ ਕਰ ਇੰਨਾ ਸਰੀਰ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਦਸ ਮਣ ਭਾਰ ਬਾਹਾਂ ਤੇ ਉਠਾ ਲੈਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਦੋ ਕੱਟਿਆਂ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਦੋਹਾਂ ਬਾਹਾਂ ਨਾਲ ਚੁਕ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਭਾਰੇ ਤੋਂ ਭਾਰੇ ਸ਼ੋਖ਼ ਘੋੜੇ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਲਗਾਮ ਕਾਠੀ ਤੋਂ ਸਵਾਰ ਹੋ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਭਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਬਲਵਾਨ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਦਾ ਹੀਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦਾ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਸ੍ਰੀ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਸਾਲ ਹੀ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਸੰਮਤ ੧੬੭੪ ਹਾੜ ਵਿਚ ਮਰਵਾਹੀ ਜੀ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸੰਮਤ ੧੬੭੫ ਵਿਚ ਸੋਲ੍ਹਵੇਂ ਮਘਰ ਨੂੰ ਸੋਮਵਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਵਿਚੋਂ ਅਣੀ ਰਾਏ ਜੀ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਵਟਾਲੇ ਦੇ ਰਾਮਾ ਨਾਮੀ ਸਿਖ ਨੇ

ਬਾਬੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਜੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਨਾਤਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਚੁਪ ਕਰ ਰਿਹਾ ਕਿ "ਮੈਂ ਇਕ ਗ਼ਰੀਬ ਸਿੱਖ ਹਾਂ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਪੁੱਤਰੀ ਦਾ ਸਾਕ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬਰ ਨਹੀਂ ਮਿਚਣਾ।" ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਚਾਹ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਗੱਲ ਚਲਦੀ ਚਲਦੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤਕ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਜਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼, ਮੇਰੇ ਮਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਤਾਂ ਇਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਹੈਸੀਅਤ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਮਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਕੀੜੀ ਦਾ ਹਾਥੀ ਤੇ ਚਿੜੀ ਦਾ ਬਾਜ ਨਾਲ ਕੀ ਜੋੜ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।" ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਭਾਈ ਰਾਮਾ, ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਗੁਰਸਿਖੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸੁਚਾ ਧਨ ਹੈ। ਮਾਇਕੀ ਪਦਾਰਥ ਨਾਸਵੰਤ ਹਨ। ਇਹੀ ਅਮਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਗ਼ਰੀਬੀ ਤੇ ਨਿਸਚੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਹੈ, ਓਹੀ ਸੱਚਾ ਧਨੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਤੇਰੇ ਸਾਕ ਨੂੰ ਸਿਰ ਮਥੇ ਰਖਦੇ ਹਾਂ।" ਚੁਨਾਂਚਿ ਉਸੇ ਵਕਤ ਹੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਾਕ ਹੋ ਗਿਆ।

ਲਾਲ ਦੀ ਪਰਖ

ਸੱਚ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਜੌਹਰੀ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਲਾਲ ਦੀ ਕੀਮਤ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਲਾਲ, ਹੀਰਾ, ਪੁਖਰਾਜ, ਜ਼ਮੁੱਰਦ ਤੇ ਅਕੀਕ ਹੈਨ ਤਾਂ ਪੱਥਰ ਹੀ, ਪਰ ਜੇ ਪਾਰਖੂ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੱਥਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਖਾਰ ਵਡਮੁਲਾ ਕੋਈ ਨਾ ਜਾਣੇ। ਜੌਹਰੀ ਦੀ ਅੱਖ ਹੈ, ਜੋ ਲਾਲ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਰੁਲਦਿਆਂ ਪਛਾਣ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਹੀ ਹਾਲ ਉਚੇ ਮਨੁਖ ਜੀਵਨ ਦੇ ਲਾਲਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਵੀ ਕਿਸੇ ਉਚੇ ਨੂੰ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਸੁਚੇ ਮਨੁਖ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਡਮੁਲੇ ਲਾਲ ਬੇ-ਖ਼ਬਰੀ ਵਿਚ ਦਿਨ ਬਿਤਾ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਣਜਾਣ ਲੋਕ ਤੇ ਮਾਇਆ ਮਦਮੱਤੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ, ਨਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਕਦਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਉਹ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਪਾਰਖੂਆਂ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਚੜ੍ਹ ਜਾਣ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਮਨੁਖ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸੱਚੀਆਂ ਝਲ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਸਕਦੀਆਂ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਸਮਾਂ ਆਣ ਢੁੱਕਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਇਕ ਦਿਨ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਆਏ, ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਨੇ ਬਿਨੈ ਕੀਤੀ ਕਿ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਲਈ ਕੋਈ ਵਰ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਲੜਕੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਏਡੀ ਕੁ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਮੰਗ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਈਸ਼ਵਰ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ"।

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਇਕ ਦਿਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਜ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਸੰਗਤ ਦੇ ਵਿਚ ਇਕ ਮੈਲੇ ਜਿਹੇ ਕਪੜਿਆਂ ਵਾਲਾ ਮਨੁਖ ਲੰਘਿਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਵਲ ਜ਼ਰਾ ਗਹੁ ਕਰ ਕੇ ਵੇਖਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਬਾਲਕ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੈਲੀ ਜਿਹੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਵਿਚ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ

ਬੁਲਾ ਭੇਜਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਤਰ ਸਮੇਤ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਆ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ, ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਪੁਛਿਆ, ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਗ਼ਰੀਬ-ਨਿਵਾਜ਼ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਧਰਮਾ ਹੈ ਤੇ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਨਾਮ ਸਾਧੂ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਮੱਲ੍ਹੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹਾਂ।" ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਭਾਈ ਧਰਮਾ, ਅਸੀਂ ਤੇਰੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸਾਧੂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਪੁੱਤ੍ਰੀ ਵੀਰੋ ਦਾ ਸਾਕ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ।"

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇਹ ਬਚਨ ਨਿਕਲਦਿਆਂ ਹੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸੱਨਾਟਾ ਛਾ ਗਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਸਾਦਕਾਂ ਲਈ ਤਾਂ ਇਹ ਸਧਾਰਨ ਗੱਲ ਸੀ, ਪਰ ਆਮ ਲੋਕ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਸਨ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ਼ਾਹਾਨਾ ਲਿਬਾਸ, ਸ਼ਾਹਾਨਾ ਠਾਠ ਵਿਚ ਸਜੇ ਹੋਏ ਸਤਿਗੁਰੂ ਇਕ ਪਾਟੇ ਹੋਏ ਲੀੜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਗ਼ਰੀਬ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਲਈ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਨਾਤਾ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੱਚ ਹੈ, ਇਹ ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਹੀ ਬਿਰਦ ਸੀ। ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਦੇ ਇਸ ਹੜ੍ਹ ਵਿਚ ਭਾਈ ਧਰਮੇ ਦੀ ਮਾਸੂਮ ਆਤਮਾ ਛੋਟੀ ਨੌਕਾ ਵਾਂਗ ਘੁਮਾਟਣੀਆਂ ਖਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਾਟੇ ਹੋਏ ਬਸਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਸਦਾ ਕੰਬਦਾ ਹੋਇਆ ਤਨ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਇਸ ਬਿਹਬਲਤਾ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਰਹਿ, ਉਸਨੇ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ੁਕਰੀਏ ਦੇ ਆਂਸੂ ਕੇਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼, ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਇਕ ਅਦਨਾ ਦਾਸ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਇਹ ਪਦਵੀ ਕਿਥੋਂ? ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਉਹਨਾਂ ਨਿਰਧਨ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਾਂ, ਜੋ ਦਰਸ਼ਨ ਹਿਤ ਆਇਆ, ਕੋਈ ਭੇਟਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਸਕਿਆ। ਇਹ ਬੱਚਾ ਵੀ ਤੇਰੀ ਹੀ ਦਾਤ ਹੈ।"

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਬਾਹੋਂ ਪਕੜਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਦਾਤ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਦੇ ਹਾਂ।" ਗੋਦ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਲਿਆ, ਅਰਦਾਸੀਏ ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧੇ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਦੂਰ ਨੇੜੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਇਸ ਗ਼ਰੀਬ ਸਿੱਖ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਧਾਉਣ ਤੇ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਦੀ ਧੁਨੀ ਉਠੀ।

ਕੱਤਕ ਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਸੰਮਤ ੧੬੭੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਬੁਧਵਾਰ ਵਾਲੇ

ਦਿਨ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਅਟੱਲ ਰਾਏ ਜੀ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, ਇਹ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਅਟੱਲ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਅਜ਼ਮਤ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਜਗਤ ਵਿਚ ਉੱਚਾ ਕਾਇਮ ਹੋਵੇਗਾ ।”

ਬਕਾਲੇ

ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਮਾਰਗ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਤਾਰਾਂ ਖਿਲਰੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਸਿੱਖ ਸਿੱਖ ਨਾਲ, ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਨਾਲ, ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਨਾਲ, ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨਾਲ ਤੇ ਸਿੱਖ ਰੱਬ ਨਾਲ, ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਤਾਰ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬੱਝਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਦਾ ਇਹ ਮੱਤ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਵਿਚ ਪੁੰਨ ਕਰ ਫਲ ਨਹੀਂ ਮੰਗੇ ਜਾਂਦੇ, ਸੌਦੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ । ਪਿਆਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਪਿਆਰ ਵਸ ਹੋ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਭੇਂਟ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਦੇਵਲ ਨੂੰ ਭੋਗ ਨਹੀਂ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ, ਪਰ ਜੇ ਛਕਣ ਵਾਲਾ ਪਦਾਰਥ ਸੁਆਦਿਸ਼ਟ ਬਣ ਆਵੇ ਤਾਂ ਦਿਲ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁਆਉਣ ਲਈ ਤੜਫ ਉਠਦੇ ਹਨ । ਠਾਕਰਾਂ ਨੂੰ ਬਸਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਪਹਿਨਾਏ ਜਾਂਦੇ, ਪਰ ਜੇ ਕਿਸੇ ਬਸਤ੍ਰ ਦਾ ਸੁਹੱਪਣ ਚੰਗਾ ਲਗੇ, ਤਾਂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਪਹਿਰਾਨ ਹਿਤ ਮਨ ਉਛਲ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਠਾਕੁਰ ਦੁਆਰੇ ਲਈ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ, ਪਰ ਜੇ ਦੁਆਰ ਬਾਂਕੇ ਉਸਰ ਪੈਣ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਹਾਵਣੇ ਕਰਨ ਲਈ ਮਹਿਬੂਬਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਪੁਆਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਬਕਾਲੇ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰ ਸਿੱਖ ਰੀਤ ਵਰਤੀ। ਮਹਿਰਾ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰੇਮੀ ਬਕਾਲੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਖੇਤੀ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਘਰ ਬਣਵਾਇਆ, ਲਿੰਬਿਆ ਪੋਚਿਆ ਤੇ ਸੋਹਣਾ ਲੱਗਾ ਤਕ, ਮਨ ਵਿਚ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਕਿਹਾ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ, ਜੇ ਇਸ ਸੋਹਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਸੋਹਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਆਣ ਬਿਰਾਜਣ।" ਸੰਕਲਪ ਆਇਆ, ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇੱਛਾ ਬਣ ਗਿਆ । ਸਿੱਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜਾ ਅਤੇ ਜਾ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਕੁਝ ਰੁਝੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮਹਿਰੇ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਕੋਲ ਜਾ ਆਪਣਾ ਮਨੋਰਥ ਕਿਹਾ। ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ, ਜੋ ਬਾਬੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਮੰਗਲਮਈ ਸਮਾਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਸਨ, ਭਾਈ ਮਹਿਰੇ

ਦੀ ਬਿਨੈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੋਲ ਆਏ ਅਤੇ ਬਕਾਲੇ ਚਲਣ ਹਿਤ ਕਿਹਾ। ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਸਿਖ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੀ ਸਿਫ਼ਾਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ, ਬਕਾਲੇ ਵਲ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿਤੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਕਾਲੇ ਆਣ ਟਿਕੇ। ਮਾਝੇ ਰਿਆੜਕੀ ਅਤੇ ਦੁਆਬੇ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਆ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਅਜੇ ਇਥੇ ਆਇਆਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਹੀ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ।* ਚੁਨਾਂਚਿ ਜੇਠ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸੰ: ੧੬੭੮ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰ ਸਮਾਧੀ ਲਾਈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰੀਰ ਦਰਿਆ ਬਿਆਸ ਵਿਚ ਜਲ-ਪ੍ਰਵਾਹ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਹੁਣ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ, ਪਰ ਭਾਈ ਮਹਿਰੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼, ਆਪ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਦੁਸਹਿਰੇ ਤਕ ਇਥੇ ਹੀ ਰਹੋ। ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਦੀ ਦਸਤਾਰ ਬੰਦੀ ਇਥੇ ਹੀ ਹੋਵੇ।" ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਤੇਰੀ ਸ਼ੁਭ ਭਾਵਨਾ ਪੂਰੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਥੇ ਦਸਤਾਰ ਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਤਿਲਕ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ **ਨੌਂਵੇਂ ਜਾਮੇ ਵਿਚ।"

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕੁਝ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਣ ਜਾਣਾ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸੀਆਂ ਲਈ ਇਕ ਸਾਧਾਰਣ ਗੱਲ ਹੈ। ਗੁਰ-ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਬੇਅੰਤ ਮਿਸਾਲਾਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚਲਾਣੇ ਦੇ ਚਾਰ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਸਭ ਸਨੇਹੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਜਾਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

*** ਨੌਂਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਨੇ ਇਥੇ ਹੀ ਗੁਰਿਆਈ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਬਕਾਲੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਮ ਬਾਬਾ ਬਕਾਲਾ ਪੈ ਗਿਆ।*

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

ਭਾਈ ਮਹਿਰੇ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਪੂਰਨ ਕਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰੁਝੇਵੇਂ ਕਾਰਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਮੁੜ ਆਏ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ ਹਿਤ ਪਾਠ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹੀ ਆ ਕੇ ਰੱਖਿਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਭੋਗ ਤੇ ਬੇਦੀ, ਤਰੇਨ ਤੇ ਭਲੇ ਗੁਰੂ ਅੰਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਬੇਅੰਤ ਸੰਗਤਾਂ ਜੁੜੀਆਂ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਹੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਹੁਣ ਵਧੇਰੇ ਬੁੱਢਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਉਣੀ ਔਖੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਹੁਣ ਬਾਕੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਬੀੜ ਵਿਚ ਹੀ ਬੈਠ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਆਰਾਧਨ ਕਰਨ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਬੀੜ ਵਿਚ ਜਾ ਟਿਕੇ।

ਵਿਸਾਖ ਵਦੀ ਪੰਜਵੀਂ ਸੰ: ੧੬੭੯ ਨੂੰ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਹੋਇਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਇਹ ਇੰਦਰੇਜਿਤ, ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ, ਤੇਗ ਦਾ ਧਨੀ, ਬਚਨ ਦਾ ਸੂਰਾ ਤੇ ਦੀਨ ਰਖਿਅਕ ਹੋਵੇਗਾ।"

ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੁਣ ਕੁਝ ਸਾਲ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਠਹਿਰ, ਸਦਾ ਵਾਂਗ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਸਾਹਿਬ ਦੀਵਾਨ ਲਗਾ, ਆਪਣੇ ਜਗਤ ਉਧਾਰ ਦੇ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਰੁਝ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਜਹਾਂਗੀਰ ਕਸ਼ਮੀਰੋਂ ਆਉਂਦਾ ਰਾਹ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਜ਼ਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸ਼ਾਹੀ ਸੰਭਾਲੀ। ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ੧੬੮੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਹੈ।

ਹੁਣ ਚੂੰਕਿ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਚਿਰ ਤੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਸਤਿਸੰਗ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਜਾਰੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਤਿਸੰਗੀ ਪ੍ਰੇਮੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹੀ ਆ ਰਹੇ। ਭਾਵੇਂ ਕਈਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਨਗਰ ਵਿਚ ਹੀ ਵਾਸਾ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ, ਪਰ ਕਈ ਇਕ ਇਕਾਂਤ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨਾਂ ਨੇ ਬਾਹਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਸਰ ਦੇ ਪਾਸ ਇਕ ਝਿੜੀ ਵਿਚ ਆਸਣ ਜਮਾ ਲਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਝਿੜੀ-ਨਿਵਾਸੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗਿਣਤੀ ਦੀਰਘ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸੰਗਤ ਦੀ ਇਸ ਲੋੜ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਇਥੇ ਇਕ ਤਾਲਾਬ ਬਣਵਾ ਦਿਤਾ ਤੇ ਚੂੰਕਿ ਇਸ ਥਾਂ ਤੇ ਅਮੂਮਨ ਵਿਦਵਾਨ ਗਿਆਨੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭਾਵਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਗੂੜ੍ਹ ਵਿਚਾਰਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਤਲਾਬ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ *ਬਿਬੇਕਸਰ ਰਖਿਆ ਗਿਆ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਵੀਰੋ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੁਣ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਜਦ ਕਿ ਵਿਆਹ ਹਿਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਮਠਿਆਈ ਤੇ ਪਕਵਾਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਲਹਿੰਦੇ ਤੋਂ ਸੰਗਤ ਦਾ ਇਕ ਜੱਥਾ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਹਿਤ ਆਇਆ। ਇਹ ਸੰਗਤ ਜ਼ਰਾ ਚਿਰਾਕੀ ਪੁਜੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਲੰਗਰ ਬੰਦ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਕਿ ਸੰਗਤ ਦੂਰੋਂ ਆਉਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਥੱਕੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਲੰਗਰ ਦੇਰੀ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਹੋ ਸਕੇਗਾ, ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਕਹਿਲਾ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਵਿਆਹ ਹਿਤ ਤਿਆਰ ਹੋਈ ਮਠਿਆਈ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਸੰਗਤ ਦੇ ਛਕਣ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿਓ। ਸ੍ਰੀ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਨੇ ਸੁਨੇਹਾ ਲਿਜਾਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਮਠਿਆਈ ਵਿਆਹ ਹਿਤ ਤਿਆਰ ਹੋਈ ਹੈ, ਮੇਲ ਅਤੇ ਜੰਝ ਲਈ ਹੈ। ਸੰਗਤ ਲਈ ਜ਼ਰਾ ਛੇਤੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਤਿਆਰ

* ਬਿਬੇਕ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪਦ 'ਵਿਵੇਕ' ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚਾਰਣ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਸਹਿਤ ਨਿਰਣਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ 'ਗਿਆਨ' ਹਨ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਤਾਲਾਬ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਗਿਆਨੀ ਤੇ ਤਿਆਗੀ ਸਿੱਖ ਵਸਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਮਾਂ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਿਆਨੀ ਬਾਬਾ ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਕਈ ਲਗਭਗ ੧੫੦ ਵਰ੍ਹੇ ਉਮਰ ਭੋਗ ਕੇ ਇਥੇ ਹੀ ਸਚਖੰਡ ਪਧਾਰੇ ਸਨ।

ਕਰਵਾ ਦਿਓ । ਇਹ ਮਠਿਆਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ।" ਜਾਂ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਨੇ ਜਗਤ ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਮਰਿਆਦਾ ਵਲੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦਿਖਾਈ । ਸਾਡੇ ਘਰ ਵਿਚ ਸੰਗਤ ਸਭ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਤੇ ਕੁੜਮਾਂ ਜੀਮਾਂ ਤੋਂ ਉਚੇਰੀ ਹੈ । ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹਿਤ ਸਭ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭੋਜਨ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਅੱਛਾ, ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਮਠਿਆਈ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਮਠਿਆਈ ਹੁਣ *ਤੁਰਕ ਹੀ ਖਾਣਗੇ ।" ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਹੀ ਕਿਸੇ ਇਕ ਸਿੱਖ ਵਲੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਮਠਿਆਈ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਆਣ ਭੇਟ ਹੋਈ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਛਕਾ ਦਿਤੀ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਇਹ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਭਾਰੇ ਤੋਂ ਭਾਰੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸਾਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

* ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਇਸ ਬਚਨ ਨੂੰ ਸਰਾਪ ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਨਿਰਮੂਲ ਹੈ । ਹਕੀਕਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੁਰਕ ਰਾਜ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਚੁਕੇ ਸਨ । ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਹਰ ਸਮੇਂ ਹਕੂਮਤ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਤੋਂ ਵਾਕਿਫ਼ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਮੇਹਰਬਾਨ ਤੇ ਚੰਦੂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਮੁਦਤਾਂ ਤੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਚੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਦੋ ਹੱਥ ਕਰਨੇ ਹੀ ਪੈਣਗੇ । ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਾਜ਼ਸ਼ਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਭਾਈ ਲੰਗਾਹਾ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ । ਇਸ ਤੋਂ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ।

ਧਰਮ ਯੁਧ

ਹੁਣ ਉਹ ਸਮਾਂ ਆ ਪੁਜਾ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਦੇਰ ਤੋਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਗੱਦੀ ਬੈਹਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, "ਹੁਣ ਸਮਾਂ ਤੇਗ ਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਨਾਲ ਚੰਡੀ ਖੜਕ ਕੇ ਹੀ ਰਹੇਗੀ ।" ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਿਛਲੇ ਪਾਪ ਤੋਂ ਕੰਬਿਆ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨੇਕ ਮਸ਼ੀਰਾਂ ਦੇ ਮਸ਼ਵਰੇ ਕਰਕੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਟਾਲੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵੀ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ । ਹੁਣ ਜਹਾਂਗੀਰ ਵੀ ਗੁਜ਼ਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਜੰਗੀ ਤਿਆਰੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੱਕ ਤਕ ਪੂਰੀ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ । ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਹੁਣ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਬੈਠਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਟਿੱਕਾ ਹੋਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਧ੍ਰੋਹੀਆਂ ਨੇ ਉਕਸਾ ਮਚਾ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਬਰਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ । ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਬਰਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਤੋਂ ਗੋਂਦਾਂ ਗੁੰਦੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਪਹਿਲੋਂ ਪਹਿਲ ਭਾਈ ਲੰਗਾਹ ਜੀ ਨੇ ਮਟਵੀਂ ਜਾ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿਤੀ ਸੀ ।

ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਦੇ ਹੋਰ ਕਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਹਾਮੀ ਸਨ, ਪਰ ਮੁਖ਼ਾਲਿਫ਼ ਧੜਾ ਵੀ ਤਕੜਾ ਸੀ । ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬੇ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ (ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸਦਾ ਹੀ ਦਿਲੋਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਰਿਹਾ) ਨੇ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਫ਼ੌਜ ਸਿਰਫ਼ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ *ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ

** ਕਈ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨੇ ਮੁਖ਼ਲਿਸ ਖਾਂ ਨੂੰ ਲੜਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਸੀ । ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨੁਕਤਾ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ*

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੧੦੯ 'ਤੇ)

ਟਿਕਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਤਾਜ਼ੀਰੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਵਿਹਲੀਆਂ ਪਈਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਤੇ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸ਼ਰਾਰਤ ਹੀ ਖੜੀ ਕੀਤੀ ਰਖਦੀਆਂ ਸਨ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਜਦੋਂ ਜਹਾਂਗੀਰ ਮਰ ਗਿਆ ਤੇ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਾ, ਤਾਂ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮੁਖ਼ਾਲਿਫ਼ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾਣ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਵਧੇਰੇ ਉੱਠਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਉਥੇ ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਿਆ। ਉਹ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਬਹਾਨਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਦਾ ਢੂੰਡਣ ਲੱਗਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਅਜਿਹਾ ਇਤ.ਫ਼ਾਕ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਵੀ ਲਾਹੌਰ ਅਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲਈ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਇਧਰੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਜੋਧਿਆਂ

(ਸਫ਼ਾ ੧੦੮ ਦਾ ਬਾਕੀ)

ਗ਼ਲਤ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਲੜਾਈ ਦੀ ਤਰੀਕ ਕਰਤਾ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੇ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਭਾਈ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਵਾਰੀਖ ਖਾਲਸਾ ਵਿਚ ੧੩ ਜੇਠ ੧੬੮੫ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ੧੬੨੮ ਈ: ਬਣਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ੧੬੨੭ ਈ: ਵਿਚ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ ਤੇ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ, ਜੋ ਕਿ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਸੀ, ਜਨਵਰੀ ੧੬੨੮ ਈ: ਵਿਚ ਆਗਰੇ ਆ ਕੇ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਬੈਠਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਇਤਨੀ ਜਲਦੀ ਲਾਹੌਰ ਪੁਜਣਾ ਤੇ ਲੜਾਈ ਦੀ ਕਮਾਨ ਕਰਨੀ ਇਹ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਵਾਕਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਇਤਿਹਾਸ ਤਾਈਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ 'ਦਬਿਸਤਾਨੇ ਮਜ਼ਾਹਿਬ' ਵਿਚ ਮੋਹਸਨ ਫ਼ਾਨੀ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, "ਊ ਰਾ ਬਾਂਅਫਵਾਜੇ ਗੁਮਾਸ਼ਤਗਾ ਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਸ਼ਾਹਿਨਸ਼ਾਹੇ ਬੰਦਗਾਨੇ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਕਿ ਬਫ਼ੁਰਮਾਨੇ ਹਜ਼ਰਤੇ ਜ਼ੱਲੋ ਇਲਾਹੀ ਬਰ ਸਰੇ ਊ ਰਫ਼ਤੰਦ ਮਹਾਰਬਾ ਵਾਕੇ ਸ਼ੁਦ।" "ਉਸ ਦਾ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹੀ ਗੁਮਾਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦੇ ਨੌਕਰਾਂ ਨਾਲ ਜੋ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਟਾਕਰਾ ਹੋ ਗਿਆ।"

ਇਹ ਇਕ ਜਗਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਖੇਡ ਖੇਡੀ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਅਵਸਰ ਤੋਂ ਖੁੰਝੇ ਹੋਏ ਖਿਡਾਰੀ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਬਹਿਸ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਝੂਠਿਆਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਦਾਂ ਕੋਈ ਮੈਚ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਟੀਮ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਮੈਚ ਵਿਚ ਨਾ ਪੁਜੇ ਤੇ ਰੈਫ਼ਰੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਟੀਮ ਨੂੰ ਜਿਤੀ ਹੋਈ ਕਰਾਰ ਦਿਤੀ ਜਾਣ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਝੂਠਾ ਝਗੜਾ ਪਾਵੇ ਕਿ 'ਸਾਡੀ ਘੜੀ ਤੇ ਤਾਂ ਅਜੇ ਵਕਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ", ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਹਾਰੀ ਹੋਈ ਹੀ ਕਰਾਰ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੀ ਇਕ ਬਾਕਾਇਦਾ ਖੇਡ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਵੀ ਨਿਯਮ ਸਨ ਤੇ ਅਜ ਵੀ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਈ ਬਾਜ਼ ਜੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲਾ-ਵਾਰਸ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਕੇ ਵਿਚ ਮੁਖ਼ਸਲ ਖਾਂ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਬਾਜ਼ ਗੁਆ ਬੈਠਾ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਉਹ ਬਾਜ਼ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਪਕੜਿਆ ਤੇ ਦੇਰ ਬਿਰ ਪਿਛੋਂ ਜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੧੧੦ 'ਤੇ)

ਸਮੇਤ ਸ਼ਿਕਾਰ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਜਦ ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜੀਆਂ, ਤਾਂ ਦੈਵ ਨੇਤ ਨਾਲ ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸੁਫ਼ੈਦ ਬਾਜ਼ ਉਸ ਦੇ ਮੀਰ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਦੇ ਹੱਥ ਤੋਂ ਉਡ ਕੇ ਇਕ ਦੂਰ ਬਨ ਵਿਚ ਜਾ ਪੁੱਜਾ, ਜਿਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਦੇਖ ਲਿਆ। ਜਦ ਦੇਰ ਤਕ ਕੋਈ ਬਾਜ਼ ਦਾ ਵਾਲੀ ਵਾਰਸ ਨਾ ਬਹੁੜਿਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਲਾਵਾਰਸ ਜਾਨਵਰ ਹੈ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਹ ਬਾਜ਼ ਪਕੜ ਲਿਆ। ਜਦ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਦੇ ਆਦਮੀ ਪੁਜੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਡੇਰੇ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਕਿਹਾ "ਇਹ ਬਾਜ਼ ਸਾਡਾ ਹੈ" ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿਤਾ, "ਅਸਾਂ ਇਹ ਲਾਵਾਰਸ ਬਾਜ਼ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਪਕੜਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁਣ ਸਾਡਾ ਹੈ।" ਬਜਾਏ ਇਸ ਦੇ ਕਿ ਉਹ ਸਹਿਜ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਤੇ ਬਹਿਸ ਚਲਾਂਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਲਟਾ ਡਾਂਟਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਨੂੰ

(ਸਫ਼ਾ ੧੦੯ ਦਾ ਬਾਕੀ)

ਕੀਤੀ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਕੇ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇਂਦਿਆਂ ਵੀ ਇਹੋ ਲਫ਼ਜ਼ ਵਰਤੇ—

"ਕਿਤਨ ਦੇਰ ਪਾਸੇ ਹਮ ਗਏ, ਗੁਰ ਢਿਗ ਬਾਜ਼ ਬਿਲੋਕਤ ਭਏ।"

(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਰਾਸ ੬ ਅ: ੪)

ਪਰ ਜਦੋਂ ਸਿੱਖ ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੇ ਕਾਇਦੇ ਮੂਜਬ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਜਤਾਇਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਲਟੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦੇਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਬਹਾਨੇ ਲੜਨਾ ਹੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸ਼ਾਹੀ ਰੋਅਬ ਦੇ ਤਾਣ ਤੇ ਹੱਕ ਨਹੱਕ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਹ ਅਜਿਹੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਵ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਆਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਮਨਾ ਲੈਣ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂ ਜੋ ਦੇਸ ਦਬਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਆਮ ਜਨਤਾ ਤੁਰਕਾਂ ਤੋਂ ਨਿਆਂ ਅਨਿਆਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਦੀ ਆਸ ਨ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਭੈ-ਭੀਤ ਹੋ ਉਹ ਜੋ ਕੁਝ ਕਹਿਣ, ਮੰਨ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਵਾਲ ਅਸੂਲ ਦਾ ਸੀ ਬਾਜ ਤਾਂ ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਸੀ। ਜੇ ਉਹ ਸ਼ਰੀਫ਼ਾਂ ਵਾਂਗ ਮੰਗਦੇ, ਤਾਂ ਰਖ ਲੈਣ ਦਾ ਹੱਕ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਭੀ, ਬਾਜ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੋੜ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਉਹ ਤਾਂ ਇਸ ਪਾਸੇ ਪਏ ਹੀ ਨਾ ਅਤੇ ਹੱਕ ਨ ਹੱਕ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਛਡ, ਕੇਵਲ ਦਬਾਅ ਦੇ ਆਸਰੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਮੰਨਵਾਣਾ ਲੋਚਦੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ "ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਬਰ ਦੀ ਅੰਧੀ ਕਰ ਵਿਖਾਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਜਬਰ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।" ਚੁਨਾਂਚਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਦਿਤੇ ਚੈਲੰਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ।

ਸ਼ਾਇਦ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਹੁਣ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਕੋਈ ਬਾਗ਼ੀ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿਤਾ। ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਨੌਕਰ ਹਾਂ। ਉਸ ਦੇ ਜਰਨੈਲ ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਦੇ ਬਾਜ਼ ਨੂੰ ਪਕੜ ਲੈਣਾ ਖਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਘਰ ਨਹੀਂ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਕੀਤੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਤਕੜੀ ਭੋਗਣੀ ਪਵੇਗੀ।"

ਸਿੱਖ ਇਸ ਧਮਕੀ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਜਲਾਲ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਬਾਜ਼ ਅਸੀਂ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਪਕੜਿਆ ਹੈ। ਕਾਇਦੇ ਮੁਜਬ ਇਹ ਹੁਣ ਸਾਡਾ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਭਰਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਮੰਗ ਕਰਦੇ, ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੇ ਵੀ ਦੇਂਦੇ। ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਧਮਕੀਆਂ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਰੋਅਬ ਦਿਖਾਂਦੇ ਹੋ। ਸੋ ਜਾਓ, ਹੁਣ ਸ਼ਾਹੀ ਹਾਕਮਾਂ ਕੋਲ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰ ਦਿਓ। ਅਸੀਂ ਸ਼ਾਹੀ ਬਲ ਦੇਖਕੇ ਹੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ।"

ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਇਕ ਅਚੰਭਾ ਸਨ। ਕੋਈ ਸ਼ਾਹੀ ਮੁਲਾਜ਼ਿਮ ਇਹ ਤਸੱਵਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ਾਹੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਵੀ ਵੰਗਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਮੀਰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨੇ ਗੁਸੇ ਵਿਚ ਭਰ ਕੇ ਕਿਹਾ "ਓਇ ਬਦਕਿਸਮਤੋ, ਕਿਉਂ ਆਪਣੀ ਕਜ਼ਾ ਨੂੰ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹੋ? ਤੁਸੀਂ ਕਿਤੇ ਨਸ਼ਈ ਤੇ ਨਹੀਂ? ਜਿਸ *ਸਾਹਿਬ ਕਿਰਾਨੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਰਾਜੇ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਉੱਚੀ ਅੱਖ ਚੁੱਕ ਕੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦੇ, ਤੁਸੀਂ ਅੱਜ ਉਸ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਦੇ ਹੋ?"

ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੱਲ ਮੁਕਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਫਿੱਕੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਫ਼ਾਇਦਾ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਜਾਓ ਤੇ ਜੋ ਜ਼ੋਰ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਲਗਾ ਲਓ, ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਚੜ੍ਹਾ ਲਿਆਓ। ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਦੋ ਦੋ ਹੱਥ ਕਰਕੇ ਟਲਾਂਗੇ।"

ਮੀਰ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਲਾਹੌਰ ਪੁਜੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹੋਈ ਗੱਲ ਬਾਤ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਮਸਾਲੇ ਲਾ, ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਦੇ ਕੰਨ ਭਰੇ। ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਤਾਂ ਅਗੇ ਇਹ ਗੱਲ ਲੋੜਦਾ ਸੀ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਲੈ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਜਿਤਨੀ

*ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਵਿਚ ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ 'ਸਾਹਿਬ ਕਿਰਾਨੀ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਸਨੌਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਸ਼ੁਭ ਨਛੱਤ੍ਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਮਦਦ ਹੋ ਸਕੀ, ਮੰਗਲ ੧੩ ਜੇਠ ਸੰਮਤ ੧੬੮੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਆ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਅਗੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵੀ ਤਿਆਰ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਸੈਨਾਪਤੀ ਭਾਈ ਭਾਨੇ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਹ ਦੁਸ਼ਮਨ ਨੂੰ ਅਗੋਂ ਦੀ ਜਾ ਰੋਕੇ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਕਾਇਮ ਕਰ, ਮੋਹਰਲਾ ਦਸਤਾ ਲੈ ਪਿਪਲੀ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਵੈਰੀ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਜਾ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਇਕ ਪਾਸੇ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਆਪਣੇ ਦਸਤੇ ਸਮੇਤ ਵਧੇ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸਿਓਂ ਮਝੈਲਾਂ ਦੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਸੂਰਬੀਰ ਦਸਤੇ, ਜੋ ਧਰਮ ਯੁਧ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ, ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾਉਣ ਹਿਤ ਤਿਆਰ ਹੋ ਆਏ ਸਨ, ਅਗੇ ਵਧੇ। ਅੱਖ ਦੇ ਪਲਕਾਰੇ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਉਲਝ ਗਈਆਂ। ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਸੁੰਮਾਂ ਨਾਲ ਉਭਰੀ ਧੂੜ ਨੇ ਰਾਤ ਪਾ ਦਿਤੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਲੋਹੇ ਤੇ ਲੋਹਾ ਵੱਜਣ ਨਾਲ ਉਠੇ ਹੋਏ ਚੰਗਿਆੜੇ, ਤਾਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਚਮਕਦੇ ਦਿਸ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਾਲੀ ਰਾਤ ਵਿਚ ਜੁਗਨੂੰ ਟਿਮਟਿਮਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੂਰੇ ਮਾਰੋ ਮਾਰ ਪੁਕਾਰਦੇ ਸਨ। ਗਾਨੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਆਇਆਂ ਵਰਿਆਮਾਂ ਨੇ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹਕੇ ਤੇਗਾਂ ਵਾਹੀਆਂ। ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

"ਸਰੋਹੀ ਚਲੀ ਬਾਢ ਵਾਰੀ ਹਲੱਬੀ,
ਖਿਚੇ ਮਿਆਨ ਤੇਗੇ ਫ਼ੌਲਾਦੀ ਜੁਲੱਬੀ।
ਸੁਖੰਡੇ ਦੁਧਾਰੇ ਪ੍ਰਜੰਡੇ ਚਮੱਕੇ,
ਚਲੀ ਸੈਫ ਸਾਫ਼ਨ ਕਟੇਂਦੀ ਦਮੱਕੇ।
ਲਗੇ ਖੱਗ ਪੈ ਖੱਗ ਟੂਟੇ ਛਨੰਕੇ,
ਘਰੇ ਮੇ ਸੰਜੋਏ ਇਕ ਤਾਂ ਸੋਂਣਨਕੇ।
ਚਲੇ ਸੇਲ ਮੇਲੇ ਭਈ ਰੇਲ ਪੇਲੇ,
ਮਨੋ ਰੰਗ ਲੈ ਲੈ ਮਿਲੇ ਫਾਗ ਖੇਲੇ।"

(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਰਾਸ ੬, ਅੰ: ੧੩)

ਭਾਰੀ ਵਾਢ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹਲੱਬ ਦੀ ਸਰੋਹੀ ਚੱਲੀ। ਮਿਆਨ ਤੋਂ ਫ਼ੌਲਾਦੀ ਜਲੱਬੀ ਖਿੱਚੀ ਗਈ। ਦੋਧਾਰੇ ਖੰਡੇ ਤੇਜ਼ ਚਮਕੇ। ਕਟਨਹਾਰੀ ਸੈਫ ਸਫ਼ਾ ਹੋ ਕੇ ਚਮਕਣ ਲੱਗੀ। ਤਲਵਾਰ ਤੇ ਤਲਵਾਰ ਪਈ ਟੁਟੀ ਤੇ ਛਣਕੀ। ਕਈਆਂ ਦੇ ਗਲੇ ਵਿਚ ਸੰਜੋਅ ਝਨਕਾਰ ਪਾਉਣ ਲੱਗੀ। ਨੇਜ਼ੇ ਓਧਰੋਂ ਚਲੇ ਤੇ ਧੱਮਕ ਧੱਕੇ ਹੋਣ ਲਗੇ। ਸੂਰਮੇ

ਖ਼ੂਨ ਨਾਲ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਐਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਲੀ ਦੇ ਖਿਡਾਰੀ ਰੰਗ ਖੇਡਦੇ ਹੋਣ ।

ਕੁਝ ਚਿਰ ਤਾਂ ਡੱਟ ਕੇ ਲੜਾਈ ਹੋਈ, ਪਰ ਫਿਰ ਸ਼ਾਹੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦੇ ਪੈਰ ਖਿਸਕਣ ਲੱਗੇ । ਅਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਵੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ । ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਅਨਿਆਈ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਪਰਜਾ ਦੀ ਲੁਟ ਵਿਚੋਂ ਹਿੱਸੇ ਆਉਂਦੀ ਤਨਖ਼ਾਹ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਨੌਕਰ ਲੜ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾ ਜੀਵਨ ਮਨੋਰਥ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੀਰ ਰਸ ਮੱਤੇ ਜੋਧੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਮਝੈਲਾਂ ਦੀ ਸੀ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਰਮਤਾਈ ਜਗਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ।

ਸ਼ੱਮਸ ਖਾਂ ਮੋਹਰੀ ਦਸਤੇ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਦੌੜਨ ਹੀ ਲੱਗਾ ਸੀ ਕਿ ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਨੇ ਅਨਵਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਘਲ ਦਿਤਾ । ਅਨਵਰ ਖਾਂ ਨੇ ਸ਼ੱਮਸ ਖਾਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਿਆ, "ਵੇਖੀਂ, ਮੁਗ਼ਲ ਪਠਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਲਾਜ ਨਾ ਲਗਾਈਂ । ਜ਼ਰਾ ਸੋਚ, ਤੂੰ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਹੈਂ । ਦਿਲ ਧਰ, ਭਜਿਆਂ ਵੀ ਜਾਨ ਨਹੀਂ ਬਚਣੀ। ਜੇ ਬਚ ਵੀ ਗਈ, ਤਾਂ ਅਗੇ ਜਹੰਨਮ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਨਾ ਪਵੇਗਾ।"

ਸ਼ੱਮਸ ਖਾਂ, ਅਨਵਰ ਖਾਂ ਦੇ ਲਲਕਾਰਨ ਤੇ ਫਿਰ ਟੁੱਟ ਕੇ ਪਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਇਸ ਤੁੰਦ ਹਮਲੇ ਕਾਰਨ ਕੁਝ ਘਬਰਾਹਟ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ । ਭਾਈ ਭਾਨਾ ਜੀ ਆਪਣੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨੂੰ ਅਗੇ ਵਧੇ ਅਤੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦੁਗਾੜੇ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ । ਸ਼ੱਮਸ ਖਾਂ ਦੇ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਵੱਜੀ । ਉਹ ਪੈਦਲ ਹੋਇਆ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਭਾਈ ਭਾਨਾ ਜੀ ਨੇ (ਧਰਮ ਯੁਧ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ) ਵੀ ਆਪਣੇ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਛਾਲ ਮਾਰ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ੱਮਸ ਖਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਦੋ ਹੱਥ ਕਰਨ ਲਈ ਵੰਗਾਰਿਆ, "ਹੁਣ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਭੱਜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿਆਂਗਾ।"

"ਤਕੜਾ ਹੋ, ਵਾਰ ਆਇਆ ਈ !" ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ ਸ਼ੱਮਸ ਖਾਂ ਨੇ ਪੱਬਾਂ ਪਰਨੇ ਹੋ ਭਾਈ ਭਾਨਾ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਤਲਵਾਰ ਮਾਰੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਾਰ ਢਾਲ ਤੇ ਲੈ ਲਿਆ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਹੱਥੇ ਹੀ ਸ਼ੱਮਸ ਖਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਵੇਲ ਤੋਂ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਕੱਦੂ ਵਾਂਗ ਉੜਾ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਸੁਟ ਦਿਤਾ। ਤੁਰਕ ਫ਼ੌਜ ਆਪਣੇ ਕਮਾਂਡਰ ਦੇ ਡਿਗਦਿਆਂ ਸਾਰ ਹੀ ਚਾਰੇ ਪਾਸਿਓਂ ਭਾਨਾ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਆਈ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਲ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ। ਉਹ ਚੌਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਵਾਰ ਆ ਰਹੇ ਸਨ । ਓੜਕ ਦੋ ਗੋਲੀਆਂ

ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਗਈਆਂ, ਸਤਿਨਾਮ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਉਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਰਣਭੂਮੀ ਵਿਚ ਬੀਰ ਸੇਜਾ ਤੇ ਸੌਂ ਗਏ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਕਰਮ ਖੰਡ ਵਿਚ ਪੁਜ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਦੀ ਪਾਤਰ ਬਣੀ।

ਹੁਣ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਕੰਮ ਆ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਨੇ ਸ਼ੱਮਸ ਖਾਂ ਨੂੰ ਡਿਗਦਿਆਂ ਦੇਖ ਸੱਯਦ ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਨੂੰ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸਵਾਰ ਦੇ ਅਗੇ ਵਧਾਇਆ। ਇਧਰੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਭਾਈ ਸੰਘਾ ਜੀ ਨੇ ਸੰਭਾਲ ਲਈ। ਫਿਰ ਘਮਸਾਣ ਦਾ ਜੰਗ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਭਾਈ ਤੋਤਾ, ਨਿਹਾਲੂ, ਤਿਲੋਕਾ, ਅਨੰਤਾ ਤੇ ਨਿਹਾਲਾ ਵਧ ਵਧ ਕੇ ਲੜੇ। ਸੂਰਿਆਂ ਨੇ ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ ਦੇ ਆਹੂ ਲਾਹ ਸੁਟੇ। ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਨੇ ਵੀ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਾ ਛਡੀ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਉਸ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵੀ ਡੱਟ ਕੇ ਲੜਦੀ ਰਹੀ। ਆਖ਼ਰ ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਤੇ ਭਾਈ ਸੰਘਾ ਜੀ ਤੇ ਦੁਗਾੜਾ ਚਲਾਇਆ, ਜਿਸ ਦੀ ਇਕ ਗੋਲੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਗਈ ਤੇ ਇਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘਾਇਲ ਕਰ ਗਈ। ਦੁਸ਼ਮਨ ਨੇ ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿ ਭਾਈ ਸੰਘਾ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ ਨਹੀਂ ਹੋਏ, ਇਕ ਫਾਇਰ ਹੋਰ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਗੋਲੀ ਲਾਂਭ ਚਲੀ ਗਈ। ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸੰਘਾ ਜੀ ਵੀ ਸੰਭਲੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਘਾਇਲ ਪਿਆਂ ਹੀ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਤੀਰ ਚਲਾਇਆ, ਜੋ ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਤਾਂ ਡਿਗ ਪਿਆ, ਪਰ ਸੈਨਾ ਅਗਾਂਹ ਵਧ ਟੁਟ ਕੇ ਪੈ ਗਈ। ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁੱਥਮ-ਗੁੱਥਾ ਹੋ ਗਏ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਕਈ ਸੂਰਮੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਨਥੋ ਪਾਈ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਏ।

ਹੁਣ ਭਾਈ ਸੰਘਾ ਜੀ ਵੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੌਂਪੀ। ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਆਪਣਾ ਦਸਤਾ ਲੈ ਤੁਰਕ ਫ਼ੌਜ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿਆ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਜ਼ ਤਿਲੀਅਰ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਖ਼ੁਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੀ ਰਣਛੇਤ੍ਰ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬਾਣਾਂ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਨ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਤਰਥੱਲੀ ਪਾ ਦਿੱਤੀ।

ਜਦ ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਖ਼ੁਦ ਰਣ ਵਿਚ ਆਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਮਾਮ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਿਆਂ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਅੱਲਾ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਸਮਾਂ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਡੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਹੁਣ ਬੱਚ ਕੇ ਨਾ ਜਾਵੇ। ਜਿਹੜਾ

ਵੀ ਸੂਰਮਾ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕਰੇਗਾ, ਭਾਰੀ ਇਨਾਮ ਤੇ ਇੱਜ਼ਤ ਪਾਵੇਗਾ।"

ਤੁਰਕ ਸੈਨਾ ਇਹ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਚੌਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਟੁਟ ਕੇ ਪੈ ਗਈ। ਤਲਵਾਰਾਂ ਵਗੀਆਂ ਅਤੇ ਤੀਰਾਂ ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਭਾਦੋਂ ਦੀ ਝੜੀ ਵਾਂਗ ਪੈਣ ਲੱਗੀ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਬਾਣ ਵੀ ਨਾਗਾਂ ਵਾਂਗ ਫੁੰਕਾਰੇ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਸੁਆਉਣ ਲੱਗੇ। ਭਾਰਾ ਘਮਸਾਨ ਦਾ ਰਣ ਪਿਆ। ਲਿਖਿਆ ਹੈ :—

ਗਿਣੇ ਕੌਣ, ਕਹਾਂ ਲਗ ਗੁਰੂ ਕੇ ਹਜ਼ਾਰ ਸੂਰ,
ਪੂਰਨ ਗਰੂਰ ਕਰ ਤੁਰਕਨ ਪਰ ਹਾਰਤੇ।
ਤਰਾਸ ਬਿਨਾ ਸ਼ੇਰ ਜੈਸੇ ਬਿਚਰੇ ਮਲੇਛ ਬੀਚ,
ਤੋਮਰ ਭ੍ਰਮਾਵੇ ਤੇ ਤੁਫੰਗ ਕਿਸੇ ਮਾਰਤੇ।
ਕੋਊ ਚਾਂਪ ਐਂਚ ਐਂਚ ਛੋਰ ਸਰ ਮਾਰੇ ਅਰਿ,
ਤੁਰਕ ਹਜ਼ਾਰ ਗਿਰੇ ਰਿਦੇ ਰਿਸ ਧਾਰਤੇ।
ਰਿਦੇ ਪੈ ਸਹਾਰਤੇ ਪੁਕਾਰ ਲਲਕਾਰਤੇ,
ਵੰਗਾਰਤੇ ਨ ਹਾਰਤੇ ਸੋ ਮਾਰ ਮਾਰ ਡਾਰਤੇ।

ਭਾਈ ਜੈਤੇ ਅਤੇ ਤਖ਼ਤੇ ਨੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਚੌਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਵਧਦਾ ਦੇਖ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੋਲ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਹੁਣ ਕੀ ਬਣੇਗਾ ?" ਸਾਹਿਬਾਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ। ਗੁਰੂ ਰਾਖਾ ਹੈ। ਭਲੀ ਹੋਵੇਗੀ।"

ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ, ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਭਾਈ ਸੰਘੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਜਤੀ ਮੱਲ ਰੋਹ ਖਾ ਅੱਗੇ ਵਧੇ। ਭਾਈ ਨੰਦਾ, ਪਿਰਾਗਾ, ਭੀਮਾ ਅਤੇ ਭੀਖਣ ਵੀ ਘੋੜੇ ਦੁੜਾ, ਦੁਸ਼ਮਨ ਦੀ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਜਾ ਘੁਸੇ। ਅਜਿਹਾ ਘਮਸਾਨ ਪਿਆ ਕਿ ਆਪਣਾ ਪਰਾਇਆ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਿਸੇ ਨਾ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਹਾਦਰ ਸੂਰਮੇ ਅਮੀਰਾ, ਜੈਤਾ, ਤੋਤਾ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾਸ, ਗੋਪਾਲਾ, ਨਿਹਾਲਾ, ਤਖ਼ਤੂ, ਮਹਿਤਾ, ਦਿਆਲਾ, ਪਿਆਰਾ, ਤਲੋਕਾ ਅਤੇ ਬਾਬਕ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾਣ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਧਾਰ ਰਣ ਵਿਚ ਆਣ ਜੁਟੇ। ਉਸ ਤਰਫ਼ੋਂ ਵੀ ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਦੇ ਬਹਾਦਰ ਸੂਰਮੇ ਅਲੀਬੇਗ, ਬਹਾਦਰ ਖਾਂ, ਦੀਦਾਰ ਅਲੀ, ਇਸਮਾਇਲ ਖਾਂ, ਮਿਹਰ ਅਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੂਰਮੇ ਸਨ, ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆਣ ਡਟੇ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਦੀ ਕਟਾ-ਵੱਢੀ ਬਾਅਦ, ਬਹਾਦਰ ਖਾਂ

ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦਸਤੇ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਸੁਲਾਂਦੇ ਹੋਏ ਭਾਈ ਤੋਤਾ, ਤਲੋਕਾ, ਅਨੰਤਾ ਤੇ ਨਿਹਾਲਾ ਵੀ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾ ਗਏ। ਹੁਣ ਲੜਾਈ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੇ ਖ਼ਾਹਵਾਨ ਦੋ-ਟੁਕ ਮਾਮਲਾ ਕਰਨ ਹਿਤ ਵਧੇਰੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਨ ਤੇ ਧਾ ਪਏ। ਦੁਸ਼ਮਨ ਸੈਨਾ ਦੇ ਪੈਰ ਕੁਝ ਹੱਲ ਪਏ। ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚੋਣਵੇਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਗਾਜ਼ੀਓ, ਹੁਣ ਨਿਮਕ-ਹਲਾਲੀ ਦਾ ਮੌਕਾ ਹੈ। ਤੁਸਾਂ ਉਮਰ ਭਰ ਨਿਮਕ ਖਾਧਾ ਹੈ, ਤਲਬਾਂ ਪਾਈਆਂ ਤੇ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣੀਆਂ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਹੋ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਅਖਵਾਂਦੇ ਹੋ। ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਫ਼ਕੀਰ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਧਾੜ ਜੱਟਾਂ ਬੂਟਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਹਿੰਮਤ ਕਰੋ ਤਾਂ ਦਮਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।"

ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਦੇ ਇਸ ਵੰਗਾਰਨ ਤੇ ਕਰੀਮ ਬੇਗ, ਰਹੀਮ ਬੇਗ, ਅਲੀ ਬੇਗ, ਜੰਗ ਬੇਗ, ਸਲਾਮਤ ਖਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੂਰਮੇ ਜੋਸ਼ ਖਾ ਅਗਾਂਹ ਵਧੇ, ਪਰ ਅਗੋਂ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਅਤੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉਹ ਤੇਗਾਂ ਵਾਹੀਆਂ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਨ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਤਾਬ ਨਾ ਲਿਆ ਸਕਿਆ। ਓੜਕ ਰਾਤ ਪੈ ਗਈ ਅਤੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪਈਆਂ।

ਜਦ ਰਾਤ ਦੇ ਅੰਨੇਰੇ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਤੇ ਜਾ ਟਿਕੇ, ਤਾਂ ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤੰਬੂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਿਕਸਤ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ, ਪਰ ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰ ਉਖੜ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਸੋ ਉਸ ਨੇ ਸਾਥੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਪੁਛਿਆ, "ਹੁਣ ਕੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?" ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇਹੀ ਮਸ਼ਵਰਾ ਦਿਤਾ, "ਜੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਜ਼ੀਨਾਮਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਭਾਵੇਂ ਨਾਮ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਸਾਡੀ ਈਨ ਮੰਨ ਲਏ ਤਾਂ ਰਹਿ ਆਏ।" ਇਹੋ ਹੀ ਆਖ਼ਰੀ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਇਕ ਕਾਸਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇ ਕੇ ਭੇਜਿਆ, "ਗੁਰੂ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਫ਼ਕੀਰ ਹੋ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੜਾਈ ਨਹੀਂ ਬਣ ਆਈ। ਫ਼ਕੀਰ ਸਦਾ ਹੀ ਅਮਨ ਪਸੰਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਤੁਸਾਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਮੱਲਾਂ ਮੱਲਣੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਲੜਾਈਆਂ ਕਰੋ। ਫਿਰ ਵੀ ਵਿਚਾਰੋ ਕਿ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨਾਲ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ

ਬੇਅੰਤ ਸਾਮਾਨ, ਲਸ਼ਕਰ, ਕਿਲ੍ਹੇ ਅਤੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਹਨ । ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਤੇ ਜਿਸ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਚਲਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੁਲ ਰਾਜੇ, ਮਹਾਰਾਜੇ, ਨਵਾਬ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਸਿਰ ਝੁਕਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਗਾੜਿਆਂ ਕੀ ਫਲ ਮਿਲੇਗਾ । ਭੱਜਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕਿਧਰੇ ਥਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੱਭਣੀ । ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਆਕੀਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪਨਾਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ । ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਤੇ ਬਹੁ, ਪੀਰ ਮੁਰੀਦੀ ਚਲਾਓ ਤੇ ਰੱਬ ਰੱਬ ਕਰੋ । ਪਿਛਲੀ ਤੇ ਪਛਤਾਓ ਤੇ ਅਗਾਹਾਂ ਲਈ ਬੱਚ ਕੇ ਚਲੋ । ਮੈਂ ਵਾਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪਿਛਲੀ ਹੋਈ, ਹਕੂਮਤ ਕੋਲੋਂ ਮੁਆਫ਼ ਕਰਾ ਦਿਆਂਗਾ ।"

ਜਦ ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਦਾ ਕਾਸਦ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਲੈ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੋਲ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਅਗੋਂ ਇਹ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ, "ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦੇਣਾ, ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਫ਼ਕੀਰ ਹਾਂ । ਅਸਾਂ ਮੱਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਾਰਨੀ, ਮੁਲਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮੱਲਣਾ, ਪਰ ਅਸਾਂ ਅਨਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚਲਣ ਦੇਣਾ, ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਤੇ ਧੱਕਾ ਨਹੀਂ ਚਲਣ ਦੇਣਾ, ਮਾਸੂਮਾਂ ਤੇ ਜਬਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਣਾ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਖ਼ੌਫ਼ ਭੁਲਾ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਹਕੂਮਤ ਜ਼ੋਰ, ਜਬਰ ਅਤੇ ਬਲ ਤੇ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਅਸਾਂ ਨਹੀਂ ਚੱਲਣ ਦੇਣੀ। ਪਾਪ ਰਾਜ ਖ਼ਤਮ ਕਰਕੇ ਛਡਾਂਗੇ । ਬਾਕੀ ਰਿਹਾ ਭਾਰੀ ਲਸ਼ਕਰਾਂ ਦਾ ਮਾਣ ਤੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨਿਆਂ ਦਾ ਤਾਣ, ਸਾਨੂੰ ਜਿਸ ਤੋਂ ਭਾਰੀ ਮਦਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ ਮਾਲਕ ਦੀ ਮਿਹਰ, ਜਿਸ ਦੇ ਇਕ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਕਈ ਸਲਤਨਤਾਂ ਕਾਇਮ ਹੁੰਦੀਆਂ ਤੇ ਉਜੜਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਭਾਇਆ। ਉਹ ਸੱਚਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ ਤੇ ਧਰਮੀਆਂ ਦਾ ਰਾਖਾ ਹੈ, ਤੁਸਾਂ ਕਲ ਰਣ ਵਿਚ ਹੱਥ ਵੇਖ ਹੀ ਲਏ ਸਨ, ਜੇ ਫਿਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਓਗੇ, ਤਾਂ ਦੇਖੋਗੇ ।" ਜਦ ਕਾਸਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜਵਾਬ ਲੈ ਕੇ ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਕੋਲ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਸੁਨੇਹਾ ਸੁਣ ਕੇ ਜਲ ਬਲ ਉਠਿਆ ਅਤੇ ਚੂੰਕਿ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਨੂੰ ਬਹਾਦਰ ਖਾਂ ਸੂਰੀ, ਕਲੰਦਰ ਖਾਂ ਦੁਰਾਨੀ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਸਰਦਾਰ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਨਵੀਂ ਕੁਮਕ ਲੈ ਆ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ। ਸੋ ਉਸ ਨੇ ਫ਼ੈਸਲਾ-ਕੁਨ ਲੜਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਹੀ ਨਗਾਰਿਆਂ ਤੇ ਚੋਟਾਂ ਪੈ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਉਧਰੋ ਉਧਰੀ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਈ ਨਿਕਲ ਖੜੋਤੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ

ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਕਮਾਨ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪੀ ਗਈ। ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੇ ਅਗੇ ਵਧ ਕੇ ਵਾਰ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਭਾਰੀ ਜਵਾਨ ਤੇ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਬਲੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਮਾਨ ਵੀ ਬੜਾ ਸੀ, ਪਰ ਕਸੂਰੀ ਪਠਾਨਾਂ ਦੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਵਾਛੜ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਕਦਮ ਉਖੇੜ ਦਿਤੇ ਤੇ ਜੇ ਹੋਰ ਏਦਾਂ ਹੀ ਲੰਘਦੀ, ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਰਣ ਛੱਡ ਭੱਜ ਉਠਦਾ, ਪਰ ਇਨੇ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਖ਼ੁਦ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਵਾਛੜ ਤੇ ਖੰਡੇ ਦੀ ਵਾਹ ਨੇ ਲੜਾਈ ਦਾ ਰੰਗ ਹੀ ਫੇਰ ਦਿਤਾ। ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੂੰ ਵਧਦਾ ਵੇਖ, ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਮੌਕਾ ਜੇ, ਗੁਰੂ ਜਾਣ ਨਾ ਪਾਏ। ਤੁਰਕਾਨੀ ਲਸ਼ਕਰ ਚੌਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਗਿਰਦ ਘੇਰਾ ਮਾਰਨ ਨੂੰ ਵਧਿਆ। ਇਧਰੋਂ ਵੀ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ, ਜੀਤ ਮੱਲ ਅਤੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਕਾਇਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਵੈਰੀ ਤੇ ਧਾ ਪਏ। ਸੁਲਤਾਨ ਬੇਗ ਦੀ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਹੋਈ। ਮੁਗ਼ਲ ਨੇ ਤਾਣ ਕੇ ਨੇਜ਼ਾ ਮਾਰਿਆ, ਪਰ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਘੋੜਾ ਫੇਰ ਕੇ ਦਾਅ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਮਿਰਜ਼ਾ ਤੇ ਵਾਰ ਕਰਨ ਹੀ ਲਗਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਠ ਦੌੜਿਆ। ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਵੰਗਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ।" ਸੁਲਤਾਨ ਬੇਗ ਮੁੜਦਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਉਲਾਰ ਕੇ ਚੰਡੀ ਵਾਹ ਦਿਤੀ। ਮੁਗ਼ਲ ਨੇ ਵਾਰ ਢਾਲ ਤੇ ਰੋਕ ਲਿਆ ਤੇ ਪਿਛਾਂਹ ਹਟਿਆ। ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਅਣਿਆਲਾ ਤੀਰ ਛਡ ਦਿਤਾ, ਜੋ ਸੁਲਤਾਨ ਬੇਗ ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਗਿਆ ਤੇ ਮੁਗ਼ਲ ਸੂਰਮਾ ਮਸਤ ਸ਼ਰਾਬੀ ਵਾਂਗ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਆ ਪਿਆ। ਉਧਰੋਂ ਇਨੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੇ ਦੀਦਾਰ ਅਲੀ, ਜੋ ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਦਾ ਖ਼ਾਸ ਮੁਸਾਹਿਬ ਸੀ, ਪਾਰ ਬੁਲਾ ਦਿਤਾ। ਹੁਣ ਲੜਾਈ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰਾਂ ਤੇ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਖਟਾਖਟ ਤੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲਲਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮੈਦਾਨ ਗੂੰਜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਆਪਣੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਰੋਹ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਅਗੇ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਬਿਫਰੇ ਹੋਏ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਸਫਾਂ ਚੀਰਦਾ ਤੇ ਆਹੂ ਲਾਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਅਗਾਹਾਂ ਵਧਿਆ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, "ਲਸ਼ਕਰ ਨੂੰ ਲੜਾਉਣ ਤੇ ਬਗਾਨੇ ਪੁੱਤਰ ਮਰਵਾਉਣ

ਦਾ ਕੀ ਫ਼ਾਇਦਾ ਹੈ । ਆ, ਤੂੰ ਤੇ ਮੈਂ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਈਏ।"

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਜੀ ਸਦਕੇ! ਇਸ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਹੋਰ ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ।" ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਦੀ ਜੁੱਟਣ ਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਫ਼ੌਜਾਂ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਰੁਕ ਗਈਆਂ । ਪਹਿਲੇ ਵਾਰ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਤੀਰ ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਦੇ ਘੋੜੇ ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿਚੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਘੋੜਾ ਡਿਗ ਪਿਆ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਛਾਲ ਮਾਰ ਦਿਤੀ । ਜਦ ਦੋਵੇਂ ਜਣੇ ਪੈਦਲ ਆਮ੍ਹੋ ਸਾਹਮਣੇ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਬੋਲਿਆ, "ਮੈਂ ਤਲਵਾਰ ਢਾਲ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਰਾਂਗਾ। ਜੇ ਸੂਰਮੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਤੀਰ ਕਮਾਨ ਰੱਖ ਦਿਓ ।"

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਏਦਾਂ ਹੀ ਸਹੀ । ਕਰ ਲੈ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਰ" ਪਠਾਣ ਨੇ ਰੋਹ ਵਿਚ ਆਣ ਕੇ ਤਲਵਾਰ ਮਾਰੀ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪੈਂਤੜਾ ਬਦਲ ਕੇ ਬਚਾਅ ਲਿਆ ਤੇ ਬੋਲੇ "ਇਕ ਹੋਰ" । ਪਠਾਣ ਨੇ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਫਿਰ ਤਲਵਾਰ ਮਾਰੀ, ਪਰ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਢਾਲ ਤੇ ਰੋਕ ਲਈ। ਤਦ ਮਹਾਰਾਜ ਬੋਲੇ, "ਹੁਣ ਮੇਰੀ ਵਾਰੀ ਹੈ, ਦੋ ਵਾਰ ਹੋ ਚੁਕੇ!"

ਮੁਖ਼ਲਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਠੀਕ, ਆਓ ।"

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਵਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣਾ ਭਾਰੀ *ਖੰਡਾ ਅਜਿਹੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਮਾਰਿਆ, ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਢਾਲ ਨੂੰ ਚੀਰ, ਸਿਰ ਦੇ ਵਿਚ ਦੀ ਲੰਘ, ਧੜ ਨੂੰ ਦੋ ਫਾੜ ਕਰ ਗਿਆ।

ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਦਾ ਡਿਗਣਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਤੁਰਕ ਦਲ ਵਿਚ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ, ਦੌੜੇ ਜਾਂਦੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਪਿਛੇ ਭੱਜ ਉੱਠੀ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਕ ਦਮ ਆਪਣੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, "ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਸਿਪਾਹ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਮੋੜ ਲਓ । ਅਸਾਂ ਭੱਜਿਆਂ ਦੇ ਮਗਰ ਨਹੀਂ ਪੈਣਾ । ਅਸੀਂ ਧਰਮ ਯੁਧ ਕਰਨੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਬੇਹਥਿਆਰ, ਡਿਗੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਤੇ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਭੱਜੇ ਜਾਂਦੇ ਲਸ਼ਕਰਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛੋਂ ਮਿਲ ਕੇ ਨਹੀਂ ਮਾਰਨਾ, ਦੁਸ਼ਮਨ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾਉਣਾ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਵਿਘਨਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਤੇ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਪਹਿਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ।"

---

*ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਇਹ ਭਾਰਾ ਖੰਡਾ ਅਜੇ ਤਕ ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਜਵਾਨ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਹੱਥ ਨਾਲ ਚੁਕਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ।

ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ

ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਦੇ ਬੀਰ ਕਿਰਿਆ ਕਰ ਜੰਨਤ ਸਿਧਾਰ ਜਾਣ ਤੇ ਜਾਂ ਮੁਗ਼ਲ ਦਲ ਭੱਜ ਉਠਿਆ, ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਲਸ਼ਕਰ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਓਧਰੋਂ ਵੇਹਲੇ ਹੋ ਰਣ ਵਿਚ ਜੂਝੇ ਹੋਏ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ ਤੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਕਰਨ ਲਗੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਹਿਲੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੀ ਤਰਫ਼ ਗਏ, ਜਿਥੇ ਕਿ ਪੰਝੀ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਬੈਠ, ਦੁਸ਼ਮਨ ਦੇ ਭਾਰੀ ਲਸ਼ਕਰ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਕ ਇਕ ਸੂਰਮਾ ਆਖ਼ਰੀ ਸੁਆਸ ਤਕ ਬੀਰ ਕਿਰਿਆ ਕਰ ਕਰ ਰਣ ਜੂਝਿਆ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਮਹਾਂ-ਬਲੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਅਤੇ ਗੁਪਾਲਾ ਭਾਰੀ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋਏ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਆਖ਼ਰੀ ਸੁਆਸ ਲੈ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਤੇ ਹਾਰਦਿਕ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੋਦ ਵਿਚ ਲਿਆ ਅਤੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਤੁਸਾਂ ਧਰਮ ਯੁਧ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਹਿਤ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਕੁਰਬਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹਾਂ। ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਵਸਤੂ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੇ ਸਕਾਂ ਤੇ ਦੇਣੋ ਸੰਕੋਚ ਕਰਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਮੰਗੋ, ਕੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ?"

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਇਹ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਮੋਹਨ ਬੋਲਿਆ, 'ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼, ਤੇਰੇ ਬਖ਼ਸ਼ੇ ਹੋਏ ਹੀ ਧਨ ਧਾਮ ਤੇ ਦੇਹ ਪ੍ਰਾਣ ਸਨ, ਜੋ ਤੇਰੇ ਲੇਖੇ ਲਗੇ ਤੇ ਸਫਲ ਹੋਏ, ਤੇਰੇ ਦਾਸਾਂ ਨੂੰ ਤੇਰੀਆਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਰ ਕੁਝ ਮੰਗਣ ਗੋਚਰਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਸੁਭਾਗੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪ੍ਰਾਣ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਾਣ-ਪਤੀ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਹਾਂ। ਹਾਂ, ਇਹ ਚਾਹ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ 'ਪ੍ਰਾਨ ਅੰਤ ਜਬ ਹੋਏ ਹਮਾਰੇ, ਤਬ ਸਤਿਗੁਰ ਨਿਜ ਨਿਕਟ ਨਿਹਾਰੇ।' ਦੀਨ ਬੰਧੂ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਤੇਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਜਾਣਾ ਹੀ ਸਾਡੀ ਅੰਤ ਖ਼ਾਹਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰਨ

ਕਰੋ । ਇਹੀ ਉਹ ਪੰਧ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਯੋਗੀਸ਼ਵਰ ਲੋੜ ਲੋੜ ਕੇ ਲੰਮੀਆਂ ਉਮਰਾਂ ਤਪ ਵਿਚ ਗਾਲ ਗਏ ।" ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ "ਧੰਨ ਸਿੱਖੀ!" ਆਖਿਆ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਹੀਦ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਏ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਹੀ ਸਚਖੰਡ ਗਮਨ ਕਰ ਗਏ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਥੇ ਹੀ ਅੰਗੀਠਾ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵੀ ਇਧਰੋਂ ਉਧਰੋਂ ਇਕੱਠੇ ਕਰ, ਲਕੜੀਆਂ ਚਿਣਾ, ਸਸਕਾਰ ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਇਹ ਸ਼ਹੀਦ ਪੂਰਨ ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਹਨ।"

ਇਸ ਦੇ ਬਾਅਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਰਣਛੇਤ੍ਰ ਵਿਚ ਫਿਰ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਗ੍ਹਾ ਜਗ੍ਹਾ ਅੰਗੀਠੇ ਬਣਵਾ, ਸਸਕਾਰ ਕਰਵਾਏ । ਇਹ ਲੜਾਈ ਭਾਵੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਤਾਂ ਲਾਹੌਰ ਵਲੋਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਆਉਣ ਕਰ ਕੇ ਪਿਪਲੀ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਹੋਈ ਸੀ, ਪਰ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਲ ਘੇਰਾ ਪਾਉਣ ਕਰਕੇ ਅਸਲੀ ਰਣ ਗਿਲਵਾਲੀ, ਚੱਬੇ ਤੇ ਚਾਟੀਵਿੰਡ ਆਦਿ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਉਰਲੀਆਂ ਜੂਹਾਂ ਵਿਚ ਪਿਆ ਸੀ । ਚੁਨਾਂਚਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪਹਿਲੇ ਧਰਮਯੁਧ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਵਿਚ ਸੰਗਰਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ, ਜਿਥੇ ਕਿ ਹੁਣ ਸਾਲ ਬਸਾਲ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ।

ਮਾਣਕ ਚੌਕ ਝਬਾਲ

ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਯੁਧ ਦੇ ਆਰੰਭ ਸਮੇਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਭਾਈ ਭਾਗੂ, ਸੰਘੇ ਪ੍ਰੋਹਤ, ਭਾਈ ਬਾਬਕ ਰਬਾਬੀ ਅਤੇ ਜਮਾਲ ਖਾਂ ਰਾਜਪੂਤ ਦੇ ਨਾਲ ਝਬਾਲ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸ਼ਾਹੀ ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਝੜਪਾਂ ਲੈਣੀਆਂ ਹੀ ਪਈਆਂ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਸੁਖ ਸਾਂਦ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਨ ਦਲ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਾ, ਝਬਾਲ ਲੈ ਹੀ ਪੁਜੇ। ਝਬਾਲ ਸਿਦਕੀ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਦੀ ਵਸਤੀ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਹੀ ਭਾਈ ਲੰਗਾਹ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਜ਼ੂਰੀਏ ਸਿੱਖ ਸਨ। ਪਰਿਵਾਰ ਤਾਂ ਇਥੇ ਪੁੱਜ ਹੀ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵੀ ਯੁਧ ਫ਼ਤਹ ਕਰ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸਸਕਾਰ ਤੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਝਬਾਲ ਪੁਜ ਗਏ ਅਤੇ ਇਥੇ ਹੀ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਦਾ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਭਾਈ ਧਰਮੇ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਸਾਧੂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਸ਼ੁਭ ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਵਿਚ ਝਬਾਲ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ "ਮਾਣਕ ਚੌਕ ਸਾਹਿਬ" ਕਾਇਮ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਜਦ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਝਬਾਲ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸਨ, ਕਿਸੇ ਝਬਾਲ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਛੁਟੀ ਆਏ ਹੋਏ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫ਼ੌਜੀ ਕਰਮਚਾਰੀ ਨੂੰ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਆਇਆ ਕਿ "ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਤੇ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਜੇ ਮੈਂ ਵਿੱਸਰਭੋਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਕੇ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿਆਂ ਤਾਂ ਭਾਰੀ ਇਨਾਮ ਪਾਵਾਂਗਾ।" ਉਹ ਇਸ ਖੋਟੇ ਮਨਸੂਬੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਬੰਦੂਕ ਭਰ ਮਾਣਕ ਚੌਕ ਸਾਹਿਬ ਵਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਦੇਵਨੇਤ ਨਾਲ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਹੀ ਬੰਦੂਕ ਦੀ ਨਾਲੀ ਫਟ ਗਈ ਤੇ ਮਾਰਨ ਚਲਿਆ ਆਪ ਹੀ ਰਾਹ ਵਿਚ ਮਰ ਗਿਆ।

ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਗਮਨ

ਝਬਾਲ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਬੀਬੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤੋਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਲੇ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਜਾ ਕੀਤੇ । ਇਥੇ ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸੀ, ਅਤੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਖ਼ੂਬ ਰੌਣਕ ਮੇਲੇ ਰਹੇ । ਸੰਗਤਾਂ ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਹਿਤ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋਣ ਲੱਗੀਆਂ ਅਤੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸਨਧ-ਬੱਧ ਬੀਰ ਆਸਣ ਲਗਾ ਬੈਠਿਆਂ ਦੇਖ, ਬੜੀਆਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਮਾਲਵੇ, ਦੁਆਬੇ ਅਤੇ ਮਾਝੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਘਰ ਘਰ ਸੰਗਰਾਣੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਯੁਧ ਅਤੇ ਜਿੱਤ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ । ਭਾਵੇਂ ਮਾਝੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਬਾਹਲੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸੂਰਮੇ ਇਸ ਜੰਗ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ, ਪਰ ਮਲਵਈ ਮਹਾਂ-ਬਲੀਆਂ ਅਤੇ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਦਲੇਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ । ਸਮੁਚੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੀ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਹੋ ਉਠੀ। ਦੀਨ ਦੁਖੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਉਤਸ਼ਾਹ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਦੀ ਦਬਾਈ ਹੋਈ ਜਨਤਾ ਜੋਸ਼-ਪੂਰਤ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪੁੱਜਣ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਭਾਰੀ ਇਕੱਠ ਹੋਏ ਤੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਢੇਰ ਚੜ੍ਹਤ ਆਉਣ ਲੱਗੀ ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਦੀ ਭਾਰੀ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰੇ ਸਮਾਗਮ ਦਾ ਅਸਰ ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਅੰਸ ਤੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੋਇਆ । ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਸਾਰੇ ਮਿਲ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਭੇਟ ਲੈ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਅਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ, "ਗ਼ਰੀਬ-ਨਿਵਾਜ਼, ਆਪ ਆਇੰਦਾ ਲਈ ਇਥੇ ਹੀ ਨਿਵਾਸ ਰਖੋ । ਇਹ ਤੀਜੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਦੇਵ ਅਸਥਾਨ ਹੈ ।

ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾਮਾਂ ਜੀ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਇਥੇ ਹੀ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਬਚਪਨ ਵੀ ਇਥੇ ਹੀ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਸੀ । ਨਾਲੇ ਇਹ ਜਗ੍ਹਾ ਮਾਝੇ, ਮਾਲਵੇ ਤੇ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ਅਗਰ ਆਪ ਇਸ ਥਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਮੁਕਾਮ ਬਣਾ ਲਵੋ, ਤਾਂ ਜਗਤ ਉਧਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਬੜੇ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਸਹਿਲ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕੇਗਾ ।"

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਇਥੇ ਆਪ ਹੀ ਬਿਰਾਜੋ, ਸਾਡਾ ਠਹਿਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਅਸਾਂ ਧਰਮ ਯੁਧ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਅਸਾਂ ਪਾਪ ਰਾਜ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਾਡੀ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਸਦਾ ਟੱਕਰ ਰਹਿਣੀ ਹੈ, ਸੋ ਇਸ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਯੁਧ ਛੇਤ੍ਰ ਕਾਹਨੂੰ ਬਨਾਣਾ ਹੈ ।"

ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਸੁੰਦਰ ਜੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਗੁਰ ਅੰਸ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਕੁਝ ਦਿਨ ਠਹਿਰਨ ਲਈ ਬਿਨੈ ਕੀਤੀ । ਸਾਹਿਬ ਕੁਝ ਦਿਨ ਉਥੇ ਟਿਕੇ, ਸਤਿਸੰਗ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ, ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਦੇ ਰਹੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਤੀਸਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਬਿਰਧਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸੁਣਵਾਏ ।

ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਾਸ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਗ਼ਰੀਬ-ਨਿਵਾਜ਼ ਕੁਝ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਠਹਿਰ, ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਲੇ ਕਰ, ਉਥੋਂ ਤੁਰ ਪਏ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸੈਨਾ ਸਮੇਤ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਆਣ ਟਿਕੇ। ਬੀਬੀ ਕੌਲਾਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਉਥੇ ਹੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਕੁਝ ਜੀਰਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਜਾ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ, ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਬਖ਼ਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਅੰਤਮ ਸਮਾਂ ਨਜ਼ਦੀਕ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਜੁਟ ਜਾਓ।"

ਕੌਲਾਂ ਜੀ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਮਗਨ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨ ਪਰਸ ਹੋਰ ਵੀ ਸਮਾਧੀ ਇਸਥਿਤ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਆਖ਼ਰ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੱਚਖੰਡ ਗਮਨ ਕੀਤਾ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਆਖ਼ਰੀ ਸਸਕਾਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਵਾਇਆ, ਰਬਾਬੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਰਥੀ ਦੇ ਨਾਲ ਗਏ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਬ਼ਗੀਚੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਗੀਠਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ।

ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੌਲਾਂ ਜੀ ਦਾ ਵਰਤਾਵ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਅਜਿਹਾ ਮਿੱਠਾ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਰਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੁਜ਼ਰਨ ਤੇ ਭਾਰਾ ਕਰੁਣਾ-ਰਸ ਛਾ ਗਿਆ—

"ਸਤਿਗੁਰ ਬੈਠੇ ਲਾਏ ਦੀਵਾਨ।
ਆਵਨ ਭਏ ਲੋਗ ਸਭ ਜਾਨ।
ਸ਼ੋਕ ਠਾਨ ਬੈਠੇ ਗੁਰ ਤੀਰ।
ਆਇਓ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਬਰਬੀਰ।
ਹਾਏ ਮਾਤ ਕਹਿ ਊਚ ਪੁਕਾਰਾ।
ਦੇਹ ਧੀਰਜ ਸਤਿਗੁਰ ਨਿਰਵਾਰਾ।

ਸਭ ਹੀ ਸੁਭਟ ਸਿਖ ਨਰਪੁਰਕੇ।
ਗਮਨੇ ਬੈਠ ਬੈਠ ਢਿਗ ਗੁਰਕੇ।"

(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਰਾ: ੬੧ ਅੰਕ ੨੫)

ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨਨ ਦੇਵੀ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਨੇ ਸਤਿ ਸੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰਾ ਸੱਲ ਲਾਇਆ। ਕੀ ਗੁਰੂ ਕੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਸੂਰਮੇ, ਕੀ ਭਜਨੀਕ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਕੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਆਮ ਨਿਵਾਸੀ, ਸਾਰੇ ਹੀ ਬਿਹਬਲ ਹੋ ਉਠੇ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦਿਤਾ ਤੇ ਇਸ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ, ਗੁਰੂ ਸ਼ਰਨ ਆਈ ਸਤਿਸੰਗਨੀ ਦੇਵੀ ਦਾ ਦੈਵੀ ਅੰਤ ਹੋਇਆ।

ਹੁਣ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਟਿਕ ਗਏ, ਸਤਿਸੰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲ ਪਏ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੇ ਚੋਜ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਜੰਗਲ ਸਨ ਅਤੇ ਸ਼ੇਰ, ਚਿਤਰੇ ਤੇ ਬਘਿਆੜ ਇਹਨਾਂ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਫਿਰਦੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਆਮ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਸੁਖ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਸ਼ਿਕਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਕ ਭਾਰੀ ਸ਼ੇਰ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸਿਰਫ਼ ਤਲਵਾਰ ਢਾਲ ਨਾਲ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਭਾਰੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕੀਤੀ। ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਪਠਾਨ ਅਮੀਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆਇਆ ਅਤੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਰਹਿ ਗੁਰ-ਸਿਖੀ ਦਾ ਜਾਚਕ ਹੋਇਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਖੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ—

"ਨਿਜ ਸਿਖ ਕਰਕੇ ਸਿਖਯਾ ਦੇਈ"

(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਰਾ: ੬ ਅੰਕ ੨੪)

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਛੋਟੇ ਮੀਰ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਕਰਾ ਦਿਤਾ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਜਨਮ ਦਾ ਯਤੀਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਹੁਰੇ ਪਿੰਡ ਹੀ ਵੱਸ ਪਿਆ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਲਈ ਅੱਡ ਘਰ ਪੁਆ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਸਭ ਸਾਜ ਸਾਮਾਨ ਦੇ, ਰਸਦਾਂ ਲਗਾ, ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, "ਤੂੰ ਹੁਣ ਰਾਤ ਆਪਣੇ ਘਰ ਹੀ ਰਿਹਾ ਕਰ ਤੇ ਦਿਨੇ ਹੀ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਕਰ।"

ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਤੂੰ ਹੁਣ ਭਾਵੇਂ

ਕਦੀ ਕਦੀ ਹੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰ ਤੇ ਬੇਸ਼ੱਕ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਕਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਰਹੁ।"

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ, ਜਦ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਸੰਗਤਾਂ ਵਲੋਂ ਧਨ, ਸ਼ਸਤਰ, ਬਸਤਰ, ਘੋੜੇ ਤੇ ਲੜਾਈ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਦੀ ਭੇਟ ਬੇਅੰਤ ਚੜ੍ਹ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਾਸ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜੋਧੇ ਵੀ ਧਰਮ-ਯੁਧ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਆ ਆ ਕੇ ਟਿਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਰ ਇਸ ਸਾਰੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਕੁਝ ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਤੀਤ ਇਉਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਜਾ ਰਹਿਣ, ਅਤੇ ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਬਸਤੀ ਦੇ ਵਾਸੇ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਦਿਮਾਗ਼ ਕੁਝ ਫੇਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੁਝ ਚੀਜ਼ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ, "ਮੈਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਨਮਕ ਖਾਧਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੀ ਮੈਂ ਰਣ ਵਿਚ ਤੁਰਕ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਆਹੂ ਲਾਹ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ। ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਹਾਰਾਂ ਮੇਰੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਮੈਂ ਨਾ ਹੋਵਾਂ, ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਕੌਣ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਜੋਗਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਜੁਆਨਾਂ ਦੇ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਐਵੇਂ ਵਾਧੂ ਹੀ ਖ਼ਰਚ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।"

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੋਲ ਵੀ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਲਾਫਾਂ ਮਾਰਨ ਦੀਆਂ ਸੋਆਂ ਪੁਜ ਹੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਸੁਜਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਾਣ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਇਸ ਛੋਟੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਵਸਤ ਬਾਹਲੀ ਪੈ ਗਈ ਹੈ, ਸਹਾਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਭਾਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਉਸ ਤੇ ਬਹੁਤ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਪਰ ਫ਼ਿਰ ਵੀ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਦਾ ਦਰ ਉਸ ਤੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੁਲ੍ਹਿਆ ਰਿਹਾ, ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਨ ਆਏ ਪਦਾਰਥ ਗੁਰੂ ਦਰੋਂ ਮਿਲਦੇ ਰਹੇ।

ਦੂਸਰਾ ਯੁਧ

ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਠਹਿਰਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਢੇਰ ਦਿਨ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਹੁਣ ਵਰਖਾ ਰੁਤ ਆ ਗਈ। ਕਈ ਤਰਫ਼ਾਂ ਤੋਂ ਚਮਾਸੇ ਕਟਣ ਹਿਤ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਬੇਨਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਤਾਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਆਪ ਫ਼ੌਜ ਸਮੇਤ ਸ੍ਰੀ ਹਰਗੋਬਿੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ। ਇਸ ਤਿਆਰੀ ਸਮੇਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹੁਕਮ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਆਖਰ ਉਸ ਨੇ ਖੁਦ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਆਗਿਆ ਹੈ।"

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫੁਰਮਾਇਆ, "ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਹੀ ਰਹੁ, ਆਰਾਮ ਕਰ। ਅਸੀਂ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਚਲੇ, ਹਰਗੋਬਿੰਦਪੁਰ ਹੀ ਰਹਾਂਗੇ। ਤੇਰੀ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਵਾਂਗੇ।"

ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਬੋਲਿਆ, "ਹਜ਼ੂਰ, ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਛੇੜ ਛਿੜ ਗਈ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਨ ਦਲ ਵਿਚ ਦਮ ਆ ਪਵੇ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲਗੇ ਤੇ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ।"

ਮਨਾਂ ਦੀ ਜਾਨਣਹਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿਚ ਹਉਮੈਂ ਦੀ ਤਾਰ ਬੁਝ ਬੋਲੇ, "ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਹਰ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਰੱਬ ਰਾਖਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਛੱਡ ਚਲੇ ਹਾਂ। ਸੁਖ ਲਓ, ਪਰ ਵੰਡ ਛਕਣਾ ਤੇ ਵਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ।"

ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਵਿਦਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਵਹੀਰ ਸਮੇਤ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿਤੇ।

ਜਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਹਰਗੋਬਿੰਦਪੁਰ ਪੁਜੇ, ਤਾਂ ਓਥੋਂ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰ

ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ ਘੇਰੜ* ਜੋ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਮਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰ ਸੀ, ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਦਮ ਕਦਮ ਤੇ ਤੰਗ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਗੰਭੀਰ ਸੁਭਾਵ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਚੁਪ ਰਹੇ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਵਸਤੀ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਕੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਲਗਾ,

---

*ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਗ੍ਰੰ: ਵਿਚ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲੱਗਣ ਵਾਲੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਭੀ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਜਾ ਕੇ ਹਰਗੋਬਿੰਦਪੁਰ ਦੀ ਮੋੜ੍ਹੀ ਧਰੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਉੱਚਾ ਢਾਹਾ ਦੇਖ ਕੇ ਇਕ ਸੁੰਞੇ ਥੇਹ ਤੇ ਸੰਨ ੧੬੧੫ ਵਿਚ ਮੋੜ੍ਹੀ ਗਡ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ ਘੇਰੜ ਖੱਤਰੀ ਨੇ ਮਲਕੀਅਤ ਦਾ ਦਾਹਵਾ ਕਰ, ਵਿਰੋਧ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਪਰ ਤਵਾਰੀਖ ਖਾਲਸਾ, ਇਤਿਹਾਸ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ, ਉਮਦਾਤੁਲ ਤਾਰੀਖ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਗੋਬਿੰਦਪੁਰ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਲਾਹੌਰੋਂ ਮੁੜਨ ਸਮੇਂ ਆਬਾਦ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਤੇ ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਦੀਵਾਨ ਚੰਦੂ ਲਾਲ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਦਾ ਪਿੰਡ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਜ਼ਬਤ ਕਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਸਾਧੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਤਿਹਾਸ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਵਿਚ ਇਉਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ—"ਵਹਾਂ ਸੇ ਚਲ ਕਰ ਸ਼ਹਿਰ ਹਰਗੋਬਿੰਦਪੁਰ ਪਹੁੰਚ, ਜੋ ਕਿ ਵਟਾਲਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਮੇਂ ਵਿਦਜਮਾਨ ਹੈ, ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ। ਯਹ ਸ਼ਹਿਰ ਪ੍ਰਿਥਮ ਚੰਦੂ ਲਾਲ ਦੀਵਾਨ ਕੇ ਅਧਿਕਾਰ ਮੇ ਥਾ। ਜਬ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਸ ਕੀ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਜ਼ਬਤ ਕਰਨੇ ਕਾ ਹੁਕਮ ਦੀਆ ਥਾ, ਉਸੀ ਸਮੇਂ ਯਹ ਸ਼ਹਿਰ ਭੀ ਵੈਰਾਨ ਕਰ ਦੀਆ ਗਿਆ ਥਾ। ਉਸ ਕੇ ਪੀਛੇ ਫਿਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਸੰਨਦ ਹਾਥ ਲੇਕਰ ਇਸ ਕੋ ਕਾਰਤਕ ਮਾਸ ਸੰਨ ੧੬੭੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਮੇਂ ਆਪਨੇ ਨਾਮ ਸੇ ਨੂਤਕ ਬਸਾਇਆ ਥਾ। ਵਹਾਂ ਪਹੁੰਚ ਕਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਸ਼ਹਿਰ ਕੀ ਆਬਾਦੀ ਕੀ ਉਨਤੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀ, ਪਰੰਤੂ ਘੇਰੜ ਗੋਤ੍ਰ ਕਾ ਭਗਵਾਨ ਨਾਮੇ ਖੱਤਰੀ, ਜੋ ਕਿ ਦੀਵਾਨ ਚੰਦੂ ਕਾ ਨਾਤੇਦਾਰ ਤਥਾ ਉਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਕਾ ਮਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰ ਥਾ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋ ਇਨਕਾ ਵਿਰੋਧੀ ਦੇਖ ਕਰ ਉਸ ਨੇ ਇਨ ਕੋ ਉਸ ਗ੍ਰਾਮ ਸੇ ਬਿਦਾਵਾ ਕਰਨੇ ਕਾ ਇਰਾਦਾ ਕੀਆ।"

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਵਿਚ ਇਉਂ ਆਇਆ ਹੈ—"ਜਦ ਹਰਗੋਬਿੰਦਪੁਰ ਨਿਵਾਸ ਕਰ ਕੇ ਬਸਤੀ ਦੀ ਸੂਰਤ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਥੇ ਕੋਟ ਕਢਾਉਣ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਭਗਵਾਨ ਚੰਦ ਘੇਰੜ ਖੱਤਰੀ ਉਸ ਪ੍ਰਗਣੇ ਦਾ ਮਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰ ਸ਼ਾਹੀ ਚੰਦੂ ਦੀਵਾਨ ਦਾ ਸਾਕ, ਸੂਬੇ ਜਲੰਧਰ ਦਾ ਪੱਗਵੱਟ ਮਿੱਤਰ, ਜੋ ਉਸੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਵਿਗੜੀ ਹੋਈ ਦੇਖ ਕੇ ਸੂਬੇ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਉਹ ਪਿੰਡ ਛੁਡਵਾਉਣ ਦਾ ਮਨਸੂਬਾ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਉਠਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਚਲਾ ਆਇਆ।"

ਉਮਦਾਤੁਲ ਤਵਾਰੀਖ ਵਾਲੇ ਨੇ ਤਾਂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦਪੁਰ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਹੀ ਦਸਿਆ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਟਪਲਾ ਉਸ ਨੂੰ ਵਸਤੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਲੱਗਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣਾ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਮੰਨਦਾ ਹੈ।

ਤਾਂ ਘੇਰੜ ਨੇ ਆਣ ਰੋਕ ਪਾਈ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਭਿਮਾਨੀ ਸੁਭਾਵ ਅਨੁਸਾਰ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਆ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਕਬੋਲ ਬੋਲਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਉਹ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, "ਉਹ ਸਮਾਂ ਗਿਆ, ਜਦੋਂ ਤੁਸਾਂ ਵਲਛਲ ਕਰਕੇ ਦੀਵਾਨ ਚੰਦੂ ਲਾਲ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਇਹ ਪਿੰਡ ਲਿਖਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਜਦ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਾਦੇ ਲਾਹੀ ਦੇ ਪਿੰਡ ਰਾਮਦਾਸਪੁਰ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਕਢਿਆ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਇਥੇ ਕਿਸ ਬਹਿਣ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਖਤ੍ਰੀ ਭਾਈ ਜਾਣ ਕੇ ਭਲਿਆਂ ਮਾਨਸਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਕਹਿ ਚਲਿਆ ਹਾਂ, ਜੇ ਸਵੇਰ ਹੁੰਦੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੰਬੂ ਸਲੀਤੇ ਪਟ ਕੇ ਨਾ ਤੁਰ ਗਏ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਵੇਰੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਗਣੇ ਤੇ ਜੱਟਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਕਰ ਕੇ ਉਠਾ ਦੇਵਾਂਗਾ।"

ਸਤਿਗੁਰੂ ਗ਼ਰੀਬ-ਨਿਵਾਜ਼ ਇਸ ਗੁਸਤਾਖ਼ੀ ਭਰੀ ਗੱਲਬਾਤ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਵੀ ਅਡੋਲ ਰਹੇ। ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਨਰਾਜ਼ਗੀ ਦੀ ਥਾਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਸਮਝਾਉਣ ਲਗੇ, ਪਰ ਉਹ ਸੂਦਖੋਰ, ਲਾਲਚੀ ਮਨੁੱਖ ਕਦ ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਨਾਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੂਬੇਦਾਰ ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਸ਼ਹਿ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਵਾਕਫ਼ੀਅਤ ਵੀ ਉਭਾਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚੋਂ ਤਾਂ ਚਲਾ ਆਇਆ, ਪਰ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਉਚੀ ਉਚੀ ਬਕਵਾਸ ਕਰਨ ਲਗਾ, "ਦੇਖੋ ਜੀ, ਇਹ ਕਿਡਾ ਪਖੰਡ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਸ਼ਰੀਕ ਭਰਾ ਖੱਤਰੀ ਹੈ, ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਸੂ, ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਬਣਿਆ ਬੈਠਾ ਹੈ।"

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੇਹੂਦਾ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਘੇਰੜ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਟੋਕਣ ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਤੱਤਾ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ਤੇ ਓੜਕ ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਵੀ ਫਿਕੇ ਵਾਕ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਹੁਣ ਹੋਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਜ਼ਰ ਸਕਦੀ ਸੀ? ਚੁਨਾਂਚਿ ਘੇਰੜ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਤੇ ਉਥੇ ਕਠੇ ਹੋਏ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਫ਼ਸਾਦ ਹੋ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਘੇਰੜ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਰੋੜ੍ਹ ਦਿਤੀ ਗਈ।

ਜਦ ਘੇਰੜ ਆਪਣੀ ਕੀਤੀ ਦਾ ਫਲ ਪਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਰਤਨ ਚੰਦ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਲੈ, ਬਾਪ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਹਿਤ ਜਲੰਧਰ ਵਲ ਧਾਈ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਵਕਤ ਜਲੰਧਰ ਦਾ

ਸੂਬੇਦਾਰ ਅਬਦੁਲਾ ਖਾਂ ਸੀ ਅਤੇ ਇਤਫ਼ਾਕ ਨਾਲ ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਦੀਵਾਨ ਚੰਦੂ ਲਾਲ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਕਰਮ ਚੰਦ ਵੀ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸੀ। (ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਤਨ ਚੰਦ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜ ਕੇ ਬੁਲਵਾ ਲਿਆ ਹੋਵੇ)। ਚੁਨਾਂਚਿ ਦੋਵੇਂ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਅਬਦੁਲਾ ਖਾਂ ਦੀ ਖ਼ਿਦਮਤ ਵਿਚ ਪੁਜੇ। ਰਤਨ ਚੰਦ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਦੇ ਖ਼ੂਨ ਦੀ ਫ਼ਰਿਆਦ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਨਿਮਕ ਹਲਾਲ ਖ਼ਿਜਗੁਜ਼ਾਰ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਬਾਗ਼ੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਟਿਕਣ ਤੋਂ ਟੋਕਿਆ ਤੇ ਉਹ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਿਦਮਤ ਕਰਕੇ ਹੋਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਡੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਕਿਲ੍ਹੇ ਬੰਦੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਬਾਗ਼ੀ ਹੈ ਤੇ ਮੇਰੇ ਬਾਪ ਦੇ ਕਤਲ ਦਾ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦੇਣਾ, ਜਿਥੇ ਮੇਰੀ ਦਾਦਰਸੀ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਭੀ ਭਾਰੀ ਖ਼ਿਦਮਤ ਹੈ।"

ਸੂਬੇਦਾਰ ਅਬਦੁੱਲਾ ਖਾਂ ਨੇ ਰਤਨ ਚੰਦ ਦੀ ਫ਼ਰਿਆਦ ਸੁਣ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਫ਼ੌਜ-ਕਸ਼ੀ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਤਾਬੇ ਜਗੀਰਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਵੀ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰ ਲਈਆਂ।

ਓਧਰੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਰਤਨ ਚੰਦ ਜਲੰਧਰ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਖ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਮੁੜਨ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸਰਕਾਰੀ ਲਸ਼ਕਰ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ। ਹੁਣ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦੀ ਫ਼ੌਜ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਆਪਣੀ ਤੇ ਹਮਾਇਤੀਆਂ ਦੀ ਮਿਲਾ ਕੇ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਨਜ਼ਦੀਕ ਆ ਪੁਜੀ। ਅਬਦੁਲਾ ਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਰਦਾਰਾਂ—ਬੈਰਮ ਖਾਂ, ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਂ, ਬਲਵੰਡ ਖਾਂ, ਇਮਾਮ ਬਖ਼ਸ਼, ਨਬੀ ਬਖ਼ਸ਼, ਚਰਾਗਦੀਨ, ਅਕਬਰ ਖਾਂ ਤੇ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦਾ ਨੂੰ ਫ਼ੌਜ ਵੰਡ ਕੇ ਲੜਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇਧਰੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਭਾਈ ਕਲਿਆਨਾ, ਕਾਨ੍ਹੂ, ਪਿਰਾਗਾ, ਮਥਰਾ, ਜਗਨ ਨਾਥ, ਜਗਨਾ, ਸ਼ਕਤੂ, ਪਰਸਾ, ਜਤੀ ਮੱਲ ਤੇ ਮਲੋਕਾ ਆਦਿ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਦਸਤਿਆਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਥਾਪਿਆ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਭਾਰਾ ਦਸਤਾ ਦੇ ਕੇ ਲੋੜਵੰਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ

ਕੁਮਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ। ਜਿਸ ਵਕਤ ਫ਼ੌਜਾਂ ਆਮੋ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਗਈਆਂ, ਤਾਂ ਅਬਦੁਲਾ ਖਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੋਲ ਆਪਣਾ ਏਲਚੀ ਭੇਜ ਕੇ ਇਹ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਈਨ ਮੰਨ ਲੈਣ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਛੱਡ ਕੇ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਪੁਰ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰ ਦੇਣ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਵਿਅਰਥ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਜੁਆਬ ਦਿਤਾ, "ਤੁਹਾਡਾ ਭਰੋਸਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡਾ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਵਰ ਤੇ। ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਤੇ ਹਮਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਨਹੀਂ ਖੋਂਹਦੇ। ਪਰ ਜੋ ਸਾਡੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਹੈਂਕੜ ਨੂੰ ਤੋੜਨਾ ਆਪਣਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ।" ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਸੂਬੇ ਨੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ੧੭ ਅੱਸੂ ਸੰਮਤ ੧੬੮੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਢਲੀ ਦੁਪਹਿਰੇ ਦੋਹਾਂ ਦਲਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਧਰੋਂ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਂ ਤੇ ਇਧਰੋਂ ਭਾਈ ਜੱਟੂ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਸੈਨਾ ਲੈ ਮੈਦਾਨ ਵਲ ਵਧੇ। ਘੋਰ ਰਣ ਪਿਆ, ਸੂਰਿਆਂ ਮਾਰੋ ਮਾਰ ਪੁਕਾਰੀ ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਹੀ ਦੋਹਾਂ ਸੈਨਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਜੱਟੂ ਜੀ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਿਆ ਅਤੇ ਖਾਨ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਤੀਰ ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਈ ਜੱਟੂ ਜੀ ਦਾ ਗੋੜਾ ਥਾਂ ਰੱਖਿਆ। ਉਧਰੋਂ ਭਾਈ ਜੱਟੂ ਜੀ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਂ ਤੇ ਬੰਦੂਕ ਚਲਾਈ ਤੇ ਇਧਰੋਂ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਂ ਨੇ ਦੂਜਾ ਬਾਣ ਵਾਹਿਆ। ਗੋਲੀ ਤੇ ਤੀਰ ਦੋਵੇਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰ ਗਏ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਸੈਨਾਪਤੀ ਬੀਰ ਕਿਰਿਆ ਕਰ ਰਣ-ਭੂਮੀ ਤੇ ਸਦਾ ਲਈ ਸੌਂ ਗਏ। ਅਬਦੁੱਲਾ ਖਾਂ ਨੇ ਫ਼ੌਰਨ ਹੀ ਬੈਰਮ ਖਾਂ ਨੂੰ ਕੁਮਕ ਦੇ ਦਿਤੀ ਤੇ ਇਸ ਪਾਸਿਓਂ ਭਾਈ ਮਥਰਾ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਜੱਟੂ ਦੀ ਥਾਂ ਸੰਭਾਲੀ। ਭਾਈ ਮਥਰਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਿਆ, "ਸਿਖੋ, ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਕਾਲ ਇਕ ਦਿਨ ਖੜੋਤਾ ਹੈ। ਜੋ ਘੜਿਆ ਹੈ ਭਜੇਗਾ। ਜੋ ਖਿੜਿਆ ਹੈ, ਮੁਰਝਾਏਗਾ ਤੇ ਜੋ ਜੰਮਿਆ ਹੈ, ਮਰੇਗਾ। ਲੱਖਾਂ ਆਏ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਮਰ ਗਏ। ਪਰ ਧਰਮ-ਯੁਧ ਵਿਚ ਜੂਝਣਾ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਮੌਤ ਹੈ, ਜੋ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਿਆਲੇ ਜੋ ਪੀਵੇਗਾ ਸੱਚਖੰਡ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਮਿਲੇਗਾ।"

ਏਦਾਂ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰਦੇ ਹੋਏ ਭਾਈ ਮਥਰਾ ਜੀ ਅਗਾਂਹ ਵਧੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਅੱਖ ਦੇ ਪਲਕਾਰੇ ਵਿਚ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਬੈਰਮ ਖਾਂ ਦਾ

ਘੋੜਾ ਥਾਂ ਸੁਟਿਆ । ਭਾਈ ਮਥਰਾ ਜੀ ਵੀ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਛਾਲ ਮਾਰ, ਬੈਰਮ ਖਾਂ ਨਾਲ ਜਾ ਗੁੱਥਮ-ਗੁੱਥਾ ਹੋਏ । ਥੋੜਾ ਚਿਰ ਓਧਰੋ ਓਧਰੀ ਸੂਰਮੇ ਦਾਅ ਪੇਚ ਲਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਓੜਕ ਭਾਈ ਮਥਰਾ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਕਟਾਰ ਓਹਦਿਓਂ ਗਾਤਰਿਓਂ ਖਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਧਸੋ ਦਿਤੀ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਸ ਦਾ ਬਾਕੀ ਤਨ ਲੋਹੇ ਨਾਲ ਮੜ੍ਹਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਬੈਰਮ ਖਾਂ ਦੇ ਗਿਰਨ ਤੇ ਤੁਰਕਾਨੀ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਜੋਸ਼ ਵਧ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਹੱਲੇ ਗੱਲੇ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਥਰਾ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ।

ਬੈਰਮ ਖਾਂ ਨੂੰ ਡਿੱਗਿਆ ਤੱਕ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਬਲਵੰਡ ਖਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਅਲੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ । ਬਲਵੰਡ ਖਾਂ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਧਾ ਕੇ ਪਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਦਲਾਂ ਦੇ ਆਹੂ ਲਾਹਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੇ । ਪਰ ਅਜੇ ਥੋਹੜਾ ਹੀ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ ਸੀ ਕਿ ਭਾਈ ਕਲਿਆਨੇ ਜੀ ਦੀ ਗੋਲੀ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਇਨੇ ਵਿਚ ਅਲੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲੈ, ਭਾਈ ਕਲਿਆਨੇ ਤੇ ਧਾ ਪਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬੜਾ ਡੱਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਛਹਿਬਰ ਲਾਈ ਤੇ ਜਦੋਂ ਭੱਥਾ ਖ਼ਾਲੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਤਲਵਾਰ ਵਾਹੀ, ਪਰ ਓੜਕ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਏ । ਹੁਣ ਅਲੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵੱਲ ਵਧਾਇਆ। ਇਹ ਵੇਖ ਭਾਈ ਨਾਨੂੰ ਜੀ ਆਪਣੇ ਦਸਤੇ ਨੂੰ ਲੈ ਅੱਗੇ ਵਧੇ। ਅਲੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਨੇ ਭਾਈ ਨਾਨੂੰ ਤੇ ਬੰਦੂਕ ਚਲਾਈ, ਪਰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬੇਅਰਥ ਗਿਆ। ਇਨੇ ਵਿਚ ਭਾਈ ਨਾਨੂੰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਤੀਰ ਅਲੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿਚੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਗਿਆ । ਇਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਤੁਰਕਾਨੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਪੈਰ ਉੱਖੜੇ, ਪਰ ਅਮਾਮ ਬਖ਼ਸ਼ ਨੇ ਮੌਕਾ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵਲ ਵਧਿਆ । ਭਾਈ ਨਾਨੂੰ ਜੀ ਨੇ ਦੋ-ਧਾਰਾ ਖੰਡਾ ਮਾਰ, ਅਮਾਮ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੀ ਇਕ ਬਾਂਹ ਉਡਾ ਦਿਤੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਦੂਸਰੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਭਾਈ ਨਾਨੂੰ ਜੀ ਤੇ ਵਾਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਹੜਾ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਭਾਈ ਨਾਨੂੰ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਪੁਰੀ ਸਿਧਾਰ ਗਏ। ਭਾਈ ਨਾਨੂੰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸੈਨਾ ਦੇ ਪੈਰ ਖਿਸਕੇ । ਪਰ ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਆਪਣਾ ਦਸਤਾ ਲੈ ਮਦਦ ਨੂੰ ਆਣ ਪਹੁੰਚੇ । ਭਾਈ ਕਿਸ਼ਨਾ, ਪਰਾਗਾ ਵੀ ਅਗਾਂਹ ਵਧੇ, ਖ਼ੂਬ ਰਣ ਪਿਆ ।

ਇਮਾਮ ਬਖ਼ਸ਼ ਭਾਈ ਪਰਾਗੇ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ । ਇਨੇ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮ ਪੈ ਗਈ ਤੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਈਆਂ ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਲਾਲੀ ਧੁੰਮਦੀ ਨੂੰ ਹੀ ਨਗਾਰਿਆਂ ਤੇ ਚੋਟ ਪੈ ਗਈ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣਿਆਂ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਖ਼ਾਤਬ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਭਾਈ ਨਾਨੂੰ ਜੀ ਨੇ ਵੀਰਤਾ ਦੀ ਅਹੂਤੀ ਕਰ ਦਿਖਾਈ। ਉਹ ਸੱਚਖੰਡ ਜਾ ਵੱਸੇ । ਅੱਜ ਕੌਣ ਬਲੀ ਹੈ, ਜੋ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ?"

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਬਚਨ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਭਾਈ ਪਰਾਗਾ ਅਗੇ ਆਇਆ ਤੇ ਬਿਨੈ ਕੀਤੀ, "ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਆਪ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦਾ ਹੱਥ ਸਿਰ ਤੇ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਇਸ ਸੇਵਾ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹਾਂ ।" ਚੁਨਾਂਚਿ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ਭਾਈ ਪਰਾਗੇ ਜੀ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ਚੱਲੀ ਤੇ ਭਾਈ ਜਗਨਾ, ਸਕਤੂ, ਪਿਰਾਨਾ, ਭੇਲਨ, ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਆਦਿ ਸੂਰਮੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਦਲਾਂ ਸਮੇਤ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਤੁਰੇ । ਉਧਰੋਂ ਤੁਰਕਾਨੀ ਸੈਨਾ ਵੀ ਰੋਹ ਖਾ ਵਧੀ । ਅੱਜ ਅਬਦੁਲਾ ਖਾਂ ਆਪ ਕਮਾਨ ਤੇ ਸੀ । ਯੁਧ ਹੋਣ ਲੱਗਾ । ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਵਧ ਵਧ ਕੇ ਹੱਥ ਮਾਰੇ :-

"ਘਨੇ ਸਿਖ ਆਏ ਪਰੇ ਦੌਰ ਐਸੇ,
ਪਿਖੇ ਮਾਸ ਕੋ ਬਾਜ ਧਾਵੰਤ ਜੈਸੇ।
ਧਕਾ ਧੱਕ ਬੀਰੰਗ ਹਥਾ ਹੱਥ ਹੋਏ,
ਕਰਾਂ ਚੋਲ ਬਾਂਹੇ ਉਲਟ ਢਾਲ ਕੋਏ।
ਤੁਟੇ ਤੀਰ, ਤੇਗੇ ਲਗੇ ਲੋਹ ਊਪੇ,
ਕਿਤੇ ਅੰਗ ਕਾਟੇ ਗਿਰੇ ਸੂਰ ਭੂਪੇ।
ਮਹਾਂ ਲੋਥ ਪੋਥਾਨ ਹੋਈ ਕਰਾਲਾ,
ਬਹਿਓ ਸ਼ੋਰਨ ਜਾਤੋ ਧਰਾ ਰੰਗ ਲਾਲਾ।"

(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਰਾ: ੬ ਅੰ: ੩੯)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੇ ਓਧਰੋ ਓਧਰੀ ਆਹੂ ਲਾਹ ਲਾਹ ਧਰਤ ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਨਾਲ ਰੰਗ ਦਿਤੀ । ਅਬਦੁਲਾ ਖਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਇਸ ਬੀਰਤਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਦੇਖ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਡੇ ਪੁੱਤਰ ਨਬੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਅਸਾਂ ਕਰਮ ਚੰਦ ਤੇ ਰਤਨ ਚੰਦ ਦੇ ਆਖੇ

ਲਗ ਗ਼ਲਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਉਹ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਈ, ਛੀਂਬੇ, ਜੱਟ ਬੂਟ ਹੀ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਤਾਂ ਬਲੀ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀ ਸੈਨਾ ਹੈ । ਅੱਛਾ ਹੁਣ ਫਸੀ ਨੂੰ ਫਟਕਣ ਕਾਹਦਾ । ਪੁੱਤਰ, ਕਰ ਹੱਲਾ ।"

ਇਧਰੋਂ ਤਾਂ ਨਬੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਤੇ ਅਬਦੁਲਾ ਖਾਨ ਅਗਾਂਹ ਵਧੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਭੀ ਆਪ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆਣ ਉਤਰੇ । ਹੁਣ ਘੋਰ ਯੁਧ ਹੋ ਪਿਆ ਅਤੇ ਅਬਦੁਲਾ ਖਾਂ ਨੇ ਕਰਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਕੀ ਵੇਖਣਾ ਏਂ, ਸਾਹਮਣੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਖੜੋਤਾ ਹੈ । ਲੈ ਲੈ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਦਾ ਬਦਲਾ।" ਇਹ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਕਰਮ ਚੰਦ ਰੋਹ ਖਾ, ਅਗਾਂਹ ਵਧਿਆ। ਓਧਰੋ ਓਧਰੀ ਕਈ ਵਾਰ ਹੋਏ ਤੇ ਓੜਕ ਕਰਮ ਚੰਦ ਦਾ ਇਕ ਤੀਰ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਜਾ ਧਸਿਆ । ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਓਹੀ ਖਿੱਚ ਕੇ ਕਰਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਪਰਤਾ ਮਾਰਿਆ। ਜੁਆਨ ਤੇ ਬੱਚ ਗਿਆ, ਪਰ ਘੋੜੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਗਿਆ । ਪੈਦਲ ਹੋਏ ਕਰਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਜਾ ਝਪਟਿਆ ਅਤੇ ਗਲੇ ਵਿਚ ਕਮੰਦ ਪਾ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਾਸ ਧੂ ਕੇ ਲੈ ਆਇਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ਜੇ ਆਗਿਆ ਕਰੋ, ਤਾਂ ਘੱਲਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹਦੇ ਪਿਓ ਕੋਲ ।"

ਪਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਨਹੀਂ, ਇਹ ਨਿਹੱਥਾ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ । ਸ਼ਸਤਰ ਹੀਨ ਤੇ ਵਾਰ ਕਰਨਾ, ਧਰਮ ਯੁਧ ਵਿਚ ਵਿਵਰਜਿਤ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਓ ।"

ਕਰਮ ਚੰਦ ਏਦਾਂ ਖਲਾਸੀ ਪਾ ਦੌੜਿਆ ਅਬਦੁਲਾ ਖਾਂ ਕੋਲ ਗਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਮੈਂ ਦੁਸ਼ਮਨ ਦੀ ਸੈਨਾ ਦਾ ਭੇਦ ਲੈ ਆਇਆ ਹਾਂ । ਉਹ ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ । ਇਕੋ ਹੱਲੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।"

ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਫਿਰ ਜ਼ੋਰ ਦਾ ਹੱਲਾ ਕਰਵਾਇਆ । ਨਬੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਅਗਾਂਹ ਵਧਿਆ । ਉਹਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਕਰੀਮ ਬਖ਼ਸ਼ ਭੀ ਇਕ ਪਾਸੇ ਧਾ ਪਿਆ ।

ਨਬੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਨੇ ਭਾਈ ਪਰਸ ਰਾਮ ਤੇ ਬਾਣ ਵਾਹਿਆ, ਜਿਹੜਾ ਘਾਇਲ ਕਰ ਗਿਆ । ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਡਿੱਗਦਿਆਂ ਦੇਖ, ਭਾਈ ਸ਼ਕਤੂ ਨੇ ਆਣ ਆਸਰਾ ਦਿਤਾ । ਪਰਸ ਰਾਮ ਸੰਭਲਦਿਆਂ ਹੀ ਤਲਵਾਰ ਲੈ, ਨਬੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਤੇ ਧਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਭਰਵਾਂ ਵਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸੂਰਮਾ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੌਂ ਗਿਆ । ਭਾਵੇਂ ਨਬੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਤਾਂ

ਚਲ ਵਸਿਆ, ਪਰ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਹੱਲਾ ਕਰ ਕੇ ਭਾਈ ਪਰਸ ਰਾਮ ਤੇ ਸ਼ਕਤੂ ਜੀ ਨੂੰ ਰੱਖ ਲਿਆ। ਜਦ ਅਬਦੁੱਲਾ ਖਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਮਰਨ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੀ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਢਾਹ ਮਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਅੱਲਾ, ਕਿਹਾ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ, ਜੇ ਬਚੜੇ ਦੀ ਥਾਂ ਮੈਂ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ।" ਹੁਣ ਕਰੀਮ ਬਖ਼ਸ਼ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਭਭਕਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਵੀਰ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈ ਕੇ ਰਹਾਂਗਾ। ਹੁਣ ਯਾ ਮੈਂ ਨਹੀਂ, ਯਾ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ। ਮੇਰੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਉਹ ਆਵੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੌਤ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰ ਰਹੀ ਹੈ।"

ਏਦਾਂ ਕਹਿ ਉਹ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਿਆ। ਰਤਨ ਚੰਦ ਤੇ ਕਰਮ ਚੰਦ ਵੀ ਕਰੀਮ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੀ ਮਦਦ ਨੂੰ ਵਧੇ। ਹੁਣ ਕਰੀਮ ਬਖ਼ਸ਼ ਤੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਹੋ ਪਿਆ। ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼ ਨੇ ਨੇਜ਼ਾ ਮਾਰਿਆ, ਜਿਹੜਾ ਉਟਕ ਕੇ ਕਾਠੀ ਤੇ ਜਾ ਵੱਜਾ। ਹੁਣ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਵੀ ਅਗੋਂ ਪਿਆ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਸੂਰਮੇ ਤਲਵਾਰੀਂ ਉਤਰ ਆਏ। ਕਰੀਮ ਬਖ਼ਸ਼ ਨੇ ਪਹਿਲਾ ਵਾਰ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਉੱਕ ਗਿਆ। ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਤਲਵਾਰ ਤਲਵਾਰ ਤੇ ਪਈ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਟੁੱਟ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੈਂਤੜਾ ਬਦਲ, ਘੋੜਾ ਫੇਰ, ਦੂਜੀ ਤਲਵਾਰ ਸਾਥੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਲੈ, ਪਰਤ ਕੇ, ਅਜਿਹਾ ਤੁਲਵਾਂ ਵਾਰ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਲੜਾਈ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਗਿਆ। ਕਰਮ ਚੰਦ ਤੇ ਰਤਨ ਚੰਦ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੇ ਵਾਰਾਂ ਦੀ ਤਾਬ ਨਾ ਲਿਆ, ਉੱਠ ਭੱਜੇ। ਹੁਣ ਦਿਨ ਕੋਈ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੀ ਬਾਕੀ ਸੀ ਕਿ ਅਬਦੁਲਾ ਖਾਂ ਨੇ ਆਮ ਹੱਲਾ ਬੋਲਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਇਧਰੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੀ ਆਪ ਅੱਗੇ ਵਧ, ਸਾਰੀ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਲੈ, ਦੁਸ਼ਮਨ ਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ। ਅਬਦੁੱਲਾ ਖਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ ਮਰਨ ਤੇ ਰੋਹ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਬਿਫਰੇ ਹੋਏ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਚਾਰੇ ਤਰਫ਼ ਧਾ ਧਾ ਕੇ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਤੀਰ ਨਾਗਾਂ ਵਾਂਗ ਸ਼ੂਕਦੇ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਚਮਕਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੇ ਬਿਗਾਨੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੀ ਭੁੱਲ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਮਾਰਨ ਜਾਂ ਮਰਨ ਮੰਨ ਲਿਆ ਸੀ। ਓੜਕ ਉਸ ਦਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਆਣ ਹੋਇਆ। ਅਬਦੁੱਲਾ ਖਾਂ ਨੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਅੰਧਾ ਧੁੰਦ ਤਲਵਾਰ ਵਾਹੁਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਵਾਰ ਆਪਣੀ ਢਾਲ ਉਤੇ ਸੰਭਾਲੇ ਤੇ ਆਖ਼ਰ ਆਪਣੇ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਤੁਲਵਾਂ ਵਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਬਦੁੱਲਾ ਖਾਂ

ਉਲਟ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਜਾ ਪਿਆ । ਇਨੇ ਨੂੰ ਕਰਮ ਚੰਦ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੇ ਟੁੱਟ ਪਿਆ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਖੰਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋਇਆ। ਤੁਰਕਾਨੀ ਸੈਨਾ ਉੱਠ ਭੱਜੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਦੀ ਧੁਨੀ ਬੁਲੰਦ ਹੋਈ ।

ਹੁਣ ਰਾਤ ਪੈ ਗਈ ਸੀ । ਫ਼ੌਜ ਡੇਰੇ ਆ ਟਿਕੀ ਅਤੇ ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਰਣ-ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਜੂਝਿਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਆ ਸੰਭਾਲੇ । ਆਪਣੇ ਤੇ ਬਿਗਾਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸਿੱਖ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਬਿਆਸ ਵਿਚ ਜਲ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਬਣਾ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ । ਅਬਦੁੱਲਾ ਖਾਂ, ਉਸ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਤੇ ਪੰਜ ਸੈਨਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਕਬਰ ਵਿਚ ਹੀ ਦਫ਼ਨਾਇਆ ਗਿਆ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ *ਯੁੱਧ ਜਿਤ ਕੇ ਜਗਤ-ਉਧਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਜੁਟ ਗਏ । ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਸ ਯੁੱਧ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਦਿੱਲੀ ਪੁੱਜੀ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਬਹੁਤ ਨਰਾਜ਼ ਹੋਇਆ ਕਿ ਅਬਦੁੱਲਾ ਖਾਂ ਨੇ ਬ਼ਗੈਰ ਸਾਡੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਦੇ ਯੁੱਧ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ? ਚੁਨਾਂਚਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਤਮਾਮ ਜਾਇਦਾਦ ਜ਼ਬਤ ਬਹੱਕ ਸਰਕਾਰ ਕਰ ਲਈ ਜਾਵੇ ।

---

*ਮੋਹਸਨ ਫ਼ਾਨੀ ਨੇ ਇਸ ਲੜਾਈ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਲੜਾਈਆਂ ਨੂੰ ਰਲਾ ਕੇ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਇਕੱਠਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਚੁਨਾਂਚਿ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, "ਵਾ ਪਸ ਅਜ਼ਾਂ ਬਸਾ ਲਸ਼ਕਰੇ ਗਿਰਾਂ ਸੰਗ ਬਰ ਸਰੇ ਊ ਤਾਖ਼ਤੰਦ ਬਾਏਜ਼ਦੀ ਤਾਈਦ ਸਾਲਮ ਬਰੂ ਰਫ਼ਤ ।" "ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਬੜੇ ਭਾਰੇ ਲਸ਼ਕਰ ਉਸ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਏ ਪਰ ਉਹ ਰੱਬ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਕੇ ਹਰ ਇਕ ਵਿਚੋਂ ਕਾਮਯਾਬ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ।"

ਜਪੁਜੀ ਪਾਠ

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਹੁਣ ਸ੍ਰੀ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਪੁਰ ਦੀ ਚਾਰ ਦੀਵਾਰੀ ਵ਼ਗ਼ੈਰਾ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਬਕਾਇਦਾ ਚੱਠ ਕੀਤੀ । ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਹੋਰ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਬੁਲਾ ਕੇ ਜੋੜ ਮੇਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਹੁਣ ਸਦਾ ਵਾਂਗ ਸਤਸੰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚੱਲ ਪਏ ਅਤੇ ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਆ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲੱਗੀਆਂ । ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁਭਾਗ ਨਾਮੀਂ ਪੋਠੋਹਾਰ ਦਾ ਸਿਖ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਭੇਟ ਹਿਤ ਪੰਜ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਅਰਬੀ ਘੋੜੇ ਲਿਆਇਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ, ਇਕ ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਨੂੰ ਅਤੇ ਇਕ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ। ਦੋ ਆਪਣੀ ਸਵਾਰੀ ਹਿਤ ਰਖੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚੀਨਾ ਬਹੁਤ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਸੀ ।

ਇਕ ਦਿਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸਨ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪਾਠ ਦੇ ਮਹਾਤਮ ਉਤੇ ਗੱਲ ਬਾਤ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ । ਮਹਾਰਾਜ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਿਆਂ ਹੀ ਮਾਨਸਿਕ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਸਹਿਤ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਸਾਡੀਆਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਬਾਤ ਵਿਚ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ 'ਇਤਨੀ ਭਰੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਐਸਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਮਨ ਹੋ ਸ੍ਰੀ 'ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਜੀ' ਦਾ ਸ਼ੁਧ ਪਾਠ ਸੁਣਾਵੇ" ਤਾਂ ਹਾਫ਼ਜ਼ਾਬਾਦ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਭਾਈ ਗੁਪਾਲਾ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ, "ਜੇ ਆਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਦਾਸ ਪਾਠ ਸੁਨਾਣ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ ।" ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਚੇ ਆਸਣ ਤੇ ਬਿਠਾ ਭਾਈ ਗੁਪਾਲੇ ਨੂੰ ਪਾਠ ਸੁਨਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਾਠ ਐਸੀ ਇਕਾਗਰਤਾ

ਤੇ ਮਿੱਠੀ ਧੁਨੀ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਇਕ ਰਸ ਦਾ ਹੁਲਾਰਾ ਆ ਗਿਆ । ਸਭ ਪਾਸੇ ਚੁਪ ਸ਼ਾਂਤ ਵਰਤ ਗਈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਗ਼ਰੀਬ-ਨਿਵਾਜ਼ ਵੀ ਰਸ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਇਸਥਿਤ ਹੋ ਗਏ। ਪਰ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਭਾਈ ਗੁਪਾਲਾ ਪਾਠ ਕਰੀ ਜਾਏ, ਹਜ਼ੂਰ ਆਪਣੇ ਪਲੰਘ ਤੇ ਬੈਠੇ ਪੁਆਂਦੀ ਵਲ ਸਰਕਦੇ ਜਾਣ, ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਬਿਲਕੁਲ ਪੈਂਦ ਦੇ ਸਿਰੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ । ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਪਾਲੇ ਨੇ ਪਾਠ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾ, ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਦਿਤਾ । ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਮਰਿਆਦਾ ਪੂਰਬਕ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਫਿਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਆਪਣੇ ਪਲੰਘ ਤੇ ਟਿਕ ਕੇ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਬੋਲੇ, "ਜਾਓ ਅਸਤਬਲ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਸੁਭਾਗ ਦੇ ਲਿਆਂਦੇ ਹੋਏ ਚੀਨੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਕਾਠੀ ਪਾ ਲਿਆਓ।" ਜਦ ਸਿਖ ਘੋੜਾ ਲੈ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਪਾਲੇ ਨੂੰ ਵਾਗ ਫੜਾ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਲੈ ਭਾਈ ਗੁਪਾਲਾ, ਤੇਰੀ ਇਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਘੋੜਾ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ । ਲੈ ਤਾਂ ਗੁਰਿਆਈ ਹੀ ਗਿਆ ਸੈਂ, ਪਰ ਤੇਰੀ ਤਕਦੀਰ । ਆਖ਼ਰੀ ਪੌੜੀ ਤੇ ਆ ਕੇ ਚੀਨੇ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਕਰ ਬੈਠੋਂ । ਸਭ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਤੂੰ ਪਾਠ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੈਂ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਲੰਘ ਤੋਂ ਸਰਕਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਾਂ ਤੇ ਜੇ ਕਿਤੇ ਇਕ ਮਨ ਸੰਕਲਪ ਰਹਿਤ ਪਾਠ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦੇਂਦੇ, ਤਾਂ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਸੈਂ । ਅਸਾਂ ਹੁਣੇ ਦੇ ਦੇਣੀ ਸੀ । ਪਰ ਤੂੰ ਅਖ਼ੀਰ ਤੇ ਆ ਘੋੜਾ ਲੈਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਕਰ, ਰਸ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਵਟਾ ਲਿਆ। ਸੋ ਭਾਈ, ਆਹ ਲੈ ਘੋੜਾ ਤੇ ਗੁਰ ਗੱਦੀ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਹੱਕਦਾਰ ਨੂੰ ਆਪੇ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗੀ ।"

ਜਦ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਪੁਛਣ ਤੇ ਭਾਈ ਗੁਪਾਲੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਨਸਿਕ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਏਦਾਂ ਹੀ ਬੀਤਿਆ ਹਾਲ ਸੁਣਾਇਆ, ਤਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ "ਧੰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ !" ਕਹਿ ਸੀਸ ਝੁਕਾਏ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਇਕ ਮਨ ਹੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਠ ਕਰਨ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧੇ।

ਜਾਨੀ ਨੂੰ ਜਾਨੀ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੁਣ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਨਾਮ ਦਾਨ ਦੇਣ ਵਿਚ ਖ਼ਿਤਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਸੁਭਾਗ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੂਰ ਦੂਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪਹੁੰਚ, ਜੀਵਨਕਣੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ । ਇਹ ਰੂਹਾਨੀ ਦਾਤਾਂ ਬਿਨਾਂ ਜ਼ਾਤਪਾਤ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਦੀਨ ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਭੇਤ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ । ਇਸ ਸਮੇਂ ਜੋ ਵਰੋਸਾਏ ਗਏ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉੱਘੇ ਉੱਘੇ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਸਨ । ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਮੇਹਰ ਖ਼੍ਵਾਜਾ ਰੌਸ਼ਨ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਤੇ ਹੋਈ । ਇਹ ਕਈ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚ ਸੀ ਤੇ ਓੜਕ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਘਾਲ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਤੇ ਉਹ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਹੋਇਆ । ਅੱਜ ਤੱਕ ਉਸ ਦੀ ਕਬਰ ਫਲੌਰ ਪਰਗਣੇ ਦੇ ਮਿਓ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੈ ਤੇ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ 'ਵਲੀ ਅੱਲਾ' ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਮਿਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਪੂਜਦੇ ਹਨ ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਖ਼੍ਵਾਜਾ ਰੌਸ਼ਨ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਜੋਤੀ ਤੋਂ ਛੋਹ ਲੈ, ਸਚੀਂ ਮੁਚੀਂ ਰੌਸ਼ਨ ਹੋ, ਪਿਰਮ ਰਸ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਪੀ, ਮਸਤ ਹੋ ਰੂਹਾਨੀ ਪੀਂਘਾਂ ਚੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਆਮ ਆਵਾਜਾਈ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸੱਯਦ ਜਾਨੀ ਸ਼ਾਹ ਦਰਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਰੰਗ ਲੱਗਾ । ਜਾਂ ਉਸ ਨੇ ਰੌਸ਼ਨ ਸ਼ਾਹ ਕੋਲੋਂ ਰੌਸ਼ਨੀ ਮੰਗੀ, ਤਾਂ ਖ਼੍ਵਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਛੱਪੜੀ ਛੱਪੜੀ ਨਾ ਫਿਰ, ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਚੁੱਭੀ ਮਾਰ।" ਜਾਨੀ ਸ਼ਾਹ ਸਮਝ ਗਿਆ ਕਿ ਰੌਸ਼ਨ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਆਪਣੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵੱਲ ਹੈ । ਚੁਨਾਂਚਿ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਅਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੁਲ੍ਹੀ ਥਾਂ ਤੇ ਧੂਣਾ ਰਮਾ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਸੂਫ਼ੀ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਮਸਤ ਮਰਿਆਦਾ ਵਾਂਗ ਇਹ ਸਦਾ ਲਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ, "ਜਾਨੀ ਕੋ ਜਾਨੀ ਮਿਲਾ ਦੋ—ਬਾਬਾ—ਜਾਨੀ ਕੋ

ਜਾਨੀ ਦਿਖਾ ਕੇ!" ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਰਵਈਆ ਮਲੰਗਾਂ ਵਾਲਾ ਦੇਖ ਉਸ ਦਾ ਸਿਦਕ ਪਰਖਣ ਲਈ ਆਪ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕੋਈ ਨਾ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦੇ, ਸੁੰਦਰ ਪਦਾਰਥ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਭਿਜਵਾਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਜਾਨੀ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬੜੀ ਉਪਰਾਮਤਾ ਦਿਖਾਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਨਾਮ ਦਾਨ ਹੀ ਮੰਗਿਆ। ਆਖ਼ਰ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ।

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਈ ਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਕੋਈ ਗੁਰਮੁਖ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿਤ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਹੋਰ ਘੱਲੇ ਜਾਣ।" ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਹਲਕਾ ਉਥੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਧ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸੰਗਤ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਮੰਨ, ਭਾਈ ਘੜੀਆ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਸਪੁਰਦ ਕੀਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਵਟਾਲੇ ਵਾਲੇ ਪੰਡਤ ਨਿਤਾਨੰਦ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ ਬੋਧ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਆਗਿਆ ਮੰਗ, ਗਰੜ ਪੁਰਾਣ ਦੀ ਕਥਾ ਆਣ ਸੁਣਾਈ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸੁਣਾਇਆ ਕਿ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁੰਭੀ ਨਰਕ ਦਾ ਦੁਖ ਸਾਗਰ ਵਰ੍ਹੇ ਵਿਚ ਲੰਘਣਾ ਪਏਗਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਬੜੇ ਬੜੇ ਕਸ਼ਟ ਹੋਣਗੇ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਸੁੰਦਰ ਨਾਮੀ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਉੱਠ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖ ਇਹ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਪੈਂਡਾ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਘੜੀਆਂ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਕਰਨਗੇ।" ਤਾਂ ਭਾਈ ਮੰਝ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਘੜੀਆਂ ਦੀ ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਇਕ ਘੜੀ ਵਿਚ।" ਇਹ ਸੁਣ ਭਾਈ ਨਿਹਾਲਾ ਬੋਲਿਆ, "ਮਿਤਰੋ, ਪਹਿਰਾਂ ਤੇ ਘੜੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਛੱਡੋ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਨੇ ਉਸ ਪੈਂਡੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੈਣਾ, ਜਿਸ ਰਾਹ ਵਿਚ ਕਸ਼ਟ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਿਖ ਨੇ ਗੁਰਪੁਰੀ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਉਸ ਰਾਹ ਵਿਚ ਹੈਨ ਹੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ।"

ਇਹ ਸੁਣ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਧੰਨ ਭਾਈ ਨਿਹਾਲਾ! ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰਮਤ ਸਮਝੀ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਮਾਰਗ ਦਾ ਕਥਨ ਪੁਰਾਨ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਉਹ ਰਾਹ ਨਹੀਂ। 'ਜਿਹ ਪੈਡੈ ਲੂਟੀ ਪਨਿਹਾਰੀ। ਸੋ ਮਾਰਗ ਸੰਤਨ ਦੂਰਾਰੀ।' ਮਾਰਾਂ ਦੇ ਪੈਂਡੇ ਤੋਂ ਸੰਤਾਂ ਦੂਰ ਦੂਰ ਲੰਘ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਨੰਦ ਹੋਇਆ ਹੈ। 'ਹਰਖ ਆਨੰਦ ਸੋਗ ਨਹੀਂ ਬੀਆ। ਸੋ

ਘਰੁ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਉ ਦੀਆ ।' ਕਿੱਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਤੇ ਉਹ ਪੁਰਾਨਕ ਮੱਤ ਛੱਡ, ਪੂਰਨ ਮੱਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ, ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿੱਖ ਹੋਇਆ । ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ ਗੁਮਟਾਲੀਆ, ਨਰੈਣ ਦਾਸ ਪੱਡੋਰੀ ਵਾਲਾ, ਲਾਲ ਦਾਸ ਧਿਆਨ ਪੁਰੀਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਕਈ ਸਾਥੀ ਪੁਰਾਨਕ ਵੈਰਾਗ ਅਤੇ ਜੋਗ ਦੇ ਮਤ ਤੋਂ ਲੰਘ, ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖ ਬਣੇ ।

ਰਮਦਾਸ ਗਮਨ

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਖ਼ਬਰ ਆਈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ, ਜੋ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬੀੜ ਸਾਹਿਬੋਂ ਆਪਣੀ ਜਨਮ-ਭੂਮੀ ਰਮਦਾਸ ਵਿਚ ਜਾ ਟਿਕੇ ਸਨ, ਚੋਲਾ ਛੱਡਣ ਲੱਗੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸਿਦਕੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਰਮਦਾਸ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਅਪੜਨ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ, ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਹਿੱਤ ਅਗੋਂ ਆ ਮਿਲੇ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਪਰਸ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਡੇਰੇ ਕਰ ਦਿਤੇ, ਪਰਸਪਰ ਗੁਰਮਤ ਵਿਚਾਰ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਬਾਬੇ ਬੁਢੇ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਆਪ ਗਿਆਨ ਸੂਰਜ ਹੋ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਵਰਗੇ ਕਈ ਬੂਟੇ ਜੀਵਨ ਦਾਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਤੁਸਾਂ ਛੇਆਂ ਹੀ ਜਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਤੇ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਰੱਖੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਇਸ ਖਲੜੇ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਲੱਗਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੀ ਇਹ ਅੰਤਮ ਇੱਛਾ ਹੈ, ਕਿ ਆਪ ਮੇਰੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਰਹੋ।"

ਭਾਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗ਼ਰੀਬ-ਨਿਵਾਜ਼ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦਾ ਸਦਾ ਹੀ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੁਰ ਸਿਖੀ ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਨਿਮਰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਤੇ ਫ਼ੁਰਮਾਣ ਲਗੇ, "ਗੁਰੂ ਤੁਹਾਡੇ ਸਦਾ ਹੀ ਅੰਗ ਸੰਗ ਹੈ।" ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਮਸਤਕ ਤੇ ਹੱਥ ਰਖਿਆ। ਅਗਲੀ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਉਠ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ, ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸਜ ਗਏ, ਰਬਾਬੀਆਂ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਦੇ ਸੁਣਦੇ ਹੀ ਨਿਜ ਅਨੰਦ ਵਿਚ ਸਮਾ ਗਏ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸੰਗਤ ਸਮੇਤ ਆਪ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਰੱਖਵਾ, ਭੋਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਫਿਰ

ਰਮਦਾਸ ਆ ਜਾਣ ਦਾ ਬਚਨ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿਤ ਲਾਗੇ ਲਾਗੇ ਦਾ ਦੌਰਾ ਆਰੰਭ ਦਿਤਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਰਾਵੀ ਪਾਰ ਕਰ ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ। ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਪੂਜਾ ਕਰ, ਉਰਾਰ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਆ ਉਤਰੇ। ਇਥੇ ਬਾਬਾ ਧਰਮ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ (ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਸਨ) ਸੰਗਤ ਸਮੇਤ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਆਓ-ਭਗਤ ਕੀਤੀ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਡੇਰੇ ਸਾਹਿਬ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਕਰਾ, ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਧਰਮ ਚੰਦ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬੇਦੀ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾਉ ਬਖ਼ਸ਼ੇ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਧਰਮ ਚੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ, ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ, ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵਡੇ ਸਪੁੱਤਰ ਤੇ ਹੁਣ ਮਹਾਂ ਰਿਸ਼ੀ ਬਿਰਧ ਸਨ, ਜਾ ਮਿਲੇ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦਾ ਬੜਾ ਮਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਵੀ ਬੜੇ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਉਹ ਧਰਮ ਯੁਧਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸੁਣ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਰਹੇ। ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੇ ਦੁਸਹਿਰੇ ਦਾ ਵਕਤ ਆ ਪੁਜਾ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਾਠ ਦੇ ਭੋਗ ਸਮੇਂ ਰਮਦਾਸ ਆ ਪੁਜੇ। ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਭਾਈ ਭਾਨੇ ਨੂੰ ਦਸਤਾਰ ਬੰਨ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਥਾਂ ਥਾਪਿਆ।

ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਿਵਾਸ

ਹੁਣ ਦੀਵਾਲੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਨੇੜੇ ਆ ਗਿਆ ਸੀ । ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਵੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਆਪ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਆਇਆਂ ਦੇਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ।" ਸੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਹੀਰ ਸਮੇਤ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਆ ਬਿਰਾਜੇ । ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਮੱਥਾ ਟੇਕ, ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਕਰਾ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਟਿਕੇ । ਹੁਣ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਤਿਸੰਗ ਦੀ ਕਾਰ ਸਦਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਰੰਭ ਦਿਤੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀਵਾਨ ਲਗਾਏ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਬੀਰ ਰਸ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀਵਾਨ ਲਗਦੇ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦੇ ਪਰ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀਵਾਨ ਲਗਦੇ ਅਤੇ ਢਾਢੀ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਗਾ-ਗਾ ਬੀਰ ਰਸ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ । ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹੀ ਬੁਲਾ ਲਿਆ । ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੋਲ ਇਸ ਗੱਲ ਉਤੇ ਅਫ਼ਸੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਪੁਰ ਵਾਲੇ ਯੁਧ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ । ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਹੁਣ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਰਖਦਾ ਸੀ । ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਪੁਰਾਣਾ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਵਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਅਤੇ ਲੜਕੀ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਲੇ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੀ ਕੰਨਿਆਂ ਕਈ ਵਾਰ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਨਿਰਾਦਰ ਭਰੇ ਬਚਨ ਕਹਿ ਦੇਂਦੀ ਸੀ । ਇਕ ਦਿਨ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਨ ਉਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਰਖੋ । ਇਸ ਕੰਨਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਈ ਸਾਕੇ ਹੋਣੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬੇਅੰਤ ਦੁਸ਼ਟ ਦਮਨ ਹੋਣਗੇ ।"

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਟਿੱਕੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਧੀਰ ਮੱਲ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਚੱਬੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਨੂੰ ਸੱਤਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦਾ ਵਰ ਮਿਲਿਆ ।

ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਰਾਇ ਜੀ

ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਕਈ ਵਡਿਆਈਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਇਹ ਲੋਕਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਲੋਕਕ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨਾਂ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਨੂੰ ਦਰਸਾਣ ਵਾਲਾ ਬਾਬੇ ਅਟੱਲ ਰਾਇ ਦਾ ਦੇਹੁਰਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੇਹੁਰੇ ਦਾ ਉੱਚਾ ਮੀਨਾਰ, ਜਿਸ ਦੀ ਚੋਟੀ ਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਪਾਂਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਟਿਕਾਣੇ ਦਾ ਪਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਜਿਤਨਾ ਉੱਚਾ ਮੀਨਾਰ ਹੈ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਉੱਚਾ ਇਸ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ । ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਜਦ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਹਿਲ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਹੀ ਬੁਲਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਰਾਇ ਸੀ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਪੇਸ਼ੀਨ-ਗੋਈ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਤੇ ਹੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਸੀ । ਗ਼ੈਰ ਮਾਮੂਲੀ ਜ਼ਹੀਨ ਅਤੇ ਹੋਣਹਾਰ ਸਨ । ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਰਾਇ ਜੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਦੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਮੋਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਖ਼ਾਸ ਸਤਸੰਗੀ ਸੀ । ਇਕ ਦਿਨ ਖਿਦੋ-ਖੂੰਡੀ ਖੇਡਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸ਼ਾਮ ਪੈ ਗਈ, ਤਾਂ ਖੇਡ ਮੁਕਾਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਕੁਝ ਬਾਜ਼ੀਆਂ ਮੋਹਨ ਕੋਲੋਂ ਜਿੱਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕੱਲ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਆਵੀਂ ਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਬਾਜ਼ੀਆਂ ਲਾਹੁਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰੀਂ ।" ਮੋਹਨ ਨੇ ਬਾਲਕ ਸੁਭਾਵ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਹਾ, "ਨਿਸ਼ਚਯ ਮੈਂ ਸਵੇਰੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਆਵਾਂਗਾ ਤੇ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਬਾਜ਼ੀਆਂ ਲਾਹ ਕੇ ਹੀ ਦਮ ਲਵਾਂਗਾ ।"

ਦੋਵੇਂ ਖਿਡਾਰੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਬਿਲਾਸ ਕਰਦੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ । ਦਿਨ ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਦੇਵਨੇਤ ਨਾਲ ਮੋਹਨ, ਜਦ ਰਾਤ ਨੂੰ ਕਿਸੇ

ਲੋੜ ਲਈ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਗਲੀ ਵਿਚ ਨਿਕਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਪ ਨੇ ਡਸ ਲਿਆ। ਬੱਚੇ ਦੇ ਚੀਕ ਮਾਰਨ ਤੇ ਘਰ ਵਾਲੇ ਤੇ ਆਂਢੀ-ਗੁਆਂਢੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਮਾਂਦਰੀ ਵੀ ਸੱਦੇ ਗਏ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵਾਹ ਨਾ ਗਈ। ਸੱਪ ਦੇ ਲੜਦਿਆਂ ਹੀ ਜ਼ਹਿਰ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਜਦ ਸਵੇਰੇ ਅਟੱਲ ਰਾਇ ਜੀ ਆਪਣੀ ਖੂੰਡੀ ਲਈ, ਮੋਹਨ ਦੇ ਘਰ ਗਏ, ਤਾਂ ਅਗੇ ਰੋਣਾ ਪਿਆ ਦੇਖ, ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਪੁਛਿਆ, "ਮੋਹਨ ਕਿਥੇ ਹੈ?"

ਮੋਹਨ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਸੰਗੀ ਖਿਡਾਰੀ ਨੂੰ ਦੇਖ, ਢਾਹ ਮਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮੋਹਨ ਚਲ ਵਸਿਆ!"

ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਵ ਹੀ ਕਿਹਾ,, "ਚੱਲ ਕਿੱਥੇ ਵਸਿਆ? ਉਸ ਨੇ ਸਾਡੀਆਂ ਬਾਜ਼ੀਆਂ ਦੇਣੀਆਂ ਹਨ। ਹੁਣ ਬਹਾਨਾ ਕਰਕੇ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ।"

ਇਤਨਾ ਕਹਿ ਅਟੱਲ ਰਾਇ ਜੀ ਅੱਖਨ-ਚੇਤ ਹੀ ਅਗਾਂਹ ਵਧੇ ਅਤੇ ਮੋਹਨ ਦੇ ਗਲੇ ਵਿਚ ਖੂੰਡੀ ਪਾ ਉਤਾਂਹ ਖਿੱਚਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਉੱਠ, ਸਾਡੀ ਬਾਜ਼ੀ ਦੇਹ।"

ਮੋਹਨ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ! ਵਾਹਿਗੁਰੂ!!' ਕਹਿੰਦਾ ਉੱਠ ਬੈਠਾ। ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਸਭ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਏ। ਨਗਰ ਤਕ ਖ਼ਬਰ ਫੈਲ ਗਈ ਅਤੇ ਸਭ ਲੋਕ "ਧੰਨ ਗੁਰੂ! ਧੰਨ ਗੁਰੂ!!" ਉਚਾਰਣ ਲੱਗੇ।

ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖ਼ਬਰ ਪੁੱਜ ਗਈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਜੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰ ਹੀ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਦ ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਰਾਇ ਜੀ ਵੀ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਗਏ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਆਣ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਅਟੱਲ ਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸਾਂ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਕਰਾਮਾਤ ਕਹਿਰ ਹੈ। ਭਾਣੇ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜਨਾ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰਮੱਤ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਣ ਦਿਤੇ ਜੇ, ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਅਗਾਂਹ ਭੇਟ ਕਰੋ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਰਜ਼ਾ ਅਟੱਲ ਰਹੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇ ਲੋਕ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਆਪਣੇ ਮੋਏ ਜਿਵਾਣ ਲਈ ਸਾਡੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਆ ਬੈਠਿਆ ਕਰਨਗੇ।"

ਅਟੱਲ ਰਾਇ ਜੀ ਇਹ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚੋਂ ਉੱਠ ਬੈਠੇ ਅਤੇ ਕੌਲਸਰ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਸਮਾਧੀ ਲਗਾ, ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਬੈਠ ਗਏ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ

ਦੇ ਰਸ ਵਿਚ ਹੀ ਸੱਚਖੰਡ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ। ਇਹ ਕੌਤਕ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਦੇਖ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਖ਼ਬਰ ਕੀਤੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੰਗਤ ਸਮੇਤ ਉਥੇ ਪੁੱਜੇ। ਅਗੇ ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਰਾਇ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਾਣ ਰਹਿਤ ਸਰੀਰ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਦੇਖ ਬਹਿਬਲ ਹੋਈ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦੇਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਸ਼ਾਂਤੀ ਰੱਖੋ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੇ ਗੁਰਮਤ ਮੰਨੀ ਹੈ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਿਤੀ ਸੂ। ਇਹ ਸੱਚਮੁਚ ਅਟੱਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਵੀ ਅਟੱਲ ਰਹੇਗੀ। ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਾਨ *ਉੱਚੀ ਹੋਵੇਗੀ।"

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦੇ, ਓਸੇ ਥਾਂ ਹੀ ਅਟੱਲ ਰਾਏ ਜੀ ਦਾ ਅੰਗੀਠਾ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ।

---

*ਕੌਲਸਰ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਾਲੇ ਕੰਢੇ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਹਟ ਕੇ ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਰਾਇ ਜੀ ਦਾ ਦੇਹੁਰਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਉਤੇ ਸੱਤ ਮੰਜ਼ਲਾ ਮੀਨਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਮਹਾਂਬਲੀ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਕੇਵਲ ਉੱਚੇ ਮੀਨਾਰ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਥੇ ਹੋਰ ਅਭਿਆਗਤ ਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭੁੱਖਿਆਂ ਨੂੰ ਅੰਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। 'ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ, ਪੱਕੀਆਂ ਪਕਾਈਆਂ ਘੱਲ' ਦਾ ਅਖਾਣ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਰਾਇ ਜੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਤੇ ਮਾਨ ਨੂੰ ਤੱਕ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮਰਿਆਦਾ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਇਆ ਸ਼ਹੀਦ ਸਮਝ, ਪੰਥ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਤੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਧਾਂ ਇਸ ਦੇਹੁਰੇ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਮਿਸਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਨਵਾਬ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਮਾਧਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭਾਈ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਪਾਸੇ ਦੇ ਜੋਧਿਆਂ ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਧਾਂ ਵੀ ਇਥੇ ਕਾਇਮ ਸਨ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਮਈ ਸੰਨ ੧੯੨੩ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਅੰਦੋਲਨ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਇਕ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਲੋੜੋਂ ਵਧ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆਏ ਹੋਏ ਹਾਮੀਆਂ ਨੇ ਬੇ-ਕੁਨਿਸ਼ਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਕੁਝ ਨਿਸ਼ਾਨ ਅਜੇ ਬਾਕੀ ਵੀ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਰਾਇ ਜੀ ਦਾ ਉੱਚਾ ਮੀਨਾਰ ਅੱਜ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਜ਼ਮਤ ਅਤੇ ਵਡਿਆਈ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਿਦਕ ਦੀ ਪਰਖ

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਵਾਰਤਾ ਚਲਦੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ । ਸੋ ਇਕ ਦਿਨ ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ ਉਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਚੱਲ ਪਈ । ਕਈ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਦਿਤਾ ਕਿ ਸਿਦਕ ਹੈ ਤਾਂ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮੂਲ, ਪਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਭੀੜ ਬਣੇ ਇਸ ਦਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਬਹੁਤ ਕਠਿਨ ਹੈ । ਇਸ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਬੋਲੇ, "ਸਿਖ ਨੂੰ ਹਰ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਸਿਦਕ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਚਾਰਹੀਨ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਕਮੀਆਂ ਤੇ ਸਾਊ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਨਿਗਾਹ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ, ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵੀ, ਜੇ ਸਿਖ ਦਾ ਸਿਦਕ ਪਰਖਣ ਲਈ ਕੋਈ ਕੌਤਕ ਵਰਤਾ ਦੇਣ, ਤਾਂ ਸਿਖ ਨੂੰ ਅਡੋਲ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।" ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਜਦ ਇਹ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਾਮਾਲੂਮ ਜਿਹੀ ਖ਼ੁਦੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਸੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਆਖ਼ਰ ਮਨੁੱਖ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਹੈ ਤੇ ਭੁੱਲ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਕੌਤਕ ਰਚਿਆ । ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਹ ਕਾਬਲੋਂ ਘੋੜੇ ਖ਼ਰੀਦ ਲਿਆਉਣ । ਸੋ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਆਗਿਆ ਲੈ, ਕਾਬਲ ਪੁਜੇ ਅਤੇ ਡੇਰੇ ਜਮਾ, ਦਲਾਲਾਂ ਨਾਲ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਸੌਦਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ । ਆਖ਼ਰ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਕ ਜੋੜੀ ਇਕ ਲੱਖ ਰੁਪੈ ਤੋਂ ਲੈਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਕੀਮਤ ਤਾਰਨ ਲਈ ਰੁਪਿਆ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਤੰਬੂ ਵਿਚ ਵੜੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਵੇਖਿਆ, ਪੇਟੀ ਖੁਲ੍ਹੀ ਪਈ ਹੈ ਅਤੇ ਰੁਪਿਆ

*ਗੁੰਮ ਹੈ । ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਅਜਿਹੇ ਘਾਬਰੇ ਕਿ ਵਪਾਰੀਆਂ ਕੋਲ ਝੂਠੇ ਪੈਣ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਤੋਂ ਡਰ, ਤੰਬੂ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਬੰਨਿਓਂ ਨਿਕਲ ਗਏ । ਜਦ ਕੁਝ ਦੇਰ ਤਕ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰੋਂ ਨਾ ਨਿਕਲੇ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੁਖੀ ਭਾਈ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਤੰਬੂ ਵਿਚ ਜਾ ਰੁਪਿਆ ਲਿਆ ਕੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪੰਜ ਘੋੜੇ ਖ਼ਰੀਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੋਲ ਮੰਜ਼ਲ, ਬਾ-ਮੰਜ਼ਲ ਲੈ ਪੁਜੇ। ਉਧਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਜਾਂ ਤੰਬੂਓਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਘਬਰਾਹਟ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਡੋਲ ਗਏ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵਾਪਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਕਾਂਸ਼ੀ ਵੱਲ ਰੁਖ ਕਰ ਲਿਆ । ਜਦ ਉਹ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਕਾਂਸ਼ੀ ਪੁਜੇ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਡੇਰਾ ਜਮਾ, ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਕਾਂਸ਼ੀ ਬ੍ਰਹਮਨਕ ਮੱਤ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਕੇਂਦਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਨਾਮੀ ਧੁਰੰਤਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ ਸੀ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਆ ਕੇ ਗਿਆਨ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤ ਦ੍ਰਿੜਾ, ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕੀਤਾ । ਓੜਕ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਚਰਚਾ ਚਲਦੀ ਚਲਦੀ ਕਾਂਸ਼ੀ ਨਰੇਸ਼ ਤੱਕ ਪੁਜੀ । ਰਾਜਾ ਵੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਇਆ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲੋਂ ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸੁਣ, ਨਿਹਾਲ ਹੋਇਆ । ਰਾਜੇ ਦੇ ਸਤਸੰਗੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੋਭਾ ਕਾਂਸ਼ੀ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਗਈ ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਜਦ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਾਂਸ਼ੀ ਪਹੁੰਚ ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਜੇਠੇ ਜੀ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਾਂਸ਼ੀਓਂ ਲੈ ਆਉਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਬਿਲਾਸ ਪੂਰਵਕ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ, ਗੁਰਦਾਸ ਗੁਰੂ ਕੀ ਸਾਮੀ ਹੈ। ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਕੱਸ ਕੇ ਲੈ ਆਓ । ਜਦ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਬਨਾਰਸ ਪੁਜੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣਾਈ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ

---

*ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਔਖਿਆਈ ਸਮੇਂ ਦਿਲ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੇ ਬਲ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਲਈ ਇਹ ਸ਼ਾਹਾਨਾ ਮਜ਼ਾਕ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਤੇ ਹੀ ਕਿਸੇ ਸਾਥੀ ਸਿਖ ਨੇ ਮਜ਼ਾਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹੀ ਰੁਪਿਆ ਅਗਾਂਹ ਪਿਛਾਂਹ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਤੰਬੂ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਤੇ ਹੀ ਫ਼ੌਰਨ ਹੀ ਉਥੇ ਰੱਖ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ।

ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੋਵੇ । ਸਾਨੂੰ ਆਗਿਆ ਪਾਲਣੀ ਹੀ ਬਣ ਆਉਂਦੀ ਹੈ । ਮੈਨੂੰ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਕੱਸ ਕੇ ਹੀ ਲੈ ਚਲੋ।" ਭਾਵੇਂ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ, ਗੁਰਸਿਖ ਜੀਵਨ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਵਡਿਆਈ ਤੋਂ ਵਾਕਫ਼ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਸ ਤਜਵੀਜ਼ ਨਾਲ ਇਤਫ਼ਾਕ ਨਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੋਲ ਪੁਜੇ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਪਿਛਲੇ ਬੰਨੇ* ਬੰਨ੍ਹ ਲਏ । ਜਦ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਸ ਵਿਚਿਤ੍ਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਆਏ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਇਕ **ਪੌੜੀ ਆਖ ਸੁਣਾਈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਨਿਵਾਜਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ।

---

*ਮਨੁੱਖ ਜੀਵਨ ਦੇ ਚਮਕੀਲੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਹਾਸਰਸ ਵੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਹੋਵੇ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਭਰਿਆ। ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸ ਅਜਿਹੇ ਬਿਲਾਸ ਭਰੇ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਨਾਲ ਪੂਰਤ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸਿਖ ਰਲ ਮਿਲ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਬਿਲਾਸ-ਮਈ ਚੋਜ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਸਾਹਿਬ ਪਹਿਲੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨਾਲ ਕਈ ਚੋਜ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ । ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਿਖ ਦੇ ਹਰ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਪਿਆਰ-ਲੀਲ੍ਹਾ ਹੁੰਦੀ ਹੀ ਚਲੀ ਆਈ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹਾਸਰਸ ਦਾ ਬੜਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਕੌਤਕ ਤੇ ਸਾਹਿਬ ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਨਿਹੰਗੀ ਬਾਣਾ ਇਸ ਮਹਾਨ ਰਸ ਦਾ ਹੀ ਵਰਤਾਰਾ ਸੀ । ਪੰਥ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਹੀ ਇਸ ਰਸ ਦੇ ਆਸਰੇ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ ਹੈ । ਅਤੇ ਭੀੜ ਸਮੇਂ ਵੀ ਸਿੰਘ ਹੱਸ ਬੋਲ ਕੇ ਹੀ ਸਮਾਂ ਟਪਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ । ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਗੜਗੱਜ ਬੋਲੇ ਇਸ ਰਸ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਹੀ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਜੋੜੇ ਗਏ ਸਨ—

** "ਜੇ ਮਾਉ ਪੁਤੈ ਵਿਸੁ ਦੇ ਤਿਸ ਤੇ ਕਿਸੁ ਪਿਆਰਾ।
ਜੇ ਘਰ ਭੰਨੈ ਪਾਹਰੂ ਕਉਣੁ ਰਖਣਹਾਰਾ।...
ਆਗੂ ਲੈ ਉਝੜਿ ਪਵੈ ਕਿਸੁ ਕਰੈ ਪੁਕਾਰਾ।
ਜੇਕਰਿ ਖੇਤੈ ਖਾਇ ਵਾੜਿ ਕੋ ਲਹੈ ਨ ਸਾਰਾ।
ਜੇ ਗੁਰ ਭਰਮਾਏ ਸਾਂਗੁ ਕਰਿ ਕਿਆ ਸਿਖੁ ਵਿਚਾਰਾ ॥੨੨॥ (੩੫)

ਅਰਥਾਤ "ਜੇ ਮਾਂ ਹੀ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕੌਣ ਕਰੇ । ਜੇ ਰਖਵਾਲਾ ਹੀ ਘਰ ਭੰਨ ਲਏ, ਤਾਂ ਪਹਿਰਾ ਕੌਣ ਦੇਵੇ । ਜੇ ਰਹਬਰ ਹੀ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਲੈ ਵੜੇ, ਤਾਂ ਗਿਲਾ ਕਿਸੇ ਤੇ । ਜੇ ਵਾੜ ਹੀ ਖੇਤ ਖਾਵੇ, ਤਾਂ ਰਾਖਾ ਕੌਣ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੀ ਸੁਆਂਗ ਪਲਟਾ ਕੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਭਰਮਾਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਗ਼ਰੀਬ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ?"

ਮਾਝਾ ਤਾਰਨ

ਇਸ ਸਾਲ ੧੬੭੬ ਬਿ: ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਮੰਗਣੀ ਹੋਈ। ਹੁਣ ਮਾਝੇ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਮਾਝਾ ਦੇਸ ਤਾਰਨ ਲਈ ਵਹੀਰ ਸਮੇਤ ਚਾਲੇ ਪਾਏ। ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਚਲ, ਹਜ਼ੂਰ ਵਡਾਲੀ ਆਣ ਉਤਰੇ। ਸੰਗਤ ਨੇ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਮੱਥਾ ਟੇਕ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਅਤੇ ਵਹੀਰ ਦੇ ਜੋਧਿਆਂ ਨੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੱਡਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਜਨਮ ਕਥਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੀ ਕੁਚਾਲ ਦਾ ਹਾਲ ਸੁਣਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਇਥੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਟਿਕੇ ਅਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਭਾਰੀ ਫਿਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸੂਰ ਮਾਰਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਿ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦਾ ਘੋੜਾ ਚੀਰ ਸੁਟਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖ਼ਤਮ ਹੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਸੀ, ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਸੁਣ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਰੋਹੀ ਮਾਰ ਉਸ ਜਾਨਵਰ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਥੇ ਨਿਵਾਸ ਸਮੇਂ ਹੀ ਭਾਈ ਭਾਨੇ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਕ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਸੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੰਗਤ ਸਮੇਤ ਗੁਰੂ ਕੇ ਚੱਕ ਗਏ, ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਲੇ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਕਥਾ ਭੀ ਸੁਣਾਈ। ਇਥੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਜਾ ਉਤਰੇ। ਭਾਦਰੋਂ ਦੀ ਮੱਸਿਆ ਦਾ ਮੇਲਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਆਗਮਨ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਭਰਿਆ। ਬੇਅੰਤ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਾਨ ਮਿਲਿਆ। ਇਥੇ ਹੀ ਪੱਟੀ ਵਾਲਾ ਰਾਜਾ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਾਣੀ ਸਤਵੰਤੀ ਬਿਰਧ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਏ। ਇਹ ਉਹੀ ਸੁਭਾਗ ਜੋੜੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਏ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਰਾਜਾ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਦਾ ਕਸ਼ਟ ਸਤਵੰਤੀ ਦੇ ਸਤ ਦਾ ਸਦਕਾ ਉਸ ਛੱਪੜ ਵਿਚੋਂ ਨ੍ਹਾਉਣ ਕਰਕੇ ਹਟਿਆ

ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਰੂਪ ਦਿਤਾ, ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਹੀ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਨੂੰ, ਉਸ ਦੇ ਸਹੁਰੇ ਰਾਜੇ ਦੂਨੀ ਚੰਦ ਨੇ, ਜਿਸ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਤਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਮੁਤਬੰਨਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ ।

ਤਰਨ ਤਾਰਨੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਰਹਾਲੀ ਪਿੰਡ ਥਾਣੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਢੋਲੇ ਵਿਚ ਦੀ ਲੰਘ ਖਾਨ ਛਾਪਰੀ ਆਣ ਉਤਰੇ, ਜਿਥੇ ਭਾਈ ਹਮੀਦੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖੂਹ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਸੀ । ਇਥੋਂ ਚੱਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਜਾ ਟਿਕੇ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਆਇਆ ਦੇਖ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਅੱਗੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਨ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਭਾਦਰੋਂ ਸ਼ੁਦੀ ੫ ਸੰਮਤ ੧੬੯੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਦਿਆਂ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ *ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨਿਜ ਅਨੰਦ ਵਿਚ ਸਮਾ ਗਏ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਗ਼ਰੀਬ-ਨਿਵਾਜ਼ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਏ ਤੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਠਹਿਰੇ । ਇਸ ਸਮੇਂ ਹੀ ਭਾਈ ਅਲਮਸਤ ਨਾਨਕ ਮਤੇ ਤੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆਇਆ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਬਾਜ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਤਰਫ਼ੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਹੋਈ ਕਾਰ ਭੇਟ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ । ਦੀਪਮਾਲਾ ਦਾ ਮੇਲਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹੀ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਤੇ "ਜਗਤ ਉਧਾਰਨ ਅਰਥੇ" ਵਟਾਲੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਘੁਮਾਣ ਪਿੰਡ ਜਾ ਉਤਰੇ । ਇਥੇ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਦੇ ਡੇਰੇ ਤੇ ਕੱਤਕ

---

*ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸਿੱਖੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਚੋਟੀ ਦੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਮਰਿਆਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ੋਤਮ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਿੱਖ ਹੋਏ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹਿੰਦੂ ਦਰਸ਼ਨ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਵਾਕਫ਼ੀਅਤ ਸੀ । ਆਪ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕਿਤਾਬਾਂ ਸਿਖ ਪੰਥ ਵਿਚ ਮੁਸਤਨਿਦ ਸਮਝੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਹਨ । ਇਕ ਦਾ ਛੰਦ ਪਉੜੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਦਾ ਕਬਿੱਤ । ਵਾਰਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹਨ ਅਤੇ ਕਬਿੱਤ ਬ੍ਰਿਜ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ । ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕਮਾਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਆਪ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਜ਼ਬਾਨ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਵਗਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ; ਜੇ ਬ੍ਰਿਜ ਭਾਸ਼ਾ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਨੂਠੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਵਿਚ ਆਪ ਨੂੰ ਕੀ ਪਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ, ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਇਤਿਹਾਸ ਇਹੋ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਿਜੇ ਦਾ ਝੰਡਾ ਕਾਂਸ਼ੀ ਵਿਚ ਗੱਡਿਆ ਅਤੇ ਕਾਂਸ਼ੀ ਨਰੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਬਣਾਇਆ !

ਦੀ ਪੁੰਨਿਆਂ ਦਾ ਮੇਲਾ ਭਰਦਾ ਸੀ । ਬੇਅੰਤ ਸੰਗਤ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆਈ । ਜਾਂ ਬੰਸੀ ਤੇ ਸੋਭਾ ਜੋ ਬੈਰਾਗੀਆਂ ਦੇ ਚੇਲੇ ਸਨ, ਗੁਰਮਤ ਧਾਰਨ ਕਰ, ਸਿੱਖ ਬਣੇ ਤਾਂ ਦਾਤਾਰ ਪੁਰੀਏ ਮਹੰਤ ਜੱਲੋ ਬੈਰਾਗੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਰੌਲਾ ਪਾਇਆ ਤੇ ਬਤਾਲੀਏ ਚੌਧਰੀ ਪੱਲੇ ਨੂੰ, ਜੋ ਚੌਰਾਸੀਆਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਮਾਲ-ਗੁਜ਼ਾਰ ਸੀ, ਆਪਣੀ ਮਦਦ ਲਈ ਸਦਿਆ । ਚੌਧਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਲੜਾਈ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨਹੀਂ ਲੜ ਸਕਦੀਆਂ। ਸੰਤ ਜੀ, ਕੋਈ ਫ਼ਕੀਰੀ ਦਾ ਪੇਚ ਹੀ ਲਗਾਓ ।" ਜੱਲੋ ਨੇ ਕ੍ਰੋਧ ਆਤੁਰ ਹੋ ਬਹੁਤ ਹੇਰ-ਫੇਰ ਕੀਤੇ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤ-ਸੁਭਾਵ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਸਚਾਈ ਅਗੇ ਟਿਕ ਨਾ ਸਕਿਆ । ਓੜਕ ਉਹ ਚਰਨੀ ਢੱਠਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆ । ਜੱਲੋ ਨੂੰ ਦੇਖ ਚੌਧਰੀ ਪੱਲੇ ਨੇ ਵੀ ਗੁਰਮਤ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਭੜਾਨੇ ਜਾ ਉਤਰੇ । ਸੰਧੂਆਂ ਨੇ ਜੱਲ੍ਹਣ ਭਗਤ ਦੇ ਪ੍ਰੇਰੇ ਹੋਏ ਬਹੁਤ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ । ਜੱਲ੍ਹਣ ਆਪ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਰਾਮਨੀ ਵੀ ਨੁਸ਼ਹਿਰਓਂ ਆ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਗੇ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਜੱਲ੍ਹਣ ਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ । ਉਥੋਂ ਚੱਲ ਉਹ ਰਾਮ ਤੀਰਥ ਆਣ ਠਹਿਰੇ । ਦੂੰਦੂ ਰਾਮ ਬੈਰਾਗੀ ਨੇ ਸੇਵਾ ਕਰ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਕੀਤਾ । ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਦੀ ਇਛਾ ਕੁਝ ਚਿਰ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਵਹੀਰ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਥੋਂ ਤੁਰ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਆਣ ਪੁਜਾ।

ਮਾਲਵਾ ਤਾਰਨ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੁਣ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਪਰ ਹਕੂਮਤ ਵਲੋਂ ਜੋ ਖ਼ਬਰਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ । ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਜਲੰਧਰ ਪੁੱਜਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਅਬਦੁਲਾ ਖਾਂ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਵਲੀ ਖਾਂ ਨੇ ਮੌਕਾ ਤਾੜ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਦੇ ਕਤਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ । ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ, "ਸਿੱਖ ਭਾਰੀ ਤਾਕਤ ਫੜ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਈ ਵੇਰ ਭਾਰੀ ਭਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਸਤ ਦਿਤੀ ਹੈ।"

ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਦਿਲੋਂ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਸੀ, ਵਲੀ ਖਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਰੋਹ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕਾਸਮ ਬੇਗ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬੇ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਹ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਤੇ (ਸਤਿ) ਗੁਰੂ (ਜੀ) ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰੇ । ਭਾਵੇਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਕੇ ਇਸ ਹੁਕਮ ਦੀ ਫੌਰੀ ਤਾਮੀਲ ਰੁਕਵਾ ਹੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕਾਸਮ ਬੇਗ ਲਾਹੌਰੀ ਮੌਕੇ ਦੀ ਤਾੜ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਮਾਂ ਬਣਨ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰੇ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਗ਼ਰੀਬ-ਨਿਵਾਜ਼ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਘੋਸਮਸੋਰਿਆਂ ਤੋਂ ਵਾਕਫ਼ ਸਨ । ਚੁਨਾਂਚਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਟਿੱਕੇ ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਭੇਜ, ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰ ਪਤੀ, ਜੋ ਦਿਲੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਈਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੰਨਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਲੈ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਕੀਰਤਪੁਰ ਨਗਰ ਬਣਵਾ ਛੱਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਕਿ ਲੋੜ ਸਮੇਂ ਉਥੇ ਮੋਰਚਾ ਲਗਾ, ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਹੁਣ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਤਾਂ ਇਸ ਯੁੱਧ-ਰੀਤੀ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਤੇ ਕੁਝ ਮਾਲਵੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਮਾਲਵੇ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿਤੇ ਅਤੇ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਹਰੀਕੇ ਪੱਤਣੋਂ ਲੰਘ ਮਾਲਵੇ ਜਾ ਪੈਰ ਪਾਏ । ਬੇਅੰਤ ਸੰਗਤਾਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਹਿਤ ਆਈਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਂਈਂ ਦਾਸ ਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰੇਮੀ ਰਲ ਅਗੋਂ ਦੀ ਆ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਡਰੋਲੀ ਲੈ ਗਏ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਹੁਤ ਦਿਨ ਇਥੇ ਟਿਕੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸੰਮਤ ੧੬੮੮ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਉਥੇ ਖੂਹ ਲਗਵਾਇਆ, ਜੋ ਹੁਣ ਤਕ ਉਥੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜ ਕੇ ਟਿਕੇ ਨੂੰ ਕੀਰਤਪੁਰੋਂ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰੋਂ ਸੱਦ ਭੇਜਿਆ । ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਇਕੱਠ ਨਾਲ ਇਥੇ ਭਾਰੀ ਰੌਣਕ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਇਥੇ ਹੀ ਹਾੜ ਸੁਦੀ ਪੰਜਵੀਂ ਸੰਮਤ ੧੬੮੮ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਨੇ ਸੱਚਖੰਡ ਚਲਾਣਾ ਕੀਤਾ ।

ਅਨੋਖੀ ਉਡੀਕ

ਗੁਰ-ਸਿਖੀ ਕੀ ਹੈ ? ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਲੀਲ੍ਹਾ, ਪਿਆਰ ਦਾ ਡਰਾਮਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਾਂਘਾਂ, ਤੜਪਾਂ ਤੇ ਸਿਕਾਂ ਨਾਚ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਤਾਂਘ ਉਭਰਦੀ ਹੈ, ਸਿਕਾਂ ਵਿਲਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੜਪਾਂ ਬੇਕਰਾਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਤਾਂਘ ਚਕੋਰ ਦੀ, ਸਿੱਕ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਦੀ ਤੇ ਤੜਪ ਪਾਰੇ ਦੀ ਵੀ ਉਹ ਜੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾ ਸਕਦੀ, ਜੋ ਗੁਰਸਿਖ ਦਾ ਸਿਖੀ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਮਨ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹੋਵੇ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ, ਸਿਖੀ ਮਾਰਗ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਕਤਰੇ ਨੂੰ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਮਿਲਾਣਾ ਹੈ। ਕੌਣ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਵਿਛੜੇ ਹੋਏ ਕਤਰੇ ਲਈ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਹਿਤ ਕੀ ਕੀ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰਨਾ ਪੈਂਦਾ। ਸੂਰਜ ਦੇ ਕੰਧੇ ਚੜ੍ਹ ਭਾਫ ਬਣਨਾ, ਉਚੇ ਮੰਡਲਾਂ ਦੀ ਠੰਡੀ ਹਵਾ ਖਾ ਬੱਦਲ ਬਣਨਾ, ਖਿਚ ਪਾ ਬਰਸ ਬੂੰਦ ਹੋਣਾ, ਪਰਬਤਾਂ ਦੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਤੋਂ ਸਿਲਾਂ ਤੇ ਚਟਾਨਾਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਟਕਰਾ ਮੂੰਦੜੇ ਮੂੰਹ ਆਬਸ਼ਾਰ ਨਾਲ ਰਲ, ਨਦੀ ਵਿਚ ਦੀ ਹੋ, ਚਿਰਾਂ ਦੀ ਘਾਲ ਪਿਛੋਂ ਸਾਗਰ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲਾਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰੂਹਾਨੀ ਜਗਤ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਕਤਰਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਸਮਾਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਘਾਲ ਵੀ ਕਤਰੇ ਵਾਂਗ ਹੀ ਘਾਲਦਾ ਹੈ, ਨਿਵਾਣਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਦੌੜਨ ਵਾਂਗ ਗ਼ਰੀਬ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਵਹਿਣ ਵੀ ਤਿਖੇ ਵੇਗ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ, ਜਦ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਡਰੌਲੀ ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਲੀਲ੍ਹਾ ਹੋਈ।

ਭਾਈ ਸਾਧੂ ਨੂੰ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦੇ ਗੁਰ-ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਕੇ ਸਿਖੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਮਿਹਰ ਕਰ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਦਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਬੱਚੇ ਦਾ ਨਾਮ ਰੂਪ ਚੰਦ ਸੀ। ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਾਤਾ

ਤੇ ਪਿਤਾ ਦੋਹਾਂ ਵਲੋਂ ਸਿਖੀ ਸੰਸਕਾਰ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਆਏ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੇ ਤਨ ਮਨ ਚਮਕ ਉਠੇ ਤੇ ਉਹ ਰੂਪ, ਰੂਪ ਦਾ ਚੰਦ ਅਖਵਾਇਆ । ਇਕ ਦਿਨ ਪਿਓ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਸੁਭਾਗ ਜੋੜੀ ਲੱਕੜੀ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਇਕ ਰੁਖ ਵੱਢਣ ਵਾਸਤੇ ਗਏ । ਗੁਰ-ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਪਿਓ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਹੱਥ ਕਾਰ ਵੱਲ ਤੇ ਦਿਲ ਯਾਰ ਵੱਲ ਸੀ । ਜਿਥੇ ਬਲ ਹੱਥੀਂ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਰ ਮਾਰ ਰੁਖ ਵੱਢ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਥੇ ਭਾਗੀਂ ਭਰੀਆਂ ਰਸਨਾਂ ਨਾਮ ਜਪ ਜਪ ਮੋਹ ਬੰਧਨ ਉਡਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ । ਪ੍ਰੇਮ ਰੰਗ ਰੱਤੇ ਸੁਭਾਗ ਕਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਤਿੱਖੜ ਦੁਪਹਿਰ ਹੋ ਗਈ । ਦੇਸ਼ ਮਾਲਵਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਨਹਿਰਾਂ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ । ਸਖ਼ਤ ਲੂ ਤੇ ਲੋਹੜੇ ਦੀ ਗਰਮੀ ਨੇ ਪਿਆਸ ਨਾਲ ਵਿਆਕੁਲ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਕੁਹਾੜਾ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਸੁਟਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਾਧੂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਰੂਪ ਪੁੱਤਰ, ਪਾਣੀ ਦਾ ਕੁੰਨਾ ਲਾਹ ਲਿਆ । ਦੋ ਦੋ ਘੁਟ ਪੀ ਲਈਏ । ਤੇਹ ਬੜਾ ਤੰਗ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ।" ਬੇਟਾ ਵੀ ਪਿਆਸਾ ਸੀ । ਪਿਤਾ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਕੁਹਾੜਾ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਸੁੱਟ ਵਣ ਦੀ ਟਾਹਣੀ ਨਾਲੋਂ ਜਾ ਕੁੰਨਾ ਖੋਲ੍ਹਣ ਲੱਗਾ । ਇਹ ਇਕ ਈਸ਼ਵਰੀ ਦਾਤ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਗਰਮ ਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਲੂਆਂ ਦੇ ਚੱਲਣ ਨਾਲ ਕੁੰਨਿਆਂ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਧੇਰੇ ਠਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਜਾਂ ਰੂਪ ਚੰਦ ਨੇ ਕੁੰਨੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਇਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਠੰਡਾ ਠਾਰ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਡਿਗੇ ਹੋਏ ਪਾਣੀ ਦੇ ਕਤਰਿਆਂ ਨੇ ਰੂਪ ਚੰਦ ਦੇ ਕੁਹਾੜਾ ਵਾਹ ਚੁਕੇ ਗਰਮ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਠੰਢਕ ਪਹੁੰਚਾਈ। ਰੂਪ ਕੁੰਨਾ ਲੈ ਆਇਆ । ਪਰ ਪਿਤਾ ਦੇ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚ ਨੈਣ ਪਾ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਬਾਪੂ, ਪਾਣੀ ਬਹੁਤ ਠਰ ਗਿਆ ਹੈ ।" ਸਿੱਖ ਪਿਤਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖ ਬੇਟੇ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸ਼ਰਧਾ ਭਰਿਆ ਖ਼ਿਆਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, "ਰੂਪ, ਹਾਂ ਪਾਣੀ ਜ਼ਰੂਰ ਠਰ ਗਿਆ ਹੈ । ਫਿਰ ਤੇਰੀ ਕੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ?"

"ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਇਹ ਠੰਢਾ ਤੇ ਸੁਆਦਲਾ ਪਾਣੀ ਕਿਸੇ ਮਿੱਠੇ ਤੇ ਸੁਆਦਲੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਲਗੇ ਤੇ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਪੀਵੀਏ।" ਸਾਧੂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮਿੱਠੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਜੀ ਆਏ ਹਨ । ਮਾਲਵਾ ਤਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਕੋਈ ਬੜੀ ਗੱਲ ਤੇ ਨਹੀਂ ਜੇ ਸਾਡੀ ਵੀ ਸੁਣ ਲੈਣ ਤੇ ਭੇਟ ਆ ਕਬੂਲਣ ।"

ਰੂਪ ਚੰਦ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਬਾਪੂ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ।"

ਅਰਦਾਸ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ । ਪਾਣੀ ਦਾ ਕੁੰਨਾ ਓਸੇ ਰੁੱਖ ਨਾਲ ਫਿਰ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਪਿਓ ਪੁੱਤਰ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਬੈਠ ਗਏ। ਪ੍ਰੇਮ ਦੀਆਂ ਖਿੱਚਾਂ ਚੁਪਾਸੇ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਜੇ ਸੱਚਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਦੁਗਾੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਕੰਮ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦਾ ਜ਼ਾਤ ਨਹੀਂ ਵਿਚਾਰਦਾ, ਹੈਸੀਅਤ ਨਹੀਂ ਪਰਖਦਾ, ਤੜਪ ਨੂੰ ਤੋਲਦਾ ਹੈ । ਖਿੱਚਾਂ ਨਾਲ ਖਿਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਡੀਕਾਂ ਤੇ ਉਮਡ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਭੇਟਾ ਤੇ ਰੀਝਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਹੋਵੇ ਪ੍ਰੇਮ ਭਰੀ । ਸੌਦਿਆਂ ਦੀ ਸੱਦ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ, ਵਪਾਰਾਂ ਵਲ ਦੇਖਦਾ ਨਹੀਂ । ਇਥੇ ਭੇਟਾ ਆਮ ਨਿਗਾਹ ਵਿਚ ਤਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸਧਾਰਨ ਸੀ । ਇਕ ਠੰਢੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਕੁੰਨਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਚਾਰ ਘੁਟ ਪੀਣੇ ਸਨ । ਪਰ ਪ੍ਰੀਤ-ਨੈਣਾਂ ਨਾਲ ਤਕਿਆ ਇਹ ਪਾਣੀ ਸੈਂਕੜੇ ਆਬਹਯਾਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸੋਹਣਾ ਤੇ ਖੀਰ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾਂ ਤੋਂ ਉਚੇਰਾ ਸੀ । ਇਸ ਦੇ ਪਿਛੇ ਦੋ ਜਿੰਦੜੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਮੌਤ ਦੀ ਕਸ਼-ਮ-ਕਸ਼ ਵਿਚ ਜੁਟ ਰਹੀਆਂ ਸਨ । ਦੋ ਸੁਚੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਲੁਛ ਰਹੀਆਂ ਸਨ । ਨੈਣਾਂ ਤੇ ਦੋ ਖੂਹ ਜੁਪੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆੜ ਦੇ ਇਕ ਇਕ ਕਤਰੇ ਤੋਂ ਲੱਖਾਂ ਮਣਾਂ ਦੀਆਂ ਫੁਲਵਾੜੀਆਂ ਸਰਸਬਜ਼ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ । ਹੁਣ ਪਈ ਖਿੱਚ ਤੇ ਦੌੜੇ ਸੁਹੇਲੇ ਦੇ ਸ਼ਾਹ ਸੁਆਰ । ਨਾ ਵੇਖਿਆ ਸਾਥੀਆਂ ਵਲ ਤੇ ਨਾ ਉਡੀਕ ਕੀਤੀ ਕਿਸੇ ਰਾਹ ਦੇ ਸੂਹੇ ਦੀ । ਸਰਪੱਟ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਦੁੜਾ ਚਲ ਪਏ ਮਾਲਕ ਮਿਹਰਾਂ ਦੇ ਤੇ ਪਾਰਖੂ ਪ੍ਰੀਤਾਂ ਦੇ ।

ਇਧਰ ਪਿਆਸ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਲਬ ਸੁਕ ਗਏ ਅਤੇ ਕੰਠ ਰੁਕ ਗਏ । ਅਰਦਾਸ ਹੁਣ ਜ਼ਬਾਨੀ ਹੋਣੋਂ ਰਹਿ ਗਈ ਤੇ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚ ਆ ਠਹਿਰੀ । ਪੁਤਲੀਆਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨ ਬੋਲਣ ਲਗੀਆਂ । ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਅਥਰੂਆਂ ਨੇ ਲੈ ਲਈ । ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਹੋਰ ਗੁਜ਼ਰੀ, ਤਾਂ ਪ੍ਰਕਿਰਤਕ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨੈਣ ਵੀ ਮੁੰਦ ਗਏ। ਦਿਮਾਗ਼ ਕੰਮ ਕਰਨੋਂ ਰੁਕ ਗਿਆ । ਸਰੀਰ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਕੋ ਦਿਲ ਹਰਿਆ ਭਰਿਆ ਰਿਹਾ। ਇਨੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹ ਸਵਾਰ ਨਜ਼ਦੀਕ ਆ ਪੁਜਾ । ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਜ਼ੀਨ ਤੋਂ ਛਾਲ ਮਾਰ, ਸਰ੍ਹਾਣੇ ਅੱਪੜ ਬਾਪ ਬੇਟੇ ਦਾ ਸਿਰ ਆਪਣੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਰੱਖ ਲਿਆ । ਮਹਿਬੂਬ ਦੀ ਛੋਹ

ਇਕ ਜਾਦੂ ਸੀ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਹੱਥ ਜੀਵਨ ਦਾਤਾ ਸਨ। ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੌੜ ਪਈ । ਨੈਣ ਖੁਲ੍ਹੇ ਤੇ ਪਿਤਾ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਮਿਹਰ ਭਰੇ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਠਰ ਗਏ । ਹੁਣ ਲਬਾਂ ਦੇ ਤਰ ਹੋਣ ਦੀ ਵਾਰੀ ਸੀ । ਹੱਥਾਂ ਨੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਕੀਤੇ ਤੇ ਰਮਜ਼ਾਂ ਦੇ ਮਹਿਰਮ ਨੇ ਸਮਝ ਲਏ । ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਉਠ ਕੇ ਕੁੰਨਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ। ਆਪ ਪਾਣੀ ਪੀ ਪਿਆਸਿਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਪਾਇਆ । ਜਾਗ ਉਠੇ, ਜੀ ਪਏ, ਉਠ ਚਰਨੀ ਛਹਿਣ ਲਗੇ ਸਨ, ਜਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਧਾ ਗਲ-ਵਕੜੀ ਪਾ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਡੀ ਜਗ੍ਹਾ ਮੇਰੀ ਛਾਤੀ ਹੈ । ਤੁਸੀਂ *ਨਿਹਾਲ ਹੋਏ ।"

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਡਰੌਲੀ ਡੇਰਾ ਰੱਖ, ਲਾਗ ਪਾਸ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਵੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿਤ ਚਰਨ ਪਾਏ । ਜ਼ੀਰੇ, ਕੋਇਰ ਵਾਲੇ, ਛਪਰਾਂ, ਰੋਡੇ, ਲੰਡੇ ਅਤੇ ਗਿੱਲਾਂ ਆਦਿਕ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਮਾੜੀ ਪਿੰਡ ਜਾ ਉਤਰੇ। ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਭੁੱਲਰਾਂ ਦਾ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਲਾਲ ਕੌਂੜਾ ਤੇ ਬਘੇਲਾ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਹੋਏ । ਇਹਨੀ ਦਿਨੀਂ ਹੀ ਮਰਾਝ ਚੌਧਰੀ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਸੰਧੂ ਜਟ ਬੀਧੋ ਵਾਲੀ ਤੋਂ ਪਚਾਧਿਆਂ ਤੇ ਭੱਟੀਆਂ ਦੇ ਉਜਾੜੇ ਹੋਏ ਖਾਨਾਂਬਦੋਸ਼ਾਂ ਵਾਂਗ ਭਟਕਦੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀ ਕਾਲਾ ਤੇ ਕਰਮ ਚੰਦ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੋਲ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਇਕ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਾਸ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਲੈ ਦੇਣ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਭੁੱਲਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ । ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਉਹ ਨਾ ਮੰਨੇ, ਬਲਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੋਹੜੀ ਗੱਡਣ ਤੇ ਲੜਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਢੁੱਕ ਆਏ । ਪਰ ਪਿਛੋਂ ਕੁਝ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਪ੍ਰੇਰੇ ਹੋਏ ਤੇ ਕੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰਨ-ਪਾਲਕ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਮੰਨ ਗਏ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮਰਾਝਕਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ** ਟਿਕਾਣਾ ਮਿਲ ਗਿਆ।

---

*ਇਸੇ ਹੀ ਭਾਈ ਸਾਧੂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਭਾਈ ਰੂਪ ਚੰਦ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਵਿਚੋਂ ਅਜ ਕਲ ਭਾਈ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਗੜੀਆਂ ਵਾਲੇ ਹਨ । ਇਹ ਘਰਾਨਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

**ਮਰਾਝ ਦੇ ਵਸਣ ਦੇ ਮੁਤਅੱਲਕ ਭਾਈ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਰਤਾ ਤਵਾਰੀਖ ਖਾਲਸਾ ਦੀ ਖੋਜ ਨੇੜੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਸਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਗਿਆਨੀ

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੧੬੧ 'ਤੇ)

ਸਤਿਗੁਰੂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰਦੇ ਹੋਏ ਫਿਰ ਮੁੜ ਡਰੌਲੀ ਆਣ ਬਿਰਾਜੇ। ਡਰੌਲੀ ਵਿਚ ਢੇਰ ਚਿਰ ਰੰਗ ਲੱਗਦੇ ਰਹੇ।

(ਸਫ਼ਾ ੧੬੦ ਦਾ ਬਾਕੀ)

ਜੋ ਇਉਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, "ਜਦਿਪ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਸੰਗ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਵੀ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਜਦ ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਨਿਰਨਯ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਮਰਾਝ ਦੀ ਮੋੜ੍ਹੀ ਗੱਡਣ ਸਮੇਂ ਜਿਸ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਕੋਲੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵੰਡਿਆ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਹੀ ਵਿਚ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੫ ਸੰਮਤ ੧੬੭੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹੋ ਸੰਮਤ ਤਵਾਰੀਖ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਮਾਲਵੇ ਜਾਣਾ ਸਹੀ ਹੈ। ਸਤਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਅਜੇ ਪੈਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਸਨ।"

ਮਾਲਵੇ ਤੇ ਹੋਰ ਮਿਹਰ

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਡਰੌਲੀ ਠਹਿਰਨ ਸਮੇਂ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਦੀ ਭੈਣ ਗੋਪ ਜੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿਦਕੀ ਗੁਰਸਿਖ ਪਤੀ ਭਾਈ ਸਾਂਈਂ ਦਾਸ ਜੀ ਵੀ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ ਅਤੇ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਤਿਆਗ ਗਏ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗੁਰਸਿਖ ਸਬੰਧੀਆਂ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਰਵਾਏ ਅਤੇ ਪਾਠ ਦੇ ਭੋਗ ਪੈ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਟਿੱਕੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਲਕੀ ਵਿਚ *ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਰੱਖ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸਹਿਤ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, "ਤੁਸੀਂ ਉਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰ

---

*ਪ੍ਰਤੀਤ ਇਉਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਛੱਡਣ ਸਮੇਂ ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰੇਗੀ। ਸੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਡਰੌਲੀ ਲੈ ਆਂਦਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੀ ਅਸਭਯ ਹਕੂਮਤ ਸਮੇਂ ਜੇ ਹਮਲਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਯਕੀਨਨ ਜ਼ਾਇਆ ਕਰ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਡਰੌਲੀ ਤੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਟਿੱਕੇ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਭੇਜ ਦਿਤਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਗ਼ੈਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਅਸਥਾਨ ਸਮਝ ਕੇ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਤੇ ਉਜਾੜਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਤੇ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਧਾਰਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੇ ਸਿਖ ਲਸ਼ਕਰ ਦੀ ਗ਼ੈਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਖ਼ਤਰੇ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਬਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਟਿੱਕੇ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਬਚਨ—

"ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਸੇ ਜਾਨ ਸਮਾਨਾ।
ਪੂਜੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਕੋ ਨਾਨਾ।"

ਕਿ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਰੂਪ ਸਮਝ ਕੇ ਨਾਨਾ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੂਜੋ' ਸਾਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਹੀ ਕਰ ਪੂਜਦੇ ਸਨ ਤੇ ਕਈਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਜੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਬਚਨਾਂ ਤੇ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਨਿਰਮੂਲ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਰੋ ।" ਭਾਈ ਭਗਤੂ, ਪੈੜੇ ਅਤੇ ਨਿਹਾਲੂ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਪੁਰੀਏ ਨੂੰ ਸਿਆਣੇ ਸਮਝ ਕੇ ਟਿੱਕੇ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿਤਾ ।

ਜਦ ਪਰਿਵਾਰ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੀ ਪਿਛੋਂ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਸਮੇਤ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਭਗਤ ਉਧਾਰ ਹਿਤ ਚਲ ਪਏ । ਇਸ ਸਮੇਂ ਡਰੌਲੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਬੜਾ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਜਲ ਨੈਣ ਹੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੋਲ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ "ਭਾਈ ਸਾਈਂ ਦਾਸ ਵੀ ਚੜ੍ਹ ਗਏ ਤੇ ਆਪ ਵੀ ਚਲੇ ਚੱਲੇ ਹੋ, ਸਾਡਾ ਕੀ ਆਸਰਾ ਹੋਵੇਗਾ ?" ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਗੁਰਮਤਿ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਈ ਤੇ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦੇ ਆਸਰੇ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਟਿਕ, ਹਰਖ ਸੋਗ ਤੋਂ ਉਤਾਂਹ ਅਡੋਲ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਬਲ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ।

ਮਹਾਰਾਜ ਡਰੌਲੀਓਂ ਚਲ ਆਪਣੇ ਅਨਿੰਨ ਭਗਤ ਭਾਈ ਸਾਧੂ ਅਤੇ ਰੂਪ ਚੰਦ ਦੇ ਪਿੰਡ ਆਣ ਠਹਿਰੇ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਹੀ ਉਤਾਰਾ ਲਿਆ । ਕੁਝ ਚਿਰ ਟਿਕ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤ ਦ੍ਰਿੜਾਈ ਤੇ ਤੁਰਨ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਰੂਪ ਚੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿਤ ਮੰਜੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ । ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਰੂਪ ਚੰਦ ਜੀ ਤੇ ਤੁਠ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੀ ਮਹਾਨ ਪਦਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਭਾਅ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਮਰਤਾ ਦਿਖਾਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ :—

"ਸ਼ੂਦਰ ਜਾਤ ਮੇਰੀ, ਕਹਿ ਰੂਪਾ।
ਮੰਜੀ ਬੈਠਹਿ ਊਚ ਅਨੂਪਾ।
ਮੈਂ ਨਿਤ ਚਾਹੋਂ ਦਾਸ ਬਹੁ ਸੇਵਾ।
ਅਪਰ ਨਾ ਇੱਛਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਦੇਵਾ।"

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ, ਮੈਂ ਦਾਸ ਨਿਤ ਸੇਵਾ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ । ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ । ਮੇਰੀ ਸ਼ੂਦਰ ਜਾਤੀ ਹੈ । ਗੁਰਸਿਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਦੇ ਉਚ ਪਦ ਦੀ ਮੰਜੀ ਤੇ ਕੋਈ ਉੱਚਾ ਹੀ ਬੈਠਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਈ ਰੂਪ ਚੰਦ ਦੀ ਇਸ ਨਿਮਰਤਾ ਭਰੀ ਸਿੱਖੀ ਚਲਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸੁਣ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫੁਰਮਾਇਆ :—

"ਸੁਣ ਬੋਲੇ ਸਤਿਗੁਰ ਸੁਖ ਆਕਰ ॥
ਨੀਚੋ ਊਚ ਕਰੇ ਮਮ ਠਾਕਰ ॥

ਅਸ ਕਹਿ ਮੰਜੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਨੀਕਾ॥
ਸੋਢੀ ਕੁਲ ਟੀਕਾ ਕਰ ਟੀਕਾ॥

(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਰਾ: ੭ ਅੰ: ੨੩)

ਸੁਖਾਂ ਦੀ ਖਾਣ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੁਣ ਕੇ ਬੋਲੇ, "ਮੇਰਾ ਠਾਕਰ ਨੀਚਾਂ ਨੂੰ ਉਚਿਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।" ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਸੋਢੀ ਕੁਲ ਦੇ ਟਿੱਕੇ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ) ਭਾਈ ਰੂਪੇ ਨੂੰ ਟਿੱਕਾ ਲਗਾ ਕੇ ਸੁੰਦਰ ਮੰਜੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ।

ਭਾਈ ਰੂਪ ਚੰਦ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਦੇਣ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸਾਰੇ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਫੈਲ ਗਈ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਗ਼ਰੀਬ-ਨਿਵਾਜ਼ੀ ਤੇ ਸਭ ਪਾਸਿਓਂ ਜੈ ਜੈਕਾਰ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੀ ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਹਿਲ ਮਿਠੇ ਦੀ ਔਲਾਦ ਜੋਧ ਸ਼ਾਹ ਸਰਦਾਰ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਧਰਮ ਪਤਨੀ ਮਾਈ ਭਾਗਾਂ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਧੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਸੁਣਾ ਸੁਣਾ ਸਿੱਖੀ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਜਦ ਜੋਧ ਸ਼ਾਹ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਜਲਾਲ ਤੇ ਸੰਗਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਬਾਬੀ ਬੈਠੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਲਾਪ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ਾਂਤ ਰਸ ਬਰਸ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪਾਸੇ ਬੈਠੇ ਮਹਾਂਬਲੀ ਸਨਦਬਧ ਜੋਧੇ ਕੀਰਤਨ ਰਸ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋ ਝੂਮ ਰਹੇ ਸਨ। ਜੋਧ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਨਿਮਰ ਹੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਦਾਤ ਮੰਗੀ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਮਿਹਰ ਕਰ, ਇਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਾਇਆ। ਹੁਣ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਟਿਕ, ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸੰਗਤਾਂ ਵੀ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੋਂ ਦਰਸ਼ਨ ਹਿਤ ਆਉਣ ਤੇ ਜੁੜਨ ਲੱਗ ਗਈਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚੱਲ ਪਿਆ।

ਕਰਮ ਯੋਗ

ਭਾਵੇਂ ਭਗਤੀ ਤੇ ਗਿਆਨ ਯੋਗ ਵੀ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਮਨੁੱਖ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਉਚੇਰੇ ਗੁਣ ਹਨ, ਪਰ ਕਰਮ ਯੋਗ ਸਭ ਤੋਂ ਸਰਮੌਰ ਹੈ। ਜੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਅਸਲ ਵਿਚ ਭਗਤੀ ਤੇ ਗਿਆਨ ਹੈਨ ਹੀ ਕਰਮ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਉਚੇਰੇ ਉਡਾਉਣ ਹਿਤ ਦੇ। ਪਰ ਕਰਮ-ਯੋਗੀ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਤਕਦੀਰਾਂ ਪਲਟਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਵੇਂ ਇਤਿਹਾਸ ਬਣਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤ ਵਿਚ ਕਰਮ ਯੋਗ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ:

'ਉਦ; ਕਰੇਦਿਆ ਜੀਉ ਤੂ'

ਦੇ ਮਹਾਂ ਵਾਕ ਨਿਜ ਉੱਦਮ ਨੂੰ ਜੋ ਕਰਮ-ਯੋਗ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਹੈ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਰੂਪ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਰਮ-ਯੋਗਤਾ ਰਹਿਤ ਉੱਦਮ-ਹੀਨ ਤੇ ਢਿੱਲੇ ਦਲਿੱਦ੍ਰੀ ਮਨੁੱਖ ਸੰਸਾਰ-ਯਾਤਰਾ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਕਰਮ-ਯੋਗੀ ਉੱਦਮੀ ਹੀ ਉਚੇਰੀਆਂ ਘਾਲਾਂ ਘਾਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਵਿਚ ਖੇੜਾ ਤੇ ਫਲਾਂ ਵਿਚ ਰਸ ਹੈ, ਓਦਾਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਕਰਮ ਯੋਗਤਾ ਹੈ। ਹਾਂ, ਇਕ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਇਹ ਯੋਗਤਾ ਅਭਾਗ-ਵਸ ਗ਼ਲਤ ਰਾਹੇ ਪੈ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਅਨਜਾਣ ਬਾਲਕ ਦੇ ਹੱਥ ਆਏ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਵਾਂਗ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾ, ਮੌਤ ਦੇ ਰਸਾਤਲ ਵਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਕਦੀ ਉਹਨਾਂ ਹਸਤੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਕਰਮ-ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਬਲ ਨੂੰ ਉਲਟੇ ਪਾਸੇ ਵਰਤ ਰਹੇ ਹੋਣ, ਕੋਈ ਸੱਚਾ ਰਹਿਬਰ ਮਿਲ ਜਾਏ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਰਸਤੇ ਵੱਲ ਮੋੜ ਦਏ, ਤਾਂ ਉਹ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਢਿੱਲਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਸੱਚੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਗਿਆਨ-ਭਗਤੀ ਸਹਿਤ ਕਰਮ-ਯੋਗੀਆਂ ਦਾ ਹੀ

ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਭਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਬ੍ਰਾਹਮਨਕ ਕਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤੇ ਭਗਤ, ਗਿਆਨੀ ਤੇ ਕਰਮਚਾਰੀ ਜੱਥੇ ਅੱਡ ਅੱਡ ਨਹੀਂ ਬਣਾਏ ਗਏ, ਸਗੋਂ ਇਕ ਸਿੱਖ ਵਿਚ ਹੀ ਇਹ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਰੀਤ ਚਲਾਈ ਗਈ ਹੈ, ਪਰ ਸੇਵਕਾਂ ਦਾ ਦਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਰਮ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਉਹ ਲੋਗ ਅਗਲੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਦਿਸ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉੱਦਮ ਦੀ ਅੰਸ ਵਧੇਰੇ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰਬਲੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਫਲ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਮ-ਯੋਗਤਾ ਬਹੁਤ ਸੀ । ਪਰ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤਕ ਉਹ ਕੁਰਾਹੇ ਪਈ ਰਹੀ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਪੁਰਖ ਰਖਸ਼ਕ ਬੈਰਾਗੀ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਭੇਟ ਹੋਈ ਤਾਂ ਸਿੱਧੇ ਰਸਤੇ ਪਾਈ ਗਈ । ਧਾੜੇ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਰਾਹ ਲੁੱਟਣ ਵਾਲਾ ਬਲ ਸੇਵਾ ਤੇ ਉਪਕਾਰ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਗਿਆ । ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਘੂਰਨ ਵਾਲਾ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਦਲਣ ਵੱਲ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ । ਖੋਹਣ ਵਾਲਾ ਖੋਹੇ ਹੋਏ ਮਾਲ ਮੋੜਨ ਵਲ ਜੁਟ ਪਿਆ । ਭਾਵੇਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਿਖੀ ਵਿਚ ਆਉਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਘਾਲ ਕਮਾਲ ਦੀ ਦਿਖਾਈ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਕਰਨ ਲਗੇ ਹਾਂ, ਇਹ ਇਕ ਅਦੁਤੀ ਕਾਰਨਾਮਾ ਹੈ ।

ਹੁਣ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਹਿਤ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ । ਭਾਈ ਬਖ਼ਤ ਮੱਲ ਤੇ ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਕਾਬਲ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਮਸੰਦ ਵੀ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ, ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਹਿਤ ਆਏ । ਸੰਗਤ ਨੇ ਬੇਅੰਤ ਸੁਗਾਤਾਂ ਤੇ ਧਨ ਭੇਟ ਕੀਤਾ । ਜਦ ਹਜ਼ੂਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਕਾਬਲੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਭੇਟਾ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਅਫ਼ਸੋਸ ਨਾਲ ਅਗੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹੀ, "ਸਾਡੀ ਰੀਝ ਤੇ ਪੂਰੀ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕੀ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਹ ਸੁੰਦਰ ਭੇਟਾ, ਜੋ ਅਸਾਂ ਚਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਲਈ ਲਿਆਂਦੀ ਸੀ, ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਪੁਜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕੀ ।"

ਸੰਗਤ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦਸਿਆ, ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਭੇਟ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਦੋ ਲਾਸਾਨੀ ਅਰਬੀ ਘੋੜੇ ਲਿਆ ਰਹੇ ਸਨ, ਤੇ ਜਦੋਂ ਲਾਹੌਰੋਂ ਲੰਘੇ, ਤਾਂ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨੂੰ ਬਕਰੀਦ

ਦਾ ਮੇਲਾ ਦੇਖਣ ਲਈ ਲਾਹੌਰ ਅਟਕ ਗਏ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀ ਕਾਸਮ ਬੇਗ ਸੂਬੇਦਾਰ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਦਿਲਬਾਗ ਅਤੇ ਗੁਲਬਾਗ ਤੇ ਪੈ ਗਈ। ਸੂਬੇ ਨੂੰ ਘੋੜੇ ਅਜਿਹੇ ਪਸੰਦ ਆਏ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਈਦ ਦੇ ਜਸ਼ਨ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਉਹ ਘੋੜੇ ਨਜ਼ਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨਸੂਬਾ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪੱਕਾ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਭਾਰੀ ਰਕਮ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖ਼ਰੀਦ ਹਿੱਤ ਸਾਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਜਦ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਨਾ ਮੰਨੇ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਖੋਹ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਭੇਟ ਕਰ ਦਿਤੇ, ਜੋ ਅੱਜ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਤਬੇਲੇ ਦੀ ਥਾਂ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ, ਜਿਥੇ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਠਹਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਸ਼ਾਹੀ ਅਸਤਬਲ ਵਿਚ ਖੜੋਤੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਬਖ਼ਤ ਮੱਲ ਦੇ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣਾਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅੱਥਰੂ ਵਹਿ ਤੁਰੇ, ਤੇ ਉਸ ਕਿਹਾ, "ਕੀ ਕਰੀਏ, ਬੇ-ਵੱਸ ਹਾਂ, ਡਾਢਿਆਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਚਲਦੀ। ਰਾਜਾ ਅਨਿਆਈ ਤੇ ਅਹਿਲਕਾਰ ਲੋਭੀ ਹਨ। ਜ਼ੁਲਮ ਰਾਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਭੇਟਾਂ ਵੀ ਖੋਹ ਲਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਹਾਰ ਕੇ ਕਲੇਜੇ ਪੱਥਰ ਰੱਖ ਸਬਰ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।"

ਭਾਈ ਬਖ਼ਤ ਮੱਲ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਹਜ਼ੂਰੀ ਜੋਧਿਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਬੇਬਸੀ ਦਾ ਸਮਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਤੋੜਨ ਦੀ ਅਕਾਲ ਆਗਿਆ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸੇਲੀ ਮਾਲਾ ਦੀ ਥਾਂ ਤਲਵਾਰ ਤੇਗਾ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ। ਤੁਹਾਡੀ ਭੇਟਾ ਗੁਰੂ ਕੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡੇ ਨਿਸਚੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪੁਜ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਪਰ ਖੋਹੇ ਹੋਏ ਘੋੜੇ ਵੀ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਪਚਾਣ ਨਹੀਂ ਦਿਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਤੁਸੀਂ ਧੀਰਜ ਕਰੋ ਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਰੰਗ ਦੇਖੋ।"

ਇਤਨਾ ਕਹਿ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਦੀ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕੌਣ ਬਲੀ ਇਸ ਕੰਮ ਤੇ ਲਗਾਇਆ ਜਾਏ, ਜੋ ਸ਼ਾਹੀ ਅਸਤਬਲ ਵਿਚੋਂ ਘੋੜੇ ਕੱਢ ਲਿਆਵੇ। ਜਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਤੇ ਪਈ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਅੱਗੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਤੇ ਮਿਹਰ ਦਾ ਹੱਥ ਰੱਖੋ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਸੇਵਾ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ।" ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਅਸੀਸ ਦਿੱਤੀ ਤੇ

ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧ, ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਤੋਂ *ਖੋਹਿਆ ਹੋਇਆ ਮਾਲ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚੋਂ ਵਾਪਸ ਮੋੜਨ ਲਈ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ ।

ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਮਾਲਵਿਓਂ ਚਲ ਪੰਜਵੇਂ ਦਿਨ ਲਾਹੌਰ ਭਾਈ ਜੀਵਨ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਠਹਿਰੇ। ਇਹ ਗੁਰਮੁਖ ਤਰਖਾਣੀ ਕਿਰਤ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਚੇ ਗੁਰ-ਭਾਈ ਵਾਂਗ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ । ਪਰ ਜਦ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣਾ ਲਾਹੌਰ ਆਉਣ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਦਸਿਆ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਜੀਵਨ ਨੇ ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹੋਣੀ ਕਠਨ ਦੱਸੀ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਘੋੜੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਨ ਪਸੰਦ ਆ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਤਬੇਲੇ ਵਿਚ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਪਹਿਰਾ ਬੜਾ ਕਰੜਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸੇ ਓਪਰੇ ਦਾ ਗਮਨ ਔਖਾ ਹੈ ।" ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਸੁਣ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਬੇਸ਼ੱਕ ਕੰਮ ਕਠਿਨ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਨਾਲ ਹੈ, ਦੇਖ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ।"

ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਹੀ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਘਸਿਆਰਿਆਂ ਦਾ ਭੇਸ ਬਣਾ ਲਿਆ । ਮੈਲੇ ਪਾਟੇ ਕਪੜੇ ਪਹਿਣ ਸਿਰ ਤੇ ਮੁੱਗਲ਼ ਜਿਹਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੰਬਲ ਦੀ ਬੁੰਮ ਮਾਰ ਲਈ ਤੇ ਦਰਿਆ ਦੀ ਮੰਡ ਵਿਚੋਂ, ਲਵਾ ਹਰਾ ਘਾਹ ਖੋਤ ਪੰਡ ਬੰਨ੍ਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਘਾਹ ਵੇਚਣ ਵਾਲਿਆਂ ਘਾਹੀਆਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਆ ਬੈਠਾ। ਜਦ ਲੌਂਦੇ ਵੇਲੇ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰੋਗਾ

*ਸੂ: ਪ੍ਰ: ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਉਸ ਦੀ ਪੁਰਾਨਕ ਢੰਗ ਦੀ ਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਰ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਾਬਲੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਲੰਘਣ ਸਮੇਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦੇ ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਦੋ ਅਰਬੀ ਘੋੜੇ ਵੇਖੇ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੋਲ ਆਣ ਕੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਸੰਗਤ ਦੇ ਕਹਿਣ ਉੱਤੇ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਘੋੜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਲਾਹੌਰ ਘੋੜੇ ਲੈਣ ਚਲਾ ਗਿਆ । ਇਹ ਗੱਲ ਖੋਜ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਤੇ ਨਹੀਂ ਟਿਕ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਇਤਿਹਾਸ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ, ਤਵਾਰੀਖ ਖਾਲਸਾ ਤੇ ਮੈਕਾਲਫ਼ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸਭ ਨੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਜਾਂ ਦੂਸਰੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਘੋੜੇ (ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਕ ਘੋੜਾ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ) ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਭੇਟ ਜਾ ਰਹੇ ਹੀ ਸੰਗਤ ਕੋਲੋਂ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਖੋਹੇ ਗਏ ਸਨ, ਤੇ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਵਾਪਸ ਮੰਗਾ ਲਏ । ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਖੋਹੇ ਜਾਣ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਹੀ ਸੂ: ਪ੍ਰ: ਦੇ ਕਰਤਾ ਨੇ ਰੁਸਤਮ ਖਾਂ ਕਾਜ਼ੀ ਵਾਲੇ ਘੋੜੇ ਦੀ ਕਥਾ ਵਿਚ ਰਲਾ ਮਿਲਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ।

ਸੌਂਧੇ ਖਾਂ ਘਾਹ ਖ਼ਰੀਦਣ ਲਈ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦਾ ਘਾਹ ਹਰਾ ਤੇ ਸੁਥਰਾ ਵੇਖ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਅਸਤਬਲ ਵਿਚ ਗੁਲਬਾਗ ਤੇ ਦਿਲਬਾਗ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਲਈ ਖ਼ਰੀਦ ਲਿਆ ਤੇ ਹੋਰ ਘਾਹ ਦੀਆਂ ਪੰਡਾਂ ਲੋੜਵੰਦ ਅਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਭੇਜ, ਆਪ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਖ਼ਾਸ ਘੋੜਿਆਂ ਅੱਗੇ ਘਾਹ ਪਾਉਣ ਲਈ ਭਾਈ ਜੀ ਨੂੰ ਘਾਹ ਚੁਕਾ ਨਾਲ ਲੈ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਘਾਹ ਘੋੜਿਆਂ ਅੱਗੇ ਜਾ ਪਾਇਆ ਅਤੇ ਬੜੀ ਸਾਦਗੀ ਨਾਲ ਵਰਤਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਦਰੋਗੇ ਨੇ ਘਾਹ ਦਾ ਰੁਪਿਆ ਦੇਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਘੋੜੇ ਖ਼ਾਸ ਹਜ਼ੂਰੀ ਹਨ। ਜਹਾਂ ਪਨਾਹ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਤੂੰ ਰੋਜ਼ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹਰਾ ਭਰਾ ਅਤੇ ਸੁਥਰਾ ਘਾਹ ਇਹਨਾਂ ਲਈ ਲਿਆਇਆ ਕਰੇਂਗਾ, ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਘਾਹ ਦੀ ਕੀਮਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਇਨਾਮ ਵੀ ਮਿਲਿਆ ਕਰੇਗਾ।" ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਚੰਗਾ ਮੈਂ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕੀ, ਏਦੋਂ ਵੀ ਵਧੀਆ ਘਾਹ ਲਿਆਇਆ ਕਰਾਂਗਾ।" ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਹੁਣ ਇਹ ਆਪਣਾ ਨੇਮ ਹੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਕਿ ਚੰਗੇ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਤੇ ਚੋਖੇ ਤੋਂ ਚੋਖਾ ਘਾਹ ਉਹਨਾਂ ਘੋੜਿਆਂ ਲਈ ਖੋਤ ਲਿਆਇਆ ਕਰੇ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਮੁੱਲ ਜਾਂ ਬਖ਼ਸੀਸ਼ ਮਿਲੇ, ਉਹ ਗ਼ਰੀਬ ਗੁਰਬੇ ਨੂੰ ਵੰਡ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਭਾਈ ਜੀਵਨ ਦੇ ਘਰੋਂ ਛਕ, ਰਾਤ ਓਥੇ ਟਿਕ ਰਿਹਾ ਕਰੇ। ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਅਸਤਬਲ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਵਾਕਫ਼ੀਅਤ ਵਧ ਗਈ। ਅੰਦਰ ਆਉਣ ਜਾਣ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ ਹੋ ਗਈ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਦਰੋਗੇ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਈਮਾਨਦਾਰ ਤੇ ਮਿਹਨਤੀ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਤੱਕ ਕੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਹੀ ਲਗਾ ਦਿਤਾ।

ਹੁਣ ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਹੋਰ ਤਦਬੀਰ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਰੋਜ਼ ਘਾਹ ਵਿਚ ਇਕ ਪੱਥਰ ਬਾਹਰੋਂ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆਇਆ ਕਰਨ ਤੇ ਰਾਤ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਦੇ ਉਤੋਂ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਨਾਲ ਖਹਿ ਕੇ ਲੰਘਦਾ ਸੀ, ਵਗਾਹ ਮਾਰਿਆ ਕਰਨ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਤਾਂ ਇਸ ਪੱਥਰ ਡਿਗਣ ਦੇ ਖੜਕਾਰ ਦੀ ਚਰਚਾ ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹੀ, ਪਰ ਓੜਕ ਕੁਝ ਕਾਰਨ ਨਾ ਲੱਭ ਸਕਣ ਦੇ ਸਬੱਬ ਇਹੋ ਹੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਮਗਰਮੱਛਾਂ ਦੇ ਬਰੇਤੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਆਉਣ ਤੇ ਫਿਰ ਪਾਣੀ ਤੇ ਛੱਲਾਂ ਮਾਰਨ ਦਾ ਖੜਾਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਇਧਰ ਤਾਂ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਪੱਥਰ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਖੜਾਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਾਧਾਰਨ ਮੰਨ ਬੈਠੇ ਤੇ ਓਧਰ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਘਾਹ ਦਾਣਾ ਪੱਠਾ ਰੋਜ਼ ਦੇਣ ਕਰਕੇ ਜਾਨਵਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੱਥ ਉਪਰ ਪੈ ਗਏ। ਜਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਅੱਛੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖ, ਦਰੋਗੇ ਸੌਂਧੇ ਖਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਇਸ ਨਵੇਂ ਟਹਿਲੀਏ ਨੂੰ ਚੋਖਾ ਇਨਾਮ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਅਸਤਬਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਘਸਿਆਰੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਹੋ ਗਏ ਕਿ 'ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਕੁਝ ਦੇਹ।' ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਾਰਾ ਇਨਾਮ ਅਕਰਾਮ ਗ਼ਰੀਬ ਗੁਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇ ਛੱਡਦੇ ਸਨ, ਸਾਥੀ ਘਸਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਤੇ ਇਨਾਮ ਵਿਚ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਕੁਲ ਰਕਮ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤੀ। ਘਸਿਆਰਿਆਂ ਨੇ ਖ਼ੂਬ ਜਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਆਦਤ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਤੀ। ਜਾਂ ਉਹ ਸਭ ਬੇ ਸੁਧ ਹੋ ਗਏ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਇਕ ਘੋੜਾ ਖੋਲ੍ਹ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਕਾਠੀ ਪਾ ਸੁਆਰ ਹੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਅੱਡੀ ਲਾ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਕੁਦਾ ਦਿਤਾ। ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਖੜਾਕ ਦੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਵਾਹ ਹੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਹੋ, ਜਿਉਂ ਤੁਰੇ ਹਰੀਕੇ ਪੱਤਨ ਥਾਣੀ ਲੰਘ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਰੂਪੇ ਪਿੰਡ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਆਣ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ।

ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਘੋੜਾ ਸ਼ਾਹੀ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਾਸ ਲੈ ਆਉਣ ਦੀ ਬੜੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕੰਮ ਅੱਧਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਸੰਗਤ ਅਸੀਸ ਦੇਵੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਹੋ ਸਕੇ।" ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਹੀ ਦੂਜੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਲੈਣ ਹਿਤ ਲਾਹੌਰ ਵਲ ਤੁਰ ਪਏ।

ਜੋਤਸ਼ੀ

ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਤਾਂ ਰਾਤ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਦਰਿਆਉਂ ਪਾਰ ਕਰ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਪੰਜੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਗਏ, ਪਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਕੁਹਰਾਮ ਮਚ ਗਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਗ਼ੁਸੇ ਤੋਂ ਡਰ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਤੇ ਅਸਤਬਲ ਦੇ ਦਰੋਗੇ ਸਭ ਥਰ ਥਰ ਕੰਬ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਭਾ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਕੋਤਵਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਭੱਜਾ ਫਿਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਘੋੜੇ ਦਾ ਖੋਜ ਲੱਗ ਜਾਵੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੱਤਾ ਪੱਤਾ ਛਾਣ ਮਾਰਿਆ, ਪਰ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਾ ਚਲਿਆ। ਜਦ ਸ਼ਾਹੀ ਅਹਿਲਕਾਰ ਤੇ ਪੁਲਸ ਵਾਲੇ ਘਾਬਰੇ ਹੋਏ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਹੱਥ ਮਾਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੌਂਧੇ ਖਾਂ ਦਰੋਗੇ ਨੂੰ ਦਸ ਪਾਈ ਕਿ "ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਕ ਭਾਰਾ ਜੋਤਸ਼ੀ ਆਇਆ ਹੈ। ਰਮਲ ਸੁਟ ਕੇ ਸਭ ਗੁਝੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਸ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।" ਇਹ ਜੋਤਸ਼ੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਹੀ ਸਨ, ਜੋ ਐਤਕੀਂ ਭਾਈ ਬੋਹੜੂ ਨਾਮੀ ਬਜਾਜ ਦੇ ਘਰ ਆਣ ਉਤਰੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੁਰਭਾਈ ਤੋਂ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਮਤੀ ਕਪੜੇ ਲੈ ਜੋਤਸ਼ੀ ਦਾ ਭੇਸ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਆਪਣੀ ਪੋਥੀ ਸੰਗਲੀ ਲਈ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਇਕ ਪਿੱਪਲ ਥਲੇ ਬੈਠੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਟੇਵੇ ਦੱਸ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਖੁਸ ਜਾਣ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਭੈ ਭੀਤ ਹੋਇਆ ਸੌਂਧੇ ਖਾਂ ਦਰੋਗਾ ਵੀ ਘਾਬਰਿਆ ਹੋਇਆ ਜੋਤਸ਼ੀ ਕੋਲ ਪੁੱਜਾ ਅਤੇ ਰੌਲ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਆਖ ਇਕ ਪਾਸੇ ਖੜੋ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਲਾਮ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਆਓ ਦਰੋਗਾ ਜੀ, ਸਲਾਮ! ਕੋਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੈ, ਤਾਂ ਪੁਛ ਲਓ। ਮੌਲਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਤੇ ਪੰਜ ਤਨ ਪਾਕ ਦੀ ਮਦਦ ਅਸੀਂ ਦਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਬੁਝਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਗੁਆਚੀਆਂ ਲੱਭਦੇ ਹਾਂ।" ਸੌਂਧੇ ਖਾਂ ਦਰੋਗੇ ਨੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਘਾਹੀ ਹੀ ਜੋਤਸ਼ੀ ਬਣਿਆ

ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਈ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁਛੇ, ਜਿਸ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਓਹਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭੇਦਾਂ ਦੇ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਦਰੁਸਤ ਹੀ ਦੱਸੇ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਦਰੋਗੇ ਨੇ ਆਹਲਾ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਪਾਸ ਜੋਤਸ਼ੀ ਦੀ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜਾ ਅਸਤਬਲ ਦੇ ਆਹਲਾ ਅਫ਼ਸਰ ਵਲੋਂ ਜੋਤਸ਼ੀ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਆਚੇ ਹੋਏ ਸ਼ਾਹੀ ਘੋੜੇ ਦਾ ਪਤਾ ਨਜੂਮ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਲਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਰਮਲੀ ਬੋਲਿਆ, "ਗੁਆਚੀਆਂ ਸ਼ੈਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਨਾ ਤੰਤਰ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੋਂ ਘੋੜਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਉਥੇ ਹੀ ਲੈ ਚਲੋ। ਉਹੋ ਸਮਾਂ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਦਾ ਘੋੜਾ ਜ਼ੀਨ ਕਾਠੀ ਪਾ ਲਗਾਮ ਦੇ ਕੇ ਸੁਆਰੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰ ਖੜਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਵਕਤ ਅਸੀਂ ਭਾਖਿਆ ਲੈ ਚੋਰ ਦਾ ਪਤਾ ਕੱਢ ਸਕਾਂਗੇ।"

ਅਸਤਬਲ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀ ਤੇ ਘਬਰਾਏ ਹੋਏ ਸਨ ਹੀ, ਉਹ ਤਾਂ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕੇ, ਚੋਰ ਤੇ ਘੋੜਾ ਲੱਭਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਨਾਲੇ ਸਾਧਾਰਨ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਤਵੀਤਾਂ ਧਾਗਿਆਂ, ਮੰਤਰਾਂ, ਜੰਤਰਾਂ ਨਜੂਮ ਅਤੇ ਫਾਲ ਦੇ ਕਾਇਲ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਹੀ ਸਨ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੌਲ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮੰਨ ਗਏ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਜਦੋਂ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੇ ਬਾਅਦ ਦਰੋਗੇ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਨੌਕਰ ਦੂਸਰੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਸਾਜ਼ ਵਗ਼ੈਰਾ ਪਾ, ਲਗਾਮ ਦੇ ਉਸ ਥਾਂ ਤੇ ਲੈ ਆਏ, ਜਿਥੇ ਰਮਲੀ ਜੀ ਬੈਠੇ ਮੰਤਰ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਨਜੂਮੀ ਨੇ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਚਿਰ ਕੁਝ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਬੁੜਬੁੜ ਕੀਤੀ, ਫਿਰ ਉਠ ਕੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਗਿਰਦ ਕਾਰ ਕੱਢੀ ਤੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਸੁੰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਿੱਟੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਕਾਰ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਏ। ਨੌਕਰ ਘੋੜਾ ਛੱਡ ਪਰੇ ਹੋਇਆ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਮਾਂਦਰੀ ਨੇ ਇਕ ਦਮ ਲਗਾਮ ਫੜ ਸ਼ਾਹ ਸਵਾਰਾਂ ਵਾਂਗ ਘੋੜੇ ਤੇ ਪਲਾਕੀ ਮਾਰੀ ਤੇ,ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਡੀ ਮਾਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਸ਼ਾਹੀ ਕਰਿੰਦਿਓ, ਇਹ ਘੋੜੇ ਤੁਸਾਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਖੋਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਚੀਜ਼ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਤੇ ਲੈ ਜਾਣਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਸੀ। ਪਹਿਲਾ ਘੋੜਾ ਵੀ ਮੈਂ ਲੈ ਗਿਆ ਸਾਂ, ਦੂਜਾ ਹੁਣ ਲੈ ਚਲਿਆ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਹੈ। ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸਿਖ ਹਾਂ। ਜੇ ਹੋ ਸਕੇ, ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ

ਹਿਤ ਸੁਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਇਨਾਮ ਮੈਨੂੰ ਪਿਛੋਂ ਭੇਜ ਦੇਣਾ ।"

ਇਹ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਅਸਤਬਲ ਦੇ ਆਹਲਾ ਅਫ਼ਸਰ ਦਰੋਗੇ ਅਤੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਪੈ ਗਈ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ, ਜੋ ਜਮਾਂਦਰੂ ਹੀ ਸ਼ਾਹ ਸਵਾਰ ਸਨ, ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਕੁਦਾ ਪਾਰ ਲੰਘ, ਮਾਲਵੇ ਦਾ ਰਾਹ ਫੜਿਆ । ਜਦ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਹਰੀਕੇ ਪੱਤਣ ਲੰਘ ਕਾਂਗੜ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਪੁਜੇ, ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੌੜ ਗਈ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, "ਧੰਨ ਸਿੱਖੀ ! ਹੁਣ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ੁਲਮ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹੇਗਾ ।" ਤੇ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ :-

"ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਛੀਨਾ, ਗੁਰੂ ਕਾ ਸੀਨਾ।
ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤ ਲੀਨਾ, ਕਦੇ ਕਮੀ ਨਾ।"

ਤੀਜੀ ਲੜਾਈ

ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਤਾਂ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਤੋਂ ਜ਼ੋਰੀਂ ਖੋਹਿਆ ਹੋਇਆ ਮਾਲ ਵਾਪਸ ਲੈ ਆਏ, ਪਰ ਹੁਣ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਚੈਨ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਫ਼ੌਰਨ ਹੀ ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਲਲਾ ਬੇਗ ਕਾਬਲੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਭਰਾ ਕਮਰ ਬੇਗ ਖਾਂ ਪੰਜ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰੀ, ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਲਾਹੌਰੋਂ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਪਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਕਾਬਲੀ ਬੇਗ ਵੀ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਸੈਨਾ ਲੈ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਝੂਮਦੇ ਅਗੇ ਹੋ ਤੁਰੇ । ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮੰਨੇ ਹੋਏ ਸੂਰਮੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਾਬਲੀ ਸਰਦਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਬਾਹਲੇ ਯੂਸਫ਼ਜ਼ਈ, ਦਾਊਦ ਜ਼ਈ, ਗਲਜ਼ਈ ਅਤੇ ਅਬਦਾਲੀ ਕੌਮ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਸਨ । ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਰਬੀ, ਰੁਹੇਲੇ, ਤੁਰਕਮਾਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹਬਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਦਸਤੇ ਵੀ ਸਨ । ਇਹ ਸਾਰਾ ਦਲ ਮਾਰੋ ਮਾਰ ਕਰਦਾ ਮਾਲਵੇ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ ।

ਭਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੀ ਕਈ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਸਨ ਤੇ ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਜਿਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਘੋੜੇ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ । ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਆਸ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਲਾਹੌਰ ਦਿਆਂ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੋਹਤਬਿਰ ਦੇ ਹੱਥ ਸੁਨੇਹਾ ਘਲਿਆ ਕਿ ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਆਰੰਭ ਦਿਤੀ । ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਰਾਏ ਜੋਧ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲਈ । ਭਾਵੇਂ ਰਾਏ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਟਲ ਜਾਣ ਦਾ ਮਸ਼ਵਰਾ ਦਿਤਾ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਕਿ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹੇਗਾ, ਜੋਧ ਰਣ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ । ਉਹ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਸਿਪਾਹੀ ਅਤੇ ਇਕ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਭਾਰੀ ਸੂਰਮਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਦਾ

ਵਾਸੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜੰਗ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਦੇ ਪੂਰਨ ਯੋਗ ਸੀ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਰਾਏ ਜੋਧ ਦੇ ਕਹਿਣ ਉਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਨਥਾਣੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕੋਲ ਕਾਰੂ ਨਾਥ ਦੀ ਢਾਬ ਤੇ, ਜੋ ਮਰਾਝ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਕੋਹ ਉਰਲੇ ਪਾਸੇ ਸੀ, ਡੇਰੇ ਜਾ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਜੰਗ ਦੀ ਮੋਹੜੀ ਗਡ, ਤਿਆਰੀਆਂ ਵਿਚ ਜੁਟ ਗਏ। ਯੁਧ ਲਈ ਇਸ ਥਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਇਸ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦਸ ਦਸ ਕੋਹ ਅੰਦਰ ਕਿਤੇ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਰੇਤ ਦੇ ਟਿਬੇ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਾਏ ਜੋਧ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਤੇ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ਢਾਬ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਉਤਾਰ ਦਿਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਬੰਨੇ ਟਿਬਿਆਂ ਵਿਚ ਵਹੀਰ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਕਰਾ ਯੋਗ ਰਸਤੇ ਥਾਣੀ, ਲਕੜ ਬਾਲਣ ਅਤੇ ਗੋਲੀ ਬਾਰੂਦ ਆਦਿ ਸਾਮਾਨੇ-ਜੰਗ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਵਕਤ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਸੂਰਬੀਰ ਬਲੀ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਤਾਦਾਦ ਕੋਈ ਬਾਹਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਹੈਸੀ ਇਕ ਇਕ ਪਰਖਿਆ ਹੋਇਆ। ਰਾਏ ਜੋਧ ਵੀ ਆਪਣੀ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਲਿਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਸੀ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਬਾਕਾਇਦਾ ਫ਼ੌਜ, ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਦ ਮਾਲਵੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਇਸ ਧਰਮ ਯੁਧ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਪਹੁੰਚੀ, ਤਾਂ ਬੀਰ ਮਲਵਈ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾਉਣ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਘਰ ਤੋਂ ਸਨਦਬੱਧ ਹੋ ਰਸਤਾਂ ਦੇ ਊਠ ਲੱਦ ਚਵਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਵਹੀਰਾਂ ਪਾ ਤੁਰੇ। ਬੈਰਾੜ, ਧਾਰੀਵਾਲ, ਮਾਨ, ਭੁੱਲਰ, ਮਾਹਲ, ਸਰਾਂ, ਦੁਲਟ, ਰੰਧਾਵੇ, ਚਾਹਲ, ਸੰਧੂ, ਵੜੈਚ ਅਤੇ ਢਿਲੋਂ ਆਦਿ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਦਲਾਂ ਦੇ ਦਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਪਏ। ਡਰੌਲੀ ਤੋਂ ਭਾਈ ਕਲਿਆਨੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਭਗਤਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸੂਰਮੇ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਹਿਲੋ, ਭਗਤੂ, ਭੋਪਾ, ਸਰਨਾ, ਪੰਜਾਬਾ ਆਦਿਕ ਮਸੰਦ ਵੀ ਰਸਤਾਂ ਅਤੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲੈ ਕੇ ਪੁਜ ਪਏ।

ਹੁਣ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਵੀ ਪੜਾਅ ਕਰਦੀ ਕਰਦੀ ਨੇੜੇ ਆਣ ਢੁਕੀ। ਫ਼ੌਜ ਸਤਲੁਜ ਪਾਰ ਹੋ, ਜਾਂ ਕਾਂਗੜ ਵਲ ਨੂੰ ਤੁਰੀ, ਤਾਂ ਰਾਹ ਵਿਚ ਰਾਏ ਦੇ ਕੋਟ ਵਾਲੇ ਰਾਜਪੂਤ ਅਤੇ ਹਲਵਾਰੇ ਦੇ ਰੰਘੜ ਵੀ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਗਏ। ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਂਗੜ ਵੱਲ ਵਧੀ, ਪਰ ਸੂਹਿਆਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਹ ਜਗ੍ਹਾ ਛੱਡ

ਕੇ ਨਥਾਨਿਆਂ ਦੀ ਢਾਬ ਉਤੇ ਜਾ ਟਿਕੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਲਲਾ ਬੇਗ ਨੇ ਵੀ ਓਧਰ ਦਾ ਰੁਖ ਕਰ ਲਿਆ । ਇਕ ਪੜਾਅ ਉਰੇ ਹੀ ਠਹਿਰ ਕੇ ਲਲਾ ਬੇਗ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਾਸੂਸ ਹਸਨ ਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕੀ ਫੌਜ ਦੇ ਭੇਦ ਲੱਭਣ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ । ਹਸਨ ਖਾਂ ਭਾਵੇਂ ਭੇਸ ਵਟਾ ਕੇ ਹੀ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਰਾਏ ਜੋਧ ਦੀ ਸੁਜਾਨ ਅੱਖ ਦੀ ਤਾੜ ਤੋਂ ਬਚ ਨਾ ਸਕਿਆ । ਓੜਕ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋ ਗਿਆ । ਪਰ ਜਦ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, "ਇਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਓ । ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦੇ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਇਹ ਅਫਸੋਸ ਨਾ ਰਹੇ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਮੁਖਬਰ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਸੈਨਾ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗ ਸਕਿਆ ।" ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਅ ਅਨੁਸਾਰ ਹਸਨ ਖਾਂ ਦੀ ਸਿਰਫ ਜਾਨ ਹੀ ਨਾ ਬਖਸ਼ੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖਲਾਸੀ ਨਾ ਦਿਤੀ, ਬਲਕਿ ਖਿਲਅਤ ਵੀ ਬਖਸ਼ੀ । ਹਸਨ ਖਾਂ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਲਲਾ ਬੇਗ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਹੀ ਨਾਲ ਦਸਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਮਾਮਲਾ ਬੜਾ ਨਾਜ਼ਕ ਹੈ (ਸਤਿ) ਗੁਰੂ (ਜੀ) ਕੋਲ ਫੌਜ ਚੁਣਵੀਂ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀ ਹੈ । ਦੇਸ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਰੀਦਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਦਦ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਸਾਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੱਕ ਕਿਧਰੋਂ ਮਿਲਣਾ ਨਹੀਂ । ਮੁਲਕ ਰੇਤਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਸਤੇ ਬਿਖੜੇ ਹਨ ।"

ਹਸਨ ਖਾਂ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਨੂੰ ਲਲਾ ਬੇਗ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਕਾਜ਼ੀ ਬਹਿਲੋਲ ਖਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਨਾ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਤੂੰ ਕਾਫਰਾਂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਕੇ ਸਾਡੀ ਫੌਜ ਦੇ ਦਿਲ ਤੋੜਨੇ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ।" ਹਸਨ ਖਾਂ ਚੁਪ ਕਰ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਲਲਾ ਬੇਗ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹੁਣੇ ਹੀ ਵਧ ਕੇ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ । ਚੁਨਾਂਚਿ ਲਸ਼ਕਰ ਤੁਰ ਪਿਆ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਮਰਾਝ ਪਿੰਡ ਅਪੜਦਿਆਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸ਼ਾਮ ਪੈ ਗਈ । ਹੁਣ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਸੂਹੇ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਇਥੋਂ ਤਿੰਨ ਕੋਹ ਉਤੇ ਕੌੜਿਆਂ ਦੀ ਮਾੜੀ ਕੋਲ ਇਹ ਪੁਰਾਣਾ ਖੂਹ ਹੈ । ਸੋ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਪਾਣੀ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਮਾੜੀ ਹੋ ਤੁਰੀ । ਇਸ ਰਾਹ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਜਦ ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਦ ਹੇਠ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਇਕ ਦਮ ਬਾਰਾਂ ਤੇਰਾਂ ਸੋ ਬੰਦੂਕ ਦੀ ਬਾੜ ਅਗੋਂ ਝੜੀ । ਅਗਲੇ ਦਸਤੇ

ਦੇ ਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਸੱਥਰ ਲਹਿ ਗਏ। ਜਾਂ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਹਟਣ ਲਗੇ, ਤਾਂ ਪਾਸੇ ਦੇ ਰੇਤਲੇ ਟਿਬੇ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਖੜੋਤੇ ਹੋਏ ਸਿਖ ਦਸਤੇ ਨੇ ਦੁਗਾੜੇ ਮਾਰੇ। ਹੁਣ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਘਬਰਾਹਟ ਪੈ ਗਈ। ਇਕ ਹਨੇਰਾ ਰੇਤਲਾ ਪੰਧ ਕਰਕੇ ਥੱਕੀ ਹੋਈ ਸੈਨਾ, ਪਾਣੀਓਂ ਪਿਆਸੇ ਅਤੇ ਢਿਡੋਂ ਭੁਖੇ ਸਵਾਰ, ਤੇ ਦੂਜੇ ਰੇਤਲੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਉਲੇਹੇ ਦੇ ਕੰਡੇ ਅਜਿਹੇ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸੁਝੇ ਨਾ। ਅਗਲੇ ਦਸਤੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਖ ਸੈਨਾ ਦੇ ਨਰਗੇ ਵਿਚ ਆ ਗਏ, ਅਤੇ ਪਿਛਲਾ ਦਲ ਬੰਦੂਕਾਂ ਚੱਲਣ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣ ਪਿਛੇ ਹੀ *ਅਟਕ ਗਿਆ। ਰਾਤ ਵੀ ਹਨੇਰੀ ਸੀ। ਓੜਕ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੇ ਭੱਜ ਨੱਸ ਕਰ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਿਆ। ਮਸ਼ਾਲਾਂ ਜਗਵਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਤੇ ਮਤਾਬ ਚੜ੍ਹਵਾਏ ਗਏ। ਹੁਣ ਲਸ਼ਕਰ ਦੂ-ਬਦੂ ਹੋ ਜੁੱਟ ਪਏ। ਖਟਾ-ਖੱਟ ਤਲਵਾਰ ਚੱਲਣ ਲੱਗੀ। ਆਪਣੇ ਬਿਗਾਨੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਭੁੱਲ ਗਈ। ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੀ ਕਟਾ-ਕੱਟ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲਲਕਾਰਾਂ, ਘੋੜਿਆਂ ਦਿਆਂ ਸੁੰਮਾਂ, ਤੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਫੁੰਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਗੋਲਿਆਂ ਦੇ ਕੜਾ ਕੜ ਨਾਲ ਅਕਾਸ਼ ਗੂੰਜ ਉੱਠਿਆ। ਹਾਲਤ ਇਹ ਹੋਈ—

"ਘਾਹ ਭਕਾ ਭਕ ਬੋਲਤ ਹੈ,
ਬਹੁ [1]ਸ਼ਰੋਣਤ ਭੂਤਲ ਬੀਚ ਬਹਿਓ।
ਬਾਂਹੇ ਕਟੀ ਕਹਿ ਜਘ ਕਟੀ,
ਕਹਿ ਗ੍ਰੀਵ[2] ਕਟੀ ਦਰ ਹੋਇ ਰਹਿਓ।
ਕੋ ਗੁਲਕਾਂ ਲੱਗ ਪ੍ਰਾਨ ਦਏ,
ਤਰਫੰਤ ਕਿਤੇ ਮੁੱਖ ਹਾਇ ਕਹਿਓ।
ਊਧੇ ਪਰੇ, ਇਕ ਸੀਧੇ ਪਰੇ,
ਇਕ ਟੇਢੇ ਪਰੇ ਬਡ ਭਾਵ ਲਿਓ।"

(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਰਾ: ੭ ਅੰ: ੪੪)

---

*ਮੁਗ਼ਲ ਸੈਨਾ ਭਾਵੇਂ ਮਜਮੂਈ ਤੌਰ ਤੇ ਹੀ ਬਹੁਤ ਕਵਾਇਦ ਦਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ, ਪ੍ਰਤੂ ਕਾਬਲੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਜਿਹਦੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਅੱਖੜ ਅਤੇ ਬੇ-ਤਰਤੀਬ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। (ਅੱਜ ਤਕ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ)। ਪਠਾਣ ਭਾਵੇਂ ਦਿਆਲੇ ਅਤੇ ਸੂਰਬੀਰ ਤਾਂ ਸਨ, ਅਤੇ ਦੀਨ ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਲੜਦੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਸਨ, ਪਰ ਬਾਕਾਇਦਗੀ (decipline) ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਕਾਇਲ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸਨ। ਇਹੀ ਵਜ੍ਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕਈ ਵੇਰ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਜਾਨ ਤੋੜ ਕੇ ਲੜਨ ਵਾਲੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕੱਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

੧. ਖ਼ੂਨ। ੨. ਗਰਦਨ।

ਹੁਣ ਜਦ ਮਤਾਬਾਂ ਤੇ ਮਸ਼ਾਲਾਂ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦੇ ਦਸਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਦੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਸ਼ਰਾਬ ਪਿਲਾਈ ਗਈ ਸੀ, ਇਸਮਾਈਲ ਖਾਂ, ਨਾਹਰ ਖਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਾਲਮ ਖਾਂ ਵਰਗੇ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਵਜੈਈਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਆ ਪਏ ਤਾਂ ਟਾਂਗੂਆਂ ਨੇ ਸਿਖ ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਜਾ ਖ਼ਬਰ ਪੁਚਾਈ, ਤਾਂ ਰਾਏ ਜੋਧ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਸਲੀਮ ਸ਼ਾਹ, ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਅਤੇ ਮਲਕ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਪੰਜ ਪੰਜ ਸੌ ਸਵਾਰ ਦੇ ਕੇ ਆਖਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਪਾਸਿਓਂ ਜਾ ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਤੇ ਇਕ-ਦਮ ਹੱਲਾ ਬੋਲੋ ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਹੇ ਰੁਝੇਵੇਂ ਮਗਰੋਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਪਿਛਾਂਹ ਖਿਸਕਦੇ ਆਇਓ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਛੇ ਲਾਈ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਟਿਬਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਦ ਹੇਠਾਂ ਲੈ ਆਇਓ।" ਚੁਨਾਂਚਿ ਇਹਨਾਂ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੇ ਇਹ ਯੁਧ ਨੀਤੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਸਲੀਮ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੇ ਦਸਤੇ ਵੱਲ ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਟਿਬਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਦ ਹੇਠਾਂ ਆ ਗਈ, ਤਾਂ ਟਿਬਿਆਂ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਜੋਧ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜੋ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸ਼ੀਹੇਂ, ਜੇਠੇ ਅਤੇ ਜੈਤੇ ਆਦਿ ਬਲੀ ਸੂਰਮਿਆਂ ਸਮੇਤ ਹਜ਼ਾਰ ਜਵਾਨ ਦਾ ਦਸਤਾ ਲਈ ਖੜੋਤਾ ਸੀ, ਇਕ ਦਮ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿਤਾ, ਹਾਲਤ ਇਹ ਹੋਈ—

"ਤੂਰਨ ਤਾ ਇਮਦਾਹਰ ਮਹਾਂ,*
ਕੈਹ ਜੋਧ ਨੇ ਮਾਰ ਬਡੀ ਕਰਵਾਈ।
ਚਾਰ ਕਰੇ ਇਨਵਾਰ ਬੰਦੂਕ ਨ,
ਏਕ ਹੀ ਬਾਰ ਨੇ ਛੱਡ੍ਰ ਚਲਾਈ।
ਭੂਮ ਧੜਾ ਧੜ ਗੇਰਤ ਸੂਰ,
ਤੜਾ ਤੜ ਯਹੂੰ ਗੁਲ ਕਾਨ ਮਚਾਈ।
*ਛੂਛ** ਤੁਰੰਗ ਫਿਰੇ ਹਿਨਨਾਵਤ,*
ਕੇਹਤਕ ਮ੍ਰਿਤ ਭਏ ਲਗ ਆਈ।

ਜੋਧ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਨੀਤੀ ਐਨ ਠਿਕਾਣੇ ਬੈਠੀ। ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਤਿੰਨਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਸਿਖ ਦਲਾਂ ਵਿਚ ਘਿਰ ਗਈ। ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੇ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਸੱਥਰ ਲਾਹ ਦਿਤੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੰਦੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਜਿਉਂ ਰਾਤ

*ਜਲਦੀ। **ਖ਼ਾਲੀ।

ਵਧੇਰੇ ਬੀਤੀ, ਥਲਾਂ ਦੀ ਪਉਣ ਵੀ ਤਿਖੀ ਹੁੰਦੀ ਗਈ । ਹੁਣ ਇਕ ਤਾਂ ਸੀਤ ਹੱਥ ਪੈਰ ਸੁੰਨ ਕਰਦੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਮਸ਼ਾਲਾਂ ਬੁਝਦੀਆਂ ਜਾਣ, ਹਨੇਰੇ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਬਿਗਾਨਾ ਨਾ ਸੁਝੇ । ਅਫ਼ਸਰ ਬਥੇਰੀਆਂ ਮਸ਼ਾਲਾਂ ਬਾਲ ਬਾਲ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਨ ਤੇ ਹੌਂਸਲਾ ਦੇਣ, ਪਰ ਪੇਸ਼ ਕੁਝ ਨਾ ਜਾਵੇ । ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਸਨ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਜਾਣੂੰ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਡੇਰਾ ਵੀ ਜਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਰੇ ਭਾਰੇ ਮੱਚ ਅੱਗ ਦੇ ਬਾਲ ਰਖੇ ਸਨ ਜਿਥੇ ਕਿ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਆ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਹੱਥ ਪੈਰ ਸੇਕ ਤਾਜ਼ਾ ਦਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਆਖ਼ਰ ਸ਼ਾਹੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਪਿਛਾਂਹ ਹਟ ਜਾਣ ਵਿਚ ਹੀ ਬੇਹਤਰੀ ਸਮਝੀ ਅਤੇ ਲਸ਼ਕਰਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛਾਂਹ ਮੋੜ, ਦਿਨ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲਗੇ ।

ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਨੇ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਿਆ, ਰਾਤ ਬਿਤਾਈ। ਹੁਣ ਜਦ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਚਾਨਣ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਧੁਪ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦਾ ਹੀਲਾ ਕੀਤਾ । ਜਾਂ ਲਲਾ ਬੇਗ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਅਗੇ ਵਧਿਆ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੀ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋਥਾਂ ਦੇ ਸੱਥਰ ਲੱਥੇ ਪਏ ਹਨ। ਲਲਾ ਬੇਗ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਅਜਿਹਾ ਰੋਹ ਆਇਆ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਆਪ ਅਗੇ ਹੋ ਲੜਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ । ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਮਰ ਬੇਗ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਸ਼ੱਮਸ ਬੇਗ ਨੇ ਅਗਾਂਹ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਨੂੰ ਦੁਸ਼ਮਨ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿਤੀ ਜਾਏ । ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਰਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਜੱਟ ਬੂਟਾਂ ਨੇ ਸਾਡਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ । ਪਰ ਹੁਣ ਆਪ ਦੇਖੋਗੇ ਕਿ ਇਹ ਗਵਾਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਖਿੱਚਣ ਦਾ ਸ਼ਊਰ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਠਾਣਾਂ ਅੱਗੇ ਭੇਡਾਂ ਬੱਕਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਦੌੜਦੇ ਹਨ ।" ਚੁਨਾਂਚਿ ਲਲਾ ਬੇਗ ਨੇ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ੱਮਸ ਬੇਗ ਅਗਾਂਹ ਵਧਿਆ । ਜਦ ਸ਼ੱਮਸ ਬੇਗ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਰਾਤ ਦੇ ਕਟੇ ਹੋਏ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਵਿਚ ਪਈ ਵੇਖੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਗ਼ੁੱਸੇ ਨਾਲ ਲਾਲ ਹੋ ਗਿਆ । ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਈਸਬਜ਼ਈ ਪਠਾਣ ਸਨ । ਜਦ ਉਹ ਐਲੀ ਐਲੀ ਕਰਦਾ ਬਿਫਰੇ ਹੋਏ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਅਗਾਂਹ ਵਧਿਆ, ਤਾਂ ਅਗੋਂ ਭੱਲਣ ਅਤੇ ਮਲਕ ਜਾਤੀ ਆਪਣੇ ਸੂਰਮੇ ਲੈ ਸਾਹਮਣੇ ਆਣ ਡਟੇ । ਪਠਾਣਾਂ

ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ੋਰ ਪੈਂਦਾ ਦੇਖ ਜੋਧ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਸਲੀਮ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਪੰਜ ਸੌ ਸਵਾਰ ਦੇ ਕੇ ਘੱਲਿਆ। ਇਕ ਪਾਸਿਓਂ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਆਪਣੀ ਪੈਦਲ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਆਣ ਘਮਸਾਨ ਦਾ ਰਣ ਪਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਸ਼ੱਮਸ ਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਚੁਣਵੇਂ ਪਠਾਣ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਦਦ ਵੀ ਦਬਾਦਬ ਪਿਛੋਂ ਪਹੁੰਚ ਰਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਅਗੋਂ ਵੀ ਮਲਵਈ ਸਿੰਘ ਦਮਾਂ ਦੇ ਗਾੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਇਕ ਤਾਂ ਉਹ ਘਰੋਂ ਆਏ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾਉਣ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਸਨ ਤੇ ਦੂਜੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਤੇ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ।

ਜਾਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਦੋਹਾਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨ ਤੋੜ ਕੇ ਲੜਦਿਆਂ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਅਗੇ ਵਧ ਸ਼ੱਮਸ ਬੇਗ ਨੂੰ ਜਾ ਰੋਕਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਤੂੰ ਯੁਧ ਵਾਸਤੇ ਅਜੇ ਬੱਚਾ ਹੈਂ। ਓ ਨੌਜਵਾਨ, ਤੂੰ ਰਣ ਛੇਤ੍ਰ ਲਈ ਅਜੇ ਅੰਞਾਣਾ ਹੈਂ। ਜਾਹ ਕੁਝ ਚਿਰ ਹੋਰ ਮਾਂ ਦੀ ਗੋਦ ਦੀ ਮੌਜ ਮਾਣ।"

ਸ਼ੱਮਸ ਖਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਗ਼ੁੱਸੇ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਮੈਂ ਬਾਪ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਰਹਾਂਗਾ।" ਓੜਕ ਦੋਵੇਂ ਜੁਟ ਪਏ। ਦੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੇ ਵੱਜ ਕੇ ਟੁਟ ਗਈਆਂ। ਜਦ ਗੁਥਮਗੁਥਾ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਸੁਟ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੁਆ ਦਿਤਾ। ਸ਼ੱਮਸ ਖਾਂ ਨੂੰ ਡਿਗਦਾ ਦੇਖ, ਉਸ ਦਾ ਭਰਾ ਕਾਸਮ ਬੇਗ ਸੈਨਾਪਤੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਅਗੇ ਵਧਿਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਜੇਠੇ ਨੂੰ ਅਗੇ ਕੀਤਾ। ਜਦ ਕਾਸਮ ਬੇਗ ਤੇ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਆਮ੍ਹੋ ਸਾਹਮਣੇ ਹੋ ਗਏ, ਤਾਂ ਪਠਾਣ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਓ ਚਿੱਟੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਾਲੇ ਬੁਢੇ, ਕਿਉਂ ਮੌਤ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈਂ। ਜਾਹ ਬਾਕੀ ਦੇ ਚਾਰ ਦਿਨ ਸੁਖ ਦੇ ਭੋਗ। ਮੇਰੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਪਿਤਾ ਤੇ ਭਰਾ ਦੇ ਕਾਤਲ ਨੂੰ ਘੱਲ।"

ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਨੇ ਅਗੋਂ ਮੁਸਕ੍ਰਾਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਉਮਰ ਭੋਗ ਲਈ ਹੈ, ਪਰ ਤੂੰ ਅਜੇ ਜਵਾਨ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਅਜੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇਖਣੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਵੀ ਮੌਕਾ ਈ, ਪਿਛਾਂਹ ਹਟ ਜਾ ਤੇ ਬਚਾ ਲੈ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦ।" ਕਾਸਮ ਬੇਗ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਭਲਾ ਸੰਭਾਲ!" ਇਤਨਾ ਕਹਿ ਉਸ ਨੇ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਤੇ ਇਕ ਦਮ ਵਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਭਾਈ

ਜੇਠਾ ਜੀ ਨੇ ਵਾਰ ਬਚਾ ਕੇ ਤੀਰ ਮਾਰ ਕਾਸਮ ਬੇਗ ਨੂੰ ਲੱਤਾਂ ਤੋਂ ਚੁਕ ਉਲਟਾ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਉਤੇ ਮਾਰਿਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣ ਅੰਤ ਹੋ ਗਏ । ਇਹ ਦੇਖ ਚੌਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਲਲਾ ਬੇਗ ਦੀ ਲਲਕਾਰੀ ਹੋਈ ਫ਼ੌਜ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਤੇ ਟੁਟ ਕੇ ਪੈ ਗਈ ਤੇ ਉਹ ਕੁਝ ਚਿਰ ਟਿੱਡੀ ਦਲ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ, ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਘਾਵਾਂ ਨਾਲ ਚੂਰ ਹੋਏ ਰਣਭੂਮ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੌਂ ਗਏ । ਹੁਣ ਲਲਾ ਬੇਗ ਅਗੇ ਵਧਿਆ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕਾਬਲੀ ਬੇਗ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਿਆ, ਗੁਰੂ ਜਾਣਾ ਨਾ ਪਾਵੇ । ਜਦ ਕਾਬਲੀ ਬੇਗ ਘੋੜਾ ਦੁੜਾ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਚੀਰਦਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਅਗੇ ਵਧ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਕਰ ਲੈ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਰ । ਮਨ ਵਿਚ ਪਛਤਾਵਾ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਏ ।

"ਗੁਰ ਵਾਕ ਕਿਹੋ ਕਰ ਵਾਰ ਪੂਰਾ।
ਨਾ ਤੋਹੇ ਪਛਤਾਵਨ ਨਾਹੇ ਕਰਾਂ।"

ਕਾਬਲੀ ਬੇਗ ਨੇ ਇਹ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਤਲਵਾਰ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ_ਤੇ ਵਾਹੀ, ਜੋ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਢਾਲ ਤੇ ਰੋਕ ਲਈ । ਉਸ ਨੇ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਫਿਰ ਚਲਾਈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਰ ਢਾਲ ਤੋਂ ਵਧ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਗਲ ਦੇ ਕੋਲ ਜ਼ਖ਼ਮ ਕਰ ਗਿਆ । ਹੁਣ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਤੋਲ ਕੇ ਆਪਣਾ ਵਾਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਾਬਲੀ ਬੇਗ ਨੂੰ ਚੀਰ ਕੇ ਦੋ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਲਿਖਿਆ ਹੈ—

ਬਹੁ ਕਾਬਲ ਬੇਗ ਬਚਾਏ ਰਿਹੋ,
ਬਣ ਸਾਥ ਕਿਰਪਾਨ ਮਹਾ ਲੈਓ।
ਲਗ ਤੁੰਗ ਸਕੰਧੇ ਚੀਰ ਦੇਓ,
ਅਟਕਿਓ ਨਾ ਕਹੂੰ ਚਲ ਪਾਰ ਭੈਓ।
ਜਿਮ ਹੋਤ ਜਨੇਊ ਪਰਿਓ ਗਲ ਮੇਂ,
ਤਿਮ ਦੋ ਧਰ ਹੋਏ ਗਿਰਿਓ ਦਰ ਮੇਂ।

ਹੁਣ ਜਦ ਸਾਰੇ ਹੀ ਨਾਮੀ ਨਾਮੀ ਸਰਦਾਰ ਮਾਰੇ ਗਏ ਤਾਂ ਲਲਾ ਬੇਗ ਆਪ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਨਿਕਲਿਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਮਲਿਕ ਜਤੀ ਮੱਲ ਅਗੇ ਵਧਿਆ । ਦੋਹਾਂ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੇ ਕੁਝ ਕੁ ਵਾਰ ਵਟਾਏ,

ਤਾਂ ਲਲਾ ਬੇਗ ਨੇ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਬਾਣ ਵਾਹਿਆ, ਜੋ ਜਤੀ ਮੱਲ ਦੀ ਛਾਤੀਓਂ ਪਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਜਾ ਪਿਆ । ਜਤੀ ਮੱਲ ਦੇ ਡਿਗਦਿਆਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਖ਼ੁਦ ਅਗੇ ਵਧੇ ਅਤੇ ਲਲਾ ਬੇਗ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਿਆ । ਲਲਾ ਬੇਗ ਦੂਰ ਹੀ ਦਾਉ ਬਚਾ ਕੇ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਚਕਰ ਲਗਾਉਣ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਵਾਛੜ ਕਰਨ ਲਗਾ । ਤਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਤੀਰ ਮਾਰ ਲਲਾ ਬੇਗ ਦਾ ਘੋੜਾ ਡੇਗ ਦਿਤਾ । ਲਲਾ ਬੇਗ ਨੂੰ ਪਿਆਦਾ ਹੋਏ ਦੇਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੀ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਉਤਰ ਪਏ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਤਲਵਾਰੀਂ ਜੁਟ ਪਈਆਂ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਲਲਾ ਬੇਗ ਦੇ ਦੋ ਵਾਰ ਸਹਾਰ ਤੀਸਰਾ ਅਜਿਹਾ ਤੁਲਵਾਂ ਵਾਰ ਮਾਰਿਆ ਕਿ ਸੂਰਮਾ ਦੋ ਟੁਕ ਹੋ ਜੰਨਤ ਦਾ ਵਾਸੀ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸੈਨਾਪਤੀ ਨੂੰ ਡਿਗਦਿਆਂ ਵੇਖ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਭਾਂਜ ਪੈ ਗਈ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ੧੬ ਮੱਘਰ ਸੰ: ੧੬੮੮ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਇਸ ਧਰਮ ਯੁਧ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਫ਼ਤਹਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਦੀ ਵਾਰ ਅਬਦੁਲੇ ਢਾਢੀ ਨੇ ਲਿਖੀ । ਪਰ ਅਫ਼ਸੋਸ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਕਿਤਿਓਂ ਮਿਲਦੀ ਨਹੀਂ ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਜ਼ਖ਼ਮੀਂ ਅਤੇ ਰਣ ਜੂਝੇ ਵੀਰਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ । ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ, ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਨੂੰ ਬਗ਼ੈਰ ਆਪਣੇ ਪਰਾਏ ਦੇ ਭੇਦ ਦੇ ਉਠਵਾ ਡੇਰੇ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮਲ੍ਹਮ ਪੱਟੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦੇ ਆਦਮੀ, ਜਦ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਗਏ, ਤਾਂ ਖ਼ਰਚਾ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿਤਾ।

ਜਦ ਇਸ ਜੰਗ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਪੁਜੀਆਂ, ਤਾਂ ਉਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜਾ ਮਾਯੂਸ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਜਦ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਵਗ਼ੈਰਾ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਸਦਾ ਹੀ ਬੇਫਾਇਦਾ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਅਤੇ ਰੁਪਿਆ ਜ਼ਾਇਆ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਕੋਈ ਕਿਲ੍ਹਾ ਕੋਟ ਤਾਂ ਮਿਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਗ਼ੁੱਸਾ ਕੁਝ ਢਲਿਆ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹਸਨ ਖਾਂ ਅਤੇ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਅਫ਼ਸਰ ਤੇ ਸਿਪਾਹੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ, ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਸਿਧੇ ਰਾਹ ਪਾਇਆ । ਨਾਲ ਹੀ ਓਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ

ਦੱਖਣ ਦੇਸ ਵਿਚੋਂ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਦੀ ਗੜਬੜ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ । ਸਿੰਧ ਦੇ ਪੀਰ ਆਕੀ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ । ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਰਾਜ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸਭ ਪਾਸੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਘੱਲਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ । ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਫਲ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੋਰ ਨਵੀਂ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ।

ਕੀਰਤਪੁਰ ਗਮਨ

ਜਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਢਾਬ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਕੋਈ ਹਫ਼ਤਾ ਬੀਤ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਨਾਮ ਦਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਾਲੂ ਨਾਥ ਜੋਗੀ ਨੂੰ ਵੀ ਚਰਨ ਸ਼ਰਨ ਮਿਲ ਚੁਕੀ, ਤਾਂ ਰਾਏ ਜੋਧ ਦੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਾਂਗੜੇ ਆਣ ਉਤਰੇ, ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਪੰਦਰਾਂ ਵੀਹ ਦਿਨ ਕਾਂਗੜੇ ਗੁਜ਼ਾਰਨ ਦੇ ਬਾਅਦ ਜਾਂ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਆਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਖ਼ਬਰ ਨਾ ਪੁਜੀ, ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਕੀਰਤਪੁਰ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ, ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ਼ ਤੋਂ ਮਾਲਵੇ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਹਿਤ ਆਣ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਭਾਈ ਸਾਧੂ ਅਤੇ ਰੂਪ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਹੱਥ ਜੋੜ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਆਗਿਆ ਹੈ ?" ਤਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ—

"*ਕਹਿਓ ਗੁਰੂ ਤੁਮ ਕਰੋ ਦੇਗ ਕੋ,*
ਸਭ ਕੋ ਦੇਓ ਅਸਨ ਬਰਤਾਇ।"

ਜਾਂ ਭਾਈ ਰੂਪ ਚੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਗ ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਵਾਰ ਹੋ ਤੁਰਨ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਜੋਧ ਸ਼ਾਹ ਨੇ, ਜੋ ਘਰੋਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ, ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਸਦਾ ਹੀ ਆਪ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਘਰ ਬਾਰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।" ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਰਾਏ ਜੋਧ ਦਾ ਪਿਆਰ ਭਰਿਆ ਸੰਕਲਪ ਸੁਣ, ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਾ, ਮੋਹ ਦੀ ਅੰਸ ਤੋਂ ਉਤਾਂਹ ਚੁੱਕ, ਆਪਣੇ ਘਰ ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ ਸਿੱਖੀ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਬਲ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਤੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ—"ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ ਹਮੇਸ਼ਾਂ

ਹੀ ਸਾਡੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਹਨ । ਸਾਡਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਕੇਵਲ ਇਸ ਲੋਕ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਵੀ ਰਹੇਗਾ । ਸਿੱਖ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਦੀ ਸਾਗਰ ਮਿਲਾਪ ਵਾਂਗੂੰ ਇਕ ਜੋਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।"

"ਸਤਿਗੁਰ ਕਹਿਓ ਮਿਲਿਓ ਤੈਂ ਨਿਤ ਹੀ
ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕਹਿ ਗੁਰੂ ਸਹਾਇ।"

ਰਾਏ ਜੋਧ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਵਿਗਸ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਠਾਕਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਫਿਰ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਤੱਕ ਜੋਧ ਰਾਇ, ਭਾਈ ਸਾਧੂ, ਰੂਪਾ, ਸਲੀਮ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਹੋਰ ਬੇਅੰਤ ਸੰਗਤ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਗਈ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਬਖ਼ਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ੧੭ ਫੱਗਣ ਸੰਮਤ ੧੬੯੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਕਾਂਗੜੇ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋਏ ।

ਇਥੋਂ ਚੱਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮੱਲੇ, ਖਾਈ ਤੇ ਛਪਾਰ ਆਦਿਕ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹੋਏ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰਦੇ ਤਖ਼ਤੂਪੁਰੇ ਪੁੱਜੇ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਜਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ । ਇਥੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਆਦਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਟਿਕੇ ਰਹੇ । ਸਤਸੰਗਤ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ । ਫਿਰ ਉਥੋਂ ਚੱਲ ਹਠੂਰ ਥਾਣੀ ਪੱਖੋ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ । ਇਥੇ ਹੀ ਮੁਲਤਾਨ ਪਰਗਨੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਹਿਤ ਚਲੀ ਹੋਈ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਆ ਪੁੱਜੀ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦਾਨ ਪਾਇਆ । ਪੱਖੋ ਤੋਂ ਚੱਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੁਜਰਵਾਲ ਆ ਪੁੱਜੇ । ਇਥੇ ਗਰੇਵਾਲਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਫਤੂਹੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਸੇਵਾ ਦਾ ਕੁਝ ਮਾਣ ਜਿਹਾ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਲਾਗ ਪਾਸ ਦੀਆਂ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਬੈਠਿਆਂ ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਆਖਿਆ—"ਭਾਵੇਂ ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅਸਾਂ ਤੇ ਤਨ, ਮਨ, ਧਨ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਅਰਪਨ ਕਰ ਛੱਡਿਆ ਹੈ ।" ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਫਤੂਹੀ ਦੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਵਿਚੋਂ ਕਾਮਲ ਤਬੀਬ ਵਾਂਗ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਜਾਣ, ਆਪਣੇ ਸੇਵਕ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਲਈ ਵਚਿੱਤ੍ਰ ਲੀਲ੍ਹਾ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਫਤੂਹੀ ਦੇ ਕੋਲ ਇਕ ਸੋਹਣਾ ਸ਼ਿਕਰਾ ਸੀ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਫਤੂਹੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਸ਼ਿਕਰਾ ਸਾਨੂੰ

ਦੇ ਦੇ।" ਫਤੂਹੀ ਕੁਝ ਟਾਲ ਮਟੋਲੇ ਕਰਨ ਲੱਗਾ । ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਫਤੂਹੀ ਦੀ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਤੱਕ ਕੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਤੂੰ ਤਾਂ ਅਜੇ ਹੁਣੇ ਕਹਿੰਦਾ ਸੈਂ, ਮੈਂ ਤਨ, ਮਨ, ਧਨ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਦੇ ਛੱਡਿਆ ਹੈ ਤੇ ਐਡੀ ਛੇਤੀ ਇਕ ਖੰਭਾਂ ਦੀ ਮੁਠ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ।"

ਫਤੂਹੀ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਤੇ ਉਹ ਚਰਨੀ ਢਹਿ ਪਿਆ ਤੇ ਸ਼ਿਕਰਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ *ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, "ਤੇਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਜਦ ਤਕ ਸਿਦਕ ਰਹੇਗਾ, ਸਰਦਾਰੀ ਰਹੇਗੀ ।"

ਗੁਜਰਵਾਲ ਤੋਂ ਚਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਘਰਾਨੀ ਸੁਰਤੀ ਮਸੰਦ ਦੇ ਘਰ ਆ ਠਹਿਰੇ । ਉਸ ਨੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਸਮੇਤ ਭਾਰੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰਿਹ ਵਿਚ ਰਖਿਆ। ਇਥੋਂ ਚਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੰਡਿਆਲੀ ਈਸਲੂ, ਇਕਲਾਹੇ ਪਿੰਡ ਖਾਣੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਸੋਟੀ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਬੇਅੰਤ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰ ਖਮਾਣੋਂ, ਸੰਗਲ, ਮਨੌਲੀ, ਰੋਪੜ ਆਦਿਕ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ੨੨ ਵਿਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੬੮੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਕੀਰਤਪੁਰ ਆ ਪੁਜੇ । ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਸਾਹਿਬ ਸੰਗਤਾਂ ਸਮੇਤ ਪੰਜ ਕੋਹ ਅਗੇ ਹੀ ਆ ਮਿਲੇ ਤੇ ਪਰਸਪਰ ਮਿਲ ਕੇ ਭਾਰੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ।

*ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣ ਦੇ ਢੰਗ ਵੀ ਬੜੇ ਅਲੌਕਿਕ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਇਹ ਫਤੂਹੀ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ । ਸੁਜਾਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿ ਫਤੂਹੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਰੇ ਵਿਚ ਬੜਾ ਮੋਹ ਹੈ, ਜਾਨਵਰ ਫਤੂਹੀ ਕੋਲੋਂ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੰਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਮੋਹ ਤੋਂ ਉਤਾਂਹ ਉਠ ਤਿਆਗ ਦਾ ਸਬਕ ਸਿਖੇ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਰੇ ਦੀ ਕੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਵਧੀਆ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਬਾਜ਼ ਸਦਾ ਭੇਟਾ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਸੇਵਕਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ।

ਬੁੱਢਣ ਸ਼ਾਹ ਮਿਲਾਪ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਪੁਜਣ ਤੇ ਰਾਜਾ ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਦਿੱਲੀ ਹਕੂਮਤ ਕੋਲੋਂ ਬਾਗ਼ੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਆ ਟਿਕਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਹੱਦ ਨਾ ਰਹੀ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਘੋੜਾ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਤੋਹਫ਼ੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਭੇਟ ਰਖੇ ਅਤੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਗੁਰੂ ਕੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਘਾਸ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਆਦਿ ਹਜ਼ੂਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਨਾਲ ਹੋਏ ਯੁਧਾਂ ਦਾ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਸੁਣ ਸੁਣ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਇਆ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਕੀਰਤਪੁਰ ਨਿਵਾਸ ਸੁਣ ਦੇਸ ਪ੍ਰਦੇਸ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਇਥੇ ਜੁੜਨ ਲਗੀਆਂ ਅਤੇ ਟਿੱਕਾ ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀ ਵੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰੋਂ ਇਥੇ ਆ ਗਏ। ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰ-ਸਿਖੀ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਇਕ ਅਪਾਰ ਲੀਲ੍ਹਾ ਹੋਈ।

ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਜਗਤ ਜਲੰਦੇ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ' ਦਾ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਛੱਟਾ ਜਗਤ ਤੇ ਛਿੜਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਲੰਘ, ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਦੇ ਰਬਾਬ ਦੀ ਮਧੁਰ ਧੁਨੀ ਸੁਣ ਬੁੱਢਣ ਸ਼ਾਹ ਨਾਮੀ ਦਰਵੇਸ਼, ਜੋ ਇਸ ਟਿਬੇ ਦੀ ਚੋਟੀ ਤੇ ਨਿਰਜਨ ਥਾਂ ਤਕ ਗੁਫਾ ਬਣਾ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਬਕਰੀਆਂ ਚਰਾ ਦੁਧ ਪੀ 'ਅੱਲਾ ਅੱਲਾ' ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਮਸਤ ਹੋ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਫ਼ਕੀਰ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਮੌਲਾ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਤਕ ਤੁਠੇ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਕੇ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਦਰਵੇਸ਼ ਚਾਈਂ ਚਾਈਂ ਬਕਰੀਆਂ ਚੋ ਦੁਧ ਦਾ ਕਟੋਰਾ ਭਰ ਲਿਆਇਆ। ਜਾਂ ਅਗੇ ਰਖਿਓ ਸੂ, ਤਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, "ਸਾਡੀ ਅਮਾਨਤ ਰਹਿਣ ਦੇ, ਫਿਰ ਲਵਾਂਗੇ।" ਉਸ

ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬੁੱਢਣ ਸ਼ਾਹ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਦਿਨ ਬਿਤਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਕੰਨ ਰਬਾਬ ਦੀ ਧੁਨ ਸੁਣਨ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨੈਣ ਬਾਬੇ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਲਈ ਤਾਂਘ ਰਹੇ ਸਨ। ਤਾਂਘ ਵਿਚ ਕਈ ਬਰਸ ਬੀਤ ਗਏ, ਪਰ ਸ਼ੌਕ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਨੇ ਓਦਰਨ ਨਾ ਦਿਤਾ। ਨਾਮ ਭਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਮਾਯੂਸੀ ਤੇ ਆਉਣੀ ਹੀ ਕੀ ਸੀ, ਸਦਾ ਨਵਜੋਬਨਾਂ ਵਾਂਗ ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਸਰੂਰ ਭਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਭਾਵੇਂ ਚੋਲਾ ਤਿਆਗ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਵਿਚ ਦੀ ਹੋ, ਛੇਵਾਂ ਲਿਬਾਸ ਧਾਰਨ ਕਰ ਚੁਕੇ ਸਨ, ਪਰ ਬੁੱਢਣ ਆਪਣੇ ਇਕਾਂਤ ਅਸਥਾਨ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸ਼ੌਕ ਵਿਚ ਮਸਤ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਾਂ ਕੁਝ ਪਲ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਆਖ਼ਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਦਾ ਬੂਟਾ ਫਲ ਆਇਆ, ਤਾਂਘਾਂ ਦੀ ਤਾਰ ਤੋੜ ਜਾ ਪੁਜੀ ਤੇ ਆਏ ਬਾਬਾ, ਖਿਚੇ ਖਿਚੇ ਆਏ, ਜਿਥੇ ਬੁੱਢਣ ਬੈਠਾ ਅਮਾਨਤ ਸੰਭਾਲੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਤਨ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਸੱਚੀਂ ਮੁਚੀ ਬੁੱਢਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਝੁਰੜੀਆਂ ਵਾਲਾ ਹੁਣ ਪੁਰਾਣਾ ਜਾਮਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਕੀ ਕਰਦਾ, ਅਹਿਦ ਬੰਨ੍ਹ ਚੁਕਾ ਸੀ, "ਕਿ ਉਡੀਕਾਂਗਾ ਤੇ ਦੁਧ ਦੀ ਅਮਾਨਤ ਹੱਥੀਂ ਅਦਾ ਕਰਾਂਗਾ।" ਭਾਵੇਂ ਕਜ਼ਾ ਵੀ ਕਾਹਲੀ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਬੁੱਢਣ ਵੀ ਉਤਾਵਲਾ ਸੀ, ਪਰ ਕੌਲ ਦਾ ਕੈਦੀ ਸੀ, ਅਹਿਦ ਦਾ ਅਸੀਰ ਸੀ, ਬਚਨ ਦਾ ਬੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦੀ।

ਹੁਣ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਲੰਘਦੇ ਟਪਦੇ ਰਾਹੀ ਬੁੱਢਣ ਨੂੰ ਸੋਆਂ ਸੁਣਾ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਬਾ ਕੀਰਤਪੁਰ ਆਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਲੋਕ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਹੈਨ ਤਾਂ ਓਹੋ, ਪਰ ਜਾਮਾ ਉਹ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਸੇਹਲੀ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਟੋਪੀ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਕਲਗੀ ਜਿਗ੍ਹਾ ਹੈ, ਗਾਤਰੇ ਤਲਵਾਰ ਹੈ। ਹੁਣ ਰਬਾਬ ਦੀ ਤਾਰ ਨਹੀਂ ਵਜ ਰਹੀ, ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਝਣਕਾਰ ਆ ਰਹੀ ਹੈ।

ਬੁੱਢਣ ਭਾਵੇਂ ਬੁਤ-ਪ੍ਰਸਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਮੋਆਹਿਦ (ਇਕ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪੂਜਣ ਵਾਲਾ) ਸੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਸੂਫ਼ੀਆਂ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸੰਗੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਗੁਰ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਨਵੀਂ ਨੁਹਾਰ ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੁਝ ਹੈਰਾਨ ਜਿਹਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਓੜਕ ਦਿਲ ਵਿਚ ਇਹ ਧਾਰ ਬੈਠਾ, "ਮੈਨੂੰ ਸੂਰਤ ਨਾਲ ਕੀ, ਕੋਈ ਬਣਾ ਲੈਣ, ਮੇਰਾ ਜਾਮਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀ ਕੰਮ, ਕੋਈ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਣ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਤਾਂ ਅਮਾਨਤ ਰੱਖ

ਗਏ ਹੋਏ ਨੇ, ਜੇ ਮੰਗਣਗੇ ਤਾਂ ਦੇ ਦਿਆਂਗਾ ਤੇ ਜੇ ਉਹ ਨਾ ਹੋਏ ਤਾਂ ਮੰਗਣੀ ਹੀ ਕਿਸ ਹੈ।"

ਬੁੱਢਣ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠਾ, ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਦੂਰ ਤੋਂ ਧੂੜ ਉਠੀ ਤੇ ਪਲੋ ਪਲੀ ਵਿਚ ਟਿੱਬਿਆਂ ਦੀ ਧਾਰ ਤੇ ਘੋੜੇ ਦੌੜਦੇ ਦਿਸ ਆਏ। ਫ਼ਕੀਰ ਅਜ ਉਸ ਤਰਫ਼ ਉਠ ਕੇ ਤੱਕਣ ਹੀ ਲੱਗਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਪਹਿਲੇ ਘੋੜੇ ਵਾਲਾ ਸ਼ਾਹ ਸਵਾਰ ਸਾਹਮਣੇ ਪੁਜ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਰੋਕ ਖੜੋਤਾ। ਬੁੱਢਣ ਚਿਹਰੇ ਵਲ ਦੇਖ ਤਜੱਲੀ (ਨੂਰ) ਦੀ ਤਾਬ ਨਾ ਝਲ ਸਕਿਆ, ਨੀਵੇਂ ਨੈਣ ਕਰ ਸੋਚੀਂ ਪੈ ਗਿਆ। ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹ ਸਵਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸਾਈਂ ਸੋਚਦੇ ਕੀ ਹੋ। ਆ ਗਏ ਹਾਂ। ਲਿਆ ਸਾਡੀ ਅਮਾਨਤ, ਦੁਧ। ਛੇਤੀ ਕਰ। ਅੱਗੇ ਹੀ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਲੱਗ ਗਿਆ ਹੈ।" ਬੁੱਢਣ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਹੁਣ ਖ਼ਾਸ ਹਾਲਤ ਤਾਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਬਿਹਬਲ ਹੋ ਬੇਸੁਰਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਉਤਰ ਖੜੋਤੇ। ਬੁੱਢਣ ਦੇ ਮਸਤਕ ਤੇ ਹੱਥ ਧਰਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਨੈਣ ਖੋਲ੍ਹੇ। ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੁਟੀਆ ਵਿਚ ਗਿਆ, ਦੁਧ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਭਰ ਲਿਆਇਆ ਤੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਗਿਆਂ, ਬਿਨੈ ਕੀਤੀਓ ਸੂ, "ਆਹ ਲਓ ਆਪਣੀ ਅਮਾਨਤ! ਮੈਨੂੰ ਫੇਰ ਚਿਰ ਉਡੀਕਣਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਨਾਜ਼ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਹੇ ਤੇ ਮੈਂ ਨਿਆਜ਼ ਵਿਚ ਟਿਕਿਆ ਰਿਹਾ। ਪਰ ਪਿਆਲਾ ਫੜਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਮਿਹਰ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰੋ। ਓਹੋ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਲਵੋ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਛਡ ਗਏ ਸੀ। ਮਨ ਤਾਂ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਨੈਣ ਨਹੀਂ ਤ੍ਰਿਪਤੇ। ਇਹ ਵੀ ਕੀ ਕਰਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੂਪ ਵੇਖਣ ਦੀ ਬਾਣ ਜੋ ਲਾਈ ਹੋਈ ਜੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਬਣ ਆਉਂਦੀ।" ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼ ਬੁੱਢਣ ਦਾ ਬਚਨ ਸੁਣ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਤੇ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਬੋਲੇ, "ਸਾਈਂ ਮੁਆਹਿਦ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੁੱਤਾਂ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਨਹੀਂ ਬਣ ਆਏ। ਪਰ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਸ਼ੌਕ ਵਾਲੇ ਹੋ, ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ। ਪਿਆਰ ਹੱਦਾਂ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੀਤ ਪੱਤਣਾਂ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਟੱਪ ਵਰਤਦੀ ਹੈ। ਲਓ ਬੁੱਤ ਵੀ ਤੱਕ ਲਓ ਪਰ ਅਸਾਂ ਆਪਣਾ ਨਹੀਂ ਬਨਾਣਾ, ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਛਡ ਚੁਕੇ ਹਾਂ। ਤੁਹਾਡੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਲਈ ਰੋਇਆ (ਖ਼ਿਆਲੀ ਦਰਸ਼ਨ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਰੋ।" ਇਤਨਾ ਆਖ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਬਾਬੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਜੀ

ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਿਆ ਤਾਂ ਬੁੱਢਣ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਰਗੀ ਵਿਅਕਤੀ, ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਅਮਾਨਤ ਦੇ ਗਏ ਸਨ, ਨਜ਼ਰ ਆਈ। ਬੁੱਤ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਪਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਫ਼ਕੀਰ ਦੀ ਸੁਰਤ ਉਤਾਂਹ ਚੜ੍ਹ ਗਈ। ਮਜਾਜ਼ (ਬੁੱਤ ਪ੍ਰੇਮ) ਦੀ ਤਾਂ ਮਿਆਦ ਹੀ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਤੱਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਹੁਣ ਹਕੀਕੀ (ਆਤਮ-ਪ੍ਰੇਮ) ਦੀ ਕਾਂਗ ਚੜ੍ਹੀ। ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਅਮਾਨਤ ਲੈ ਲਈ ਜੇ, ਹੁਣ ਚੱਲਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿਓ। ਬਹੁਤ ਮੁਦਤ ਇਸ ਮੜੋਲੀ ਵਿਚ ਲੰਘਾ ਲਈ ਹੈ।" ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਜਿਵੇਂ ਤੁਹਾਡੀ ਰਜ਼ਾ।" ਬੁੱਢਣ ਸ਼ਾਹ ਮਹਬੂਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਹੀ ਮਾਹਬੂਬ ਵਿਚ ਸਮਾ ਗਏ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਬਰ ਓਥੇ ਹੀ ਬਣਵਾ ਦਿਤੀ, ਜੋ ਅੱਜ ਤੱਕ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਬੁੱਤਾਂ ਦਾ ਪਾਜ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਗ਼ਰੀਬ-ਨਿਵਾਜ਼ ਹੁਣ ਕੀਰਤਪੁਰ ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸੰਗਤਾਂ ਨਿਤ ਪ੍ਰਤੀ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੋਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾਮ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਭੱਦਰਕਾਲੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਨੈਣਾਂ ਦੇਵੀ ਦੇ ਟਿੱਬੇ ਉੱਤੇ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਹਾੜ ਦੇ ਲੋਕ ਬੁੱਤ-ਪੂਜ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਵਿਚ ਜੁੜਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਵੀ ਭਾਰੀ ਭੇਟਾ ਚੜ੍ਹਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਸਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੀ 'ਜਗਤ ਉਧਰਨ ਅਰਥੇ' ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿਤ ਮੇਲੇ ਤੇ ਜਾ ਟਿਕੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਇਕ ਸੋਹਣੇ ਉੱਚੇ ਅਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਡੇਰਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਲੰਗਰ ਲੱਗ ਗਏ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ। ਇਸ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੇ ਬੁੱਤ-ਪ੍ਰਸਤ ਦੇਸ ਵਿਚ 'ਨਿਰੰਕਾਰੀ' ਨਾਮ ਦਾ ਛੱਟਾ ਬਲਦੀ ਤੇ ਜਲ ਵਾਂਗ ਸੀ। ਕੰਡਾ ਵੀ ਪਈਆਂ ਤੇ ਧੂੰ ਵੀ ਉਠੇ। ਵਿਰਲੇ ਵਿਰਲੇ ਵਡਭਾਗੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆਈ, ਪਰ ਬਾਹਲੇ ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਮਨ-ਮੱਤ ਦੇ ਵੱਸ ਹੋਏ, ਨਿਰੰਕਾਰ ਜੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝ ਸਕਣ। ਪਰ ਇਕ ਦਿਨ ਅਜਿਹਾ ਸਾਕਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਪੱਥਰ-ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਦੀ ਭੁੱਲ ਦਾ ਖ਼ੂਬ ਨਿਰਨਜ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਜਦ ਲੋਕ ਢਾਣਿਆਂ ਦੇ ਢਾਣੇ ਨੈਣਾਂ ਦੇਵੀ ਦੇ ਟਿੱਬੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਦੇਵੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਮੁੜ ਰਹੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸੁਜਾਨ ਸਿਖ ਭਾਈ ਭੈਰੋਂ ਵੀ ਯਾਤਰੂਆਂ ਨਾਲ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੰਦਰ* ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੜ ਦੇਵੀ ਦੇ ਬੁੱਤ ਦਾ ਨੱਕ ਤੋੜ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀਏ ਰੌਲਾ ਹੀ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਭੈਰੋਂ ਸਾਹਿਬ ਰਵਾਂ ਰਵੀਂ ਆਪਣੇ

---

*ਦੇਵੀ ਦੇ ਇਸ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਵੀ ਆਮ ਹਿੰਦੂ ਮੰਦਰਾਂ ਵਾਂਗ ਅੰਦਰ ਲੰਘਣ ਦੀ ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਥਾਂ ਹੈ ਅਤੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕੱਲਾ ਪੁਜਾਰੀ ਹੀ ਅੰਦਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬਾਹਰੋਂ ਹੀ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਕੱਲੇ ਆਦਮੀ ਦਾ ਅੰਦਰ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣਾ ਤੇ ਬੁੱਤ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦੇਣਾ ਕੋਈ ਬੜੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਇਕ ਦੋ ਵਾਕੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਡੇਰੇ ਆ ਗਏ। ਜਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਭਾਰੀ ਰਾਮ-ਰੌਲਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੋਲ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਆਣ ਕੀਤੀ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਪਛਾਣੋ ਕਿ ਕਿਸ ਨੇ ਇਹ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।" ਤਾਂ ਪੁਜਾਰੀ ਨੇ ਭਾਈ ਭੈਰੋਂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ। ਭਾਈ ਭੈਰੋਂ ਨੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ, ਜੋ ਬੜੇ ਗੁਸੇ ਵਿਚ ਆ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਰਾਜ ਪੁੱਤਰ ਹੋ। ਨਿਆਂ ਕਰਨਾ ਤੁਹਾਡਾ ਰੋਜ਼ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਜੇ ਮੈਂ ਬੁੱਤ ਦਾ ਨੱਕ ਭੰਨਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਮੁਲਜ਼ਮ ਹਾਂ ਤੇ ਦੇਵੀ ਮੇਰੀ ਮੁਦਈ ਹੈ। ਪੁਜਾਰੀ ਤਾਂ ਨਿਰਾ ਗਵਾਹ ਹੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਕਾਇਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪਹਿਲੋਂ ਮੁਦਈ ਦਾ ਬਿਆਨ ਲਓ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਛੋ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੇ।" ਭਾਈ ਭੈਰੋਂ ਜੀ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਪਹਾੜੀਆਂ ਕਿਹਾ, "ਤੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਝੱਲਾ ਹੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈਂ। *ਮੂਰਖਾ, ਦੇਵੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲ ਸਕਦੀ ਹੈ?" ਤਾਂ ਭਾਈ ਭੈਰੋਂ ਜੀ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੂਰਖ ਮੈਂ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ। ਭਲਾ ਜੇ ਦੇਵੀ ਆਪਣੇ ਨੱਕ ਤੋੜਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਮਨ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਸ ਦੀ ਫਰਿਆਦ ਕਰ ਉਸ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੁਆ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਬਣਾ ਸਕੇਗੀ? ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਨਿਰੰਕਾਰ ਜੋਤੀ-ਸਰੂਪ ਨੂੰ, ਜਿਸ ਦੇ ਇਕ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਅਨੰਤ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਵੱਸ ਤੇ ਉੱਜੜ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਛੱਡ ਕੇ ਇਕ ਪੱਥਰ ਦੀ ਖਣਵਾਰੇ ਦੀ ਘੜੀ ਹੋਈ ਮੂਰਤੀ ਨੂੰ ਕਲਿਆਣ-ਦਾਤਾ ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਹੋ, ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਬਣੇਗਾ।" ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਬਚਨਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੁਤ ਪੂਜਾਂ ਦਾ ਭਲਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਉਹ ਸਭ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਬਣ ਗਏ।

---

*ਦਬਿਸਤਾਨੇ ਮਜ਼ਾਹਿਬ ਵਿਚ ਮੋਹਸਨ ਫਾਨੀ ਨੇ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, "ਬਰ ਬਾਲਾਏ ਕਿਲਏ ਕੋਹ ਪੈਕਰ ਦੇਵੀ ਕਿ ਮੌਸੂਮ ਅਸਤ ਬਾ ਨੈਨਾ ਦੇਵੀ ਸਾਖਤਾ ਅੰਦ ਵਾ ਰਾਜ਼ਗਾਂ ਵਾ ਦੀਗਰਾਂ ਅਜ਼ ਅਤਰਾਫ ਬਦਾਂ ਮੁਕਾਮ ਰਫਤਾ ਮੁਰਾਸਮੇ ਜ਼ਿਆਰਤ ਬਜਾ ਮੀ ਆਵੁਰਦੰਦ ਗੁਰੂ ਬਾ ਆਂਜਾ ਸ਼ੁਦ ਭੈਰੋ ਨਾਮੀ ਅਜ਼ ਸਿੱਖਾਂ ਬਾ ਬੁੱਤਖਾਨਾ ਰਫਤਾ ਬੀਨੀਏ ਦੇਵੀ ਰਾ ਬਿਸ਼ਕਸਤ।"

"ਉਹਨਾਂ ਕਿਲ੍ਹੇ ਬੰਦ ਪਹਾੜ ਦੀ ਟੀਸੀ ਤੇ ਨੈਨਾਂ ਦੇਵੀ ਨਾਮ ਦੀ ਦੇਵੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਲੋਕ ਕਈ ਤਰਫਾਂ ਤੋਂ ਉਸ ਥਾਂ ਤੇ ਜ਼ਿਆਰਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਗੁਰੂ ਓਥੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਭੈਰੋ ਨਾਮੀ ਬੁੱਤ ਖਾਨੇ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਦੇਵੀ ਨਾ ਨੱਕ ਤੋੜ ਦਿਤਾ।"

ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਵੀ ਸਾਰੀ ਕਥਾ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਦੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਛਾਣੇ ਜਾਣ ਦੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੁਆਲ ਜੁਆਬ ਦੀ ਵੀ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦਿਤੀ ਹੈ।

ਸਿਦਕ ਮੁਨਾਰੇ

ਭਾਵੇਂ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਹੀ, ਜਿਥੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਠਹਿਰਦੇ ਸਨ, ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਦੇ ਅਤੇ ਸਿਖੀ ਮਰਿਆਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿਦਕ ਦੀਆਂ ਘਾਲਾਂ ਘਾਲੀ ਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਕੀਰਤਪੁਰ ਨਿਵਾਸ ਸਮੇਂ ਆਲਾ ਦੁਆਲਾ ਬੁੱਤ ਪੂਜਾਂ ਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿਤ ਵਧੇਰੇ ਉਦਮ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਉਘੇ ਉਘੇ ਕਰਨੀ ਵਾਲੇ ਸਿਖ ਕੋਲ ਟਿਕਾ ਰਖੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਕਰਨੀ ਤੋਂ ਇਸ ਦੇਸ ਦੇ ਪਖਾਨ ਪੂਜਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਗੁਰਮਤ ਦੀ ਛੋਹ ਲੱਗ ਸਕੇ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਿਤ-ਨਵੇਂ ਦਿਨ ਸਿਖੀ ਸਿਦਕ ਦੇ ਚਮਤਕਾਰ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਦਕੀ ਭਾਈ ਜਵੰਦੇ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, "ਅਸੀਂ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਸੈਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਥੋੜਾ ਚਿਰ ਫੁਲਵਾੜੀ ਵਿਚ ਬੈਠ ਨਿਜ ਅਨੰਦ ਲੈਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਖੜੋਵੋ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਨਾ ਆਉਣ ਦਿਓ।"

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਮਾਂ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਬਿਤਾ ਦੂਸਰੇ ਰਸਤੇ ਥਾਣੀਂ ਡੇਰੇ ਚਲੇ ਗਏ, ਪਰ ਭਾਈ ਜਵੰਦਾ ਜੀ ਪ੍ਰੇਮ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਤੇ ਤਿੰਨ ਰਾਤਾਂ ਉਥੇ ਹੀ ਖੜੋਤੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਜਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਸਤਾਨੇ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੀ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪ ਬਾਗ਼ ਦੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਪੁਜ ਭਾਈ ਜਵੰਦੇ ਨੂੰ ਗਲਵਕੜੀ ਪਾ ਨਾਲ ਲਿਆਂਦਾ ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਦਿਤੀਆਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਇਕ ਸਿਦਕੀ ਭਾਈ ਝੰਡਾ ਨਾਮੀ ਸਨ। ਇਕ ਵਾਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, "ਤੁਸੀਂ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਕਹਿ ਦਿਓ ਕਿ ਜੋ ਸਿੱਖ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਬਾਲਣ ਲਿਆ ਕੇ ਪਾਵੇਗਾ, ਉਹ ਨਿਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ।" ਭਾਈ ਝੰਡਾ ਜੀ ਭਾਵੇਂ ਜਥੇਦਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਦੇ

ਹੀ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕਿਹਾਂ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਬਾਲਣ ਲੈਣ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਬਾਲਣ ਚੁਣਨ ਵਿਚ ਐਸਾ ਮਸਤ ਹੋਏ ਕਿ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ਹੀ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰ ਦਿਤੀ । ਜਾਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਬਾਲਣ ਦਾ ਤਕੜਾ ਭਾਰ ਚੁਕੀ ਡੇਰੇ ਆਏ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਅਸਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੇ ਬਾਲਣ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਹਾ। ਤੁਸੀਂ ਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਹੋ।" ਝੰਡਾ ਜੀ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਸਿਖ ਬਾਲਣ ਲਿਆਵੇ ਤੇ ਮੈਂ ਵੀ ਇਕ ਅਦਨਾ ਜਿਹਾ ਸਿੱਖ ਹੀ ਹਾਂ।" ਮਹਾਰਾਜ ਝੰਡੇ ਦਾ ਸਿਦਕ ਦੇਖ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ।

ਇਕ ਦਿਨ ਚੂਹੜ ਨਾਮੇ ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ, ਜੋ ਸੌ ਸੁਆਰ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸੀ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ—"ਲੰਗਰ ਘਰ ਦੀ ਕੰਧ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪੱਥਰ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਕਹੋ, ਉਹ ਨਦੀ ਵਿਚੋਂ ਲਿਆ ਲਿਆ ਇਕੱਠਾ ਕਰੇ।" ਚੁਨਾਂਚਿ ਭਾਈ ਚੂਹੜ ਆਪ ਹੀ ਪੱਥਰ ਲਿਆਉਣ ਵਿਚ ਜੁਟ ਪਏ। ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਦਿਨ ਪੱਥਰ ਲਿਆਉਂਦਿਆਂ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ, ਤਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਜੱਫੀ ਵਿਚ ਲੈ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਭਾਈ ਚੂਹੜ, ਤੁਸੀਂ ਜੱਥੇਦਾਰ ਹੋ! ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਢੋਣ ਤੇ ਲਾਓ। ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਲੱਗ ਪਏ।" ਤਦ ਭਾਈ ਚੂਹੜ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਜੇ ਆਪ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਮੁਖੀ ਥਾਪਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਲੰਗਰ ਘਰ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮੁਖ ਸੇਵਾ ਹੈ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਹੀ ਕਰਨੀ ਬਣ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿੰਦਾ?" ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਇਕ ਦਿਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਭਾਈ ਕੁਸ਼ਾਲੀ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, "ਸੰਗਤ ਲਈ ਛੱਪਰ ਬਨਾਣੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਕਹੋ, ਸਰ ਵੱਢ ਲਿਆਵੇ।" ਭਾਈ ਕੁਸ਼ਾਲੀ ਜੀ ਵੀ ਬਗ਼ੈਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਆਪ ਨਦੀ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਸਰ ਵੱਢਣ ਲਗ ਪਏ। ਉਹ ਅਮੀਰ ਘਰਾਣੇ ਦੇ ਸਨ ਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਚੀਰ ਆ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਲਹੂ ਵਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਕੁਸ਼ਾਲੀ ਦੀ ਘਾਲ ਤੱਕ, ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ, ਉਸ ਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਬਖ਼ਸ਼ੀਆਂ।

ਗੁਰ-ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸੁਚੀਆਂ ਰਹਿਣੀਆਂ ਤੇ ਸੱਚੀਆਂ ਕਹਿਣੀਆਂ ਨੇ ਪਹਾੜੀ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਬੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਪਾਇਆ । ਦਿਨ ਰਾਤ ਸੈਂਕੜੇ ਹੀ ਲੋਕ ਚੌਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਤੇ ਨਾਮ ਦਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪੂਰਾ ਚੌਮਾਸਾ ਕੀਰਤਪੁਰ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ ਸੀ । ਜਾਂ ਏਨੇ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਤੋਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਆ ਗਈ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ, ਟਿੱਕਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ, ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਹੀਰ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕਰਤਾਰਪੁਰ* ਸਾਹਿਬ ਆ ਗਏ ।

☯ ☯ ☯

*ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਗ੍ਰੰ: ਤੇ ਮੈਕਾਲਫ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਕਾਂਗੜੇ ਤੋਂ ਸਿੱਧਾ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਆਉਣਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਪਰ ਤਵਾਰੀਖ ਖਾਲਸਾ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ (ਹਿੰਦੀ) ਕੀਰਤਪੁਰ ਤੋਂ ਹੋ ਕੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਆਉਣਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ । ਅਸਾਂ ਇਹਨਾਂ ਪਿਛਲੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਪ੍ਰਮਾਣ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਂਗੜੇ ਤੋਂ ਯੁੱਧ ਜਿਤਦਿਆਂ ਹੀ ਸਿਧੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਆ ਜਾਣਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਅਨੁਸਾਰ ਜਚਦਾ ਨਹੀਂ । ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਨੀਯਤ ਫਿਰੀ ਹੋਈ ਦੇਖੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਇਸੇ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਕਿ ਇਹ ਯੁੱਧ ਭੂਮੀ ਨਾ ਬਣੇ, ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਜਾ ਡੇਰਾ ਲਗਾਇਆ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਮਹਫ਼ੂਜ਼ ਜਗ੍ਹਾ ਸੋਚ ਕੇ ਤੋਰ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਯੁੱਧ ਜਿਤਦਿਆਂ ਸਾਰ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਕਰਤਾਰਪੁਰ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਤੇ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਪਾਸ ਸੀ, ਚਲੇ ਆਉਣਾ ਨੀਤੀ ਅਨਕੂਲ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ । ਹਾਂ ਜਿਹਾ ਕਿ ਅਸਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾਣਾ ਤੇ ਚੌਮਾਸਾ ਓਥੇ ਕੱਟਣਾ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਮਹੀਨੇ ਬਿਤਾ ਕੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਆਉਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜੱਚਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲੇ ਕਾਂਗੜੇ ਦਾ ਯੁੱਧ ਜਿਤਦਿਆਂ ੧੬ ਮੱਘਰ ਸੰਮਤ ੧੬੮੮ ਨੂੰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਫੱਗਣ ੧੬੮੮ ਨੂੰ । ਸੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣਾ ਤਾਂ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਹਾਂ ਇਹ ਤਰੀਕਾਂ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਚਲੇ ਜਾਣ ਤੇ ਉਥੇ ਚਤੁਰਮਾਸਾ ਗੁਜ਼ਾਰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਮੁੜ ਆਉਣ ਨਾਲ ਲਗਪਗ ਠੀਕ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਬਦੀ ਦਾ ਓੜਕ ਤੇ ਨੇਕੀ ਦੀ ਅਹਦੀ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੁਣ ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਆਣ ਟਿਕੇ ਅਤੇ ੯ ਫਗਣ ਸੰਮਤ ੧੬੮੯ ਨੂੰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਵਿਆਹ ਭਾਈ ਲਾਲ ਚੰਦ ਅਤੇ ਬਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਦੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਵਿਆਹ ਸਮਾਗਮ ਉਪਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਆਣ ਟਿਕਣ ਨਾਲ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਰੌਣਕਾਂ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਈਆਂ । ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਜੁੜਨ ਲਗ ਪਈਆਂ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਦੀਵਾਨ ਜੁੜਨ ਲਗ ਪਏ । ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰੂ ਕਾ ਇਕ ਸਿਦਕੀ, ਜਿਹੜਾ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਘੋੜੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਪਾ ਸਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ—

"ਸ੍ਰੀ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਮੁਖ ਕੋ ਹੇਰੇ।
ਹਸੇ ਅਧਿਕ ਹੋ ਖੁਸ਼ੀ ਘਨੇਰੇ।
ਬੈਠਤ ਚਲਤ ਸੰਮੁਖ ਜਬ ਹੋਏ।
ਹਸੇ ਬਦਨ ਤੇ ਹਰਖਤ ਸੋਏ।"

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋਇਆ । ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਬਾਲੂ ਸੀ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਇਸ ਬਾਲੂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਘਰੋਂ ਅਨੰਤ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ਅਸੀਂ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਅੱਜ ਤੋਂ ਬਾਲੂ ਹਸਨਾ ਧਰਦੇ ਹਾਂ।"

"ਧਰਿਓ ਨਾਮ ਤਬ ਗੁਰ ਨਿਜ ਰਸਨਾ।
ਭਇਓ ਆਜ ਤੇ ਬਾਲੂ ਹਸਨਾ।"

(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਰਾ: ੮ ਅੰ: ੪)

"ਇਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੋਵੇਗਾ । ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਘਰੋਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ । ਇਹ ਅਗਾਂਹ ਵੰਡੇਗਾ।" ਇਤਨਾ ਕਹਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ

ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਥੰਮ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਬੈਠ ਨਾਮ ਜਪਣ ਤੇ ਜਪਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੌਂਪ ਦਿਤੀ ।

ਹੁਣ ਵਿਸਾਖੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੋਂ ਆਈਆਂ । ਇਸ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਕਾਬਲੀ ਨੰਦ ਕੰਧਾਰੀ ਮਸੰਦ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਹਿਤ ਬਹੁਮੁਲੇ ਤੋਹਫ਼ੇ ਲਿਆਂਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਚਿੱਟਾ ਬਾਜ, ਇਕ ਕਾਵਾਨੀ ਘੋੜਾ ਅਤੇ ਜ਼ਰੀਦਾਰ ਬਸਤਰ ਤੇ ਹੋਰ ਬੇਅੰਤ ਭੇਟਾ ਦੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਬਾਜ ਤਾਂ ਟਿਕੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋ ਇਕ ਜੜਾਊ ਮੁਠ ਵਾਲੀ ਤਲਵਾਰ, ਜ਼ਰੀਦਾਰ ਪੁਸ਼ਾਕ ਅਤੇ ਕਾਵਾਨੀ ਘੋੜਾ ਸੀ, ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਅਤੇ ਤਲਵਾਰ ਢਾਲ ਇਤਨੀ ਪਿਆਰੀ ਲਗੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, "ਸਾਡੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਹੀ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਪਹਿਣ ਤੇ ਤਲਵਾਰ ਢਾਲ ਸਜਾ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਦਿਖਾਓ ।" ਜਦ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੇ ਪੋਸ਼ਾਕਾਂ ਪਹਿਣ, ਤਲਵਾਰ, ਢਾਲ ਸਜਾ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਇਤਨਾ ਪਸੰਦ ਆਇਆ ਕਿ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ, ਤੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਸਾਡੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਹਿਣ, ਸ਼ਸਤਰ ਸਜਾ ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਆਇਆ ਕਰ ।"

"ਪੋਸ਼ਿਸ਼ ਚੀਰ ਚਾਰ ਅਰ ਚੀਰਾ।
ਦੇ ਕਰ ਭਾਖਿਓ ਪਹਿਰ ਸਰੀਰਾ।
ਪੁਨ ਖੰਡਾ ਲੇ ਹਾਥ ਨਿਹਾਰਾ।
ਪਰਖਿਓ ਆਛਿਓ ਲੋਹ ਕਰਾਰਾ।
ਪਾਨ ਬਾਗ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਬੀਰ।
ਸਭ ਪੁਸ਼ਾਕ ਕੋ ਪਹਿਨ ਸਰੀਰ।
ਕਰੀ ਸਲਾਮ ਦੇਖ ਮੁਸਕਾਏ।
ਇਹ ਖੰਡਾ ਲਿਓ ਅੰਗ ਲਗਾਏ।
ਸੋਭਾ ਦੂਣੀ ਚੌਣੀ ਹੋਈ।
ਪੋਸ਼ਿਸ਼ ਅਧਿਕ ਦਰਬ ਲਗ ਜੋਈ।
ਭਏ ਪ੍ਰਸੰਨ ਬਹੁਰ ਸਮਝਾਵੇ।
ਜਬ ਤੂੰ ਹਮਰੇ ਢਿਗ ਚਲ ਆਵੇ।

ਇਹ ਪੋਸ਼ਸ਼ ਤਨ ਪਹਿਰ ਸੋ ਆਵੈ।
ਖੜਗ ਸਿਮਰ ਤਬ ਅੰਗ ਸਜਾਵੈ।"

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ, ਜੋ ਆਪਣਿਆਂ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਸਦਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹੱਥੀਂ ਪਾਲਿਆ ਹੋਇਆ ਯਤੀਮ ਬਾਲਕ ਸਮਝ ਕੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕਿਰਪਾ ਦਾ ਪਾਤਰ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਸੁੰਦਰ ਪੁਸ਼ਾਕੇ ਨੂੰ ਪਹਿਨਿਆ ਹੋਇਆ ਦੇਖ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਤੇ ਇਸ ਪੁਸ਼ਾਕ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰੀ ਵਰਦੀ ਹੀ ਕਰਾਰ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਅਤੇ ਜਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਪਹਿਣ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਆਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੇ ਹੁਕਮ ਸਿਰ ਮੱਥੇ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਲੈ ਘਰ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਇਕ ਯਤੀਮ ਪਠਾਣ ਬੱਚਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪਾਲਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਬਚਪਨ ਤਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਲੰਘਾਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਜਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਾ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਪਿੰਡ ਛੋਟੀ ਮੀਰ ਜਾ ਵਸਿਆ ਸੀ। ਜਿਥੇ ਉਹ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚ ਘਿਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਪਲੇਠੀ ਦੀ ਲੜਕੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਵਾਈ ਨੂੰ ਵੀ ਪੁੱਤਰ ਬਣਾ ਘਰ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

"ਤਿਸ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸੁਖ ਪਾਈ।
ਕਰ ਰਾਖਿਓ ਸਦਨ ਜੁਆਈ।" *(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ:)*

ਇਹ ਪਠਾਣ ਬੱਚਾ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਬੜੀ ਅੱਥਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਸਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੱਸ ਪੈਰ ਪੈਰ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਜ਼ ਉਠਾਉਂਦੀ ਤੇ ਉਹ, ਜੋ ਕੁਝ ਕਹੇ, ਮੰਨਦੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਅਸਮਾਨ ਖ਼ਾਨ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਦੀ ਤੇ ਗੁਸਤਾਖ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੋ ਜਿਸ ਵਕਤ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਜ਼ਰੀਦਾਰ ਪੁਸ਼ਾਕ ਤੇ ਜੜਾਊ ਮੁੱਠੇ ਵਾਲੀ ਤਲਵਾਰ ਢਾਲ ਲੈ ਘਰ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੇ ਮੈਂ ਲੈਣੀਆਂ ਨੇ।" ਜਾਂ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਵਸਤਾਂ ਆਮ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਮੇਰੀ ਦਰਬਾਰੀ ਵਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਿਤੀਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਤਾਂ ਉਹ ਮੁੰਡਾ ਜ਼ਿਦ ਬੰਨ੍ਹ ਬੈਠਾ

ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਝਗੜਾ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੱਸ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਤਾ, "ਮੈਨੂੰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨਾ ਮੇਰਾ ਨਿਰਾਦਰ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਸੋ ਮੈਂ ਹੁਣ ਯਾ ਤਾਂ ਮਲੰਗ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ ਤੇ ਯਾ ਕੁਝ ਖਾ ਮਰਾਂਗਾ।" ਪੈਂਦੇ ਦੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਜੁਆਈ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਤੋਂ ਡਰ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਰੋ ਪਿੱਟ ਪੁਆੜਾ ਪਾ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਹ ਵਸਤਾਂ ਆਪਣੇ ਜੁਆਈ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਵੇ। ਭਾਵੇਂ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਜੁਆਈ ਦੀ ਜ਼ਿਦ, ਸੁਆਣੀ ਦੇ ਸਿਰੜ ਤੇ ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਿ ਕਰਕੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤਾਂ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ ਦੇ ਬੈਠਾ, ਪਰ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਗੁਰ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਨਾ ਕਰੇ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਪੰਜ ਦਿਨ ਲਗਾਤਾਰ ਗੈਰ ਹਾਜ਼ਰ ਰਿਹਾ।

ਜਦ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਪੰਜ ਦਿਨ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਗ਼ੈਰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋ ਗਏ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪੁਛ ਕੀਤੀ, "ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਇਤਨੇ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਕਿਥੇ ਹੈ ? ਜਿਸ ਦਿਨ ਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰੀ ਲਿਬਾਸ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਮੁੜ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਪਤਾ ਕਰੋ, ਰਾਜ਼ੀ ਤਾਂ ਹੈ, ਕਿਤੇ ਕਿਸੇ ਤਕਲੀਫ਼ ਵਿਚ ਤੇ ਨਹੀਂ।"

"ਪੰਚ ਦਿਵਸ ਤਮਸ ਬੀਤ ਗਏ ਜਬ,
ਸਤਿਗੁਰੂ ਬੈਠੇ ਸਭਾ ਲਗਾਏ।
ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਕੋ ਸਿਮਰਨ ਕੀਨਸ,
ਕਿਸ ਕਾਰਨ ਤੇ ਇਤ ਨਹੀਂ ਆਏ।
ਪੋਸ਼ਸ਼ ਬਰ ਤੁਰੰਗ ਕੋ ਲੇ ਕਰ,
ਫੇਰ ਨਹੀਂ ਨਿਜ ਬਦਨ ਦਿਖਾਏ।
ਉਹ ਹੰਕਾਰ ਕੇ ਹੈਤੇਯ ਗਿਰਗਾ,
ਲਗੀ ਚੋਟ ਕੇ ਰਹਿਓ ਲਜਾਏ।
ਕਾਰਨ ਘਨੇ ਬਿਚਾਰ ਕਰੇ,
ਇਮ ਤਬ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਠਾਇਆ ਦਾਸ।
ਸੁਧ ਸਗਰੀ ਨੀਕੈ ਅਬ ਲੀਜੇ,
ਗਮਨੋ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਕੇ ਪਾਸ।"

(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਰਾ: ੮ ਅੰ: ੧੦)

ਇਧਰ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਘੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਦਾਸ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਲੈਣ ਹਿਤ ਛੋਟੇ ਮੀਰ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਤੁਰ ਗਿਆ, ਤੇ ਓਧਰੋਂ ਟਿੱਕੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਜੀ ਨੇ ਆਣ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਅੱਜ ਸ਼ਿਕਾਰ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾਂ ਕਿ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦਾ ਜੁਆਈ ਅਸਮਾਨ ਖਾਂ ਵੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਮਿਲ ਪਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਓਹੀ ਲਿਬਾਸ ਪਹਿਨਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜੋ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦੀ ਦਰਬਾਰੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਕਰਾਰ ਦਿਤੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਵੀ ਕਿ ਤੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਸੱਚੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਬੜੀ ਗੁਸਤਾਖ਼ੀ ਨਾਲ ਅਗੋਂ ਬੋਲਿਆ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਮੈਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਹੋਇਆ ਚਿਟਾ ਬਾਜ਼ ਵੀ ਗੁੰਮ ਹੈ ਤੇ ਮੀਰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਜਨੌਰ ਛੋਟੇ ਮੀਰ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਅਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।"

ਗ਼ਰੀਬ-ਨਿਵਾਜ਼ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ ਰਹੇ। ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਵੀ ਦਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਆਣ ਪੁਜਾ। ਉਹ ਪੈਦਲ ਹੀ ਆਇਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਬਸਤਰ ਵੀ ਮੈਲੇ ਜਿਹੇ ਹੀ ਪਹਿਣੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਜਦ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਓਹੀ ਜ਼ਰੀ-ਜੜੇ ਲਿਬਾਸ ਤੇ ਤਲਵਾਰ ਢਾਲ ਸਜਾ, ਘੋੜੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਆਇਆ ਕਰੋ। ਫਿਰ ਹੁਕਮ ਅਦੂਲੀ ਕਿਉਂ?

ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਬੂਝਿਓ ਪੋਸ਼ਸ਼ ਚੀਰਾ,
ਪਹਿਰ ਭਲੇ ਤਨ ਕਿਉਂ ਨਹਿ ਆਇ।
ਖੜਗ ਸਿਖਰ ਜੁਤ ਚੜ੍ਹਿਓ ਤੁਰੰਗ ਨੈਹ,
ਕਿਮ ਆਇਓ ਅਸ ਹੁਕਮ ਮਿਟਾਇ।"

(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ:)

ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦੀ ਸੁਰਤ ਮੋਹ ਵੱਸ ਹੋ ਡਿਗ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਚਿਰਾਂ ਦੇ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਕੁਸੰਗ ਅਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੀ ਦਿਤੀ ਹੋਈ ਮਨਮੱਤੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਸਿਦਕ ਦੀ ਚਟਾਨ ਨੂੰ ਚੂਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਬਲੀ ਹੋਣ ਦਾ ਅਭਿਮਾਨ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਗਿਰ ਗਿਆ ਤੇ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੂੰ

ਪੰਜ ਦਿਨ ਕਿਉਂ ਗ਼ੈਰ ਹਾਜ਼ਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਭਾਰੀ ਕੰਮ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ, ਸੱਚ ਸੱਚ ਕਹੋ ?" ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਅਗੋਂ ਸਾਫ਼ ਝੂਠ ਬੋਲਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਕੋਈ ਖਾਸ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਮੈਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਤੇ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਆਪ ਦਾ ਭੇਜਿਆ ਹੋਇਆ ਦਾਸ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਸਧਾਰਨ ਲਿਬਾਸ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਸਾਂ । ਏਦਾਂ ਹੀ ਚਲਾ ਆਇਆ ਤੇ ਨਾਲੇ ਮੇਰੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਉਣ ਨਾਲ ਕਿਹੜਾ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਹਰਜ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦੀ ਲਾਪ੍ਰਵਾਹੀ ਭਰੀ ਗੁਫ਼ਤਗੂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਪਾਜ ਉਘਾੜਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਦਾਸ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ—"ਜਲਦੀ ਜਾਹ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਦਰਬਾਰੀ ਲਿਬਾਸ, ਸ਼ਸਤਰ ਤੇ ਘੋੜਾ ਲੈ ਆਓ, ਤਾਂ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਨਾਇਆ ਜਾਵੇ ।" ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਤਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰੀ ਜਲਦਾ ਬਲਦਾ ਉਥੇ ਹੀ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਭੇਜੇ ਹੋਏ ਸਿਪਾਹੀ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦੇ ਘਰ ਗਏ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਟਿੱਕੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਜੀ ਦੀ ਦਿਤੀ ਹੋਈ ਰਿਪੋਰਟ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚੋਂ ਗੁਆਚੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕੁਝ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਵਿਚੋਂ ਹੱਥ ਆਈਆਂ । ਤਲਾਸ਼ੀ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਲੈਣੀ ਪਈ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਅਸਮਾਨ ਖਾਂ ਦਰਬਾਰੀ ਪੋਸ਼ਾਕ ਤੇ ਘੋੜਾ ਪਹਿਣ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨੂੰ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਸੀ, "ਮੈਨੂੰ ਲਿਬਾਸ ਦਾ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਅੰਦਰ ਦੇਖ ਲਓ।" ਜਦ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਆ ਕੇ ਸਾਰੀ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਟਿੱਕੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਜੀ ਦੀ ਦਿਤੀ ਹੋਈ ਖ਼ਬਰ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦੀ ਕਰਤੂਤ ਉਤੇ ਬੜਾ ਅਫ਼ਸੋਸ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਅਪਰਾਧ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਕਰੇਂ ਅਤੇ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗੇਂ, ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।"

"ਪੁਨ ਸਤਿਗੁਰ ਕੁਝ ਨਿਠਰ ਗਿਰਾਹ ਜੁਤ,
ਸਮਝਾਵਤ ਹਿਤ ਕੀ ਤਹਿ ਬਾਤੇ।
ਕਰ ਬਿਚਾਰ ਕੋ ਸਾਚ ਉਚਾਰੋ,
ਗੁਰ ਅਪਰਾਧ ਛਿਮਾ ਤੇ ਛਾਤੇ।"

(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ:)

ਪਰ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦੀ ਬੁੱਧ ਬਿਗੜ ਚੁਕੀ ਸੀ । ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮਝ ਨਾ ਆਈ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਕਸੂਰ ਮੰਨਣ ਅਤੇ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸਗੋਂ ਗੁਸਤਾਖ਼ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਟੇਢੇ ਟੇਢੇ ਜੁਆਬ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਜਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਗੰਭੀਰਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਿਖਾਣ ਤੇ ਭੀ ਉਹ ਮੰਦ-ਭਾਗੀ ਕਿ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੁਸੰਗਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਰਤੱਵ ਤੋਂ ਗਿਰਾ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਤੇ ਨਾ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੈਨਾਪਤੀ ਦੇ ਪਦ ਤੋਂ ਬਰਖ਼ਾਸਤ ਕਰ ਫੌਜ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦੇਣ ਦਾ *ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ । ਜਦ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਆਪਣੀ ਕੀਤੀ ਦਾ ਫਲ ਪਾ ਬੇਇਜ਼ਤ ਹੋ, ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਘਰ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਇਸਤਰੀ, ਜਵਾਈ ਅਤੇ ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਬਲਦੀ

** ਸੂ: ਪ੍ਰ: ਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦੇ ਕਢੇ ਜਾਣ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਜੁਆਈ ਤੇ ਬਾਬੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਜੀ ਦੇ ਸੁਫ਼ੇਦ ਬਾਜ਼ ਪਕੜ ਲੈਣ ਨੂੰ ਬੜੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਿਤੀ ਹੈ ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਮੁਆਮਲੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬਾਜ਼ ਦੀ ਕਥਾ ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਵਾਲੇ ਬਾਜ਼ ਦੇ ਵਾਕੇ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਸਮਝੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਟਿੱਕਾ ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਬਾਜ਼ ਦੇ ਮੁਤਅੱਲਕ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੁਝ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ।*

"ਤੁਛ ਨ ਕਰੀ ਛਿਮਾ ਉਰਧਾਰੀ।"
"ਮਹਾਂ ਗੰਭੀਰ ਧੀਰ ਮਨ ਭੇਏ।" *(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ:)*

ਮਹਾਂ ਗੰਭੀਰ ਮਨਧੀਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਛਿਮਾਂ ਧਾਰ ਕੇ ਚੁਪ ਰਹੇ । ਹਾਂ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੇ ਹੁਕਮ ਅਦੂਲੀ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦਰਬਾਰੀ ਲਿਬਾਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਆਉਣ ਦੀ ਗੁਸਤਾਖ਼ੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਤਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਬਾਕਾਇਦਾ ਪੁਛ ਗਿਛ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨਿਕਲਣ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ ਦੀ ਮੁਆਫ਼ੀ ਨਾ ਮੰਗਣ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਡੰਨ ਦਿਤਾ, ਜੋ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਸੈਨਾਪਤੀ ਸੀ ਤੇ ਜੇ ਸੈਨਾਪਤੀ ਹੀ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ, ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਵਰਦੀ ਹੀ ਕਿਸੇ ਅਜ਼ੀਜ਼ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਵਿਰੁਧ ਬਿਨਾਂ ਵਰਦੀਓਂ ਹੀ ਫ਼ੌਜੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਚਲਾ ਆਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਇਮ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਛਲੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਬਦਲੇ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗਣ ਦਾ ਅਵਸਰ ਦਿਤਾ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਅਗੋਂ ਉਲਟੀ ਗੁਸਤਾਖ਼ੀ ਕੀਤੀ; ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਡੰਨ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਕਿਤਨਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦੇਣਾ ਮਰਿਆਦਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੀ ਇਕ ਅਛੂਤੀ ਮਿਸਾਲ ਹੈ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਹੀ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਜਥੇਬੰਦੀ ਅਤੇ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਦੇ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਦੀਆਂ ਕਾਰਨ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ।

ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਤੇਲ ਪਾਇਆ, ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਮਿਲ ਕੇ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਚੜ੍ਹਵਾਈ ਜਾਵੇ ।

ਇਹ ਮੰਦਾ ਮਨਸੂਬਾ ਪਕਾ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਜਲੰਧਰ ਪੁੱਜਾ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੇ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਚੜ੍ਹੇ । ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੇ ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਬੱਸੀ ਦੇ ਤੇ ਹੋਰ ਦੁਆਬੀਏ ਪਠਾਣ ਵੀ ਸਾਥ ਦੇਣਗੇ ਤੇ ਮੈਂ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਪੰਜ ਸੌ ਸਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਹੋਵਾਂਗਾ।" ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਨੇ ਪੈਂਦੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਤੂੰ ਪਠਾਣ-ਜ਼ਾਦਾ ਹੋ ਕੇ ਨਿਮਕ-ਹਰਾਮੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਹੈਂ । ਤੈਨੂੰ ਕੁਝ ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ? ਤੂੰ ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਦਾ ਨਿਮਕ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਖਾਧਾ ਹੈ, ਅੱਜ ਉਸ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਲੋੜਦਾ ਹੈਂ । ਤੂੰ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਲਾਜ ਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈਂ।" ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਉਲਟਾਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਨਹੀਂ, ਇਹ ਗੱਲ ਤੇ ਨਹੀਂ । ਮੈਂ ਤਾਂ ਅੱਜ ਤੱਕ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੜੇ-ਬੜੇ ਲਸ਼ਕਰਾਂ ਤੇ ਜਿੱਤਾਂ ਮੇਰੇ ਹੀ ਸਿਰ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਗ਼ਲਤੀ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰ ਇਸਲਾਮੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਦਾ ਕਫ਼ਾਰਾ ਪ੍ਰਾਸਚਿਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।"

ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਨੇ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵਿਚੋਂ ਸਮਝਦਾ ਸੀ, ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਤੂੰ ਸਚੀ-ਮੁਚੀ ਹੀ ਸ਼ਾਹੀ ਬਾਗ਼ੀ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਅੱਛਾ, ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਹਾਂ । ਪਰ ਇਹ ਕੰਮ ਸ਼ਾਹੀ ਮਦਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦਾ । ਬੇਹਤਰ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਤੋਂ, ਜੋ ਕਿ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਓਥੇ ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਮਦਦ ਮੰਗ । ਮੈਂ ਵੀ ਤੇਰੇ ਮਗਰੇ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ।"

ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਲਾਹੌਰ ਪੁਜਾ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਲਈ ਬੜੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਕੁਝ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਣ ਦਿਤੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦਾ ਕੋਈ ਅਵਸਰ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕਿਆ । ਪਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਤਾਂ ਸਿੰਧ

ਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਮੁਹਿੰਮ ਨਾਲ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਏਨੇ ਨੂੰ ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਵੀ ਜਲੰਧਰੋਂ-ਲਾਹੌਰ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਜਾਂ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨਾ-ਕਾਮਯਾਬੀ ਦੀ ਗੱਲ ਦੱਸੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤਕ ਰਸਾਈ ਜੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ, ਤਾਂ ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਚਾਲ ਦੱਸੀ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਤੂੰ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸੌ ਪਠਾਣ ਹੋਰ ਨਾਲ ਰਲਾ ਸੰਮਨ ਬੁਰਜ ਦੇ ਥੱਲੇ ਸ਼ਾਹੀ ਝਰੋਖੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਾ ਕੇ ਫ਼ਰਿਆਦ ਕਰ। ਜਹਾਂ ਪਨਾਹ ਤੁਹਾਡੀ ਡੰਡ ਰੌਲੀ ਸੁਣ ਕੇ ਆਪ ਹੀ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਣਗੇ, ਤੇ ਫਿਰ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਤੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਦੇਵੀਂ।" ਚੁਨਾਂਚਿ ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਦੀ ਦੱਸੀ ਹੋਈ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਅਰਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ (ਸਤਿ) ਗੁਰੂ (ਜੀ) ਤੇ ਲਸ਼ਕਰ-ਕਸ਼ੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਸੂਬੇਦਾਰ ਪਿਸ਼ਾਵਰ, ਜੋ ਭਰਾ ਦਾ ਬਦਲਾ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਨਵਰ ਖਾਂ ਖੋਜਾ, ਜਾਫ਼ਰ ਬੇਗ ਅਤੇ ਲਲਾ ਬੇਗ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਮਲਕ ਅਨਵਰ ਖਾਂ ਤੇ ਮਿਰਜ਼ਾ ਹਸਨ ਬੇਗ ਵੀ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਸੈਨਾ ਲੈ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਹਾਕਮ ਜਲੰਧਰ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਜੁਆਈ ਅਸਮਾਨ ਖਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਹੀ ਖਿਲਅਤ ਦੇ, ਆਪਣੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਰੱਖ ਨਾਲ ਤੋਰਿਆ। ਇਹ ਲਸ਼ਕਰ ਬਿਆਸ ਲੰਘ ਜਲੰਧਰ ਆ ਅਟਕਿਆ।

ਇਧਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖ਼ਬਰਾਂ ਮਿਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵੀ ਸਭ ਪਾਸੇ ਆਪਣੇ ਮਸੰਦਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਧਰਮ ਯੁਧ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬੀਰਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦੇ ਭੇਜ ਦਿਤੇ ਸਨ। ਸਿੱਖ ਜੋ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ੈਦਾਈ ਸਨ, ਸੋਆਂ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਦੁਆਬੇ ਮਾਲਵੇ ਅਤੇ ਮਾਝੇ ਤੋਂ ਜਥੇ ਬੰਨ੍ਹ ਬੰਨ੍ਹ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਪੁਜਣ ਲਗੇ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਖ਼ੂਬ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਸ਼ਸਤਰ ਤੇ ਬਸਤਰ ਵੰਡੇ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਖ਼ੁਦ ਵੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਕ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਸੁਫ਼ੈਦ ਪੁਸ਼ਾਕਾ ਪਹਿਨਿਆ, ਜਿਸ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਇਕ ਮੁਸੱਵਰ ਸਿੱਖ ਨੇ ਖਿੱਚ, ਜੋ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੂੰ

ਬਖ਼ਸ਼ੀ। ਗੱਲ ਕੀ, ਗੁਰੂ ਕੀ ਫ਼ੌਜ ਵੀ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲੱਗੀ।

ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਆਣ ਢੁਕੀ ਤਾਂ ਸੈਨਾਪਤੀ ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਨੇ ਅਨਵਰ ਖਾਂ ਖੋਜੇ ਨੂੰ ਵਕੀਲ ਬਣਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੋਲ ਭੇਜਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਦਾ ਵਾਂਗ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦਾ ਰੋਹਬ ਦਿਖਾ ਅਧੀਨਗੀ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਅਗੋਂ ਯੋਗ ਉਤਰ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਵਕੀਲ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਸੈਨਾਪਤੀ ਨੇ ਸਭ ਗੱਲ ਸੁਣ ਲਸ਼ਕਰ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਹੁਣ ਦੋਹਾਂ ਤਰਫ਼ਾਂ ਤੋਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਅਗੇ ਵਧ ਕੇ ਜੁਟ ਪਈਆਂ, ਘਮਸਾਨ ਦਾ ਰਣ ਪਿਆ, ਜੋਧੇ ਵਧ ਵਧ ਕੇ ਹੱਥ ਮਾਰਨ ਲੱਗੇ। ਇਕ ਬੰਨੇ ਪਠਾਣ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਲ ਤੇ ਨਾਜ਼ ਤੇ ਦੂਜੇ ਬੰਨੇ ਸਿਖ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਦਕ ਤੇ ਮਾਣ ਸੀ।

"ਬੇ-ਅੰਤ ਜੰਗ ਥੇ ਜਿਤੇ, ਜਿਨੇ ਬਦੇਸ ਦੇਸ ਮੇਂ।
ਲੌਟੇ ਨ ਥੱਕ ਕੇ ਕਭੀ, ਹਟੇ ਨਾ ਜੰਗ ਕੇ ਸਮੇਂ।
ਪਠਾਣ, ਸੇਖ, ਸੱਯਦ, ਮੁਗਲ ਗਲ ਵਾਰ ਜੇ।
ਬਲੀ ਸੁਬੀਨ ਬੀਨ ਕੇ, ਕੁਲੀਨ ਮੀਨ ਮਾਰ ਜੇ।
ਪਠੇ ਬਟੋਕ ਸ਼ਾਹ ਕੇ, ਸਮਾਨ ਦੇ ਅਪਾਰ ਸੇ।
ਲੜਾਕ ਧਾਕ ਬਾਜ ਜੇ, ਬਿਬਾਕ ਖੂੰ ਸਵਾਰ ਸੇ।
ਇਤੇ ਗਰੀਬ ਜਟ ਸਿਖ, ਸਾਂਈ ਕੀ ਬਕਾਲ ਸੇ।
ਤਖਾਣ ਬਿਪ ਖੱਤ੍ਰੀ, ਕਹਾਰ ਤੇ ਕਲਾਲ ਸੇ।
ਜਿਨੇ ਸੁ ਜੰਗ ਥਾਕ ਭੀ, ਨਿਹਾਰਿਓ ਨਾ ਜੰਮ ਕੇ।
ਆਏ ਅਚੇਤ ਖੇਤ ਮੇਂ, ਸਹਿਤ ਗੁਰੂ ਕੰਮ ਕੇ।
ਅਨੰਤ ਸੂਰਬੀਰ ਧੀਰ ਥੇ, ਤਿਨੇ ਮਝਾਰ ਜੋ।
ਸੁਨਾਦ ਭਏ ਸਭ ਕੋ, ਬਖਿਆਦ ਬਾਦ ਸਾਰ ਸੋ।
ਮਜ਼ਹਬ ਦੀਨ ਕੋ ਅਹਿ, ਧਰਮ ਹੇਤ ਜੰਗ ਹੈ।
ਪਰਿਓ ਸੋ ਆ ਅਚਾਨ ਕਹਿ, ਕਰੋ ਨਿਸੰਗ ਚੰਗ ਹੈ।
ਗਿਆਨ, ਧਿਆਨ, ਜਾਪ, ਤਾਪ, ਜੋਗ ਜੋ ਕਮਾਇ ਹੈ।
ਅਰਾਧ ਈਸ ਜੁਗ ਲੌਂ, ਬੈਕੁੰਠ ਮੁਖ ਪਾਇ ਹੈ।
ਸਮਛ ਅਛ ਸੂਝ ਕੇ ਤਜੰਤ ਜੇ ਸਰੀਰ ਕੋ।

ਮਿਲੰਤ ਸੋ ਮੁਰਾਤਬਾ, ਛਿਨੇਕ ਮਾਹਿ ਬੀਰ ਕੋ।
ਮਰੇ ਤੋ ਮੁਖ ਕੋ ਲਹਿ, ਜੀਏ ਤੋ ਜਸ ਪਾਇ ਹੈ।
ਉਭੈ ਸੋ ਹਾਥ ਮੋਦ ਕੇ, ਅਨੰਦ ਸਾਥ ਪਾਇ ਹੈ।
ਇਹੈ ਬਿਚਾਰ ਧਾਰ ਕੇ, ਨਸੰਗ ਜੰਗ ਕੋ ਉਠੇ।
ਫਲੰਗ ਦੇਉ ਮੰਗ ਮੈਂ, ਗੁਰੂ ਕੀ ਓਰ ਜੈ ਜੁਟੇ।"

(ਤਵਾਰੀਖ ਖਾਲਸਾ)

ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋ ਅੱਗੇ ਵਧੀਆਂ, ਮਾਰੋ ਮਾਰ ਦਾ ਸ਼ੋਰ ਉਠਿਆ, ਘੋੜ ਸੁੰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਧੂੜਾਂ ਨੇ ਹਨੇਰੀ ਤੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਂ-ਸ਼ਾਂ ਨੇ ਸਾਵਣ ਦੀਆਂ ਝੜੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਤ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਤਲਵਾਰਾਂ ਤੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਵੱਜ ਵੱਜ ਤੜਾ ਤੜ ਬਿਜਲੀਆਂ ਕੜਕਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਘਟੇ ਨਾਲ ਹਨੇਰਾ ਛਾ ਗਿਆ। ਆਪਣਾ ਪਰਾਇਆ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਿਸੇ ਨਾ।

"ਬਿਲੰਦ ਕੋਪ ਧਾਰ ਹੀ ਉਚਾਰ ਮਾਰ ਮਾਰ ਹੀ।
ਲਗੇ ਤੁਫੰਗ ਤੀਰ ਹੀ ਗਿਰੰਤ ਧੀਰ ਬੀਰ ਹੀ।
ਮਰੇ ਤੁਰੰਗ ਸੂਰਮਾ ਮਿਲੰਤ ਜਾਤ ਧੂਰ ਮੈਂ।
ਦਿਖੰਤ ਨ ਅੰਧੇਰ ਮੈਂ ਦਿਵਾਇ ਜਾ ਦਰੂਰ ਮੈਂ।"

(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ:)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਿਆਨਕ ਯੁਧ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਅੱਠ ਪਹਿਰ ਬੀਤ ਗਏ, ਤਾਂ ਅਨਵਰ ਖਾਂ ਧਾ ਕੇ ਅਗੇ ਵਧਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਖਲਕਤ ਨੂੰ ਕਟਵਾਉਣ ਦਾ ਕੀ ਫ਼ਾਇਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਸੂਰਮਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਨਿਕਲੇ।" ਇਹ ਲਲਕਾਰਾ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਅਗੇ ਵਧਿਆ ਅਤੇ ਅਨਵਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਿਆ! ਖਾਨ ਨੇ ਤੱਕ ਕੇ ਤੀਰ ਚਲਾਇਆ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਪੈਂਤੜਾ ਤੇ ਬਦਲਿਆ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਮੱਥੇ ਤੇ ਚੀਰ ਲਗਾ ਹੀ ਗਿਆ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਖ਼ੂਨ ਦੀ ਧਾਰਾ ਇਉਂ ਦਿਸ ਆਈ ਕਿ ਮਾਨੋ ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਜੇ ਦਾ ਤਿਲਕ ਦੇ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਤਦ ਰੋਹ ਖਾ ਸੂਰਮੇ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਤੁਲਵਾਂ ਵਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਨਵਰ ਖਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਨੀਂਦ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਸੌਂ ਗਿਆ। ਅਨਵਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਡਿਗਿਆਂ ਦੇਖ ਚਾਰੇ ਤਰਫ਼ ਤੋਂ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਹੱਲਾ ਕਰਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧੀ। ਬਹੁਤ ਮਾਰ ਮਾਰ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਤੇ ਘਮਸਾਨ ਦਾ ਜੰਗ ਹੋਣ ਲਗਾ। ਇਸ

ਸਮੇਂ ਭਾਵੇਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਬੀਰ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਜੌਹਰ ਦਿਖਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣ ਬਰਖਾ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨਿਰਾਲੀ ਸੀ ।

ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਬੀਰ ਬਹਾਦੁਰ,
ਪੰਨਗ ਕੇ ਸਮ ਬਾਨ ਚਲਾਵੇਂ।
ਬਿਰਿੰਨ ਪ੍ਰਹਾਰਤ ਸ਼ਤਰਨ ਡਾਰਤ,
ਸ਼ੂਸ ਨਿਖੰਗ ਹੋ ਔਰ ਮੰਗਾਵੇਂ।
ਲਾਗਿਓ ਤਾ ਕਰ ਛੋਰਤ ਹੈ,
ਇਕ ਸਾਰ ਹੀ ਸਾਰ ਮਹਾਂ ਬਰਖਾਵੇਂ।
ਏਕ ਕੋ ਬੇਦਤਿ ਦੋਆਇ ਪੁਨ ਤੀਨੋ,
ਚਾਰ ਕੇ ਪਾਂਚ ਛਟੇ ਸੋ ਗਿਰਾਵੇਂ।

ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼ ਦੇ ਬਾਣ ਜੋ ਪੰਜ ਪੰਜ, ਛੇ ਛੇ ਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਸੀਨੇ ਚੀਰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਛੁਟਣ ਤੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਹਾਹਾਕਾਰ ਮੱਚ ਗਈ । ਹੁਣ ਦੋਹਾਂ ਤਰਫ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸੂਰਮੇ ਮਰਨ ਮੰਡ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਗਲ ਪਏ ਹੋਏ ਸਨ । ਅਨਵਰ ਖਾਂ ਦੇ ਮਰਨ ਤੇ ਤੁਰਕ ਦਲ ਵਿਚ ਕੁਝ ਘਬਰਾਹਟ ਤੇ ਹੋਈ, ਪਰ ਏਨੇ ਵਿਚ ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਕੁਝ ਅਗਾਂਹ ਵਧਿਆ ਤੇ ਜਾਂ ਲਖੂ ਜੀ, ਉਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਆਏ, ਤਾਂ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਵਾਰ ਵਟਾਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਲਖੂ ਦਾ ਸੀਸ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਉਡਾ ਦਿਤਾ । ਭਾਈ ਲਖੂ ਜੀ ਤਾਂ ਸੱਚ ਖੰਡ ਸੁਧਾਰ ਗਏ, ਪਰ ਤੁਰਕ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਹਾਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਇਕ ਸਰਦਾਰ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਜੰਗ ਦਾ ਰੰਗ ਸਾਵਾਂ ਹੋ ਗਿਆ । ਫ਼ੌਜਾਂ ਹੌਸਲੇ ਵਿਚ ਆ ਵੱਧ ਵੱਧ ਹੱਥ ਦਿਖਾਣ ਲੱਗੀਆਂ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼ ਇਕ ਪਾਸਿਓਂ ਉਚੀ ਥਾਂ ਖੜੋਤੇ ਜੰਗ ਦਾ ਹਾਲ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ । ਜਾਂ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰੋਂ ਤੱਕ ਪਾਇਆ, ਉਹ ਘੋੜਾ ਦੁੜਾ ਕੇ ਵਧਿਆ ਤੇ ਖੰਡਾ ਖਿੱਚ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਾ ਲਲਕਾਰਿਆ । ਜਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਹੱਥੀਂ ਪਾਲੇ ਨਾ-ਸ਼ੁਕਰੇ ਬਦਕਿਸਮਤ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਕਰੁਨਾ ਕਰ ਬੋਲੇ, "ਬਰਖ਼ੁਰਦਾਰ, ਸ਼ੁਕਰ ! ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਹੀ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਮੇਰੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਆਇਆ ਹੈਂ । ਹੁਣ ਵਾਰ ਵੀ ਕਰ ਲੈ, ਤਾਂ ਕਿ ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੱਸਦ ਨਾ ਰਹੇ । ਤੇ ਬਦੀ ਦਾ ਵੀ ਓੜਕ ਹੋ ਜਾਵੇ।"

ਇਸ ਤੇ ਅਬ ਪੂਰਬ ਵਾਰ ਕਰੋ,
ਬਲ ਓਹ ਬੁਧ ਜੋ ਬੁਧ ਬੀਚ ਧਰੋ।
ਚਿਤ ਹੌਸ ਨਾ ਰਾਖੋ ਆਪਨ ਕੀ,
ਕਰ ਲਿਹੋ ਬਿਧੀ ਸਭ ਪਾਪਨ ਕੀ।"

ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਇਸ ਬਚਨ ਤੇ ਵੀ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਕੁਝ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਮੰਦਭਾਗੇ ਨਮਕ ਹਰਾਮ ਨੇ ਬਦੀ ਦੀ ਇੰਤਹਾ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਜਗਤ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਲਈ ਅਗੇ ਵਧ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੀਰ ਤੇ ਮਾਣ ਹੈ । ਸੁਆਦ ਹੈ, ਜੇ ਤੀਰ ਕਮਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਮੇਰਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰੋ ।"

"ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੇ ਤਬ ਕਹਜੋ ਗੁਰੂ ਤੱਜ ਕੇ ਧਨਖੀ ।
ਦੁੰਦ ਯੁਧ ਕਰ ਖੜਗ ਕਾ ਜੇ ਹੈ ਕੁਝ ਅਣਖੀ।"

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਕਮਾਨ ਮੋਢੇ ਤੇ ਪਾ ਲਈ ਅਤੇ ਤਲਵਾਰ ਖਿੱਚ ਅਗੇ ਵਧੇ । ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੇ ਖੰਡੇ ਦਾ ਵਾਰ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਰਕਾਬ ਤੇ ਲਿਆ । ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਗੀਦੀ ਨੇ ਫਿਰ ਵਾਰ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਢਾਲ ਤੇ ਲਿਆ ਗਿਆ । ਐਤਕੀਂ ਦੇ ਵਾਰ ਨਾਲ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦੇ ਖੰਡੇ ਦਾ ਫਲ ਟੁਟ ਕੇ ਥਲੇ ਜਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਮੁਠੀ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਈ । ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦੌੜ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਘੋੜੇ ਹੇਠਾਂ ਵੜ ਗਿਆ । ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਲ ਤੇ ਬੜਾ ਨਾਜ਼ ਸੀ, ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਘੋੜੇ ਸਮੇਤ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਚੁਕ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਡੇਗ ਦਿਆਂਗਾ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਕ ਰਕਾਬ ਤੇ ਹੋ ਅਜਿਹਾ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਢਾਲਾ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਮਾਰਿਆ ਕਿ ਉਹ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਜਾ ਪਿਆ ।

"ਬਾਂਹੇ ਕਰਸਿਓਂ ਗੁਰੂ ਨੇ ਤਬ ਢਾਲਾ ਮਾਰਿਓ।
ਪੈਂਦਾ ਮੂਰਛਿਤ ਹੋਇ ਗਿਰਿਓ ਅਸੁਰਗ ਪਧਾਰਿਓ।"

(ਖਾਲਸਾ ਤਵਾਰੀਖ)

ਜਦ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਬੇਹੋਸ਼ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਲੇਟ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਮਨ ਮਿਹਰ ਤੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਉਛਲ ਆਇਆ ਤੇ ਗ਼ਰੀਬ-ਨਿਵਾਜ਼ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਉਤਰ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰਹਾਣੇ ਆ ਖੜੋਤੇ । ਇਨੇ ਨੂੰ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੁਲ੍ਹ ਗਈਆਂ । ਜਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵਲ ਤਕਿਓ ਸੁ, ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਤੇਰਾ ਆਖ਼ਰੀ ਵਕਤ ਹੈ । ਕਲਮਾ ਪੜ੍ਹ,

ਤੇ ਸਫਲ ਕਰ ਲੈ ।"

"ਜਬ ਗਿਰਨ ਲਾਗ ਕਹਿ ਗੁਰ ਉਧਾਰ।
ਤਬ ਤੁਰਕ ਜਨਮ ਕਲਮਾ ਉਚਾਰ।"

ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਹੀ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਬਦੀ ਦਾ ਓੜਕ ਕਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗ਼ਰੀਬ-ਨਿਵਾਜ਼ ਦੀ ਮਿਹਰ ਭਰੀ ਨੇਕੀ ਦੀ ਆਹੁਦੀ ਤੱਕ ਸਦਾ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੌਂ ਗਿਆ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਧੁਪ ਪੈਂਦੀ ਦੇਖ ਪ੍ਰੇਮ ਮਿਹਰ ਪੂਰਤ ਹੋ ਆਪਣੀ ਢਾਲ ਨਾਲ ਢੱਕ ਦਿਤਾ । ਜਦ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਨੇ ਸੈਨਾਪਤੀ ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਜਿਸ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਅਸੀਂ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਏ ਸਾਂ, ਜਦ ਓਹੀ ਜਹਾਨ ਤੋਂ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਹੁਣ ਲੜਾਈ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ ?" ਪਰ ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਹੁਣ ਰਣ ਵਿਚੋਂ ਮੂੰਹ ਫੇਰਨਾ ਗੀਦੀ ਪੁਣਾ ਹੈ । ਪਠਾਣ ਪੁੱਤਰ ਹਾਂ, ਕੁਝ ਕਰਕੇ ਹੀ ਜਾਵਾਂਗੇ ।" ਸਲਾਹਾਂ ਹੋ ਹੀ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਜਾਂ ਏਨੇ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਪੁੱਜੀ ਕਿ ਕਲਾ ਦਾ ਮੂਲ ਅਸਮਾਨ ਖਾਂ ਵੀ ਬਾਬੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਜੀ ਦੇ ਹਥੋਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਤੇ ਅਸਮਾਨ ਖਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਪੈਰ ਉਖੜਦੇ ਦੇਖ ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਨੇ ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਅਗੇ ਵਧ!"

ਉਹ ਰੋਹ ਖਾ ਕੇ ਵਧਿਆ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਅਗੇ ਜਾ ਪੁੱਜਾ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਾ ਲਲਕਾਰੇ ਮਾਰਨ ਲਗਾ ।

"ਖਾਂ ਕੁਤਬੇ ਤਦ ਕਰੋਧ ਕਰਿਓ,
ਪਿਖ ਪ੍ਰੇਰ ਤੁਰੰਗ ਭਇਓ ਸਮੁਹਾਈ।
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹੈ ਜਿਸ ਥਾਨ ਥਿਕੇ,
ਬਹੁ ਬਾਨ ਪ੍ਰਹਾਰਿਤ ਸੂਰਨ ਆਈ।
ਘਨ ਘਰਿਓ ਲਲਕਾਰ ਪਰਿਓ,
ਉਚਰਿਓ ਹੁਣ ਠਾਂਡ ਰਹੋ ਆਗਵਾਈ।
ਯੂੰਹ ਕਹਿ ਤੀਰ ਨਿਕਾਲਤ ਬੀਰ,
ਅਧੀਰਜ ਚਾਂਪ ਕੋ ਐਂਚ ਚਲਾਈ ।

ਜਦ ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਨੇ ਤੋਲ ਕੇ ਤੀਰ ਮਾਰਿਆ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਢਾਲ ਤੇ ਲੈ ਅਗੋਂ ਜੁਆਬੀ ਤੀਰ ਦਿਤਾ, ਜੋ ਖਾਨ ਦੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਗਿਆ। ਖਾਨ ਨੂੰ ਪੈਦਲ ਹੋਇਆਂ ਦੇਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵੀ ਪੈਦਲ

ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਵਾਰਾਂ ਦੇ ਵਟਾਂਦਰੇ ਦੇ ਬਾਅਦ ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਸਿਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਭੇਟ ਕਰ ਸਵਰਗ ਸੁਧਾਰ ਗਿਆ। ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਨੂੰ ਡਿਗਦਿਆਂ ਦੇਖ ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਨੇ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਜਵਾਂ ਮਰਦੋ, ਇਹ ਜੰਗ ਇਸਲਾਮੀ ਸਲਤਨਤ ਦੀ ਰਖਿਆ ਲਈ ਹੈ। ਕੁਫ਼ਰ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਤੋੜਨਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕਿਤਨੇ ਬਹਾਦਰ ਮਰਵਾ ਬੈਠੇ ਹਾਂ। ਗਾਜ਼ੀਓ, ਹੁਣ ਆਖ਼ਰੀ ਮੌਕਾ ਹੈ। ਵਧੋ ਤੇ ਤੇਗ਼ ਦੇ ਜੌਹਰ ਦਿਖਾਓ।" ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਸੈਨਾਪਤੀ ਦੇ ਲਲਕਾਰਨ ਤੇ ਜੋਸ਼ ਖਾ ਚੌਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਟੁੱਟ ਕੇ ਪੈ ਗਈ, ਪਰ ਅਗੋਂ ਵੀ ਸਿਖ ਸੈਨਾ ਸੀ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮਾਣ ਤੇ ਦੂਜੇ ਬੰਨੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਸਰੂਰ ਸੀ। ਪਰ ਜਿਥੇ ਸਿੱਖ ਸੱਚਮੁਚ ਧਰਮ-ਯੁੱਧ ਲਈ ਆਏ ਸਨ ਓਥੇ ਅਭੋਲ ਸ਼ਾਹੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਦਾ ਝੂਠਾ ਵਾਸਤਾ ਪਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਹਾਕਮ ਦਰਅਸਲ ਆਪਣੀ ਜ਼ੋਰ ਜਬਰ ਭਰੀ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਰੋਅਬ ਜਮਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਦੀਨ ਦਾ ਕੋਈ ਦੂਰ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਘੋਰ ਕਟਾ-ਕੱਟ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਇਨੇ ਵਿਚ ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਘੋੜਾ ਦੁੜਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਜਾ ਪੁੱਜਾ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, "ਸੰਭਲੋ! ਮੇਰਾ ਤੀਰ ਤੁਹਾਡੀ ਮੌਤ ਦਾ ਪੈਗ਼ਾਮ ਲਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।" ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੁਣ ਕੇ ਮੁਸਕਰਾ ਪਏ ਤੇ ਬੋਲੇ, "ਕਾਲੇ ਖਾਂ, ਕਾਹਲਾ ਨਾ ਪੈ। ਤੇਰਾ ਬਲ ਹੁਣੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣਾ ਵਾਰ ਕਰ ਲੈ ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਸਾਡਾ ਸਹਾਰੀਂ।" ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਨੇ ਬਾਣ ਮਾਰਿਆ ਜੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਮਸਤਕ ਨੂੰ ਚੱਟ ਕੇ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਜੁਆਬੀ ਤੀਰ ਦਿਤਾ। ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਤੇ ਬਚ ਗਿਆ, ਪਰ ਘੋੜਾ ਥਾਂ ਰਿਹਾ। ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਨੇ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਉੱਠ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਪਿਆਦਾ ਹਾਂ।" ਇਹ ਸੁਣ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੀ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਛਾਲ ਮਾਰ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੈਦਲ ਹੋ ਆ ਡਟੇ ਤੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਓ ਨੇ, "ਹੁਣ ਦਸੋ।" ਖਾਨ ਕਹਿੰਦਾ, "ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਰਾਂਗਾ, ਤੀਰ ਦੀ ਨਹੀਂ।" ਇਹ ਸੁਣ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵੀ ਤਲਵਾਰ ਕੱਢ ਲਈ। ਸੈਨਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਜੁਟਿਆਂ ਦੇਖ ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਖੜੋ ਗਏ। ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਤਲਵਾਰ ਮਾਰੀ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਢਾਲ ਤੇ ਲਈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵਾਰ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਤਲਵਾਰ, ਤਲਵਾਰ ਤੇ ਰੋਕੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤੱਕ ਦੋਵੇਂ

ਸੂਰਮੇ ਵਾਰ ਵਟਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਜਦ ਆਖ਼ਰੀ ਵਾਰ ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਨੇ ਮਾਰਿਆ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, *"ਖਾਨ ਤਲਵਾਰ ਇਉਂ ਨਹੀਂ, ਇਉਂ ਮਾਰੀਦੀ ਹੈ।" ਇਤਨਾ ਆਖ ਉਹ ਤੁਲਵਾਂ ਵਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਧੜ ਤੋਂ ਅੱਡ ਹੋ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਜਾ ਪਿਆ। ਸਿੱਖ ਸੈਨਾ ਨੇ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਫ਼ਤਹਿ ਦੇ ਧੌਂਸੇ ਵਜਾ ਦਿਤੇ। ਇਸ ਭੀੜ ਭੜੱਕੇ ਵਿਚ ਕਾਸਮ ਖਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੇ ਅਭੋਲ ਖੜੋਤਿਆਂ ਵਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਚੁਪ ਕੀਤਿਆਂ ਭੀੜ ਵਿਚੋਂ ਵਧਿਆ, ਪਰ ਕੀਤੀ ਦਾ ਫਲ ਪਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਤੁਰਕ ਸੈਨਾ ਨੂੰ **ਭਾਂਜ ਪੈ ਗਈ ਤੇ ਸਿਖ ਸੈਨਾ ੨੪ ਹਾੜ ਸੰਮਤ ੧੬੯੧ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਦੇ ਨਗਾਰੇ ਵਜਾਂਦੀ ਹੋਈ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਡੇਰੇ ਆ ਪੁਜੀ। ਇਸ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਗੱਲ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਣ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਸਿਖ ਦੇਵੀਆਂ ਵੀ ਚੁਬਾਰਿਆਂ ਤੇ ਖੜੋ ਯੁੱਧ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੇਖਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ।

---

*ਮੋਹਸਨ ਫ਼ਾਨੀ ਨੇ ਦਬਿਸਤਾਨੇ ਮਜ਼ਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ "ਸ਼ਕਸ਼ੇ ਦੌਰਾਨੇ ਜੰਗ ਤੇਗ ਬਰ ਗੁਰੂ ਅੰਦਾਖ਼ਤ ਗੁਰੂ ਰਦ ਕਰਦਾ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰਜ਼ਨ ਰਾ ਗੁਫ਼ਤ ਚੁਨੀ ਨਮੇਂ ਜ਼ਦੰਦ, ਜ਼ਦਨ ਈਂ ਅਸਤ ਬਦੋ ਜ਼ਰਬਤ ਕਾਰੇ ਗਨੀਮ ਬਸਾਖ਼ਤ।"

"ਗੁਰੂ ਤੇ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਵਾਰ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਨੇ ਵਾਰ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਇਦਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਰੀ ਦੀ, ਮਾਰਨ ਇਹ ਹੈ।" ਤੇ ਉਸ ਵਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੁਸ਼ਮਨ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰ ਦਿਤਾ।"

**ਇਸ ਲੜਾਈ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਮੋਹਸਨ ਫ਼ਾਨੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, "ਅਜ਼ਾਂ ਮਕਾਂ ਬਾ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸ਼ਤਾਫ਼ਤ ਦਰ ਆਂਜਾ ਨੀਜ਼ ਮਹਾਰਬਾ ਦਸਤ ਦਾਦ ਦੌਰਾਨੇ ਜੰਗ ਪੀਰ ਬਦੇਹਰਾ ਵਾ ਪੈਂਦਾ ਖਾਂ ਕਿ ਪਿਸਰੇ ਫ਼ਤੇ ਖਾਂ ਕੁਨੀਦ ਬੂਦ ਬਕਤਲ ਰਸੀਦ ਵਾ ਪੇਸ਼ ਅਜ਼ਾਂ ਵਾ ਪਸ ਅਜ਼ਾਂ ਬਸਾ ਲਸ਼ਕਰੇ ਗਿਰਾਂ ਸੰਗ ਬਰਸਰੇ ਊ ਅੰਦਾਖ਼ਤ ਬਾਤਾਬੀਦੇ ਏਜ਼ਦੀ ਸਾਲਮ ਬਰੂਰਫ਼ਤ।"

"ਉਹ ਉਸ ਥਾਂ ਤੋਂ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਵੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਪੀਰ ਬਦੇਹਰਾ ਤੇ ਫ਼ਤੇ ਖਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਪੈਂਦਾ ਖਾਂ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਬੜੇ ਬੜੇ ਭਾਰੇ ਲਸ਼ਕਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਉਹ ਰੱਬ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਨਾਲ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਹੀ ਬਚ ਗਿਆ।"

ਧੀਰ ਮੱਲ ਦਾ ਧ੍ਰੋਹ

ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦਾ ਇਹ ਯੁੱਧ ਜਿੱਤ ਜਾਣਾ ਸਿੱਖ ਸੈਨਾ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਸੀ । ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਥੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸੀ, ਉਥੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੋਲ ਸਿਰਫ਼ ਕੁਝ ਸੌ ਜਵਾਨ ਹੀ, ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ *ਅਰਦਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ, ਬਾਕਾਇਦਾ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਫ਼ਤਹਿ ਸਚਾਈ ਦੀ ਹੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸੈਨਾ ਕਾਮਯਾਬ ਰਹੀ ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਹੁਣ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਧੇਰੇ ਠਹਿਰਨਾ ਯੋਗ ਨਾ ਸਮਝਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਸਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਪਰ ਲਾਹੌਰੋਂ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਆ ਜਾਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਲ ਚਾਲੇ ਪਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ ਤੇ ਸਭ ਸਿਖ ਸੈਨਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਪਰਿਵਾਰ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਸਫ਼ਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ, ਪਰ ਧੀਰ ਮੱਲ ਨੇ ਕੁਝ ਗਹੁ ਨਾ ਕੀਤਾ।

ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਨਜ਼ਾਮ ਵੀ ਅਜੀਬ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਚੰਦ ਬਗ਼ੈਰ ਦਾਗ਼ ਤੋਂ ਨਹੀਂ । ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਫੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਕੰਡੇ ਸਦਾ

---

*ਦਬਿਸਤਾਨੇ ਮਜ਼ਾਹਿਬ ਵਿਚ ਮੋਹਸਨ ਫ਼ਾਨੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, "ਗੁਰੂ ਹਫ਼ਤ ਸਦ ਅਸਪ ਦਰ ਤਬੇਲਾ ਦਾਸ਼ਤ ਵਾ ਸੇਹ ਸਦ ਸਵਾਰੋਂ ਸ਼ਸਤ ਤੋਪਚੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਦਰ ਬੰਦਗੀ ਓ ਬੂਦੰਦ ਦਰਾਂ ਜਮਈ ਬਾ ਸੁਦਾਗਰੀਓ ਖ਼ਿਦਮਾਓ ਵਾਓ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਬਸਰ ਮੇਂ ਬੁਰਦੰਦ ।" "ਗੁਰੂ ਪਾਸ ਤਬੇਲੇ ਵਿਚ ੭੦੦ ਘੋੜੇ, ੩੦੦ ਸਵਾਰ ਤੇ ੬੦ ਤੋਪਚੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੁਦਾਗਰੀ, ਨੌਕਰੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ ।" ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਇਸ ਹਜ਼ੂਰੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਹੀ ਗ਼ਲਤੀ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਦਿਤੀ ਹੋਈ ਅਰਦਲ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ । ਪਰ ਜੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਸੱਚ ਮੁਚ ਹੀ ਕੋਈ ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਦਾ ਦਸਤਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮੋਹਸਨ ਫ਼ਾਨੀ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਦਾ । ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਇਹੋ ਹੀ ਸਿਦਕੀ ਜਾਨਬਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ।

ਤੋਂ ਚਲੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਤੀਤ ਇਉਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦਾਗ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਚਮਕਾਂ ਤੇ ਕੰਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਚੋਭਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਮੁਲਾਇਮੀ ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ਬੂ ਸੱਚੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੀ। ਜੇ ਮਾਰੂ ਥਲਾਂ ਦੀ ਤਪਤ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਦੀ ਅਸਲੀ ਕੀਮਤ ਨਾ ਪੈ ਸਕੇ। ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਹੀ ਵਿਧਾਤਾ ਨੇ ਨੇਕੀ ਦੇ ਨਾਲ ਬਦੀ, ਸੁਖ ਦੇ ਨਾਲ ਦੁੱਖ, ਸੱਚ ਦੇ ਨਾਲ ਝੂਠ ਤੇ ਵਫ਼ਾ ਦੇ ਨਾਲ ਦਗ਼ੇ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਹੀ ਜੋੜ ਬਿਠਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸਚੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਵਡਿਆਈ ਮਾਲੂਮ ਹੋ ਸਕੇ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਮਹਾਨ ਉੱਚੀ, ਸੁੱਚੀ ਤੇ ਜੀਵਨ ਮਨੋਰਥ-ਭਰੀ ਫੁਲਵਾੜੀ ਵਿਚ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਕਦੀ ਕਦੀ ਕੋਈ ਕੰਡਾ ਦਿਖਾ ਦੇਂਦੀ ਰਹੀ। ਗੁਰੂ ਅੰਸ ਦੇ ਪੂਰਨ ਚੰਦ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕੋਈ ਦਾਗ਼ ਦਿਸ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਲੀਲ੍ਹਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਦਰਸਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮਨੁਖ ਵਿਚ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਉੱਚੀ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਕੁਲ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲੈਣ ਤੇ ਵੀ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਧੀਰ ਮੱਲ ਵੀ ਇਸ ਮਨੁੱਖ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦਾ ਇਕ ਨਮੂਨਾ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਤੇ ਟਿੱਕੇ ਗੁਰਦਿੱਤੇ ਜੀ ਜੈਸੇ ਮਹਾਂਬਲੀ ਸੂਰਮੇ ਦਾ ਜੇਠਾ ਪੁੱਤਰ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਉਹ ਡਰਾਕਲ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਸੀ। ਡਰ ਤੇ ਹਕੂਮਤ ਵਲੋਂ ਕੰਬ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਧ੍ਰੋਹੀ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਜਦੋਂ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨਮਕ ਹਰਾਮ ਹੋ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਸੈਨਾ ਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪਹਿਲੂ ਦਸਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਸ ਗ਼ਦਾਰ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਰਾਹੀਂ, ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਕੂਮਤ ਵਲੋਂ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਮਿਲਣ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜੰਗੀ ਭੇਦ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾਪਤੀ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਇਸ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਹੀ ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਨੇ *ਕਰਮੇ ਨਾਮ ਦੇ ਖੱਤਰੀ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ, ਜੋ ਧੀਰ ਮੱਲ ਦਾ ਹਮਜੋਲੀ ਸੀ, ਆਪਣੀ ਤਰਫ਼ੋਂ ਪੈਗਾਮ ਦੇ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਗੰਢਿਆ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਧੀਰ ਮੱਲ ਗੁਰਿਆਈ

---

*ਤਵਾਰੀਖ ਖਾਲਸਾ ਨੇ ਦੋ ਖੱਤਰੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਦਾ ਨਾਮ ਕਰਮਾ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦਾ ਦੁਫੇੜਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁਖ ਇਕੋ ਹੀ ਸੀ, ਨਾਮ ਕਰਮਾ ਸੀ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਦੁਫੇੜ ਪਾਉਣ ਦੇ ਕੰਮ ਉਤੇ ਲਾਏ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਦੁਫੇੜਾ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦਾ ਹਕੂਮਤ ਵਲੋਂ ਦਿਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਲੈ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਾਲ ਬਕਾਇਦਾ ਪੱਤਰ ਵਿਹਾਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਜਿਸ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਨੂੰ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਪਕੜ ਵੀ ਲਿਆ ਅਤੇ ਧੀਰ ਮੱਲ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਨ ਵੱਲ ਭੇਜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਖ਼ਤ ਕਰਮੇ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਵੀ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸਭ ਹਾਲ ਮਾਲੂਮ ਹੋਣ ਤੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਧੀਰ ਮੱਲ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਹੈ।" ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਗੰਭੀਰ ਸੁਭਾਵ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਨਾ ਕੀਤੀ।

ਹੁਣ ਜਦ ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਤੇ ਵਹੀਰ ਨੂੰ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਚਾਲੇ ਪਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਧੀਰ ਮੱਲ ਨੇ ਕੋਈ ਤਿਆਰੀ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਜਾਂ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਉਚੇਚਾ ਤੁਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਹੀ ਰਹਾਂਗਾ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਵੀ ਆਖ਼ਿਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੈ।" ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਕਿਹਾ ਸੁਣਿਆ, ਪਰ ਧੀਰ ਮੱਲ ਨਾ ਹੀ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਧੀਰ ਮੱਲ ਦੀ ਇਹ ਸਾਰੀ ਬੇਰੁਖੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਉਸ ਨੂੰ ਇਥੇ ਹੀ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿਣ ਦਿਓ।"

ਭਾਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਧੀਰਜ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ ਅਤੇ ਧੀਰ ਮੱਲ ਦੀਆਂ ਭੁਲਾਂ ਤੇ ਖ਼ਿਮਾ ਹੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾਵ ਨਾ ਛਡਿਆ ਅਤੇ ਜਦ ਵਹੀਰ ਕੀਰਤਪੁਰ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਕਿਧਰੇ ਲੁਕਾ ਦਿਤੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਉਸ ਦੀ ਇਹ ਕਰਤੂਤ ਸੁਣ ਕੇ ਵੀ ਚੁਪ ਹੀ ਰਹੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੁਣ ਫ਼ੌਜ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਕੀਰਤਪੁਰ ਨੂੰ ਚਲ ਪਏ। ਅਜੇ ਫਗਵਾੜੇ ਦੇ ਕੋਲ ਪਲਾਹੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਪੁਜੇ ਸਨ ਤੇ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਪਿਛੋਂ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦੀ ਨਵੀਂ ਕੁਮਕ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਨੂੰ ਆ ਰਹੀ ਸੀ, ਰਸਤੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਮਾਲੂਮ ਕਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਫਗਵਾੜੇ ਵਲ ਹੋ ਤੁਰੀ ਸੀ, *ਅਚਨਚੇਤ ਹੀ ਆ ਪਈ। ਇਹ ਫ਼ੌਜ ਅਬਦੁੱਲਾ ਖਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਅਹਿਮਦ

*ਦੁਸ਼ਮਨ ਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਚਾਨਕ ਆ ਪੈਣ ਵਿਚ ਵੀ ਧੀਰ ਮੱਲ ਦਾ ਹੱਥ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰੋਂ ਤੁਰਨ ਸਮੇਂ ਤੇ ਧੀਰ ਮੱਲ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਚਿਠੀ ਲਿਖੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦਾ ਯਕੀਨ ਦਿਲਾਇਆ ਸੀ। ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਪੱਤ੍ਰਕਾ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਕੂਚ ਤੇ ਟਿਕਾਣੇ ਦਾ ਪਤਾ ਵੀ ਦੁਸ਼ਮਨ ਨੂੰ ਲੱਗਾ।

ਖਾਂ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਬੱਸੀ ਸ਼ੇਖਾਂ ਵਾਲੀ ਦੇ ਰਈਸ ਜਮਾਲ ਖਾਂ ਤੇ ਫ਼ਤੇ ਖਾਂ ਤੇ ਅਲੌਲ ਪੁਰੀਏ ਜਾਫ਼ਤਾ ਖਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਸਿਰ ਕੱਢਵੇਂ ਪਠਾਣ ਸਰਦਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ । ਇਹ ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਮਿਲ ਜੁਲ ਕੇ ਕੋਈ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸੀ । ਹੱਲਾ ਅਚਨਚੇਤ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਮਾਂ ਹੀ ਨਾ ਮਿਲਿਆ । ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਤਲਵਾਰੀਂ ਉਤਰ ਪਈਆਂ । ਸੋ ਤਲਵਾਰ, ਨੇਜ਼ਾ, ਯਈਲਾ, ਸੂਹੀ, ਖੰਜਰ, ਜਮਦਾੜ, ਸਫਾ ਜੰਗ ਜੋ ਜਿਸ ਦੇ ਹੱਥ ਆਇਆ, ਲੈ ਕੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਤੇ ਟੁੱਟ ਪਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਤੇ ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਨਾ ਮਿਲਿਆ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ, ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਲਕ ਜਤੀ ਜਿਹੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਗਾਂਡਵੀ ਧਾੜ ਨੇ ਕੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਸੀ । ਛੇਤੀ ਹੀ ਭੱਜ ਖੜੋਤੇ । ਫ਼ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੀ ਹੱਥ ਰਹੀ, ਪਰ ਡੇਰਾ ਲੁਟਿਆ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਧਨ ਮਾਲ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਬਹੁਤ ਹੋਇਆ। ਤੁਰਕ ਦਲ ਤਾਂ ਮੂੰਹ ਦੀ ਖਾ ਕੇ ਨੱਸ ਭੱਜ ਗਿਆ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵਹੀਰ ਅਗਾਂਹ ਚਲਾਇਆ ਅਤੇ ਬੰਗੇ ਦੇ ਪਾਸ ਜੀਂਦ ਪਿੰਡ ਜਾ ਉਤਰੇ । ਇਥੋਂ ਦਰਗਾ ਪੁਰ ਥਾਣੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਨੰਗਲ ਦੇ ਘਾਟ ਲੰਘ, ਪਾਇਲ ਥਾਣੀਂ ਹੋ ਸਾਵਣ ਵਦੀ ਤ੍ਰੌਦਸ਼ੀ ਨੂੰ ਕੀਰਤਪੁਰ ਜਾ ਪੁਜੇ ।

ਕੀਰਤਪੁਰ ਨਿਵਾਸ

ਜਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਪੁਜੀ, ਤਾਂ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਹੋਇਆ। ਰਾਜਾ ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਭੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਭੇਟ ਵਜੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਹੋਰ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਕੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਘਾਹ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪਟਾ ਲਿਖ ਦਿਤਾ। ਬੜੇ ਬੜੇ ਦੀਵਾਨ ਲਗਣ ਲੱਗ ਪਏ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਜ਼ੋਰ ਸ਼ੋਰ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਗਲੀ ਵਿਸਾਖੀ ਨੂੰ ਜੋਧ ਸ਼ਾਹ, ਉਸ ਦਾ ਭਾਈ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰੂਪਾ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਹੋਰ ਮੁਖੀ ਮਸੰਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਏ ਤੇ ਪ੍ਰਸਪਰ ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਲਾ ਕਰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਇਥੇ ਹੀ ਟਿਕ ਗਏ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਅਤੇ ਧਕੇ-ਖੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕੰਨ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਪਹਾੜ ਦੀ ਗ਼ਰੀਬ, ਦੁਖੀ ਪਰਜਾ, ਸੁਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲੈਣ ਲੱਗੀ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਦੇ ਖੋਹੇ ਹੋਏ ਕੁਝ ਪਿੰਡ ਰੋਪੜੀਏ ਪਠਾਣਾਂ ਕੋਲੋਂ ਵਾਪਸ ਕਰਾ ਦਿਤੇ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪਠਾਣਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਝੜਪਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਰਾਜਾ ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਵਲੋਂ ਭੇਟ ਹੋਏ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਖੂਹ ਲੁਆਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਤਾਂ ਕਲਿਆਨਪੁਰ ਪਿੰਡ ਸਮੇਤ ਲੋਹੜ ਨਦੀ ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹ ਗਿਆ ਤੇ ਦੂਜਾ ਪਾਇਲ ਪਿੰਡ, ਤੀਜਾ ਕੋਟਲੇ ਤੇ ਚੌਥਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਤੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਦਰਮਿਆਨੇ ਹੁਣ ਤਕ ਮੌਜੂਦ ਹਨ; ਇਸੇ ਸਾਲ ਹੀ ਟਿੱਕਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੇ ਸੱਚਖੰਡ ਚਲਾਣਾ ਕੀਤਾ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਧਵਾ ਨੂੰ, ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਟਿੱਕਾ ਜੀ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨਾਗੋ ਰਾਓ ਕਲਾਨੌਰ ਨਿਵਾਸੀ ਦੇ

ਹੱਠ ਕਰਨ ਤੇ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਨਾਗੋ ਰਾਓ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਬਾਲ ਵਿਧਵਾ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਦੂਸਰੀ ਜਗ੍ਹਾ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਕਰ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਧਵਾ ਵਿਆਹ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ।

ਟਿੱਕੇ ਗੁਰਦਿੱਤੇ ਜੀ ਦੇ ਸਮਾ ਜਾਣ ਤੇ ਪਾਠ ਕਰਨ ਹਿਤ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਮਲਕ ਜਤੀ ਜੀ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਧੀਰ ਮੱਲ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ । ਪਰ ਧੀਰ ਮੱਲ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਆਪ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਕੀਰਤਪੁਰ ਆਇਆ । ਮਲਕ ਜਾਤੀ ਦੇ ਖ਼ਾਲੀ ਹੱਥੀਂ ਕੀਰਤਪੁਰ ਮੁੜ ਆਉਣ ਤੇ ਧੀਰ ਮੱਲ ਦੀ ਪੱਥਰ-ਦਿਲੀ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਾਉਣ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਧੀਰ ਮੱਲ ਨੇ ਧ੍ਰੋਹ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਅਜਿਹੇ ਧ੍ਰੋਹੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਵੀ ਦੂਸਰੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਗਿਰ ਜਾਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਅੱਜ ਤੋਂ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਧੀਰ ਮੱਲ ਨਾਲ ਮੇਲ ਜੋਲ ਨਾ ਰਖੇ ਅਤੇ ਟਿੱਕੇ ਜੀ ਦੇ ਨਮਿੱਤ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥੀ ਪੋਥੀ ਦਾ ਪਾਠ ਹੀ ਕਰ ਲੈਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਉਹ ਦਿਨ ਆਵੇਗਾ, ਜਦੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਘਰ ਘਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਵੇਗਾ ।" ਇਸੇ ਸਾਲ ਹੀ ਦੀਪ ਮਾਲਾ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ਬੁੱਢਣ ਸ਼ਾਹ ਦਰਵੇਸ਼ ਦਾ ਚੇਲਾ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਾਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਤੇ ਨਾਮ ਦਾਨ ਪਾ ਨਿਹਾਲ ਹੋਇਆ ।

ਲਹਿਣੇ ਦੇ ਦੇਣੇ

ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੁਣ ਕੀਰਤਪੁਰ ਹੀ ਟਿਕ ਗਏ ਸਨ । ਯੁੱਧ ਜੰਗ ਦਾ ਕੰਮ ਘੱਟ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਸੀ । ਚੁਨਾਂਚਿ ੧੬੯੫ ਸੰਮਤ ਵਿਚ ਕੁਰਕਸ਼ੇਤਰ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰਹਿਣ ਦਾ ਮੇਲਾ ਭਰਨਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਦੁਨੀਆਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਚੌਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਇਕੱਠੀ ਹੋਣੀ ਸੀ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸਮਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿਤ ਸੋਹਣਾ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੁਰਕਸ਼ੇਤਰ ਪੁੱਜੇ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਬੈਰਾਗੀਆਂ, ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ, ਯੋਗੀਆਂ ਤੇ ਵੈਰਾਗੀਆਂ ਦੇ ਅਖਾੜੇ ਉੱਤਰੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟ ਸਾਧੂ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ, ਪਰ ਜੋ ਰੌਣਕਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਥੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦੇਵ ਦਰਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਹਰ ਵਕਤ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਤੇ ਲੰਗਰ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਗਿਆਨ ਗੋਸ਼ਟਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਤੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਾਨ ਮਿਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ । ਹਰ ਇਕ ਗ਼ਰੀਬ ਗ਼ੁਰਬੇ ਤੇ ਅਭਿਆਗਤ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਵਰਨ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਮਿਲਣਾ ਤੇ ਸੇਵਾ ਹੋਣੀ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਜੋ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖਿਆ । ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੁਲ ਅਭਿਮਾਨੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਤੇ ਖ਼ੁਦਪਸੰਦ ਤਪੱਸੀਆਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਤਰ ਕੀਤੇ, ਪਰ ਓੜਕ ਸਭ ਨੂੰ ਲਾ ਜਵਾਬ ਹੋ ਚਰਨੀਂ ਹੀ ਲਗਣਾ ਪਿਆ । ਇਸ ਮੇਲੇ ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਜੀਵਨ ਜੁਗਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਘਰੀਂ ਗਏ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜਦ ਕੁਰਕਸ਼ੇਤਰੋਂ ਮੁੜਦੇ ਹੋਏ ਪੜਾਅ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਬਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਆਣ ਉਤਰੇ ਤਾਂ ਰੋਪੜੀਏ ਪਠਾਣਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਵਹੀਰ ਨਾਲ ਹੀ ਬਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਉਤਰੇ ਹੋਏ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਹਲੋਲਪੁਰ ਦਿਤੀ, ਬਸੀ ਤੇ ਕੋਟਲੇ ਆਦਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕ ਖੜੋਤੇ। ਜਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਾਹਮਣ ਮਾਜਰੇ ਪਾਸ ਆਏ, ਤਾਂ ਇਸ ਧਾੜ ਨਾਲ, ਜੋ ਢੋਲ ਵਜਾਉਂਦੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਟਾਕਰਾ ਹੋ ਪਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਵੀ ਭਾਵੇਂ ਕਰਾਰੇ ਹੱਥ ਦਿਖਾਏ, ਪਰ ਓੜਕ ਉਹ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਯੁਧ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਬਾਹਮਣ ਮਾਜਰੇ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲੰਘ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰ ਮਾਫ਼ੂਜ਼ ਹੋ ਬੈਠੇ।

ਇਧਰੋਂ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਆਪ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਗੜ੍ਹੀ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ ਤੇ ਦੁਗਾੜੇ ਚਲਾਣੇ ਅਰੰਭੇ ਤੇ ਓਧਰੋਂ ਕਾਸਦ ਭੇਜ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਖ਼ਬਰ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਦਿਹਾੜੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦਿਆਂ ਲੰਘ ਗਈ। ਹੁਣ ਸ਼ਾਮਾਂ ਪੈ ਗਈਆਂ ਤੇ ਪਠਾਣ ਪਿਛਾਂਹ ਹਟ ਡੇਰੇ ਲਾ ਉਤਰ ਪਏ। ਅਜੇ ਰਾਤ ਪਹਿਰ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਕੀਰਤਪੁਰੋਂ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਕੀ ਘੋੜ ਸਵਾਰ ਫ਼ੌਜ ਇਕ-ਦਮ ਇਹਨਾਂ ਤੇ ਆ ਪਈ। ਹੁਣ ਇਕ ਤਾਂ ਕੀਰਤਪੁਰੋਂ ਆਈ ਹੋਈ ਗੁਰੂ ਕੀ ਫ਼ੌਜ ਬੇ-ਖ਼ਬਰ ਪਠਾਣਾਂ ਤੇ ਆ ਪਈ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਗੜ੍ਹੀ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮਦਦ ਆਈ ਦੇਖ ਗੜ੍ਹੀਓਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਪਿਛਲੇ ਬੰਨਿਓਂ ਪਠਾਣਾਂ ਤੇ ਟੁਟ ਪਏ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪਠਾਣਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਹੋਇਆ। ਜਿਧਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਆਇਆ, ਉਠ ਭੱਜਾ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਫ਼ਤਹਿ ਦੇ ਨਗਾਰੇ ਵਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਆ ਪੁਜੇ।

ਗੱਦੀ ਦੀ ਚਰਚਾ

ਜਿਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਟਿੱਕਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਸਮਾ ਗਏ ਅਤੇ ਧੀਰ ਮੱਲ ਧ੍ਰੋਹੀ ਸਮਝ ਗੁਰੂ ਘਰ ਤੋਂ ਕੱਢ ਦਿਤਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਆਇੰਦਾ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੇ ਮੁਤੱਲਕ ਚਰਚਾ ਢੇਰ ਚਲ ਪਈ । ਕੋਈ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਗੁਰਿਆਈ ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇਗੀ ਤੇ ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਅਣੀ ਰਾਏ ਜੀ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਬੈਠਣਗੇ । ਕਈਆਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਜਾਨਸ਼ੀਨ ਹੋਣ ਦਾ ਸੀ। ਗੱਲ ਕੀ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਪ੍ਰਸਪਰ ਸਿਖਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪੋਤਰੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਰਾਏ ਜੀ ਨੂੰ ਹੁਣ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਰੱਖਣ ਲਗ ਪਏ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਿਆਣੇ ਸਿਖ ਸਮਝਣ ਲਗ ਪਏ ਕਿ ਗੱਦੀ ਹਰਿ ਰਾਏ ਜੀ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲੇਗੀ । ਚੁਨਾਂਚਿ ਇਕ ਦਿਨ ਕੁਝ ਇਕ ਮਸੰਦਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਸੁਨਣ ਤੇ ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਦੀ ਮਾਤਾ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਆਮ ਚਰਚਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਗੱਦੀ ਹਰਿ ਰਾਏ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹੋ । ਕੀ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦੇ ਬਾਅਦ ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਜੀ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹਨ ? ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਕੀ ਕਮੀ ਦੇਖਦੇ ਹੋ ? ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਕਮੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਜੀ ਬੜੇ ਯੋਗ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਅਕਾਲ ਆਗਿਆ ਦੇ ਆਸਰੇ ਚਲਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਭਾਰੀ ਜਪ ਤਪ ਵਾਲੀ ਰੂਹ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਵੱਡੇ ਛੋਟੇ ਦਾ ਕੋਈ ਖ਼ਿਆਲ ਨਹੀਂ । ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਵੀ ਤਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡਾ ਹੀ ਸੀ । ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਮਨੁਖ ਸੋਚ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਦੀ । ਜੋ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਕਰਾਏਗਾ, ਓਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ।" ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਮਰਵਾਹੀ ਜੀ ਚੁਪ ਕਰ ਰਹੇ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ

ਬਾਅਦ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸਿਫ਼ਾਰਿਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰਾ ਬੱਚਾ ਭੋਲਾ ਭਾਲਾ ਸਾਧੂ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਹੈ। ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਤੇ ਤਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਹੱਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਆਪ ਇਸ ਸੰਤ ਵੱਲ ਕੋਈ ਖ਼ਿਆਲ ਨਹੀਂ ਦਿਓਗੇ?" ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਹੌਂਸਲਾ ਰਖੋ। ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਗੁਰੂਆਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਦੁਖੀ ਦੀਨ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਚਾਦਰ ਅਖਵਾਏਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਦਾ ਬੜਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੇਖੋਗੇ।" ਇਹ ਫ਼ੁਰਮਾ ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਕਟਾਰ ਤੇ ਰੁਮਾਲ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰਖੋ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਜਦ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਮਿਲੇਗੀ, ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਇਹ ਸਿਰੋਪਾਉ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾਉਣਾ।"

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੋਂ ਖ਼ਬਰ ਆਈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਬਾਬਾ ਮੋਹਰੀ ਤੇ ਮੋਹਨ ਜੀ ਸੱਚਖੰਡ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਗੜ੍ਹੀਏ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਨੂੰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦੇਣ ਹਿਤ ਘੱਲਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਬਾਬਾ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਤੇ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਟਿਕ ਸਤਸੰਗ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਂਦੇ ਰਹੇ।

ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਯੋਗ

ਹੁਣ ਸਦਾ ਵਾਂਗ ਸਤਿਸੰਗ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਜਾਰੀ ਸੀ । ਸੰਗਤਾਂ ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਸਾਈਂ ਬੁਢਣ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਉਸ ਦਾ ਭੇਜਿਆ ਹੋਇਆ ਮੁਰੀਦ ਬਾਰੇ ਸ਼ਾਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਪੂਰਬ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿਤ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਜਾਵੇ ।" ਬਾਰੇ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਈਂ ਲੋਕਾਂ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਕਹਿਣੀ ਤੇ ਕਰਣੀ ਦਾ ਸੂਰਮਾ ਹੀ ਇਧਰ ਆਵੇ ਤੇ ਜੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮਿਹਰ ਕਰ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਘੱਲ ਦੇਣ, ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਾਈਂ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿਤ ਬਾਰੇ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਪੂਰਬ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ । ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਅਯੁਧਿਆ ਤੋਂ ਅਠਾਰਾਂ ਕੋਹ ਗੋਮਤੀ ਕਿਨਾਰੇ ਦੇਓ ਨਗਰ ਨਾਮੀ ਕਸਬੇ ਵਿਚ ਸੀ । ਜਦ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਇਸ ਲੰਬੇ ਸਫ਼ਰ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਅੰਤ ਉਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਲਾਲ ਚੰਦ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਇਹਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਮਿਹਰ ਦਾ ਹੱਥ ਰਖਣਾ ।" ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਜੋ ਇਹ ਸਾਰੀ ਲੀਲ੍ਹਾ ਵਰਤਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਮਝ ਗਏ ਤੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਓ ਨੇ, "ਤੇਰੇ ਘਰ ਤੇ ਸਦਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਮਿਹਰਾਂ ਹਨ ।" ਤੇ ਫਿਰ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਤੇ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਹਾਂ । ਗੁਰੂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸਦਾ ਇਕ ਜੋਤ ਹਨ । ਜੋ ਮੇਰੇ ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਭੇਤ ਮੰਨੇਗਾ, ਉਹ ਸਿਦਕੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਵੇਗਾ ।" ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਕਈ ਪ੍ਰੇਮ ਭਰੇ

ਬਚਨ ਕਹਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ । ਇਸ ਸਮੇਂ ਜੋਧ ਸ਼ਾਹ, ਮਲਕ ਜਤੀ, ਭੱਲਣ, ਚੂਹੜ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਪ੍ਰੇਮੀ ਵੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ ਲੀਲ੍ਹਾ ਸਮੇਂ ਸਭ ਨੈਣ ਸਜਲ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ ।

ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ । ਜਾਂ ਉਹ ਦੇਓ ਨਗਰ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸਮਾਂ ਨਜ਼ਦੀਕ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਉਹ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਤਿਸੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਲਾ ਕਰਾਇਆ । ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨ ਤੱਕ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਸਤਸੰਗ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਅਦ ਨਿਜ ਅਨੰਦ ਵਿਚ ਸਮਾ ਗਏ ਅਤੇ ਓਥੇ ਹੀ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਵੀ ਭਾਦਰੋਂ ਸੰਮਤ ੧੬੯੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਗੁਰ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ *ਸਦੀਵੀ ਸਮਾਧੀ ਇਸਥਿਤ ਹੋ ਗਏ ।

ਓਧਰ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਧਨੀ ਸਿਖ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੀ ਚੋਲਾ ਤਿਆਗ ਗਿਆ ਤੇ ਇਧਰ ਰਬਾਬ ਦਾ ਮਾਹਿਰ ਭਾਈ ਬਾਬਕ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸਾਦਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ, ਕੀਰਤਪੁਰ ਅੰਤਮ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਸਮਾ ਗਿਆ । ਇਸ ਸਮੇਂ ਹੀ ਸਿੱਖ ਸੈਨਾ ਦੇ ਜੋਧਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮਲਕ ਜਤੀ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਅੰਤਮ ਸਮਾ ਜਾਣ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੋਲ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਹੁਣ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਬਖ਼ਸ਼ੋ । ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਆਣ ਢੁਕਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਵੀ ਦੇਹ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਤਿਆਗ ਤੁਹਾਡੀ ਚਰਨ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਸਦਾ ਲਈ ਸਮਾ ਜਾਵਾਂ।" ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਮਲਕ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਦੂਸਰੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਾਬਕ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਚਤਰੇ ਵਾਂਗ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਬੇਟੇ ਭਾਈ ਦਯਾ ਰਾਮ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਵੀ ਕਿਰਪਾ ਦਾ ਹੱਥ ਰਖਿਆ । ਇਹ ਸਮਾਂ ਵੀ ਬੜਾ ਅਜੀਬ ਸੀ, ਜਦ ਕਿ ਇਕ ਇਕ ਕਰ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਕੰਠ ਮਾਲਾ ਦੇ ਕੀਮਤੀ ਲਾਲ ਕਾਲ ਦੇ ਪਰਦੇ ਓਹਲੇ ਛੁਪਦੇ ਜਾਂਦੇ

*ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਦੇਵ ਨਗਰ ਵਿਚ ਇਕ ਥਾਂ ਕੋਲ ਕੋਲ ਹੀ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਨੇ ਓਥੋਂ ਹੀ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਖ਼ਾਕ ਲਿਆ ਕੇ ਸੁਰ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਧ ਬਣਾਈ ਸੀ ।

ਸਨ, ਪਰ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਕਰ ਜਾਤਾ । ਨਾਲੇ ਚੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਵੀ ਸੰਤ ਸਨ । ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਮਰਨ ਤੇ ਰੋਣਾ ਤੇ ਕਿਸ ਨੇ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਜਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਕਰਨ ਤੇ ਅਬਦੁਲੇ ਢਾਢੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਰ ਲਿਖੀ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਪੰਤਾਲੀ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਨਥੂ ਮੱਲ ਤੇ ਮੌਜ ਦਰਿਆ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸੰਗਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਗਾਵੀਆਂ, ਜਿਸ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਢਾਢੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁਸ਼ਾਕੇ, ਸੋਨੇ ਦੇ ਕੜੇ ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਬਖ਼ਸ਼ੇ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਏ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ

ਹੁਣ ਪਿਆਰੇ ਇਕ ਇਕ ਕਰ ਪ੍ਰਲੋਕ ਗਮਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਆਤਮ ਮਿਲਾਪ ਤੇ ਮਨਾਂ ਦੀ ਇਕਮਿਕ ਅਵਸਥਾ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਜੁਦਾਈ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਹੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤਾਂ ਨਾਲ ਪੁਰਾਣੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਤਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਤਾਂਘਾਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰ ਫੈਲਾਉਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਚੋਲਾ ਬਦਲਣ ਦਾ ਵਕਤ ਕੁਝ ਨੇੜੇ ਆਉਂਦਾ ਤਕਿਆ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਆਪ ਨੇ ਅਕਾਲ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਰੂਪ ਪਲਟਾਉਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਭੇਜ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਦੇਸ਼ਾਂਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੰਗਤ ਇਕੱਠੀ ਕਰ ਲਈ ਤੇ ਜਦ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਇਕੱਤ੍ਰ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ ਮਸੰਦ ਤੇ ਹੋਰ ਮੁਖੀ ਕੀਰਤਪੁਰ ਆ ਪੁਜੇ, ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਮੇਵੜਿਆਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਸਭ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਖ਼ਬਰ ਕਰ ਦਿਤੀ ਕਿ ਅਜ ਖ਼ਾਸ ਦੀਵਾਨ ਲਗੇਗਾ ਤੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕਰਨਗੇ। ਸੰਗਤਾਂ ਕਬੀਰ ਦੀ ਡੌਂਡੀ ਸੁਣ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਹੀ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਰਬਾਬੀਆਂ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਆਰੰਭ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਜਦ ਸੂਰਜ ਦੀ ਕਿਰਨ ਫੁਟਦਿਆਂ ਹੀ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਭੋਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਰਸ ਵਿਚ ਗੁਟ ਹੋਏ ਮਤਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਨੈਣ ਖੋਲ੍ਹੇ, ਤਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗ਼ਰੀਬ-ਨਿਵਾਜ਼ ਆਪਣੇ ਤਖ਼ਤ ਤੋਂ ਉਠ ਬੈਠੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੋਤਰੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਰਾਏ ਜੀ ਨੂੰ ਬਾਹੋਂ ਪਕੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਬਿਠਾ ਦਿਤਾ। ਉਸੀ ਵਕਤ ਹੀ ਬਾਬੇ ਬੁਢੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਭਾਨਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਹਰਿ ਰਾਏ ਜੀ ਨੂੰ

ਗੁਰਗੱਦੀ ਦਾ ਤਿਲਕ ਦੇ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਕਲਗੀ ਜਿਗਾ ਸਜਾ ਦਿਤੀ। ਭਾਨੇ ਜੀ ਦੇ ਬੈਠਦਿਆਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਤੇ ਨਾਰੀਅਲ ਅਗੇ ਰੱਖ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਦੱਖਣਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਅਦ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤਿੰਨੇ ਹੀ ਪੁੱਤਰਾਂ, ਸਾਹਿਬ ਸੂਰਜ ਮੱਲ, ਸਾਹਿਬ ਅਣੀ ਰਾਇ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਰਾਏ ਜੋਧ, ਭਾਈ ਰੂਪਾ ਆਦਿ ਮੁਖੀ ਸਿਖਾਂ ਅਤੇ ਮਸੰਦਾਂ ਕੋਲੋਂ ਮੱਥਾ ਟਿਕਵਾਇਆ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ—

"ਪੁਨ ਸਭ ਕੋ ਗੁਰ ਕਹੀ ਸੁਨਾਏ।
ਮਮ ਸਭ ਅਬੇ ਜਾਨੋ ਹਰੀ ਰਾਏ।"

(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਰਾ: ੮, ਅੰ: ਪ੩)

ਸਭ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸੁਣਾ ਕੇ ਕਹਿ ਦਿਤਾ, "ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਸਮਾਨ ਹਰੀ ਰਾਏ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ।" ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਸਭ ਸੰਗਤਾਂ ਹਰਿ ਰਾਏ ਜੀ ਅਗੇ, ਜੋ ਹੁਣ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਜੀ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ, ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਭੱਟਾਂ ਨੇ ਸੱਤਵੀਂ ਗੱਦੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਗੁਰੂ ਜਸ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਰਬਾਬੀਆਂ ਨੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਹਿਤ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਆ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਮੰਗਲਾਚਾਰ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਹੋਇਆ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਸੂ ਮਿਤੀ ੧੩ ਸੰ: ੧੭੦੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਏ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਗੁਰਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਕਰਵਾਇਆ।

ਭਾਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਏ ਜੀ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਮਿਲਣ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰੇ ਦੀਵਾਨ ਦਾ ਸੰਗਤ ਅਨੰਦ ਲੈ ਰਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਵਿਚ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਵੀ ਝਲਕ ਰਹੀ ਸੀ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਸਿਆਣੇ ਸਿਖ ਸਮਝ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਛੇਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਇਹ ਕੌਤਕ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਾਮਾ ਤਿਆਗਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਹਿਰਦੇ ਉਛਲ ਉਛਲ ਨੈਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬੇ-ਵੱਸ ਬਹਿ ਬਹਿ ਤੁਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਅਸਰ ਥਲੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਮਰਵਾਹੀ ਜੀ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਜੀ ਨੂੰ ਕੀ ਹੁਕਮ ਹੈ?" ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਓ। ਜਦ ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਜੀ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕਿਹਾ, "ਕਹੋ ਸੂਰਜ ਮੱਲ, ਕਿਆ ਚਿਤ ਅਹੇ?" ਤਾਂ ਸੂਰਜ ਮੱਲ

ਜੀ ਨੇ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਨਾਲ ਜੁਆਬ ਦਿਤਾ—

"ਜੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਆਪਣੀ ਠਾਨੋ।
ਮੁਝ ਕੋ ਦੇਨੋ ਉਚਤ ਜਾਨੋ।
ਤੋ ਸਿਖੀ ਆਪਣੀ ਮੁਝ ਦੀਜੈ।
ਗੁਰਤਾ ਭਾਰ ਨਾ ਮੋਹ ਲਖੀਜੈ।"

ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਜੀ ਦੇ ਇਹ ਕਹਿਣ ਤੇ "ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼ ਮੈਂ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਭਾਰ ਚੁਕਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹਾਂ । ਮੈਨੂੰ ਸਿਖੀ ਹੀ ਬਖ਼ਸ਼ੋ ।" ਤਾਂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਭਾਗ ਲਗਣਗੇ। ਸਿਖੀ ਕਮਾਓ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਹੀ ਰਹੋ ।" ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਜੀ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਦੇਖ ਸ੍ਰੀ ਮਰਵਾਹੀ ਜੀ ਵੀ ਗੱਦ ਗੱਦ ਹੋ ਗਏ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਆਪ ਨੇ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰਿਆਈ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਹ ਕਦੋਂ ਪੂਰਾ ਹੋਵੇਗਾ ?" ਤਾਂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸਿਦਕ ਰਖੋ । ਸਮੇਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰੋ । ਇਹ ਸਭ ਵਿਹਾਰ ਅਕਾਲ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਹੋਣੇ ਹਨ । ਤੁਸੀਂ ਮਾਝੇ ਵਿਚ ਬਕਾਲੇ ਪਿੰਡ ਜਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰੋ ਅਤੇ ਜਦ ਤਕ ਗੁਰੂ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਓਥੇ ਹੀ ਰਹੋ ।" ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਹੋਰ ਤਮਾਮ ਸਬੰਧੀਆਂ ਤੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਅਗਾਂਹ ਦੀ ਕਿਰਤ ਸਮਝਾਈ । ਇਸ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਭਾਨਾ ਜੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਸਰਵਨ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲਗਾ ਆਪ ਆਪਣੇ ਨਗਰ ਰਮਦਾਸ ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਸੱਚਖੰਡ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ।

ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣਾ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਏ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦਿਤੀ ਜਾ ਚੁਕੀ ਸੀ ਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਸਭ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਵੀ ਥਾਂ ਥਾਂ ਸਿਰ ਮੁਖੀ ਤੇ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਏ ਜਾ ਚੁਕੇ ਸਨ ਤੇ ਇਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪੁਜ ਗਈਆਂ ਸਨ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੁਣ ਭਾਣਾ ਵਰਤਾਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਤੇ ਛੇਵੇਂ ਜਾਮੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਆਖ਼ਰੀ ਵਾਰ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਲੋਕ ਗੁਰ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਲੱਗੇ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਿਖੀ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਂ ਟੱਪ ਈਰਾਨ ਪੁਜੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਚਾਹਵਾਨ ਵੀ ਈਰਾਨ ਤੱਕ ਤੋਂ ਪੁਜੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ *ਪਰਾਹ ਕੈਵਾਨੀ ਪੀਰ ਫ਼ਾਜ਼ਲ ਈਰਾਨੀ ਤੇ ਪੀਰ ਹਸਨ ਅਲੀ ਅਰਬੀ, ਜੋ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਉਚੇਰੇ ਉਡਦੇ ਸਨ, ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਕਥਨ ਯੋਗ ਹਨ । ਇਸ

---

*ਦਬਿਸਤਾਨੇ ਮਜ਼ਾਹਿਬ ਵਿਚ ਮੋਹਸਨ ਫ਼ਾਨੀ ਨੇ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ "ਪਰਾਹ ਕੈਵਾਨ ਯਜ਼ਦਾਨੀ ਔਸਾਫੇ ਗੁਰੂ ਸ਼ੁਨੀਦਾ ਬਾ ਦੀਦਨੇ ਗੁਰੂ ਆਮਦ । ਗੁਰੂ ਊਰਾ ਬਾ ਸ਼ਨਾਖਤਾ ਤਾਜ਼ੀਮੇ ਊ ਪਰਦਾਖਤ ਲਾਜਰਮ ਪਰਾਹ ਕੈਵਾਨ ਬਰ ਰਫਤ ਹਨੂਜ਼ ਅਜ ਰਫਤਨੇ ਪਰਾਹ ਕੈਵਾਨ ਹਫਤਾ ਬਾਤਮਾਮ ਨਾ ਰਸੀਦਾ ਬੂਦ ਕਿ ਰੋਜ਼ੇ ਯਕ-ਸ਼ੰਬਾ ਸਿਵੁਮ ਮੁਹੱਰਮੁਲਹਰਾਮ ੧੦੫੫ ਹਿਜਰੀ ਗੁਰੂ ਸਫਰੇ ਆਖਰਤ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਦ ।" "ਪਰਾਹ ਕੈਵਾਨ ਯਜ਼ਦਾਨੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਇਆ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਪਰਾਹ ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਦਾ ਖੋਜੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ । ਓੜਕ ਪਰਾਹ ਕੈਵਾਨ ਵਿਦਿਆ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਅਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗਿਆਂ ਹਫ਼ਤਾ ਵੀ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੁਹੱਰਮ ਦੀ ਤਿੰਨ ਤਾਰੀਖ ੧੦੫੫ ਹਿਜਰੀ ਐਤਵਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸਚਖੰਡ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿਤੇ ।"

ਤਵਾਰੀਖ ਖਾਲਸਾ ਦੇ ਕਰਤਾ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੰ: ੧੭੦੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਪੁਜਾ ਸੀ । ਪਰ ਦਬਿਸਤਾਨੇ ਮਜ਼ਾਹਿਬ ਤੇ ਹੋਰ ਇਤਿਹਾਸਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ।

ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਹਿਤ ਆਇਆਂ ਹੋਇਆਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਸਤਸੰਗ ਕਈ ਦਿਨ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਾਨ ਦੇ ਨਿਵਾਜਿਆ ਤੇ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ । ਹਣ ਸਮਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਨੇੜੇ ਢੁਕਾ ਸਮਝ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, "ਦੀਵਾਨ ਪਤਾਲ ਪੁਰੀ ਸਾਹਿਬ ਲਗਿਆ ਕਰਨ ।" ਇਹ ਜਗ੍ਹਾ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਦੇ ਐਨ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬੜੀ ਰਮਣੀਕ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰੀ ਸੀ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਦਰਿਆ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦਾ ਆਨੰਦ ਲੈਣ ਲਈ ਓਥੇ ਧੁਪ ਤੇ ਬਰਖਾ ਦੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਇਕ ਅਸਥਾਨ ਬਣਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਚੁਨਾਂਚਿ ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼ ਨੇ ਹੁਣ ਓਥੇ ਹੀ ਦੀਵਾਨ ਲਗਵਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੇ । ਇਹਨਾਂ ਦੀਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸੋਭਾ ਬੜੀ ਅਦੁਤੀ ਸੀ । ਸਾਹਮਣੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਛੇਵੇਂ ਜਾਮੇ ਦੀ ਵਿਦਾਇਗੀ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਰਤਾਂ ਬਿਲਾਸ ਤੇ ਵੈਰਾਗ ਦਾ ਗੰਗਾ ਜਮਨੀ ਰਸ ਮਾਣ ਰਹੀਆਂ ਸਨ । ਇਕ ਪਾਸੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦਰਿਆ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਨਗਮੇ ਮਿਲ ਮਿਲ ਜਾਦੂ ਦਾ ਅਸਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸੁੰਦਰ ਪੁਸ਼ਾਕਾ ਪਹਿਨ ਖ਼ੁਸ਼ਬੂਆਂ ਲਗਾ ਪਤੀ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਲਈ ਸਮਾਧੀ ਲਗਾ ਲਈ । ਰਬਾਬੀ ਹੁਣ ਕੀਰਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਸੰਗਤਾਂ ਰਸ ਭਰੀਆਂ ਸੁਣ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਇਕ ਦਮ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਢੋਹ ਦੀਵਾਰ ਨਾਲ ਲਗ ਗਈ । ਜਾਂ ਸਤਵੇਂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਅਗੇ ਹੋ ਕੇ ਦੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਜ ਅਨੰਦ ਵਿਚ *ਸਮਾ ਚੁਕੇ ਸਨ।

*ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਲਗ ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕੋਠੇ ਵਿਚ ਸਮਾਧੀ ਲਗਾ ਬੈਠੇ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਜੰਦਰਾ ਲਗਵਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਪੰਜਵੇਂ ਦਿਨ ਦਸਮਾਂ ਦੁਆਰ ਫਾੜ ਸਚਖੰਡ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ, ਪਰ ਇਹ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਗੁਰਮਤ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ । ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣਕ ਮੱਤ ਦੇ ਅਸਰਾਂ ਹੇਠ ਯੋਗੀਆਂ ਵਿਚ ਮੰਨੇ ਹੋਏ ਮੌਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਹੈ ।

ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਵਾਨੇ

ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਉਛਾਲਾ ਹੈ, ਤੜਪ ਹੈ, ਬੇਕਰਾਰੀ ਹੈ, ਰੂਪ ਵਾਸਤੇ। ਅਜਿਹਾ ਧੁਰਾਂ ਤੋਂ ਚਲਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਦਰ ਦੀ ਸਾਜੀ ਕੁਦਰਤ ਹੈ—ਨਿਰੀ ਕੁਦਰਤ ਨਹੀਂ, ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉਚੇਰਾ ਚਮਤਕਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਰਾ ਮਨੁਖਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰਦਾ, ਵਣ-ਤ੍ਰਿਣ ਵਿਚ ਸਮਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਖਿੱਚਾਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਹੀ ਖ਼ਾਕ ਦੇ ਜ਼ੱਰੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੁੜ ਧਰਤੀ ਤੇ ਪਰਬਤ ਸਾਜਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਿਆਰ-ਤੜਪਾਂ ਹੀ ਕਤਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬਦਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਖਿੱਚ ਵਹਿਣਾਂ ਵਿਚ ਰੋਹੜ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰ ਸਾਗਰ ਬਣਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਬੇ-ਕਰਾਰੀਆਂ ਚੱਕਵੀ ਨੂੰ ਚਿਕਾਂਦੀਆਂ, ਕੋਇਲਾਂ ਨੂੰ ਕੂਕਾਂਦੀਆਂ ਤੇ ਬੁਲਬੁਲਾਂ ਨੂੰ ਬਿਹਬਲ ਕਰਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਭੰਵਰ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਵੱਸ ਹੀ ਹੋ, ਕੰਵਲ ਵਿਚ ਲਿਪਟ ਆਪਾ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੱਛੀਆਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਫ਼ਿਰਾਕ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਹੀ ਤੜਪਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨੇ ਸ਼ਮ੍ਹਾਂ ਤੇ ਇਸ ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸੜ ਮਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਤਨਾ ਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਉਹਨਾਂ ਕੰਵਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੁਗੰਧੀ ਤੇ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਭੌਰੇ ਜਾਨ ਵਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਕੀ ਨਾਜ਼ ਕਰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ਸ਼ਮ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਨੂਰ ਤੇ ਕਿ ਜਿਸ ਉਤੋਂ ਪ੍ਰਵਾਨੇ ਜਿੰਦ ਘੋਲ ਘੁਮਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਾਜ਼ ਤੇ ਮਾਣ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ, ਰੂਪ ਨੂੰ ਕਰਨੇ ਬਣ ਆਏ ਨੇ। ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਤੇ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕੰਵਲ ਮੁਰਝਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਰਸ ਸੁੱਕ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਭੰਵਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਈ ਜਾਣ, ਸ਼ਮ੍ਹਾਂ ਬੁਝ ਗਈ ਹੋਵੇ, ਨੂਰ ਸਮਾ ਚੁਕਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨੇ ਫਿਰ ਵੀ ਵਾਰਨੇ ਹੋਣ। ਹਾਂ, ਅਜਿਹਾ ਸਚਮੁਚ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਸੁਣਿਆ। ਪਰ ਜੇ ਕਦੀ ਅਜਿਹਾ ਹੋ ਵੀ ਜਾਵੇ, ਕਿਸੇ ਮੁਰਝਾਏ ਹੋਏ ਕੰਵਲ ਤੇ ਭੰਵਰ ਸਦਕੇ ਹੁੰਦੇ ਦਿਸਦੇ ਹੋਣ, ਕਿਸੇ ਬੁੱਝੀ ਹੋਈ ਸ਼ਮ੍ਹਾਂ

ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨੇ ਆਪਾ ਵਾਰਦੇ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਉਥੇ ਮਹਿਬੂਬ ਦਾ ਮਰਤਬਾ ਕਿੱਡਾ ਕੁ ਬੁਲੰਦ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਚੁਨਾਂਚਿ ੧੫ ਚੇਤਰ ਸੰਮਤ ੧੭੦੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਜਗਤ ਨੇ ਇਹ ਨਿਰਾਲੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਲੀਲ੍ਹਾ ਦੇਖੀ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ। ਬਾਗ ਸੀ, ਹਵਾਵਾਂ ਚਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਕੰਵਲ ਮੁਰਝਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਰੰਗ ਫਿੱਕਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇ ਰਸ ਸੁੱਕ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਪਰ ਭੌਰ ਆਪਾ ਵਾਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸ਼ਮ੍ਹਾਂ ਬੁਝ ਚੁਕੀ ਸੀ, ਰੌਸ਼ਨੀ ਰੂਪੋਸ਼ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ, ਪਰ ਪ੍ਰਵਾਨੇ ਤਨ ਵਾਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੀਰਤਪੁਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਉਸ ਥਾਂ ਤੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੱਜ ਪਤਾਲ-ਪੁਰੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਚੋਜ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਚੰਦਨ ਦੀ ਇਸ ਚਿਤਾ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਦੇਹ ਟਿਕਾਈ ਗਈ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਅਤੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੇ ਲਕੜੀਆਂ ਟਿਕਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਖ਼ੁਸ਼ਬੂਆਂ ਛਿੜਕੀਆਂ ਗਈਆਂ ਤੇ ਲੰਬੂ ਲਗਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਅੱਖ ਦੇ ਪਲਕਾਰੇ ਵਿਚ ਅੱਗ ਦੇ ਸ਼ੋਅਲੇ ਅਸਮਾਨ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਇਹ ਉਪਕਾਰੀ ਸੁੰਦਰ ਦੇਹ ਅੱਗ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਿਉਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ? ਇਸ ਦਾ ਇਕੋ ਜਵਾਬ ਸੀ—ਸ਼ਮ੍ਹਾਂ ਬੁਝ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਰੌਸ਼ਨੀ ਮੱਧਮ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਮੜ੍ਹੋਲੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਟਿਕਾ ਕੇ ਲਗਾਈ ਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਤੇ ਸਨ ਗੱਲਾਂ ਗਿਆਨੀਆਂ ਦੀਆਂ, ਇਹ ਸਨ ਸੰਦੇਸ਼ ਸਮਝਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ, ਇਹ ਸੀ ਚਾਲ ਚਾਤਰਾਂ ਦੀ। ਭੋਲੇ ਪ੍ਰਵਾਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਜਾਣਨ, ਇਸ਼ਕ-ਬਾਜ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਬੁਝਣ, ਉਹ ਤਾਂ ਆਪਾ ਵਾਰਨਾ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਲੰਬੂ ਲਗਦਿਆਂ ਤੇ ਅੱਗ ਦੇ ਸ਼ੋਅਲੇ ਉੱਚੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭੱਜ *ਚਿਤਾ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰੀ ਅਤੇ ਬਲਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਵਿਚ

---

*ਦਬਿਸਤਾਨੇ ਮਜ਼ਾਹਿਬ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—'ਜ਼ਬਾਨਹਾਏ ਆਤਸ਼ ਬੁਲੰਦ ਸ਼ੁਦ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਨਾਮ ਰਜਪੂਤੇ ਕਿ ਮੁਲਾਜ਼ਮੇ ਊ ਬੂਦ ਖ਼ੁਦ ਰਾ ਦਰ ਆਤਿਸ਼ ਅਫਗੰਦ।' 'ਜਦ ਅੱਗ ਦੇ ਸ਼ੋਅਲੇ ਬੁਲੰਦ ਹੋਏ ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਨਾਮੀ ਰਾਜਪੂਤ ਨੇ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੇਵਕ ਸੀ, ਅੱਗ ਵਿਚ ਛਾਲ ਚੁਕ ਮਾਰੀ।' ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—'ਬਾਦ ਅਜ਼ਾਂ ਜਮੀਏ ਕਸੀਰ ਆਹੰਗੋ ਜਸਤਨ ਕਰਦੰਦ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਏ ਮਾਨੇ ਸ਼ੁਦ। ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਕਾਕਸਾਲ ਗੋਇਦ—

ਰੁਬਾਈ

"ਅਜ਼ ਸਦ ਸੁਖਨੇ ਮਹਿਰਮ ਯਕ ਮਰਾ ਯਾਦ ਅਸਤ।
ਆਲਮ ਨ ਸ਼ਵਦ ਵੀਰਾਂ ਤਾ ਮੈਕਦਾ ਆਬਾਦ।

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੨੩੨ 'ਤੇ)

ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਜਾ ਟਿਕਾਇਆ। ਇਹ ਪ੍ਰਵਾਨਾ ਸ਼ਮ੍ਹਾਂ ਤੇ ਨਿਸਾਰ ਹੋਇਆ ਹੀ ਸੀ, ਜਾਂ ਡਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਡਾਰਾਂ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਈਆਂ ਅਤੇ ਅਜੇ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨੇ ਅੱਗ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰੀ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਜੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਖੜੋਤੇ ਅਤੇ ਜਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਮਾਰ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਮੋਹ ਤੋਂ ਉਤਾਂਹ ਚੁਕ, ਆਤਮ ਲਖਤਾ ਕਰਾਏ, ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਨੂਰ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਜਾਮੇਂ ਵਿਚ ਤਕ ਅੱਖਾਂ ਨੀਵੀਆਂ ਕਰ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਟਿਕ ਗਏ।

(ਸਫ਼ਾ ੨੩੧ ਦਾ ਬਾਕੀ)

ਤਾ ਜਾਂ ਕਿਹ ਤਵਾਨਦ ਦਾਦ ਤਾ ਦਿਲ ਕਿ ਤਵਾਨਦ ਬੁਰਦ।
ਜਾਂ ਦਾਦਨੋ-ਦਿਲ ਬੁਰਦਨ ਈਂ ਹਰ ਦੋ ਖ਼ੁਦਾਦਾਦ ਅਸਤ।"

ਉਸ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਅੱਗ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਏ ਜੀ ਨੇ ਮਨ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਕਾਕਸਾਲ ਨੇ ਠੀਕ ਕਿਹਾ ਹੈ—

"ਮੁਰਸ਼ਦ ਦੇ ਸੌ ਸੁਖਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕੋ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਰਿਹਾ।
ਜਹਾਨ ਵਿਰਾਨ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜੇਕਰ ਮੈ-ਖਾਨਾ ਆਬਾਦ ਰਿਹਾ।
ਜੇਕਰ ਜਿੰਦ ਦੇ ਸਕੇ ਕੋਈ ਦਿਲ ਕੋਈ ਲੈ ਸਕਣ ਨੂੰ।
ਜਿੰਦ ਦੇਣਾ ਤੇ ਦਿਲ ਲੈ ਲੈਣਾ, ਦੋਵੇਂ ਰੱਬ ਦੀ ਦਾਤ ਰਿਹਾ।"

ਦੇਵ ਦਰਸ਼ਨ

ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇਵ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਵਡਿਆਈਆਂ ਵਲ ਜਦ ਅਸੀਂ ਨਿਗਾਹ ਮਾਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਖ਼ੂਬੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਸਾਗਰ ਉਛਾਲੇ ਮਾਰਦਾ ਦਿਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅੰਤ ਪਾਉਣਾ ਤੇ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣਾ ਕੇਵਲ ਕਠਿਨ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਉਸ ਸਾਗਰ ਦੀਆਂ ਚੰਦ ਇਕ ਲਹਿਰਾਂ ਦਾ, ਜੋ ਸਾਡੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਿਗਾਹ ਦੇ ਗਮਨ ਵਿਚ ਆ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ—

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਲਾਸਾਨੀ ਸੁੰਦਰ, ਅਦੁਤੀ ਜੋਧੇ ਅਤੇ ਸਰਬ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ, ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ, ਜਗਤ ਉਧਾਰਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਤਨ ਅਤੇ ਮਨ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਉਹ ਸਰੀਰ ਕਰਕੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਵਿਚ ਚੁਣਵੇਂ ਸੁੰਦਰ ਜਵਾਨ ਸਨ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਵੀ ਉਚੀਆਂ ਪ੍ਰਮਾਰਥਿਕ ਖ਼ੂਬੀਆਂ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਸਾਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਖਦਾ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਬੜਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਇਹ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨੂਰ ਜਹਾਨ ਜੈਸੀ ਸੁੰਦਰੀ ਤੇ ਉਹਦੀ ਸਾਥੀ ਬੇਗਮਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ ਤੱਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਢੰਗ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਪਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਇਤਨੇ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਹੁਸੀਨ ਹੋ ਤੇ ਫਿਰ ਸਾਰੇ ਐਸ਼ ਦੇ ਸਾਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹੋ ?" ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਸਰੂ ਵਰਗਾ ਕੱਦ, ਚੌੜੀ ਛਾਤੀ, ਲੰਮੀਆਂ ਭਰਵੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ, ਮੋਟੇ ਨੈਣ ਤੇ ਚੌੜੇ ਮਸਤਕ ਨੂੰ ਤੱਕ ਮੁਸੱਵਰ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਦੇ ਬਲੀ ਸਰੀਰ ਕਰਕੇ ਹੀ ਆਪ ਨੂੰ ਇਤਨੇ ਭਾਰੇ ਭਾਰੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਸੀ ਕਿ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਜਵਾਨ ਵੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਫੇਰਨ ਦਾ ਹੀਆ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਭਾਰੀ ਖੰਡੇ, ਜੋ ਅੱਜ ਤਕ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਦੇਖ ਕੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਬਲੀ ਵੀ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਕਿਤਨੇ ਭਾਰੇ ਜਵਾਨ ਹੋਣਗੇ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਰਣ ਵਿਚ ਵਾਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂ ਬਲੀ ਜਵਾਨ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਦੁਤੀ ਸ਼ਸਤ੍ਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਤਾਬ ਤਾਂ ਕੋਈ ਲਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਰਣ ਸਮੇਂ ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਕਾਬਲੀ ਅਤੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਵਰਗੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਬਲੀ ਪਹਿਲਵਾਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਰਣ ਸਮੇਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਤੀਰ ਕਮਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਆਗਰੇ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਭਰ ਦੇ ਚੁਣਵੇਂ ਜੋਧਿਆਂ ਨੇ ਤੀਰ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਕੋਈ ਵੀ ਦੂਰ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਨਾ ਫੁੰਡ ਸਕਿਆ। ਤੀਰ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਕਿ ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਨੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਹੈਸੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਢਾਲ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਵੀ ਕਮਾਲ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਬੜੇ ਮੰਨੇ ਪ੍ਰਮੰਨੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨਾਲ ਆਮ੍ਹੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਲੜਾਈ ਕਰਨੀ ਪਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਦਾ ਹੀ ਮੁਖ਼ਾਲਫ਼ ਨੂੰ ਨਿਵਾਇਆ।

ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਵਿਦਿਆ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹ-ਸਵਾਰੀ ਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਕਮਾਲ ਹਾਸਲ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਹੀ ਏਸ਼ੀਆ ਭਰ ਵਿਚੋਂ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਵਡਮੁਲੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕੋਈ ਮੁਬਾਲਗਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਅੱਛੀ ਨਸਲ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਘੋੜੇ ਦਿਲੀ ਦੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ। ਸ਼ਿਕਾਰ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਉਹ ਕਮਾਲ ਦਿਖਾਏ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈਆਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਅਜ ਤਕ ਕਾਇਮ ਚਲੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਚਿਤ੍ਰੇ ਅਤੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਲ ਹੋ ਕੇਵਲ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਆਪ ਲਈ ਇਕ ਸਰਵ-ਸਾਧਾਰਨ ਗੱਲ ਸੀ।

ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪਿਆਰ, ਮਿਹਰ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਨਾਲ ਇਨਸਾਨੀ ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਆਪ ਦਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸ਼ੁਗ਼ਲ ਸੀ । ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਮੁਰੀਦ ਹੈਗੇ ਹੀ ਸਨ, ਪਰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਬੇਅੰਤ ਦੌਲਤ ਦੇ ਦਿਲਦਾਦਿਆਂ, ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ, ਫ਼ਕੀਰੀ ਤੇ ਫੁਲਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਤਪ ਦੇ ਤਾਨ ਤੇ ਤਿੜਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਤੇ ਬਾਹੂ ਬਲ ਦੇ ਬਲਕਾਰ ਦਿਖਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਜਲਾਲ ਨਾਲ ਝੁਕਾ ਝੁਕਾ ਕੇ ਛੱਡਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਆਪ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਆਪ ਦਾ ਬਾਹਲਾ ਜ਼ੋਰ ਪਿਆਰ, ਮਿਹਰ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਕਮਾਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੇ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਅੱਗੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਆਕੀ ਨਾ ਟਿਕ ਸਕਿਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਖ਼ੁਦ ਗੁਣੀ ਸਨ ਤੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜੋ ਵੀ ਮਦਦ ਦਾ ਪਾਤਰ ਆਪ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਆਇਆ, ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਕੇ ਗਿਆ । ਆਪ ਦੀ ਮਿਹਰ ਤੇ ਮਦਦ ਨੇ ਪਾੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਕਦੀ ਵਤਨ, ਜਾਤੀ ਦੇ ਮਜ਼ਹਬ ਦਾ ਵਿਤਕਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਜੇ ਪੁਰਾਣਕ ਪੰਡਤਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਾਨ ਦਿਤੇ, ਤਾਂ ਢਾਡੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਰਾਂ ਲਿਖਣ ਬਦਲੇ ਵੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀਸ਼ਾਂ ਹੋਈਆਂ । ਜੇ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਤੇ ਮਲਕ ਜਤੀ ਨੂੰ ਨਿਵਾਜਿਆ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਵੀ ਕੁਝ ਘਟ ਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ । ਕਿਸੇ ਕਵੀ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਖ਼ੂਬ ਕਿਹਾ ਹੈ:

"ਲੱਖ ਲੁਟ ਥੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਸੇ ਸਰਕਾਰ ਤੁਮ੍ਹਾਰੀ।
ਖ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਤਾ ਥਾ ਜੋ ਆਤਾ ਥਾ ਭਿਖਾਰੀ।
ਸਿੱਖ ਜਾਨ ਸੇ ਪਿਆਰੇ ਤੁਮੇਂ ਬਚੋਂ ਕੇ ਸਿਵਾ ਥੇ।
ਤੋ ਹਿੰਦੂ ਔਰ ਮੁਸਲਮ ਪੇ ਭੀ ਦਰ ਫ਼ੈਜ਼ ਕੇ ਵਾ ਥੇ।"

ਜਗਤ-ਤਾਰਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਜੋ ਉਚੇ ਉਚੇ ਸਬਕ ਦੇਂਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਵੱਸ ਉਪਰਾਮ ਰਹਿਣਾ ਵੀ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਗੱਲ ਸੀ । ਜੀਵਨ ਭਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਬੇਅੰਤ ਮਾਇਆ, ਕੀਮਤੀ ਤੋਹਫ਼ੇ ਤੇ ਵਡਮੁੱਲੇ ਸ਼ਸਤਰ ਬਸਤਰ ਤੇ ਘੋੜੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਆਪ ਦਾ ਰਵਈਆ ਸਦਾ ਹੀ ਇਹ ਰਿਹਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਭੇਟਾ ਆਈ, ਓਸੇ ਸਮੇਂ ਹੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿਤੀ ਗਈ । ਆਪ ਬਹੁਤ

ਵਾਰੀ ਸੋਹਣੇ ਸੋਹਣੇ ਸ਼ਸਤਰ ਬਸਤਰ ਤੇ ਘੋੜੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡ ਦਿੰਦੇ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਪਹਿਣ ਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋਏ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੱਕ ਆਪ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦੇ ।

ਮਾਇਆ ਦੇ ਪੰਜੇ ਮਹਾਂ ਬਲੀ ਸੂਰਬੀਰ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਿਥੇ ਜੜ੍ਹ ਮਾਇਆ ਦੇ ਉਤੇ ਪ੍ਰਬਲ ਰਹੇ ਤੇ ਲੋਭ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਲਤਾੜ ਕੇ ਦਿਖਾਇਆ, ਉਥੇ ਮੋਹ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਚੂਰ ਕਰ ਗਏ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਤਾਂ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਕਰਨਾ ਪਿਤਾ ਦਾ ਕਰਤਵ ਹੈ ਪਰ ਮੋਹ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ । ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਪੁੱਤਰ ਅਟੱਲ ਰਾਏ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਦਖ਼ਲ ਦੇਣ ਤੇ ਮੁਆਫ਼ ਨਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅੰਤਮ ਘੜੀ ਤਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖ ਲਈ, ਪਰ ਗੁਰਮਤ ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਖੰਡਣ ਹੁੰਦਾ ਨਾ ਦੇਖ ਸਕੇ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਜਦ ਆਪ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਧੀਰ ਮੱਲ ਨੇ ਕਾਇਰਤਾ ਦਿਖਾਈ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਖ਼ਾਰਜ ਕਰ ਦਿਤਾ ।

ਨਿਰਮੋਹਤਾ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਨਿਰਭੈਤਾ ਵਲ ਆਈਏ, ਤਾਂ ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਸ਼ਾਇਦ ਮੁਜੱਸਮਾ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਸਨ । ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਹੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਦੀ ਰਣ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖਿਆ, ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਜਗਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੁਗ਼ਲ, ਪਠਾਣਾਂ ਤੇ ਸੱਯਦਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗ਼ਰੀਬ ਕਿਸਾਨਾਂ, ਦਸਤਕਾਰਾਂ ਤੇ ਹਟਵਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਖੜਾ ਕਰਨਾ ਇਕ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕਰਾਮਾਤ ਸੀ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਕਰ ਦਿਖਾਈ । ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਸਦਾ ਹੀ ਨਵਾਂ ਨਵਾਂ ਕੰਮ ਚਲਾਉਣ ਕਰਕੇ ਫ਼ੌਜੀ ਬਲ ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਥੋੜਾ ਰਿਹਾ । ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੈਨਾ ਦੀ ਘਟ ਗਿਣਤੀ ਤੇ ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਦੀ ਥੁੜ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਨ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸਮੇਂ ਕਦੀ ਖ਼ਿਆਲ ਤੱਕ ਵੀ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਿਰਭੈ ਹੋ ਭਾਰੇ ਭਾਰੇ ਦਲਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ।

ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਸਦਾ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਵਾਂਗ ਆਪ ਸ਼ਰਨ-ਪਾਲਕ ਹੋਣ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪਣਾ ਸਾਨੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਰਖਦੇ । ਜੋ ਵੀ ਦੁਖੀਆ ਦਰਦਵੰਦ ਆਪ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆ, ਨਿਵਾਜਿਆ ਗਿਆ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ

ਹੋਰ ਦੁਖਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਸ਼ਰਨ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਸਤਾਇਆਂ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪਨਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਤਾਬ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਅਨਿਆਇ ਤੋਂ ਆਕੀ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਸਰਾ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਉਹਨਾਂ ਬਵੰਜਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਮਿਹਰ ਕਰ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੀ ਪੁਲੀਟੀਕਲ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚੋਂ ਰਿਹਾਅ ਕਰਾਇਆ ਸੀ, ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮੀ ਪੰਜੇ ਤੋਂ ਭੱਜੇ ਹੋਏ ਕਈ ਦੁਖੀਏ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪਨਾਹ ਵਿਚ ਸੁਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਾਣਾ ਰਾਮ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੈਸਲਮੇਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਬੇਟਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸਾਂਗਾ, ਰਾਣਾ, ਮੰਗਲ ਸ਼ਾਹ ਹੇਮ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਪੋਤਰਾ, ਯਾਰ ਖਾਂ, ਬੀਬੀ ਕੌਲਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਉੱਘੇ ਉੱਘੇ ਅਨਿਆਇ ਆਕੀ ਸੂਰਮੇ ਉਮਰ ਭਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸਾਏ ਹੇਠਾਂ ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਤੋਂ ਬੇਫ਼ਿਕਰ ਹੋ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਾਰਦੇ ਰਹੇ।

ਨਿਰਭੈ ਸਤਿਗੁਰ ਨਿਰਵੈਰਤਾ ਵਿਚ ਵੀ ਉਤਨੇ ਹੀ ਨਿਪੁੰਨ ਸਨ। ਜੇ ਇਉਂ ਕਿਹਾ ਜਾਏ ਕਿ ਵੈਰ ਰਹਿਤ ਹੋ ਦਯਾਪੂਰਤ ਹਿਰਦੇ ਨਾਲ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਣਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਹੀ ਪਹਿਲਾਂ ਜਗਤ ਨੂੰ ਸਿਖਾਇਆ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਗ਼ਲਤ ਨਹੀਂ। ਜਗਤ ਵਿਚ ਤਲਵਾਰ ਸਦਾ ਕ੍ਰੋਧ ਆਤੁਰ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਚਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਕ੍ਰੋਧ ਰਹਿਤ ਹੋ *ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਣੀ ਜਗਤ ਨੂੰ ਸਿਖਾਈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਕਦੀ ਵੀ ਕਿਸੇ ਉੱਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਯੁੱਧਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਦਿਸ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ

*ਮੋਹਸਨ ਫ਼ਾਨੀ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਇਸ ਗੁਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—"ਅਜ਼ ਸਾਦਾ ਨਾਮੀ ਸਨੀਦਾ ਸ਼ੁਦ ਕਿ ਸ਼ਖਸੇ ਦਰਾਂ ਜੰਗ ਤੇਗ ਬਰ ਗੁਰੂ ਅੰਦਾਖਤ ਗੁਰੂ ਰੱਖ ਕਰਦਾ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰਜ਼ਨ ਰਾ ਗੁਫਤ ਚੁਨੀਂ ਨਮੇਂ ਜ਼ਨੰਦ, ਜ਼ਦਨ ਈਨ ਅਸਤ। ਬਦਾਂ ਜ਼ਰਬੇ ਕਾਰੇ ਗਮੀਨ ਬਸਾਖਤ।"

"ਮੈਂ ਸਾਦਾ ਨਾਮੀ ਇਕ ਆਦਮੀ ਤੋਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਤੇ ਵਾਰ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਾਰ ਰੱਦ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਤਲਵਾਰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ—"ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਰੀਦੀ, ਮਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।" ਅਤੇ ਵਾਰ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਸੁਟਿਆ।"

ਕਿਸੇ ਵੀ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਚੜ੍ਹਾਈ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਬਲਕਿ ਉਹ ਦੁਸ਼ਮਨ ਸੈਨਾ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਵੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਜਗਤ-ਉਧਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਹੇ ਤੇ ਜਦੋਂ ਦੁਸ਼ਮਨ ਸਿਰ ਤੇ ਹੀ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਰਣੀ ਦਾ ਫਲ ਭੁਗਾ, ਪਿਛਾਂਹ ਮੋੜ ਦਿਤਾ। ਸੈਨਾ ਦੇ ਯੁਧ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਜਦੋਂ ਵੀ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸੂਰਮੇ ਵਿਚ ਇਕੱਲਿਆਂ (ਜਿਹਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਰਿਵਾਜ ਸੀ) ਯੁੱਧ ਕਰਨਾ ਪਿਆ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਕਦੀ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਬਲਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਵਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਅਵਸਰ ਦਿਤਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਜੇ ਲੜਾਈ ਸਮੇਂ ਮੁਖ਼ਾਲਫ਼ ਦਾ ਘੋੜਾ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਆਪ ਵੀ ਪੈਦਲ ਹੋ ਗਏ। ਜੇ ਵਿਰੋਧੀ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਟੁੱਟ ਗਈ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਤਲਵਾਰ ਵਗਾਹ ਮਾਰੀ। ਗੱਲ-ਕੀ, ਉਮਰ ਭਰ ਨਾ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹੋਖਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਤੋਂ ਫ਼ਾਇਦਾ ਉਠਾਇਆ। ਸਦਾ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਬਾਹੂਬਲ ਦੇ ਆਸਰੇ ਤੇ ਆਤਮ ਸੱਤਾ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਨੂੰ ਕੁਰਾਹਿਓਂ ਸਿਧੇ ਰਾਤ ਪਾਇਆ। ਆਪ ਨੇ ਕਦੀ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਭੱਜੀ ਜਾਂਦੀ ਦੁਸ਼ਮਨ ਸੈਨਾ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਰਣ ਮਗਰੋਂ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਬਿਗਾਨੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਦੀ ਤੇ ਜੂਝਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਕੀਤੀ। ਦੁਸ਼ਮਨ ਤੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਦਾਰੀ ਆਪ ਨੇ ਹੀ ਸੇਵਕਾਂ ਵਾਂਗ ਕਰਵਾਈ ਤੇ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਹ ਦਾ ਖ਼ਰਚ ਦੇ ਘਰ ਤੋਰਿਆ। ਰਣ ਜੂਝਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕਬਰਾਂ ਵਿਚ ਦਫ਼ਨ ਕਰਾਇਆ।

ਹੋਰ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਰਵਾਦਾਰੀ ਵਲ ਨਿਗਾਹ ਮਾਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਲਾਸਾਨੀ ਦਿਸ ਆਏ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਜਗਤ ਦਾ ਉਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜਨਤਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣਾ ਗਾਡੀ ਰਾਹ ਚਲਾਇਆ ਸੀ। ਆਪ ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਰਾਹ ਦਸਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜੋ ਵੀ ਮਨੁਖ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਮਜ਼ਹਬ ਦਾ ਪੈਰੋਕਾਰ ਆਪ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਜੀਵਨ ਜੁਗਤੀ ਸਿਖਣ ਆਇਆ, ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮਤੇ ਦਾ ਪੈਰਾਓ ਬਣਾਇਆ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਜੋ ਵੀ ਮਨੁਖ ਆਪ ਦੇ ਕੋਲ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਸਿਖ

ਨਾ ਬਣਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਮੰਨੇ ਹੋਏ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਣ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿਚ ਵੀ ਸਹਾਈ ਹੋਏ । ਚੁਨਾਂਚਿ ਆਪ ਨੇ ਜਦ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦਪੁਰ ਆਬਾਦ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਉਥੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਹਿੰਦੂ ਵਸਨੀਕਾਂ ਲਈ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਮਸਜਦ ਬਣਵਾਈ। ਆਪ ਨੇ ਯੁਧ ਹੀ ਸਮੇਂ ਜ਼ਖ਼ਮੀਂ ਹੋ ਡਿਗੇ, ਜਾਨ ਤੋੜ ਰਹੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਕਿ ਉਹ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਕਲਮਾ ਪੜ੍ਹੇ, ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਅਕੀਦੇ ਮੂਜਬ ਉਸ ਦੀ ਕਲਿਆਣ ਹੋ ਸਕੇ । ਆਪ ਨੇਂ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਕਤਲ ਹੋਏ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਦਫ਼ਨਾ ਦਿਤਾ । ਆਪ ਦੀ ਇਸ ਧਾਰਮਕ ਰਵਾਦਾਰੀ ਦਾ ਹੀ ਅਸਰ ਸੀ ਕਿ ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਸਾਹਿਬ ਵਰਗੇ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫ਼ਕੀਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਗੱਲ ਚੱਲਣ ਸਮੇਂ ਆਪ ਦਾ ਪੱਖ ਲੈਂਦੇ ਰਹੇ ।

ਬਿਗਾਨਿਆਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ, ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾਉਣ ਤੇ ਨਾ-ਸ਼ੁਕਰਿਆਂ ਨਾਲ ਗੁਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੋ ਵਡਿਆਈ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਪੰਜਾਂ ਜਾਮਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਇਕ-ਰਸ ਚਲ ਰਹੀ ਸੀ । ਆਪ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗ਼ਰੀਬ-ਤਬਕੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਵਡਿਆਈ ਬਖ਼ਸ਼ੀ । ਗੁਰ-ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਬੜੇ ਤੋਂ ਬੜੇ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ । ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਨੇ ਕੰਨਿਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਸਮੇਂ ਜੰਞ ਨੂੰ ਖੁਆਉਣ ਹਿਤ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਮਠਿਆਈ ਲੋੜ-ਵੰਦ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਤੋਂ ਟਾਲ-ਮਟੋਲ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ—"ਜਿਹੜੀ ਮਠਿਆਈ ਸੰਗਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਲੱਗੀ, ਉਹ ਧਰਮ ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਪਵੇਗੀ ।" ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਆਪ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦਾ ਤੇ ਜਿੰਨਾਂ ਵੀ ਕੋਈ ਸੇਵਕ ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਵਾਜਿਆ । ਕਿਤਨੀ ਬੇ-ਮਿਸਾਲ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਪੁੱਤਰੀ ਲਈ ਵਰ ਚੁਣਨ ਸਮੇਂ ਆਪ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪਾਟੇ ਹੋਏ ਲੀੜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਗ਼ਰੀਬ ਕਿਰਤੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਗੁਰਬਤ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਕੰਬ ਰਹੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ

ਆਖਿਆ, "ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਗ਼ਰੀਬੀ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਗ਼ਰੀਬੀ ਹੀ ਸਤਿਕਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।" ਇਸ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਜਜ਼ਬੇ ਦੇ ਵੱਸ ਹੀ ਆਪ ਮਾਈ ਭਾਗ-ਭਰੀ ਦੀ ਨਿਮਾਣੀ ਭੇਟ ਕਬੂਲਣ ਲਈ ਕਸ਼ਮੀਰ ਭੱਜੇ ਗਏ। ਇਸੇ ਹੀ ਮਿਹਰਾਂ ਵਾਲੇ ਮਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕੂਨੇ ਦਾ ਠੰਢਾ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਲਈ ਆਪ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਮਾਰੂਥਲਾਂ ਵਿਚ ਤਿੱਖੜ ਦੁਪਹਿਰ ਸਮੇਂ ਘੋੜਾ ਦੁੜਾ ਪੁਜੇ। ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਲਿਖਿਆ ਜਾਏ ਇਹ ਅਧਿਆਇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦੇਵ-ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਖਿੱਚਣੀ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਕਠਿਨ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਕੁਝ ਨਿਮਾਣਾ ਜਿਹਾ ਯਤਨ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਣ ਲਈ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਹੀ ਦਰਸ਼ਨ ਸਾਦਕ ਗੁਰੂ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਆਪ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਲਿਖਤ ਅਜਿਹਾ ਕਰਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਕਿਤਨਾ ਸੋਹਣਾ ਕਿਹਾ ਹੈ—

"ਏਕ ਆਂਖ ਸੇ ਕਿਆ ਬੁਲਬੁਲਾ ਕੁਲ ਬਹਿਰ ਕੋ ਦੇਖੇ,
ਸਾਹਿਲ ਕੋ ਯਾ ਮੰਝਧਾਰ ਕੋ ਯਾ ਲਹਿਰ ਕੋ ਦੇਖੇ।"

'ਜੋਗੀ'

— ਸਮਾਪਤ —

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ

ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਐਂਡ ਕੰ:

ਗਲੀ ਨੰ: ੪, ਬਾਗ ਰਾਮਾਨੰਦ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਫੋਨ : 0183-2545421